

Буковинський державний
медичний університет

Bukovinian state
medical university

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК
ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ**

Міністерство охорони здоров'я України
Буковинський державний медичний університет

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
СУСПІЛЬНИХ НАУК ТА
ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ**

**CURRENT ISSUES OF
SOCIAL STUDIES AND
HISTORY OF MEDICINE**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
И ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ**

**ENJEUX ACTUELS DES
SCIENCES SOCIALES
ET DE L'HISTOIRE DE LA
MEDECINE**

2014, 2 (2)

*Журнал засновано в 2013 році кафедрою суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного університету*

Свідоцтво про державну реєстрацію № 20497-10297 Р від 27. 12. 2013 – Серія КВ.

Редакційна колегія:

Головний редактор: д. мед. н., проф., академік АН ВШ України **Тарас Бойчук.**

Заступник головного редактора: д. істор. н., доц. **Антоній Мойсей.**

Відповідальні секретарі: к. філол. н. **Юлія Руснак,**
к. філол. н. **Марта Максимюк,**
викл. **Лілія Роман.**

Чернівці, 2014

Редакційна рада:

- д. і. н., гол. н. с. **Єлизавета Квілінкова** – Інститут культурної спадщини АН (Кишинів, Республіка Молдова);
д. і. н., проф. **Олександр Курочкін** – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАНУ (Київ, Україна);
д. і. н., проф. **Зенон Когут** – Альбертський університет (Едмонтон, Канада);
д. і. н., проф. **Юрій Макар** – Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича (Чернівці, Україна);
д. і. н., проф. **Пол Мірте** – Інститут міжнародних відносин (Гаага, Нідерланди);
д. і. н., проф. **Штефан Пуріч** – Сучавський університет ім. Штефана Великого (Сучава, Румунія);
к. філос. н., доц. **Ніна Зорій** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. філос. н., проф. **Михайло Марчук** – Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича (Чернівці, Україна);
д. філос. н., проф. **Дієго Санчес Мека** – Національний університет дистанційної освіти (Мадрид, Іспанія);
д. філос. н., проф. **Микола Сидоренко** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. філол. н., проф. **Петр Борек** – директор Інституту польської філології Краківського педагогічного університету (Краків, Польща);
д. філол. н., проф. **Антоанета Олтяну** – Бухарестський університет (Бухарест, Румунія);
к. філол. н., доц. **Олександр Рак** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. філол. н., проф. **Наталія Руснак** – Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича (Чернівці, Україна);
д. філол. н., гол. н. с. **Анна-Марія Сореску-Марінкович** – Інститут Балканістики АН (Белград, Сербія);
д. філол. н., проф. **Адам Фаловський** – директор Інституту східнослов'янської філології Ягеллонського університету (Краків, Польща);
д. психол. н., проф. **Алла Борисюк** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. психол. н., проф. **Наталія Завацька** – Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (Луганськ, Україна);
д. психол. н., проф. **Юзеф Подгурецькі** – Опольський університет (Ополе, Польща);
д. психол. н., проф. **Альфред Пріц** – директор Інституту психотерапії і психоаналізу (Відень, Австрія);
д. мед. н., проф. **Олександр Іващук** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна);
д. мед. н., проф. **Дмитро Тинтюк** – Кишинівський державний університет медицини та фармації ім. Н. Тестеміцану (Кишинів, Республіка Молдова);
д. мед. н., проф. **Василь Чебан** – Буковинський державний медичний університет (Чернівці, Україна).

Актуальні питання суспільних наук та історії медицини / Гол. ред. Т. М. Бойчук. – Чернівці: БДМУ, 2014. – № 2 (2). – 126 с.

ISSN: 2311-9896

У журналі досліджується актуальна проблематика всесвітньої історії, історії України, історії релігії, етногенезу та традиційної культури народів світу, археології, філософії, психології, мовознавства, літературознавства та історії медицини. За сферою розповсюдження та географією авторів журнал є міжнародним виданням. Мова видання: українська, російська, англійська, французька.

Розраховано на співробітників вищих навчальних закладів, академічних інститутів і культурних установ.

ББК 60я53+5г.я43

Друкується згідно з ухвалою вченої ради Буковинського державного медичного університету (протокол № 9 від 29 травня 2014 року).

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей.

Видається 4 рази на рік.

Матеріали друкуються українською, російською, англійською та французькою мовами.

Адреса редакції: 58000, Чернівці, вул. Червоноармійська, 3, кафедра суспільних наук та українознавства.

Тел.: (0372) 520871. **E-mail:** snim@bsmu.edu.ua; society@bsmu.edu.ua

Повнотекстова версія журналу представлена на сайті: <http://apsnim.bsmu.edu.ua>

ЗМІСТ (СОДЕРЖАНИЕ, SUMMARY, CONTENU)

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

- Безаров Олександр.** Идеология політкоректності в сучасному демократичному суспільстві. С. 6
Безаров Александр. ИДЕОЛОГИЯ ПОЛИТКОРРЕКТНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ.
Bezarov Alexander. The ideology political correctness in modern democratic society.
Bezarov Alexander. L'idéologie de la rectitude politique dans une société démocratique moderne.
- Квілінкова Єлизавета.** Гагаузький варіант „Епістолиї про День Господній (Неділю)” крізь призму етнокультурної взаємодії. С. 15
Квилинкова Елизавета. Гагаузский вариант „Епистолии о Воскресном Дне” сквозь призму этнокультурного взаимодействия.
Svilincova Elizaveta. GAGAUZ VARIANT OF „THE EPISTLE ABOUT LORD’S DAY (SUNDAY)” FROM THE POINT OF VIEW OF ETHNO-CULTURAL INTERACTION.
Svilincova Elizaveta. La version gagauze de „L'épistolie sur le Jour du Seigneur (Dimanche)” à travers le prisme des interactions ethnoculturelles.
- Кожоляню Олександр.** БУКОВИНСЬКІ ВЕЛИКОДНІ ПИСАНКИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ. С. 21
Кожеляню Александр. Буковинские пасхальные писанки: история и современность.
Kojolianko Alexandr. Bukovyna easter pysanky: history and contemporaneity.
Kojolianko Alexandr. Bukovyna un pâques pysanky : une histoire et une actualité.
- Мойсей Антоній, Мойсей Аркадій.** ПРИЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ІСТОРИКА В СУСПІЛЬСТВІ. С. 26
Мойсей Антоний, Мойсей Аркадий. Назначение и роль историка в обществе.
Mousey Antoniū, Mousey Arcadiū. The role and appointment of historian in society.
Mousey Antoniū, Mousey Arcadiū. La destination et le rôle de l'historien.
- Сахновський Євген.** Семіотика як метод гуманітарних наук. С. 34
Сахновський Евгений. Семиотика как метод гуманитарных наук.
Sakhnovskiy Eugeniy. SEMIOTICS AS A METHOD OF THE HUMANITIES STUDIES.
Sakhnovskiy Eugeniy. Semiotique comme une methode des sciences humaine.

ФІЛОСОФІЯ

- Скакун Ігор.** ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ. С. 39
Скакун Игорь. Исторические истоки антропоцентризма.
Skakun Ihor. Historical Genesis of Anthropocentrism.
Skakoun Igor. Les origines historiques de l'anthropocentrisme.
- Скрицька Наталія.** МЕТАФІЗИЧНА СУТНІСТЬ БОГА У ФІЛОСОФІЇ ІОАННА ДУНСА СКОТА. С. 44
Скрыцкая Наталья. Метафизическая сущность Бога в философии Иоанна Дунса Скотта.
Skrytska Natalya. The Metaphysical Essence of God in Philosophy of Duns Scott.
Skrytska Natalya. Une métaphysique essence Dieu dans une philosophie Ioan Duns Scott.
- Потанова Лідія.** ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БУТТЯ ЛЮДИНИ (ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ). С. 50
Потанова Лидия. Экологические аспекты бытия человека (теоретические засады).
Potarova Lidia. Environmental aspects of human existence.
Potarova Lydia. Les aspects environnementaux de l'existence humaine.

ПСИХОЛОГІЯ

- Подгорецькі Йозеф.** Моральна детермінація соціальної комунікації. С. 58
Подгорецки Йозеф. Нравственная детерминация социальной коммуникации.
Jozef Podgorecki. MORAL DETERMINANTS SOCIAL COMMUNICATION.
Podgoretski Juzef. La détermination morale de la communication sociale.
- Тимофієва Марина.** РОЗВИТОК РЕФЛЕКСИВНИХ КОМПОНЕНТІВ НА ВУЗІВСЬКОМУ ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ. С. 62

Тимофеева Марина. Развитие рефлексивных компонентов на вузовском этапе подготовки студентов-медиков.

Тумофїєва Маруна. The Development of Reflective Components of Medical Students on Graduate Preparation Stage.

Тумофїєва Маруна. Le développement des composants réflexifs au cours de la formation universitaire des étudiants en médecine.

МОВОЗНАВСТВО, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бронських Світлана. СВІТОВІ ДУХОВНІ ПОШУКИ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ. С. 67

Бронских Светлана. Мировые духовные поиски от античности до эпохи романтизма.

Brons'kykh Svitlana. World spiritual search from Antiquity to the Age of Romanticism.

Brons'kykh Svitlana. Le but de l'article donné est la recherche de la littérature moderne du matériel légendaire et mythologique.

Гешко Наталія. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЯК СИСТЕМНО СТРУКТУРНЕ УТВОРЕННЯ ТА МЕТОДИ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. С. 73

Гешко Наталія. Лексико-семантическое поле как системно структурное образование и методы его исследования.

Heshko Nataliya. Lexico-Semantic Field as the Structural Unit and Methods of Its Investigation.

Hechko Ntaliya. Le champ lexico-sémantique comme système structurelle et les méthodes de sa recherché.

Максимюк Марта, Аністратенко Антоніна. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕРОЯ У РОМАНАХ В. КОЖЕЛЯНКА „КОТИГОРОШКО” ТА „ТРЕТЄ ПОЛЕ” (АНТРОПОНИМНИЙ АСПЕКТ). С. 79

Максимюк Марта, Анистратенко Антонина. Роль национального героя в романах В. Кожелянка „Котигорошко” и „Третье поле” (антропонимический аспект).

Maksymyuk Marta, Anistratenko Antonina. The role of national hero in the V. Kozhelyanka's novel „Kotigoroshko” and the „Third field” (anthroponymic aspect).

Maksymyuk Marta, Anistratenko Antonina. Le rôle des héros nationaux dans le roman du V. Kozhelyanko „Kotigoroshko” et „Le troisième champ” (l'aspect anthroponymic).

Соловійова Ніна. НОВІТНІ ЛЕКСИЧНІ РЕАЛІЇ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ МЕДИЦИНИ. С. 84

Соловьёва Нина. Новейшие лексические реалии в современном английском языке медицины.

Solovuyova Nina. The Newest Lexical Realities in the Modern English Language of Medicine.

Solovieva Nina. Les dernières réalités lexicales en anglais moderne médical.

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

Колесникова Євгенія, Ковальський Януш, Радван Лешек, Федів Олександр, Ступницька Ганна. УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ. С. 90

Колесникова Евгения, Ковальский Януш, Радван Лешек, Федив Александр, Ступницкая Анна. Украинские врачи польского происхождения.

Kolesnikova Evgenia, Kowalski Janush, Radwan Leshek, Fediv Oleksandr, Stupnytska Ganna. Ukrainian physicians with polish origin.

Kolesnikova Evgenia, Kowalski Janush, Radwan Leshek, Fediv Oleksandr, Stupnytska Ganna. Médecins ukrainiens origine polonaise.

Чебан Василь. СОЦІАЛЬНО-МЕДИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ. С. 99

Чебан Василий. Социально-медицинская профилактика нарушений репродуктивного здоровья: исторический аспект и перспектива развития.

Cheban Vasyl. Socio-Medical Prevention of Reproductive Health Disorders: Historical Aspects and Prospects of Development.

Cheban Vasyl. La prevention – sociale de la santé reproductive: la perspective historique et les perspectives du developpement.

РЕЦЕНЗІЇ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Івасютин Тарас. Рецензія на монографію Драненко Г. Нове антропологічне дослідження в порівняльній літературі. С. 105

Ивасютин Тарас. Рецензия на монографию Драненко Г. Новое антропологическое исследование в сравнительной литературе.

- Ivasyutyn Taras.** Review of the monograph *Dranenko G. New anthropological studies in comparative literature.*
- Ivassioutine Taras.** REVUE DE LA MONOGRAPHIE DRANENKO G. UNE NOUVELLE ETUDE ANTHROPOLOGIQUE DANS LA LITTERATURE COMPAREE.
- Мойсей Антоній.** Рецензія на монографію *КОРСАК Р.В. ПОЛІТИЧНА І ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.* – УЖГОРОД, 2013. **C. 108**
- Мойсей Антоній.** Рецензия на монографию *Р. В. Корсак. Политическое и экономическое сотрудничество Украины и Чехии в условиях трансформации общественных отношений.* – Ужгород, 2013.
- Antoniuy Moyses.** Review of the monography by *R.V. Korsak. Political and Economic Cooperation Between Ukraine and Czech Republic in the Conditions of Transformation of Social Relations.* – Uzhgorod, 2013.
- Antoniuy Moyses.** Compte rendu de la monographie par *R.V. Korsak. Coopération politique et économique entre l'Ukraine et la République Tchèque dans les conditions de transformation des relations sociales.* – Uzhgorod, 2013.
- Найдюнова Ганна.** Рецензія на монографію *БОЙЧУК Т.М., ТИМОФІЄВА М.П. РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ. ПІДГОТОВЧИЙ КУРС: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ.* – ЧЕРНІВЦІ, 2012. **C. 111**
- Найденова Анна.** Рецензия на монографию *Бойчук Т.М., Тимофеева М.П. Развитие памяти. Подготовительный курс: Психологический практикум.* – Черновцы, 2012.
- Nayduonova Hanna.** Review of the monograph *Boychuk T.M., Tymofieva M.P. Development of memory. Preparatory Course: Psychological workshop.* – Chernivtsi, 2012.
- Nayduonova Hanna.** Revue de la monographie *Boychuk T.M., Timofeeva M.P. Le développement de la mémoire. Cours préparatoire: travaux pratiques sur la psychologie.* – Chernivtsi, 2012.
- Сидоренко Микола.** Рецензія на навч. посібник *КОЖОЛЯНКО Г., КОЖОЛЯНКО О., МОЙСЕЙ А. ЕТНОЛОГІЧНІ ЕКСПЕДИЦІЇ ТА СТУДЕНТСЬКА ЕТНОГРАФІЧНА ПРАКТИКА.* – ЧЕРНІВЦІ, 2010. **C. 113**
- Сидоренко Николай.** Рецензия на учеб. пособие *Кожолянко Г., Кожолянко А., Мойсей А. Этнологические экспедиции и студенческая этнографическая практика.* – Черновцы, 2010.
- Sidorenko Mykola.** Review of the text book *manuel Kozholyanko G., Kozholyanko O., Moyses A. Ethnological expedition and student ethnographic practice.* – Chernivtsi, 2010.
- Sidorenko Nicholas.** Revue de la manuel *Kozholyanko G., Kozholyanko O., Moyses A. Expéditions ethnologiques et la pratique studentine ethnographique.* – Chernivtsi, 2010.
- Юрій Михайло.** Рецензія на монографію *КОЖОЛЯНКО О. КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ: СЕМАНТИКА І СИМВОЛІКА.* – ЧЕРНІВЦІ-ВИЖНИЦЯ, 2014. **C. 115**
- Юрий Михаил.** Рецензия на монографию *Кожолянко А. Календарная обрядность украинцев Буковины: семантика и символика.* – Черновцы-Вижница, 2014.
- Uryi Mykhail.** Review of the monograph *Kojolianko A. Symbolics and semantics of calendar ritual of Ukrainians of Bukovina.* – Chernivtsi-Vyjnutyia, 2014.
- Uryi Mykhail.** Revue de la monographie *Kojolianko A. Un symbolique et une sémantique un calendrier rite un Ukraines Bukovina.* – Chernivtsi-Vyjnutyia, 2014.
- Мінаєв Андрій.** Презентація *Сич А.І., Мінаєв А.В. Світ в II половині XX – поч. XXI ст.: основні тенденції політичного та соціально-економічного розвитку: навч. посібник.* – Чернівці, 2010. **C. 118**
- Минаев Андрей.** Презентация *Сыч А.И., Минаев А.В. Мир во II полов. XX – нач. XXI в.: основные тенденции политического и социально-экономического развития: Учебник.* – Черновцы, 2010.
- Minayev Andriy.** PRESENTATION *SYTCH A., MINAYEV A. THE WORLD IN LATE XXTH – EARLY XXIST CENTURY: THE MAIN TRENDS OF POLITICAL AND SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT: MANUAL.* – CHERNIVTSI, 2010.
- Minayev Andriy.** Présentation. *Sytch A.I., Minaev A.V. Le Monde dans la seconde moitié du XX-e et le début du vingt-et-unième siècle: les tendances principales du développement socio-économique et politique: Manuel.* – Tchernivtsi, 2010
- ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ** (Сведения об авторах, Information about authors, Informations sur les auteurs) **C. 120**
- ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ** (Требования к оформлению статей, Requirements for the articles, Instructions aux auteurs) **C. 125**

УДК 316.75 + 172

Александр Безаров,
Черновицкий торгово-экономический
институт Киевского национального
торгово-экономического университета,
Черновцы (Украина),
bezarov@mail.ru

ИДЕОЛОГИЯ ПОЛИТКОРРЕКТНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ДЕМОКРАТИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Keywords: *political correctness, tolerance, gender, ideology, democracy, society.*

Alexander Bezarov. THE IDEOLOGY POLITICAL CORRECTNESS IN MODERN DEMOCRATIC SOCIETY

The ideological features of political correctness in modern democratic society have been identified in the article. It was proved that political correctness as the practice of specific prohibition in social communication space, is an ideological tool of struggle against "non-democratic" values.

Актуальность данной темы казалась мне не столь очевидной до того момента, когда на одной из лекций по политологии в Буковинском государственном медуниверситете я коснулся политических проблем расизма и, естественно, с использованием слова „негр”. После лекции ко мне подошёл украинский (!) студент и сделал мне замечание по поводу моей „неполиткорректности” в отношении темнокожего студента, который также присутствовал на лекции, но, особого интереса к проблемам расизма, по видимому, не проявил. Все мои доводы по поводу того, что политкорректное слово „афроамериканец” в украинском языке уместно только в отношении чёрнокожего населения США, моего юного оппонента не убедили.

Заинтригованный обвинениями в своей неполиткорректности я попытался найти похожие прецеденты в языковой практике других стран. Результаты оказались впечатляющими. Так, директор Института лингвистики Российского государственного гуманитарного университета, профессор Максим Кронгауз, который на одной из международных славистических конференций во Франции прослушал доклад английского слависта под названием „Образ чёрного в русской литературе”, пишет: „Слово „чёрный” меня слегка покорило, и после доклада я сделал замечание, что „чёрный” по-русски звучит грубее нейтрального „негра”, да и

значит, в сущности, нечто другое. В ответ я услышал, что русские просто не понимают, что слово „негр” оскорбительно, поскольку оно заимствованно из английского, в котором признано некорректным. Приехавший в Россию, скажем, американец с чёрной кожей именно так и воспримет русское слово „негр”. Я продолжал утверждать, – отмечает М. Кронгауз, – что в русском слове „негр”, как и в слове „белый”, нет никакого оскорбления в отличие от того же слова „чёрный”. Здесь нет особой логики, просто так уж сложилось в языке”¹.

Кстати, о русской словесности. В конце XVIII в. Екатерина Великая, вероятно, оказалась в числе первых российских монархов, кто столкнулся с проблемой политкорректности официального языка. И причиной этому были евреи, значительные массы которых Российская империя приобрела в результате разделов Польши. После того, как евреи из черты оседлости были абсорбированы в российское общество, Екатерина II согласилась принять в качестве официального наименования евреев, вместо польского „жид”, слово „еврей” – как её уверили, более приличное. В результате слово „жид”, бывшее в пушкинское время вполне нейтральным, примерно с конца 60-х гг. XIX в. обрело негативные коннотации и стало использоваться в современном русском и украинском языках как оскорбление. По иро-

нии судьбы, стилистическая нагрузка разных русских слов для обозначения „еврея” несколько не связана с их этимологией. И „жид”, и „еврей”, как известно, слова семитского происхождения, которые пришли в русский и другие славянские языки через греческий и латинский. „Жид” происходит от географического и племенного названия „Иуда”, „Иудея” (на иврите – „Иегуда”); „еврей” (как и „иврит”) – от арамейского „ебрей”. В европейских языках от „Иуда” слова остались более или менее приемлемыми (например, русское слово „иудей” – приверженец иудаизма, а не этнический еврей), тем не менее, русское слово „жид” к началу XX в. стало абсолютно непolitкорректным².

Известный советский диссидент Владимир Буковский, который в своё время был вынужден эмигрировать в Англию, был неприятно удивлён, когда ещё в начале 1980-х гг., он, по образованию нейрофизиолог, впервые столкнулся с проявлениями непolitкорректности. „Однажды, – вспоминал В. Буковский, – я шёл в свою лабораторию, а навстречу по лестнице спускались две девушки. Я придержал для них дверь. Они поглядели на меня с подозрением и сказали: „Мужская шовинистическая свинья”. Позже ему объяснили, что эти девушки – студентки из американского университета Беркли, который является мировым центром феминизма, а его вежливое поведение в отношении девушек признано ими непolitкорректным, поскольку подчёркивает „женскую слабость”. „Я-то, – рассуждает В. Буковский, – в советских психушках привык к обществу сумасшедших. Но беда в том, что американское общество всякую идиотскую новинку сразу делает, чуть ли не общеобязательной. В Америке, как, впрочем, и в Европе, население ведёт себя невероятно конформистски. Всё, что тебе втюхивают, надо воспринимать как норму. Чтобы быть успешным надо быть конформистом. И вот американские шаблоны распространяются повсюду как непреложные правила, отражаясь даже на законодательстве. Появились законы о „hate speech” – „языке ненависти”, нечто вроде 70 статьи советского Уголовного кодекса, по которой меня судили. „Языком ненависти” объявили любое упоминание о расовых различиях или сексуальных наклонностях. Вы не имеете права признавать очевидные факты. Если вы их упоминаете публично, – это преступление”³.

Таким образом, **целями статьи** являются попытки осмысления логики применения

политкорректных фраз, понятий или действий в коммуникативном пространстве современного демократического общества, используя для этого анализ идеологических особенностей политкорректности как социально-политического феномена.

Изложение основного материала. В самом широком смысле политическая корректность может рассматриваться с точки зрения дискурсивной стратегии вежливости. Категория вежливости как один из важнейших аспектов коммуникации занимает особое место в дискурсивном анализе языка. Вежливость является принципом социального взаимодействия, в основе которого лежит уважение к личности партнера (его интересов, чувств и желаний). Следовательно, политическая корректность стремится избежать отношений, действий и, прежде всего, форм языкового выражения, которые заключают в себе предубеждения и могут вызывать чувство обиды у людей в зависимости от их пола, возраста, цвета кожи, расовой, национальной и религиозной принадлежности либо физического состояния. С другой стороны, политкорректность тесно связана с морально-этической категорией терпимости, которую принято называть „толерантность”. Собственно говоря, толерантность выступает в отношении политкорректности её смыслообразующей единицей. Поэтому, находясь как бы между категориями „вежливости” и „толерантности”, политкорректность, как мне кажется, всё же, выступает производной сущностью последней. Политкорректность – это некий пароль, „штрих-код” обладателя толерантности – важной составляющей демократической политической культуры. Обладать толерантностью означает принадлежать к цивилизованному большинству. Известный американский политолог Сеймур Липсет считает, что политическая культура является главным реквизитом демократии, которая, как известно, предусматривает определённый набор демократических ценностей, а именно: свобода слова, свобода информации, собраний, вероисповедования, оппозиции, гарантия прав человека и т. д. Очевидно, что толерантность принадлежит к числу нормативных ценностей демократической политической культуры⁴. Но, как известно, политической проблемой классической демократии является проблема легитимности решений представителей большинства. Следовательно, терпимость к мнению представителей меньшинства, а также, к их поведению,

традициям и чувствам составляет пока довольно сложную политологическую и социологическую задачу.

„Толерантность” (лат. *tolerantia* – терпение) как термин взят из биологии, в которой он используется с 1953 г. для определения иммунологического отсутствия или ослабления иммунной реакции на конкретный антиген при условии сохранения иммунореактивности ко всем прочим антигенам⁵. То есть, толерантность – это „терпимость” иммунной системы организма к пересаженным инородным тканям. В социокультурном смысле толерантность являет собой некую европейскую универсалию, которая используется в попытках наладить политическую кооперацию между разными противоречивыми идеологиями и взглядами⁶. Современная наука различает множество форм толерантности. В частности, это негативная и позитивная толерантность, активная и пассивная, формальная и настоящая, внутренняя и внешняя, наконец, – толерантность-как-милость и толерантность-как-право.

Однако, само понятие „толерантность” в социокультурном измерении довольно уязвимо для критики, особенно, если рассматривать его в дихотомии толерантность-интолерантность. Поскольку толерантность является базовым принципом демократии, то, очевидно, что интолерантность также может быть включена в набор демократических ценностей, но уже для „неразвитых демократий” постколониального „третьего” мира. Следовательно, степень интолерантного политического сознания граждан стран „демократического транзита” подчёркивает не- / или недо- развитость демократической культуры, и поэтому, требует „компетентного” вмешательства извне для навязывания „общечеловеческих”, а по сути, прозападных либеральных ценностей. Но парадокс толерантности в том, что она уже содержит элемент оценочного суждения, а потому не может претендовать на определённый эталон демократических отношений. По мнению современного британского политолога из Лондонской школы экономики Дж. Грея, объектом толерантности есть то, что мы определяем как недостаток⁷. Когда мы толерантно (сдержанно, с пониманием) относимся к чьим-либо действиям, убеждениям или особенностям характера, то это означает, что мы позволяем существовать вещам, которые сами же признаём нежелательными либо неправильными; наша толерантность выражает убеждение в том, что, несмотря на свою

неполноценность, объект, который мы терпим, имеет право на существование – в чём, собственно говоря, и заключается главная идея толерантности. Это не что иное, как манипуляция понятием, ибо, как верно подметил Дж. Грей, – толерантность способна превратиться в позитивную дискриминацию⁸. То есть, представители социальных меньшинств или их политические лидеры способны теперь не только требовать для себя равноправия, но манипулировать своим особым статусом для получения дополнительных привилегий и поддержки. Сегодня исследователи называют такой парадокс „излишком толерантности” или „парадоксом терпимости”, который удачно, на мой взгляд, сформулировал Карл Поппер. „Неограниченная терпимость, – пишет известный австрийский философ, – должна привести к нетерпимости..., при условии терпимости к нетерпимым, последние неизбежно будут побеждать. Во имя терпимости следует провозгласить право угнетать их в случае необходимости даже насильно”⁹.

Таким образом, учитывая разнообразие, а во многом и противоречивость, понятия „толерантность”, политкорректность можно определить как **современную демократическую практику (вербальных и невербальных, формальных и неформальных) запретов на высказывание суждений (в том числе и политических) либо совершение каких-либо действий, носящих оскорбительный характер по отношению к тем или иным выделяемым социальным группам, которые принято считать социальными меньшинствами (сексуальные, национальные, религиозные, политические, расовые), а также к тем, кто просто обладает инаковостью, ущербностью либо неполноценностью.** Следует отличать политкорректность от тактичности как принципа этикета. Например, когда преподаватель университета обращается к студенту на „ты” – это не вежливо с точки зрения нормативной этики, но если он запрещает студенту-мусульманину молиться во время учебного процесса – это уже непolitкорректно. То же самое относится к беременной студентке, которая не получила зачёт от преподавателя-мужчины, который, по мнению сторонников политкорректности не хочет, а их противников – не может „войти в её положение”.

Политкорректность является довольно эффективным механизмом давления на „недемократическое” общественное мнение, инструментом легитимной цензуры в демо-

кратическом сообществе для определения и изоляции „тоталитарных” форм мышления. „Сегодня в Англии, – отмечает В. Буковский, – существует такая цензура, что Шекспир бы и жить не смог. Да половину его пьес уже и не ставят: „Венецианский купец” – антисемитизм, „Отелло” – расизм, „Укрощение строптивой” – сексизм.... Одна учительница в Лондоне отказалась вести свой класс на „Ромео и Джульетту”, назвав спектакль „отвратительным гетеросексуальным зрелищем”¹⁰. Впрочем, идеологов политкорректного языка вряд ли смущает абсурдность и комичность самих политкорректных фраз. Например, „толстый человек” – ненормативно в рамках политкорректной культуры, он – „развивающийся горизонтально”, дебил – всего лишь „альтернативно одарённая личность”, охотник – „убийца животных”, скотоводческая ферма – „концлагерь для скота”, а педофил оказывается уникальной „личностью с недетерминированной гендерной идентичностью”¹¹.

Практика современного использования политкорректности достигла своего апогея в „феминистической лингвистике” (ФЛ), которая ведёт борьбу с гендерными асимметриями в коммуникациях, то есть с проявлениями языкового сексизма. Речь идёт о патриархальных стереотипах, зафиксированных в языке и навязывающих его носителям определённую картину мира, в которой женщинам отводится второстепенная роль, и приписываются в основном негативные качества. ФЛ настаивает на переосмыслении и изменении языковых норм, ориентируясь на сознательное нормирование языка и языковую политику как цель своих исследований¹². Именно с этим связано понятие „гендера” как концепта, призванного подчеркнуть социальный характер отношений между полами и исключить биодетерминизм из понятия „секс”. „Гендер”, в широком значении, понимается как совокупность психо-социальных качеств, поведения и отношений, которые сформировались в результате влияния культуры и общества. „Гендерная идентичность” – это осознание индивидом своей половой принадлежности, субъективное осмысление своей половой роли, которая проявляется в единстве полового самосознания и поведения¹³. Смысл „гендерных явлений”, особенности „гендерной политики” заслуживают, как мне кажется, отдельного комплексного изучения. Задачей данной статьи – определить сущность феномена политкорректности как некоего критерия демокра-

тичности политического режима. Ведь именно так сегодня понимают задачи политкорректности идеологи гендерной политики. „Основой для функционирования украинского общества в третьем тысячелетии, – гласит одна из гендерных идеологов, – должно стать гендерное равновесие и гендерная демократия”, поскольку отсутствие гендерного равенства в обществе тормозит стабильное развитие государства”¹⁴.

Общепризнанными европейскими лидерами в борьбе за „гендерное равенство” являются страны Балтии и Скандинавии, в детских садах которых можно обнаружить, что вместо некорректной „Белоснежки и семи гномов” дети слушают сказки о гомосексуальных жирафах, а в школьных учебниках по биологии – прочитать, что супружеские пары могут состоять из двух женщин или двух мужчин. В Берлине несколько лет тому назад появилось учебное пособие для местных школ с вполне политкорректным названием: „Лесбийские и педерастические образы жизни”, в котором его авторы предлагают немецким ученикам и ученицам поиграть во взрослые ролевые игры с участием гомосексуальных пар¹⁵. По мнению самоотверженного (в буквальном значении этого слова) сторонника „гендерной идентичности” транссексуала Линн Конвей, для того, чтобы узнать какого пола человек, нужно спросить его об этом¹⁶. Оказывается, что современный человек проецируется как полигендерное существо, а именно, как мужчина, женщина, бисексуал, гомосексуал и транссексуал¹⁷. Причём любопытно то, что согласно резолюции ПАСЕ от 2010 г., страх и отвращение к представителям ЛГБТ-сообщества (сообщество лесбиянок, геев, бисексуалов и транссексуалов) признаётся „гомофобией” и осуждается наравне с расизмом, ксенофобией и антисемитизмом¹⁸. Согласно резолюции Совета Европы, демократические страны должны отказаться от некорректных слов „мама” и „папа” и заменить их близким словом „родитель 1” и „родитель 2”, дабы не нарушать гендерного равновесия¹⁹.

Однако, наиболее пламенными борцами с „гендерными стереотипами” оказались наименее политкорректные украинские и российские чиновники. Десять лет тому назад, на презентации очередного комплексного исследования гендерных отношений, вице-премьер министр Украины, академик М. Г. Жулинский, недвусмысленно заявил, что каждый уважающий себя государственный Дея-

тель, если он действительно стремится к прогрессу в Украине, обязан учитывать гендерный фактор в принятии политических решений²⁰. Как результат, сегодня в Украине действует свыше семидесяти международных неправительственных организаций, которые реализуют гендерную политику в нашей стране²¹. Украинский исследователь проблем гендера Л.О. Смоляр (пол / гендер исследователя выяснить, к сожалению, не удалось, поскольку в указанном сборнике приведены лишь инициалы авторов), воодушевлённый борьбой с проявлениями „гендерного неравенства” закономерно пришёл к выводу о необходимости общественной цензуры не только в приватной сфере отношений, которая не регулируется законодательством, но в которой наиболее часто нарушаются права „человеко-женщины”, но и в научном сообществе, в котором „гендерные исследования” служат лишь „зонтиком” для разного рода исследований²². Ревнителю „чистоты гендера” абсолютно уверены в том, что „не существует отдельно мужских и женских проблем: для всех характерны самостоятельность и зависимость, активность и пассивность, сила и слабость...”²³. Но в таком случае не совсем понятно следующее утверждение авторов о том, что „сильным” и „независимым” женщинам рядом обязательно нужен мужчина, который „всегда придет на помощь”²⁴.

Очевидно, что политкорректность трансформирует, с помощью цензурированных текстов и языковых оборотов, концептуальную картину мира, что, нередко и приводит к абсурдному несовпадению языковой и концептуальной картины мира (что собственно и произошло в моём случае на лекции по политологии). Например, для многих читателей русского перевода Р. Киплинга „Книги джунглей” („Маугли”) весьма болезненным может быть открытие, что пантера Багира, изящная, гибкая и женственная, на самом деле является самцом, который обозначен местоимением *he*. *Panther* в английском языке, так же как и *horse*, символизирует силу и мужественность и не ассоциируется с женским началом. Слово пантера в русском языке, наоборот, не имеет формы мужского рода (для обозначения пола можно использовать сложное слово пантера-самец). Кроме того, индийское имя Багира для русскоязычного читателя также связано с женским родом, тогда как для англоязычного читателя имя лишь имеет восточный колорит. Поэтому переводчик, а вслед за ним и

создатели фильмов, изменили не только грамматический род, но и гендерную картину, создав практически новый образ²⁵. Неполиткорректными оказались и шедевры голливудской киноиндустрии. Например, в мультфильмах Диснея присутствует не только провозглашённый тип грубой мужской власти, но и откровенный расизм, который выражается „в расово кодированном языке и акцентах”: „в „Алладине” изображены „плохие” арабы с сильными иностранными акцентами, тогда как „англиканцы” Жасмин и Алладин разговаривают на стандартном американизированном английском языке...”²⁶.

Гендерные противоречия не ограничиваются конфликтом культурно-языковых картин мира и переводческими трудностями. В пределах одной языковой культуры также возникают гендерные конфликты, которые могут определить языковую политику и даже язык, как это случилось в США под влиянием политкорректности. Так, гендерные дискуссии побудили Национальную метеорологическую службу США называть ураганы не только традиционно женскими, но и мужскими именами²⁷. Яростным атакам лингвистов-феминистов подвергалась грамматическая гендерная асимметрия местоимений *somebody* и *man*. Последнее вообще постепенно вытесняется из английского языка как неполиткорректный словообразующий компонент. Например, вместо *businessman* – *businessperson*; *spokesman* / *spokesperson*; *fireman* / *firefighter*; *policeman* / *police officer*; *freshman* (первокурсник) / *first-year student*; *mailman* / *letter carrier*²⁸. Само слово *man*, а также его производное *mankind* перефразируются в *humans*, *humanity*, *human race* или заменяются множественным числом *people*. Местоимение *she* также претерпело изменения в употреблении. Если раньше традиционно некоторые объекты, например, города, нации, корабли, машины и самолёты, обозначались местоимением *she*, то теперь для соблюдения гендерного равновесия употребление *she* всё более ограничивается. Не осталось без внимания демократической цензуры и местоимение *he*²⁹. В обороте прихожан англиканских церквей в США и Великобритании вращается четверть миллиарда экземпляров „*Gender-inclusive Bible*” („Гендерно корректной Библии”) издательства „*Good News*”, в которой нет ни одного местоимения *He*. Курьёзным оказалось утверждение архиепископа Кентерберийского и королевы Великобритании, которая фактически является главой англиканской

церкви, о том, что такой шаг вызван их с архиепископом неуверенностью, что Бог не обладает внешностью чёрной женщины³⁰. Слово *feminist*, традиционно обозначавшее женщин, борющихся за свои права, теперь может обозначать и мужчин, борющихся за права женщин. Слово *guys* может служить обращением как к группе юношей, так и к смешанной группе, а иногда и к группе девушек или женщин. Замена института брака свободными союзами дала импульс к образованию слов, обозначающих членов этого союза без ссылок на их пол: *partner, life partner, domestic partner*³¹.

Идеология современной политкорректности опирается на гипотезу Сепира-Уорфа, согласно которой язык не только продукт общества, но и средство формирования его мышления, его ментальное средство³².

В 20-х годах прошлого столетия химик по образованию Бенджамин Ли Уорф, под влиянием лекций американского лингвиста Эдварда Сепира о возможности языка изменять наши представления о реальности, выдвинул гипотезу лингвистической относительности, согласно которой через грамматику и семантику языка, можно не только формировать идеи человека, но и влиять на объективную социальную реальность³³. Дискурс феминистской политкорректности, несмотря на свою фиктивность, а иногда полную абсурдность, приносит плоды. Например, слово „девушка” непolitкорректно, поскольку реферирует на девственность, его изменяем на „пред-женщина” („*pre-women*”, „*vaginal-American*”); „домохозяйка” меняется на „домашний менеджер”; „стюардесса” на „сопроводитель полёта”; „проститутка” на „жертву несчастья”; „бисексуал” на „сексуально непредпочтительный” и т. д.³⁴ Многие европейские юридические, психологические, социологические и литературоведческие журналы уже сейчас не печатают работ авторов, которые не используют правил нового „гендерно-нейтрального” политкорректного языка, издательства отказываются печатать непolitкорректные книги. И феминизм объявляет это своей „локальной победой”. Тем не менее, украинские исследовательницы гендерной идентичности Виктория Гайденок и Ирина Предборская обеспокоены отсутствием политкорректных „букварей” и „математик” в украинских школах. Так, авторы возмущены тем, что в современных украинских и российских школьных учебниках по математике для начальных классов до сих пор можно найти гендерные

стереотипы: в то время, как „девочки” и „женщины” „убирают”, „кормят” и „выращивают”, „мужчины, наоборот, наслаждаются жизнью”; „мужчины – это всегда интеллектуалы...”; гендерные стереотипы также проявляются в антропоморфных образах животных, в которых белочка Олицетворяет женщину, медвежонок – мужчину; ситуация при которой „мужчина пылесосит, сын вытирает пыль, а дочка поливает цветы”, – резюмируют авторы исследования, – „ещё более подчёркивает неизменность характера женской деятельности – на протяжении десятилетий мама всегда будет мыть раму”³⁵. Даже народные сказки, по их мнению, оказываются не такими уж невинными, так как в них присутствует идеологическая составляющая с далеко идущими последствиями, поскольку „романтический поиск прекрасного принца, который спасает от бедности и унижения, в реальности может превратиться в опасную игру, в которой восточноевропейские женщины в борьбе за лучшую жизнь становятся жертвами секс-индустрии...”³⁶.

Западный „пангендеризм” провозгласил гендерный конфликт как наиболее значимый, чем все остальные конфликты. Сегодня он претендует на свой якобы „общечеловеческий характер” и позиционируется универсальным референтом демократического общества, навязывая при этом идею о том, что есть только один общий критерий того, какими должны быть не только гендерные отношения в обществе, но, вероятно, и социально-политические. Практически во всех западных университетах и даже школах навязываются (формально и неформально) принципы политкорректности. Сегодня в списке причин, за которые отчисляют студентов из ведущих европейских и американских вузов без права повторного поступления, первую строку занимает нарушение политкорректности. Вполне либеральный профессор экономики из Йельского университета Стивен Моррис так высказывается на страницах вполне либеральной британской „*The Economist Newspaper*”: „политкорректность может быть не только признаком слабоумия, но и вполне рациональным, выверенным поведенческим признаком. Строгое соблюдение правил политкорректности постепенно создаёт человеку (политику – в глазах его избирателей, советнику политика – в глазах самого политика) определённую репутацию, являясь опознавательным признаком, сигнализирующим о принадлежности к либеральной

идеологии. Однако использование политкорректности в этих целях может служить только тактическим целям создания репутации, но не стратегическим целям проведения в жизнь какой-либо политической линии³⁷

Таким образом, политкорректность это определенный стиль общественной коммуникации и государственного устройства, при котором надлежащим образом обеспечиваются права социальных меньшинств на равноправное участие в жизни государства и общества. Однако, использование политкорректного языка не всегда мотивировано желанием соблюдать принципы вежливости в процессе коммуникации, социальными и политическими соображениями в процессе борьбы социальных меньшинств за свои права, но и попытками создать определённую, преимущественно либерально-демократическую картину мира, особенно в странах с „неразвитой демократической системой”. Политическая элита постиндустриальных стран англосаксонского мира стремится навязать свою мораль и свой язык всему обществу, вытравливая из существующего публичного языка традиционные понятия и заменяя их неологизмами, чьё содержание непонятно и самим творцам политкорректности. Не случайно, поэтому, что наименее политкорректными западноевропейскими странами оказались Франция, Португалия, Испания, Италия – государства с глубокими традициями католицизма³⁸. Следовательно, толерантное мышление и политкорректное общение не всегда согласуются с традиционными представлениями о культуре меньшинства, чьё мнение, вопреки желаниям большинства, может использоваться третьей стороной для создания определённой концептуальной и языковой модели объективной реальности, своеобразного *mainstream* в политическом дискурсе демократического сообщества. Например, самой социально защищённой фигурой в США является неработающая чёрная лесбиянка, которая в прошлом была мужчиной³⁹.

Очевидно, что новизна магически-ритуального языка политкорректности заключается не только в том, что люди не верят ему или даже не придают этому особого значения, но при этом поступают в соответствии с ним, а в неких скрытых его смысловых критериях, которые, по мнению современного российского философа М. Блюменкранца, следует искать в спекулятивных коннотациях понятия толерантности. Именно толерантность, как наиболее противоречивая

смысловая структура в либеральном дискурсе, в практическом её применении ведёт к установлению „демократической тирании”, при которой „на нашем Ноевом ковчеге сохраняются экологическое равновесие всех чистых и нечистых пар, а также их демократические свободы, и, прежде всего наиболее ценная из них – свобода слова от мысли⁴⁰. „...Мы имеем дело с серьёзной идеологией, – заключает В. Буковский, – которая под вывеской политкорректности пытается разрушить наше общество. Чем меньшинствам хуже, тем лучше их лидерам: будет что защищать. Но их задача – уничтожить наше общество... Патологию нужно объявить нормой, а норму – патологией⁴¹. Последний тезис особенно актуален, поскольку его реализация, по сути, будет началом конца современной демократии. Идеология „всё новых потребностей⁴² в потребительском обществе с девальвированными ценностями и экзальтированными политическими лидерами способна настроить „новых потребителей” на новую социальную утопию, в которой требования языка и действия не всегда совпадают с требованиями жизни. Не исключено, что политкорректность является отчаянным жестом „умиротворения⁴³ нарастающих противоречий современной постиндустриальной цивилизации. Как верно подметил немецкий философ Герберт Маркузе, „сущность различных режимов проявляется теперь не в альтернативных формах жизни, но в альтернативных техниках манипулирования и контроля; язык теперь не только отражает эти формы контроля, но сам становится инструментом контроля даже там, где он сообщает не приказы, а информацию, где он требует не повиновения, а выбора, не подчинения, а свободы⁴⁴.”

Таким образом, политкорректность создаёт в социальных коммуникациях некое изолированное пространство новых смыслов, которое, тем не менее, не обладает какой-либо строгой предметностью, ибо не отражает в своих неологизмах особенностей развития социальных объектов и систем. Это пространство смысловых фантомов, этический или даже эстетический фокус постмодернистского сюрреализма, который претендует на то, чтобы из безумия социального хаоса попытаться выстроить некую логику политического развития. Парадокс „политкорректной картины мира” заключается в том, что никакой картины не существует. Иллюзорность всех смыслов объявляется демократической ценностью, а размытость всех

форм – новым эстетическим идеалом. Тех, кто не способен следовать подобным „картинам мира” выдавливают с помощью „демократической цензуры” на периферию „прогресса”, оставляя место для шизоидных личностей (транссексуалов), которые сами являются не только закономерным продуктом радикальной неопределённости, но и будущими лидерами постдемократического общества – общества управляемого хаоса.

ЛИТЕРАТУРА

¹ Кронгауз М. Неполиткорректный „язык политкорректности” / М. Кронгауз [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.sova-center.ru>.

² Сафран Г. „Переписать еврея...”. Тема еврейской ассимиляции в литературе Российской империи (1870-1880 гг.) / Г. Сафран / Пер. с англ. М. Маликовой. – СПб., 2004. – С. 94.

³ Буковский В. Политкорректность хуже ленинизма / В. Буковский [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.region.ru/news/2242306/>.

⁴ Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / за заг. ред. д. філос. н., проф. В.П. Мельника. – Львів, 2012. – С. 142.

⁵ Биология. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. М.Р. Гиляров. – 3-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 635.

⁶ Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / за заг. ред. д. філос. н., проф. В.П. Мельника. – Львів, 2012. – С. 180-181.

⁷ Там же. – С. 80.

⁸ Там же.

⁹ Там же.

¹⁰ Буковский В. Политкорректность хуже ленинизма / В. Буковский [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.region.ru/news/2242306/>.

¹¹ Шаров К.С. На тёмной стороне политкорректности: гендерно-нейтральный новояз / К.С. Шаров [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.vphil.ru>. – С. 3-4.

¹² Болотова А.К., Жуков Ю.М., Петровская Л.А. Социальные коммуникации: [учеб. пособие] / А.К. Болотова, Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская. – М., 2008. – С. 89.

¹³ Гендер без прикрас. Через гендерную политику к диктатуре гомосексуализма [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.stopgender.wordpress.com>. – С. 9.

¹⁴ Гендерна рівність як фактор сталого розвитку суспільства // Вісник Програми сприяння парламенту України університету Індіани. – 2004. – № 217 (червень). – С. 2, 9.

¹⁵ Гендер без прикрас. Через гендерную политику к диктатуре гомосексуализма [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.stopgender.wordpress.com> – С. 20-21.

¹⁶ Там же. – С. 9.

¹⁷ Там же. – С. 3.

¹⁸ Там же. – С. 6.

¹⁹ Там же. – С. 4.

²⁰ Мельник Т.М. Гендер як компонент громадської думки / Т.М. Мельник // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник / Колектив авторів. – К: Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. – Вип. 36. – С. 94.

²¹ Гендер без прикрас. Через гендерную политику к диктатуре гомосексуализма [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.stopgender.wordpress.com> – С. 54-55.

²² Смоляр Л.О. Гендерна рівність та гендерна демократія – стратегічний напрямок розвитку людства в ХХІ ст. / Л.О. Смоляр // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник / Колектив авторів. – К: Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. – Вип. 36. – С. 15.

²³ Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – 2-е вид., допов. уточ. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2003. – С. 66.

²⁴ Там же.

²⁵ Волоснова Ю.А. Политкорректность и вмешательство в гендерную картину мира / Ю.А. Волоснова [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.teleconf.ru/aktualnyie-problemyi-gumanitarnyih-distiplin-iprepo/politkorrekt>. – С. 1.

²⁶ Генрі Жиру. „Мультиплікована” молодь, або Діснейфікація дитячої культури / Г. Жиру // Гендерна педагогіка: Хрестоматія / Пер. з англ. В. Гайденко, А. Предборської; За ред. В. Гайденко. – Суми: ВГД „Університетська книга”, 2006. – С. 199-200.

²⁷ Волоснова Ю.А. Политкорректность и вмешательство в гендерную картину мира / Ю.А. Волоснова [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.tele-conf.ru/aktualnyie-problemyi-gumanitarnyih-distiplin-i-prepo/politkorrekt>. – С. 2.

²⁸ Там же.

²⁹ Герасименко Д.В. Политическая корректность как социокультурное явление и её отражение в современном английском языке: Автореферат на соискание учёной степени кандидата филологических наук / Д.В. Герасименко. – М., 2013. – С. 14-15.

³⁰ Шаров К.С. На тёмной стороне политкорректности: гендерно-нейтральный новояз / К.С. Шаров [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.vphil.ru> – С. 18.

³¹ Волоснова Ю.А. Политкорректность и вмешательство в гендерную картину мира / Ю.А. Волоснова [Электр. ресурс] / Режим доступности: <http://www.tele-conf.ru/aktualnyie-problemyi-gumanitarnyih-distiplin-i-prepo/politkorrekt>. – С. 2.

³² Болотова А.К., Жуков Ю.М., Петровская Л.А. Социальные коммуникации: [учеб. пособие] / А.К. Болотова, Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская. – М., 2008. – С. 91.

³³ Шаров К.С. На тёмной стороне политкорректности: гендерно-нейтральный новояз / К.С. Шаров [Электр. ресурс] / Режим

доступності: <http://www.vphil.ru> – С. 2.

³⁴ Там же. – С. 9.

³⁵ Гайденко В., Предборська І. Українські підручники початкової школи: прихований навчальний план і гендерні стереотипи / В. Гайденко, І. Предборська // Гендерна педагогіка: Хрестоматія / Пер. з англ. В. Гайденко, А. Предборської; За ред. В. Гайденко. – Суми: ВГД „Університетська книга”, 2006. – С. 232-234.

³⁶ Там же. – С. 229.

³⁷ Цит. по: Шаров К.С. На тёмной стороне политкорректности: гендерно-нейтральный новояз / К.С. Шаров [Электр. ресурс] / Режим доступності: <http://www.vphil.ru> – С. 14.

³⁸ Там же. – С. 3.

³⁹ Там же. – С. 14.

⁴⁰ Блюменкранц М. Мир после смерти вещей (культура непримиримой толерантности) / М.Блюменкранц // Вопросы философии. – 2003. – № 2. – С. 184.

⁴¹ Буковский В. Политкорректность хуже ленинизма / В. Буковский [Электр. ресурс] / Режим доступності: <http://www.region.ru/news/2242306/>.

⁴² Маркузе Г. Одномерный человек / Пер. с нем. А. Юдина / Г. Маркузе – М.: „REFL-book”, 1994. – С. 322.

⁴³ Там же. – С. 318-319.

⁴⁴ Там же. – С. 134.

Alexander Bezarov. L'IDÉOLOGIE DE LA RECTITUDE POLITIQUE DANS UNE SOCIÉTÉ DÉMOCRATIQUE MODERNE.

L'article explore les caractéristiques idéologiques de la rectitude politique dans la société d'aujourd'hui. Il est prouvé que la rectitude politique comme une pratique spécifique est interdite dans l'espace de la communication sociale, un outil idéologique de lutte contre „antidémocratique” et les normes de la société.

Mots-clés: *la rectitude politique, la tolérance, l'égalité, l'idéologie, la démocratie, société.*

Олександр Безаров. ІДЕОЛОГІЯ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ В СУЧАСНОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджені ідеологічні особливості політкоректності в сучасному демократичному суспільстві. Доведено, що політкоректність як специфічна практика заборон у соціально-комунікативному просторі є ідеологічним засобом боротьби із „недемократичними” цінностями і нормами традиційного суспільства.

Ключові слова: *політкоректність, толерантність, гендер, ідеологія, демократія, суспільство.*

Elizaveta Cvilincova
Institute of a Cultural Heritage,
The Academy of Sciences
of the Republic of Moldova,
cvilincova@mail.ru

**GAGAUZ VARIANT OF “THE EPISTLE
ABOUT LORD’S DAY (SUNDAY)”
FROM THE POINT OF VIEW OF ETHNO-
CULTURAL INTERACTION**

Ключові слова: християнська писемна культура, апокрифічні тексти, епістоля, гагаузькі рукописні релігійні тексти.

Квілінкова Єлізавета. ГАГАУЗЬКИЙ ВАРИАНТ „ЕПІСТОЛІ ПРО ДЕНЬ ГОСПОДНІЙ (НЕДІЛЮ)” КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.

У статті досліджується гагаузька релігійна рукописна традиція. Однією з розповсюджених в гагаузів новозавітних апокрифічних оповідей – „Епістоля про день Господній” („Епістоля нашого Господа Ісуса Христа, надіслана Богом з неба”). Дослідження ґрунтується на матеріалах, зібраних у ході індивідуальних етнографічних досліджень автора (2008-2011 рр.) у гагаузьких селах півдня Республіки Молдови. Робляться висновки про те, що на території Бессарабії нестача релігійних знань і літератури гагаузи заповнювали за допомогою книг і рукописних релігійних текстів у першу чергу на молдавській/румунській мові. Відмічається, що ця традиція продовжує функціонувати серед гагаузького населення Республіки Молдови і в наш час.

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century Bessarabian Gagauz people went through an intensive assimilation process of Christian written culture that is connected with the increase of their religiousness and strengthening of their language and ethnic identity. Till the beginning of the 20th century they lacked any kind of literature in their native language including religious one. During their stay in the Balkans and a long period of time after they had moved to Bessarabia, the main source of knowledge about Christian history and dogmas for the Gagauz people were books in Karamanli language (written in Turkish language using Greek alphabet). Still these books cost much and few could afford them to buy and read.

On the territory of Bessarabia, Gagauz people met the lack of religious knowledge and literature with the help of books and handwritten religious texts primarily in the Moldavian language. Beginning with the second half, and mainly the end, of the 19th century, in the archival sources appear evidences that a small part of the population of some Gagauz villages (especially men) have knowledge of Moldavian language and less of Russian one. According to historiographical data, at the end of the 19th century among Bessarabian Gagauz people was

spread the apocryphal text *The Dream of the Virgin Mary, Mother of Jesus* in the Moldavian and Russian language¹.

At present it was possible to find some handwritten compilations of religious content in Gagauz language written in the Cyrillic script. Field material was collected during individual ethnographical researches in 2008–2011 in Gagauz villages and towns situated in the south of the Republic of Moldova: Ceadir-Lunga district (town Ceadir-Lunga, village Gaidari, village Cazaculia, village Beşghioz) and partially Comrat district (village Beşalma). The material was collected from the representatives of orthodox belief – people of old age, committed Christians, who systematically attend church and perform the whole range of religious rites.

It should be mentioned that in the collected handwritten compilations, depending on the interest of holder, are present different apocryphal texts: “*The Epistle of Jesus Christ*”, “*The Epistles of Jesus Mother*”, “*The Ordeal of the Virgin Mary*”, “*The Dream of the Virgin Mary, Mother of Jesus*”, “*A Tale About 12 Fridays*”, “*The Meeting of the Archangel Michael with Avizuh, with Satan’s Wing*” and others. Nevertheless, the first free texts are present in all collected compilations. (Non-abridged texts and their variants will be

published in the monograph research "The Apocryphal Texts Through The Religiousness of Gagauz People". Some of them can be found in the supplement of the published monograph².)

In this article we will analyze one of the most widespread among Gagauz people apocryphal tale of the New Testament – *The Epistle about Lord's Day* ("The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God"). This apocryphal text is well known by many Christian nations. In this text Jesus prescribes us to live righteously and honor Sunday because on this day took place many important events: the Annunciation, the Baptism of Christ and His Resurrection, also on this day the Doomsday will come.

The Roman variant is considered to be the earliest one because it was mentioned in Jerusalem epistle. The time of its appearance is attributed to the 5th – 6th century, while the creation of Jerusalem variant (the original text in Greek language) the scientists refer to the 7th century. The first variant is translated from Greek into Bulgarian in the 11th-12th century, and the second in the 13th-14th century. In Slavic book tradition the most widespread is the Jerusalem variant. There are known some redactions that appeared at different times (Russian and South Slavic). The Bulgarians have both variants of this epistle „Епистолия за неделята”; overall they count more than 60³. The Russian scientists attribute the appearance of Russian epistles about Lord's Day to the 15th century⁴. The apocryphal became widespread in the Ukrainian written tradition. The plot influenced the Ukrainian and Belarusian folklore and Russian spiritual poems⁵).

Beginning with the 16th century *The Epistle about Lord's Day* became widespread among Moldavians and Romanians. The epistle is known under different titles: "Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce a trimis-o Dumnezeu din cer" / "The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God", "Epistolie din Cer pentru respectarea Zilei Domnului"/ The Epistle From Heaven to Venerate Lord's Day", "Epistolie din Cer pentru respectarea Zilei a Duminicii"/ "The Epistle from Heaven to Venerate Sunday", "Epistolia lui Hristos pentru paza Duminicii"/ "The Epistle of Christ to Protect Sunday", "Legenda Duminicii" / "The Legend of Sunday". Even today, according to Romanian researchers, the epistle and other apocryphal texts (for instance "The Dream of the Virgin Mary, Mother of Jesus") have a wide circulation, as a talisman, on the given territory⁶.

In this context, the question of primary importance is how apocryphal texts appeared in Gagauz milieu. In Gagauz handwritten compila-

tions the title of the apocryphal text "The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God" has minor differences that are connected with translation style and use of religious terminology: „Епистолия Бизим Самбинин Йисус Христосун, ани ёллады Аллах гёктян” (Ceadir-Lunga), „Епистолия Бизим Падишахымыс Йисус Христос, ани ёллады Аллах гёктян” (Beşghioz); „Епистолия бизим Аллахын оолу Йисус Христос ёлады бизя гёктян” (Gaidari); „Епистолия Саабинин Йисусу Бизим Христосун, ани ёламыш Аллаа гёктян” (Beşghioz).

In Gagauz handwritten tradition, the Jerusalem variant of *The Epistle About Lord's Day* is widely spread. We could not find in archival and historiographical documents any evidence about the time of its appearance and spreading in Gagauz milieu, that makes it difficult to identify the time of appearance of Gagauz variant and determine "the first source" of the translation into Gagauz language of the mentioned epistle and other ones. Therefore, we found it reasonable to study peculiarities of epistles in Gagauz language in comparative aspect with analogical texts widespread among neighboring peoples first of all Bulgarians, Moldavians and Romanians. Due to this method we could identify textual differences of epistles in Gagauz language, the peculiarities of their style and writing, as well as the presence of foreign vocabulary. These aspects connected with Gagauz apocryphal texts are presented in some of our publications⁷. This allowed us to make preliminary conclusions regarding "the first source" from which were made translations into Gagauz language.

While comparing the epistle in Gagauz language (it was taken the text from Ceadir-Lunga compilation as the most accurate and complete) with Bulgarian version⁸ it was found that although the plot and structure are in general the same, there are substantial differences not only in details but also in the content, a thing we can not say while comparing the Gagauz variant with Moldavian/Romanian ones. The translation of title of the Gagauz Epistle About Lord's Day «Епистолия Бизим Саабинин Йисус Христосун, ани ёллады Аллах гёктян» coincides completely with one of the titles used by Moldavians and Romanians to name the same epistle "Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer" No less important is the fact that the sequence of epistles in Gagauz compilations (The Epistle of Jesus Christ, The Epistles of Jesus Mother, The Ordeal of the Virgin Mary) coincides with handwritten traditions of Moldavians and Romanians (*Epistola lui Hristos, Epistola Maicii Domnului, Aceasta carte arată muncile creştinilor*).

The comparison of content of epistles about Lord's Day in Gagauz language with similar texts widespread among Moldavians and Romanians shows practically their complete identity. According to researches the oldest Romanian variant of „The Epistle of Christ” (*Epistola lui Hristos*) is also known under the name of „The Legend About Sunday” (*Legenda Duminicii*) presented in the collection of B.P. Hasdeu⁹. For the comparison we used the epistle in Moldavian/Romanian language (transliterated variant) that we managed to find in internet: *Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer*¹⁰.

To identify stylistic and textual differences between Gagauz variants and Moldavian/Romanian ones, as well as to review elements of lexical borrowings, we have chosen the most important fragments from our point of view. For instance, in both variants of “The Epistle of Jesus Christ” the main stress is placed upon the criticism of Christians, who are called pagans because they do not pay attention to the outer forms of religiousness. Also one and the same terms are used: “*împriloștiților*” and “*păgîn*”, that means pagan. **O! răilor, o! împriloștiților și păgânilor ce sunteți voi** / “Oh! You bad Oh! Filthy and pagan you are!”

In the three texts (from Cazaclia and Beșghioz compilations) is completely preserved the original language from which the translation was made, as we may think it is connected with the difficult character of the fragment to translate. The fragment was placed between brackets as an unclear specification, the omission of which was banned: “*împriloștiților*” and “*păgîn*”, that means pagan. (*рылор ши ымприлоштицилорь ши пэгынилор че сынтець вой*). In Beșghioz compilation this fragment is rewritten without translation but with significant distortion: “*împriloștiților*” and “*păgîn*”, that means pagan. (*нилар) шй инпрелов сынлор че сынтець вой*; “*рылор ши инприлоштицилор ши пэгынилор че сунтець вой*”.

In the text taken from Ceadir-Lunga compilation in the result of translation the original language was preserved only fragmentarily: *O фяналар хем ынпрелестляр, хем пыгерецляр, нейсинис сис?* / “Oh, malicious, filthy and pagan you are” The text from Beșalma compilation has a free translation although the word “*pagan*” is preserved: *Дьявол ярдым едер сизя, да булунерсыныс башка ишлердя, о феналар пагынар* / “The Devil helps you, and you find for yourself other things, o malicious and pagan”.

Another fragment, indicating “the first source” language of the Gagauz variant, is

connected with the enumeration of sins. In the given fragment are used Moldovan/Romanian terms denoting family relationship:

Oh! Vai de nașul ce va face păcatul cu fină-sa și finul ce va face păcat cu nașă-sa; vai de cumnatul ce va face păcat cu cumnată-sa! / “Oh! Woe to godfather, who will sin with his goddaughter and godson, who will sin with his godmother; woe to brother-in-law who will sin with his sister-in-law!”

In one text taken from Beșghioz compilation in the given fragment the “original language” is partially preserved (*Ох-вай, о саадыча, ани япаер гюнах кумицасынан, вай, о де кумптул, чине фаче покатул ку кумнетяса – Beșghioz*), while in the other two texts this fragment is translated entirely into Gagauz language using Gagauz terminology of family relationship: *нуна, кумица, куми, кресница, драгинку, булю, еништя, балдыска*.

Words of damnation are very frequently used in Gagauz epistles and are expressed with terms used by Moldavians and Romanians – “*бластмат*”. While mentioning the ordeal to which sinners will be subdued, the lexeme “*мунка*” is widely used as in the Romanian variant:

Goni-l-voi de la Mine blestemaților, în focul cel de veci, cel nestins, în muncă... și blestemat să fie acel om care va lucra de Sîmbătă seara până Luni la răsăritul soarelui...

Гидинь, бластаматлар, вечника атешь ичиня, ани хич сюнмер мункая...; хем бластаматъ олурса о адамы, ким ишлярса джума[а] ертеси вечерняданъ сора та пазар ертеси гюн дуунджа... (Cazaclia).

The lexeme “*мунка*” in the meaning of “ordeal” is frequently used in many variants of this and other Gagauz epistles. Only in texts from Ceadir-Lunga and Beșalma compilations this term is substituted with Gagauz term of similar meaning – “*зеет*”: *Хем куртардым адамы ждендемин зеетиндян* / “The person was released of the ordeal of hell”; *вечника атешя, ани сюнмяз зеетя* / “To the ordeal of fire, that never dies out; *биясинис, ани джендемин мункаларна гидеджинис* / “and know, you will be sent to suffer the ordeal of hell” (Beșalma).

In the process of translation some foreign words and expressions were simply rewritten, a thing that might be connected with poor knowledge of Moldavian/Romanian language by translator. Later, the copyists distorted even more the words, that subsequently led to transformation of lexemes and of the meaning of the whole sentence (as an example can serve fragments that contain the word *pedepsele* and others).

So, in Moldavian/Romanian variant the given fragment reads as follows: *Atunci veți merge la mormintele morților și veți striga: „Ieșiți voi morților din mormânturi să intrăm noi de vii, că nu mai putem răbda muncile și pedepsele ce ne-a trimis Dumnezeu”* / «Then you will go to the graves of the dead and you will cry: “The dead, come out of your graves to let us, those alive, to enter them as we cannot bear anymore the ordeal and punishment that God sent on us”».

As we can see in some Gagauz variants the given lexeme is almost unrecognizable. What concerns the translation, and then it coincides completely with Moldavian/Romanian variant presented above.

Озамань гидедженись ёлюлярин мезарларина да ба[а]радженыс: Чыкын, ёлюляр, мезарын ичиндянь, гирелим бис – дириляр, зере даянамэ[э]рыс мункаяра хем недяпсалара, ани ёл[л]ады бизя Алла (Gaidari); Озамань гидедженис ёлюлеринь мезарларнаь да ба[а]-раженысь: Чыкын, ёлюляръ, мезарын ичиндянь, гирелимъ бизь – дириляр, зере даянамаерысь мункалара хемь редяпсалара, ани ёл[л]ады бизя Ал[ла]а (Cazaclia) / “Then you will go to the graves of the dead and you will cry: “The dead, come out of your graves to let us, those alive, to enter them as we cannot bear anymore the ordeal and punishment that God sent on us”».

Although one text from old Beșghioz compilation is written with many grammatical mistakes, however mainly this word is written correctly having the ending that corresponds to the rules of Gagauz language – *недяпсалара*.

The next fragment has in the text a special meaning. It represents an invocatory in which is explained the heaven origin of the letter and is stipulated the means it should be spread. In the fragment are preserved foreign lexemes (in the text they are underlined) that indicate “the first source” from which it was translated into Gagauz language: *fiii* («сыновья»), *vor moșteni* («унаследуют»).

Și să știți că această epistolă nu este făcută din firea pământescă, ci este din cer și am trimis-o pe la voi, creștinilor ca să vă pășiți păcatele voastre și să faceți voia lui Dumnezeu, ca să fiți fiii luminii; iar vai de preotul sau de călugărul sau dascălul sau diaconul care nu o va citi înaintea oamenilor. și să o scrie și să o aibe tot omul în casa sa și să o trimeată și pe unde nu va fi, că de mare folos este în casa omului; iar vai de acela ce o va scrie și va lipsi vreun cuvânt dintr-însa, iar ferice de cei ce vor cumpăra această sfântă epistolă și o vor da de pomană: acelor oameni li se vor ierta păcatele

și vor moșteni împărăția cerului de vor face poruncile lui Dumnezeu ca Avraam și ca Isaac și ca Iacob (mold./rom.).

What concerns the meaning of the given fragment that is present as well in Gagauzian epistles, then it almost coincides word by word with the Romanian text. In all variants are used lexemes such as – *фиюль* («sons»), *моштина олур* («will inheret») (Gaidari), *фиюль, моштина олур* (Cazaclia), *фиул, / муштина олур/ моштенит олур* (Beșghioz).

Хем биясинис, ки бу кият ди[и]л[ь] япылма топрак юстюндя инсандан, ама гёк юз[ю]ндянь ёланма, оласыныс фиюль дюн[н]-едя. Хем вай, о попазын хем калугерин, хем о даскалын, дяконун джанына, ангысы[да [...]] олсун хер бир адамын евиндя да ёласын нерелярдя ёк зере бю[ю]к файдасы вар адамын евиндя олсун, хем геня ким язарса пропустит едярся, вай, бир слово онун ичиндян, не мутлу джанына ким сатын алырса бу святой кихады да баиларса – о адамын гюнахлары прост олур, да моштина олур гёк юз[ю]ндя, хем тамана тутарэ Ал[л]ахын лафларны, Аврамлан хем Исаклан, хем Яковлан... (Gaidari) / «And know that this epistle is not written by man on earth, but sent to you, Christian people, to make you leave your sins and comply with God’s will to become sons on earth. Woe to that priest or monk or psalm-reader or deacon who will not read it to people. And it should be rewritten and it should be present in the house of each person and be sent to places that lacks it as it is of great use to the house of a person who has it. Woe to the copyist who will miss a single word. Blessed is the man who will buy this sacred epistle and will make it a present as all their sins will be forgiven and he will inherit the Kingdom of Heaven if they comply with God’s will as Abraham, Isaac, Jacob did”».

The lexeme *moșteni* / *моштина* is frequently found in other fragments and other variants of Gagauz epistles: *Да ёля ёлыиджам рай ичиня олсун муштина вечникая; да моштина олур гёк юз[ю]ндя* (Gaidari); *ёлы[й]джам рай йчйня моштенит олсун вечника* (Beșghioz) and others / “I will send (that man, who will have the epistle) to Paradise and he will inherit the Kingdom of Heaven”.

In general, all epistles in Gagauz language are rich in lexemes and expressions that show connection with Moldavian/Romanian variants. Some of borrowed words with passing of time became part of Gagauz language and their meaning is clear to ordinary people. For instance to denote the concept of “witness” the Gagauz people widely use the term “*мартур*”. This lexeme is equally used in both Romanian and

Gagauz variant: *Pentru aceasta alergați la duhovnicii voștri de vă mărturisiti păcatele voastre iertate vor fi* (mold./rom.).

The content of this fragment is reflected in the Gagauz variant: *Да гезярсинь духовныларын ардына, мартурисин простедясин гюнахлармызы* (Gaidari): *да гезярсин духовныларын ардына, мартурис едясинись гюнахларнызы* (Cazaclia): *да гезерсинис духевноиларын (?) ардына мартурисит едясинис гёнахларнызы* (Beșghioz) / „Go to your confessors and confess your sins”.

A special connection between Gagauz and Moldavian/Romanian Epistle About Lord's Day can be seen in one text from Beșalma compilation. In it is presented the same formula of damnation addressed to Arianism as in Moldavian/Romanian text of The Epistle of Jesus Christ:

Аш олмас о адама кусар барсаklarны нижя Аренин / “Damned will be that man and will puke their guts as an Arian” (Beșalma).

*Anatema să fie acel om, si să se verse mașele sale ca ale lui Arie*¹¹.

It is supposed that in more recent Epistles about Lord's Day in Gagauz language the given fragment was omitted due to historical irrelevance and complete blur of meaning of the given fragment to religious people of new age. We would like to point out that according to one of the main thesis of Arianism, Christ was created by God, and as a result has the beginning of his origin and is not equal to God, that is to say Christ is not consubstantial with God. Arianism is a theological teaching of the 4th – 6th century AD. In 325, at the First Ecumenical Council, Arianism was condemned for heresy, and as creed (Nicene Creed) was adopted the doctrine about Trinity consubstantiality. Till the 6th century, Arianism was state religion of Germanic states¹².

The comparison of Epistles of Jesus Christ in Gagauz language (8 in number) show that almost in all of them are present Moldavian/Romanian terms and expressions. Texts from Ceadir-Lunga compilation have the most accurate translation. Many Moldavian/Romanian lexemes are substituted with Gagauz synonyms, for instance: *зеем* (instead of „мунка”), *евлатлары* (instead of „фиул”), *ёмюр единеджеклярь* (instead of „моштина омур”) and so on. However, it still contains some Moldavian/Romanian words, as for example *недяпсалара* and others.

Some meaning mistakes passing from one text to another were possible to identify with the help of Ceadir-Lunga and Moldavian/Romanian variants. Referring to “the first source” we can state that in Ceadir-Lunga texts sometimes are present

expressions that are characteristic to Moldavian/Romanian language (*мункада рысина*), but as a rule they are accompanied by the translation of the meaning into Gagauz language. What concerns Russian words in Gagauz texts, we should take into account the fact that Moldavian/Romanian texts have the same amount of such words. On this basis we can say that one of the sources of Slavic vocabulary into Gagauz religious texts served apocryphal literature in Moldavian/Romanian language.

Multiple rewriting of texts and illegible handwriting very frequently became the cause for changing of the meaning and writing of foreign lexemes. In many compilations the illegible words were corrected by the copyist and instead of them were written words similar in sound to Gagauz ones that subsequently led to transformation of content of separate fragments which passed from text to text. As a result the texts were adapted through the prism of people's mind taking into account moral and legal norms of Gagauz people.

Thereby, the lack of any kind of evidences in statements of local Bessaraban clergy about the existence of apocryphal texts in Gagauz language at the end of the 19th century proves the fact that the texts were translated into Gagauz language later. The presence of many foreign borrowings in Gagauz texts eloquently points out at „the first source” of translated Gagauz texts from Moldavian/Romanian language. Moreover, in one of Beșghioz compilations the title of The Epistle of Jesus Christ and The Epistle of Mother of Jesus is preserved in the Moldavian/Romanian language while the rest content of the text is translated into Gagauz language: „Епистолия Домнулуй ностру Исус Христос че-о т[р]ймеск Думнезеу унсиу черю” / “The Epistle of Our Lord Jesus Christ, Sent From Heaven by God”, „Епистолия Майка Домнулуйя” / “The Epistle of Mother of Jesus”. The form of addressing to Jesus Christ coincides entirely with the form in the Romanian variant: *Доамне Исусе Христоасе, Домне Исусе Христоасе* and so on.

Data provided by different sources indicating that a part of Gagauz population spoke Moldavian language and did not other languages (partially Bulgarian language, and before the end of the 19th century beginning of the 20th century Russian language) as well as presence of foreign vocabulary in Gagauz texts point at ethnical environment from which these texts appeared as a result of intense ethnocultural contacts. Due to some objective factors the Gagauz environment happened to be a fertile ground that accepted and carefully preserved Moldavian (and Russian) apocry-

phal heritage. Despite the common structure and content of texts, Gagauz texts absorbed the peculiarities of Gagauz language and people's views, representing independent variants of these monuments.

In general we can say that systematization and analysis of material in the frame of previously unexplored sphere of spiritual culture of Gagauz people gives us opportunity not only to study more profoundly their religious notions of good and evil, virtue and sin and of the other

References

¹ Мошков В.А. Гагаузы Бендерского уезда. Этнографические очерки и материалы // Этнографическое обозрение. – 1900. – № 1. – С. 18; 1901. – № 4. – С. 24; 1902. – № 3. – С. 53-54.

² Квилинкова Е.Н. Заговоры, магия и обереги в народной медицине гагаузов. – Кишинев: Elan Inc, 2010. – С. 292-372; Квилинкова Е.Н. Апокрифы в зеркале народной культуры гагаузов. Кишинев-Благовград: Tip. Centrală, 2012. – 600 с.; Квилинкова Е.Н. Православие – стержень гагаузской этничности. – Комрат-София: Tip. Centrală, 2013. – 872 с.

³ Стара българска литература. Апокрифи. Донка Петканова, съст. и ред. – София: Български писател, 1982 // www.kroraina.com/knigi/linguistics.html

⁴ http://old_russian_writers.academic.ru.

⁵ Бессонов П. Калекы переходжые: Сборник стихов и исследование. – М., 1864. – Ч. 2. – Вып. 6. – С. 68-96; Епистолия о неделе // <http://www.Pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=3852>; Епистолия о неделе // http://old_russian_writers.academic.ru

world, but also gives the possibility to look in a new light at the process of ethno-cultural interaction of Gagauz people with neighboring nations that took place on the territory of Bessarabia in the 19th-20th century.

Translator: Master of philology – *Ivanca Orz*

⁶ <http://ro.orthodoxwiki.org>

⁷ Квилинкова Е.Н. «Святые письма» в гагаузской фольклорной традиции // Revista de etnologie și culturologie. – Nr. 10-11. – Chișinău. – 2011. – С. 43-48; Квилинкова Е.Н. Варианты «эпистолий» о воскресном дне, зафиксированные в гагаузских селах юга Молдовы // Старый Боровск. Старообрядчество: история, культура, современность. Материалы. – Москва: Боровск, 2011. – С. 230-253 // <http://www.borovskold.ru>

⁸ Стара българска литература. Апокрифи. Донка Петканова, съст. и ред. – София: Български писател, 1982.

⁹ <http://biblior.net>

¹⁰ Epistolia Domnului nostru Iisus Hristos ce ne-a trimis-o Dumnezeu din Cer // <http://parintelemaris.blogspot.com/2010/01/epistolia-domnului-nostru-iisus-hristos.html>

¹¹ Idem.

¹² http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/5505/%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%90%D0%9D%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%9E

Cvilincova Elizaveta. LA VERSION GAGAUZE DE "L'ÉPISTOLIE SUR LE JOUR DU SEIGNEUR (DIMANCHE)" À TRAVERS LE PRISME DES INTERACTIONS ETHNOCULTURELLES.

Cet article explore la tradition de manuscrit religieux gagaouze. Une des légendes apocryphes du Nouveau Testament qui est répandue entre les Gagaouzes est Epistolie sur la journée de dimanche. L'étude a été basée sur les documents recueillis dans le cadre de la recherche ethnographique individuelle de l'auteur (2008-2011) dans les villages gagaouzes du sud de la République de Moldova. On conclut que dans le territoire de la Bessarabie les Gagaouzes complétaient le manque des connaissances religieuses et de la littérature à l'aide des livres et des manuscrits des textes religieux, principalement en moldove/roumain. On note que cette tradition se poursuit parmi la population gagaouze en République de Moldova et à l'heure actuelle.

Termes clés: culture écrite chrétienne, textes apocryphes, épistolie, manuscrits des textes religieux gagaouzes.

Елизавета Квилинкова. ГАГАУЗСКИЙ ВАРИАНТ "ЕПИСТОЛИИ О ВОСКРЕСНОМ ДНЕ" СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье исследуется один из распространенных у гагаузов новозаветных апокрифических сказаний – Епистолия о воскресном дне. В основу исследования положены материалы, собранные в ходе индивидуальных этнографических исследований автора (2008-2011 гг.) в гагаузских селах юга Республики Молдова. Делается вывод о том, что на территории Бессарабии недостаток религиозных знаний и литературы гагаузы восполняли с помощью книг и рукописных религиозных текстов в первую очередь на молдавском/румынском языке. Отмечается, что эта традиция продолжает функционировать среди гагаузского населения Республики Молдова и в настоящее время.

Ключевые слова: христианская письменная культура, апокрифические тексты, епистолия, гагаузские рукописные религиозные тексты.

УДК 398.33.2(477.85)

Олександр Кожолянко,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
Чернівці (Україна),
alexkozholianko@gmail.com

**БУКОВИНСЬКІ ВЕЛИКОДНІ
ПИСАНКИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Key words: *egg, attribute, saint, ceremony, art, color, canning, museums.*

**Kojolianko Alexander. BUKOVYNA EASTER
PYSANKY: HISTORY AND CONTEMPORANEITY**

The personal touches of Bukovyna pysankarstva are investigational in the article. Character of ornamenting of pysanok, methods of their making and change, that took place in Bukovyna pysankarstvi in the last centuries, is shown. History and today's use of pysanok are shown on Bukovyna. It is traced, that Bukovyna pysankarstvo from the distant past and to our days saved old ceremonial magically-cult maintenance, purchasing in XX - at the beginning XXI of century of artistic character. With claim of christianity, becoming one of symbols of Sunday of Jesus Christ, pysanka became on Bukovyna an attribute and the Easter rite/pl.

Розписування яйця започатковано в далекому минулому. У багатьох народів світу розмальовані яйця були символом весняного відродження. Ними заворожували врожай, приплід худоби, здоров'я людини, шанували покійників, вітали життєдайне весняне сонце.

Писанки є дохристиянським атрибутом великодніх святкувань. В історико-етнографічній літературі питання походження писанок намагались з'ясувати західно європейські вчені, починаючи з XVII ст. протягом кількох століть. Цим питанням займалися Ріхтер, Краскій, Ердман, Вундерліх, Кольбе, Довгирд та ін. В Україні дослідженням писанок в XIX ст. займалися Ф. Вовк¹, А. Свидницький², М. Сумцов³. Останній зазначав, що яйце отримало важливе релігійно-обрядове і символічне значення задовго до християнства у повір'ях і побуті давніх цивілізованих народів як символ сонця: "Возвеличення яйця було обумовлене думкою про весняне відродження сонця, а разом з ним усієї творчої сили природи"⁴.

У дослідженні писанкарства науковці виділяють три періоди. Перший охоплює проміжок часу від 1861 до 1920 р., коли в українській літературі з'явилися перші праці етнографів, істориків, дослідників старовини в Австро-Угорській та Російській імперіях (О. Косачева, П. Чубинський, М. Сумцов, М. Кордуба, С. Кулжинский та ін.). Другий період – 1920–1980-ті рр. (В. Тарковецький,

В. Щербаківський, Д. Горняткевич, Д. Таранущенко, І. Гургула та ін.). Третій – Етнографічні праці українських дослідників з початку 1990-х рр. і до наших днів (Л. Атлантова, О. Соломченко, Л. Суха, Г. Шовкопляс, О. Ляшенко та ін.) Особливо потрібно відзначити дослідження українського писанкарства у кінці XX – початку XXI ст. В. Ткаченка⁵.

Проте багато питань розвитку регіонального писанкарства (Буковинського Поділля, Буковинської Гуцульщини) у науковій літературі вивчені недостатньо (питання орнаментики, символіки, матеріалу, техніки писанкарства, консервації писанок та ін.).

Відомо, що у давнину писанки писали на гусячих, качах, журавлиних і курячих яйцях. Оскільки птах є вісником весни, вісником життєдайного сонця, то через яйця він ніс людям радість пробудження природи, радість життя. Яйце уже в давні часи стало символом Сонця-Весни. Яйце було амулетом, через який людина прагнула повернути до себе добрі сили і відвернути злі.

Оскільки писанці надавалась така важлива функція, як завороження і магічність, то і її виготовлення було обставлено рядом ритуалів. Писати можна було лише в певний час доби і при відсутності спостерігачів. Перед початком роботи виголошувалась молитва, спрямована у бік сходу сонця. При писанні промовлялись слова-замовляння, які мали надати писанці

чудодійних властивостей.

На Буковині писанки писали протягом 40 днів посту, але саме писанкарськими вважались два тижні перед Великоднем⁶.

Дослідники нарахували понад сто символічних малюнків на писанках, і кожен малюнок має своє магічно-символічне значення⁷. Навіть фарби теж мали певне символічне значення.

Великодні писанки можна поділити на декілька груп за виконаними на них візерунками: символічні, рослинні, тваринні, з мотивами господарського життя, обрядові, християнсько-релігійні (від часу впровадження християнства та його утвердження з кінця XIX ст.).

З початку XX ст. на буковинських писанках з'явилися мистецькі композиції, в яких відображаються інтимно-побутові сцени життя, господарських занять: полювання, випас худоби та ін.⁸

Щодо способів виготовлення писанок на Буковині, зустрічались писанки воскової техніки виконання (нанесення воску на яйце кисткою (гисткою, кирсткою), мальованки (розмальовані щіточкою різнокольоровими фарбами), шкрябанки (пофарбоване яйце в один колір "прошкрябують" гострим предметом, виводячи різні узори).

Новітнім способом виготовлення різнокольорових писанок є вільне фарбування фарбами (сухі фарби різних кольорів розмішують, накладають на яйце і зверху на фарбу ллють трохи води, яка розчиняє фарби і тягне лінії різних кольорів від одного краю яйця до іншого). Останній спосіб виготовлення писанок з'явився вперше у 80-х рр. XX ст. у Нижньому Буковинському Попрутті (с. Топорівці)⁹.

Особливо красивими і неповторними є гуцульські писанки. На писанках, виготовлених у Буковинських Карпатах, переважає геометричний орнамент. У різних візерунках відтворюються образи сонця, зірок, поля, блискавки тощо. Рослинні мотиви тут зустрічались дуже рідко. В орнаменталі писанок 30–50-х рр. XX ст. став відчутним вплив вишивальних узорів, що продовжується і донині. В сучасному гуцульському писанкарстві значна частина писанок тематично відтворює природу – усі чотири пори року, а особливо весну з її яскравою зеленню і розмаїттям квітів. Зображуються гілки дерев, польові квіти, гірські пейзажі.

Серед майстрів-писанкарів Буковинської Гуцульщини прославилися своїм не повторним мистецтвом воскового розпису Ганна Вережак з Яблуниці, Параска Лахман з

Конятина, Васирина Фрей, Марія Григоряк з Мариничів, Марія Господарюк з Розтік, Васирина Сумаряк з Усть-Путили, Наталія Скидан з Селятина, Мелана Пилипко, Євдокія Том'юк з Довгопілля, Євдокія Нестор з Малого Дихтинця, Аक्सинія Чокан з Тораків та багато інших¹⁰.

Кожна писанкарка виконувала щорічно до свята Великодня від кількох десятків до кількох сотень писанок. Так, наприклад, М. Огородок зазначає, що бували роки, коли згадувана вже А. Чокан з с. Тораки "до Великодня писала по 500 яєць. І що характерно – писанки не повторювали одна одну"¹¹.

Мариничівські писанки (с. Мариничі Путильського району) у колористиці червоно-жовті, переважно на чорному тлі. Переважають також білі лінії. Найявний і червоний колір, але іноді вкраплюється незначна частина рожевого, голубого чи яскраво-зеленого кольору. Колір тут відіграє важливу роль як ефектний засіб емоціонального впливу. Писанкарки приділяють велику увагу врівноваженню кольорових плям на зображуваних предметах, орнаментах, квітках. Але це врівноваження зводиться не тільки до пропорційної "вагомості" розташування кольорових плям у композиції, саме розміщення кольорів у межах зображення робить таке, при якому жодна з частин не здається перевантаженою кольором, який би заважав сприйняттю писанки в цілому. Мариничівські писанки до середини XX ст. характеризуються збереженням традиційних кольорів протягом століть. У 80–90-х рр. XX ст. поширилось застосування зеленого й блакитного кольорів, що збагатило мистецьку палітру мариничівських жінок-писанкарок.

У гуцульському писанкарстві особливої майстерності досягли дихтинецькі (с. Дихтинець Путильського району) майстрині у виконанні зооморфних мотивів. Цей вид орнаменту переважає тут над рослинними візерунками. У трактуванні образів тварин у другій половині XX століття помітне намагання передати рухи оленів, коней та птахів¹²; інколи навіть традиційній композиції з конем чи оленем біля дерева писанкарки надають пейзажно-сюжетного забарвлення.

Протягом XX століття колорит гуцульських писанок зазнав певних змін. На початку століття активно поширилося поєднання жовтого та червоного кольорів на глибокому червоному тлі. У 50–80-ті роки жовті і червоні кольори часто влаштовуються на чорному тлі. Щодо зеленого кольору, то він вживався епізодично.

Що стосується самої орнаменталії, то на писанках гірської частини Вишницького району часто зустрічаються геометричні мотиви: квадратики, трикутники, часом смєречки або гілочки, та обов'язковим ще є безконечник, який здавна був властивий українським писанкам¹³. Безконечник уособлює вічне буття, тобто вічно буде кінь бігати, смєреки зеленітимуть, а родина, що святкує, буде вічно жити в зелених горах Карпатах.

Писанки села Плоска, що на Буковинській Путильщині, мають більш спрощений орнаментальний декор, що проявляється як в елементах орнаментальних мотивів, так і в композиційній будові візерунків. Переважають поясно-полюсні композиції з простими ромбічними укладами поясів і розетками та розбивка на два бічних поля з різними варіантами хрестових мотивів.

Часто колорит гуцульських писанок будується на зіставленні жовтих та зелених кольорів на жовтому або коричневому полі. Деколи ці основні кольори доповнюють червона та фіолетова фарби¹⁴.

У писанкарстві буковинських гуцулів долини річки Черемошу (Білого і Чорного) можна побачити впливи сусідніх гуцульських сіл (Стебні, Довгопілля, Біла Березка) Верховинського району Івано-Франківської області. Тут часто зустрічається колорит жовтих, червоних або оранжевих кольорів на чорному тлі. У другій половині ХХ і на початку ХХІ ст. частіше, ніж у ХІХ ст., застосовується використання рослинних мотивів. Тенденція підбору кольорів у написанні писанок перегукується з кольорами народних костюмів цих сіл. Так, у Конятині в традиційному народному одязі переважають яскраві кольори, а у с. Дихтинець в одязі спостерігається збіднення кольору, тому писанки дещо темніших тонів. Подібні залежності орнаменталії одягу і писанок спостерігаються і в інших районах Гуцульщини¹⁵.

Село Підзахаричі на Путильщині відоме як центр народної творчості. Тут виготовляють гуцульські кептарі, вишиті сорочки, взуття-постоли, пояси-череси та інші речі, які за досконалістю виготовлення і прикрашанням досягли рівня високохудожніх речей. Щодо писанкарства, то підзахарецькі писанки мають переважно геометричну орнаменталію. Простоті побудов орнаментальних мотивів відповідає і невігадливості композиційних розподілів писанок на бічні поля. Поширені різні варіанти хрестоподібних мотивів, трикутники, зірки, кільця. У сучасному восковому розписі досить часто

домінуючими мотивами стають зооморфні образи: оленя, птаха, риби. При цьому олені зображуються парами по чотири або по вісім. Овальні чи прямокутні поля з досить експресивними зображеннями тварин отримують обрамлення багаторядної геометричної орнаменталії. Колорит писанок початку ХХІ ст. має жовто-білі кольори з локальними плямами зеленого і фіолетового. Всі ці кольори виступають на коричнево-вишневому фоні. Колористика сучасних писанок доповнюється ще й червоним кольором. Відомі писанкарі цього села: Бойчук Ганна, Бойчук Василина, Касіян Марія.

Геометричною орнаменталією виділяються писанки с. Усть-Путила, що розташоване в місці злиття річок Білого і Чорного Черемошів. Окреслені виразним білим контуром, присутні мотиви ускладнених хрестоподібних побудов різноманітних трикутників-зубців, геометричних розеток-зірок, дзвіночків. Колористика будується на зіставленні жовтих і білих кольорів на коричневому чи теракотовому фоні. В орнаменталії писанок 60–90-х років ХХ ст. спостерігаються впливи вишивальних узорів. Ця тенденція характерна і для творчості майстрів першого десятиліття ХХІ ст. Серед них особливо виділяються писанкарки П. Годосійчук, Г. Шинкарук, Г. Фокшек з с. Дихтинець. Їх писанки вражають яскравістю колориту і витонченою майстерністю у побудові композицій та орнаментальних мотивів. У розписах цих майстринь найбільше проявляється традиційна для села кольорова гама¹⁶.

У писанках с. Дихтинець поряд з ширшою манерою виконання розпису зустрічаємо і каліграфічно тонкі розписи, побудовані на ритмічному зіставленні стрічок, укладених із краткованих трикутників і ромбів, при домінуючих мотивах складного прямого хреста та “вітрячка”¹⁷. Колорит стриманий, у наборі жовто-оранжевих та білих кольорів на чорно-бордовому тлі. У сучасних писанках гама кольорів ширша.

Щодо писанок с. Черногузи, що розташоване біля підніжжя Карпатських гір, то тут переважають мотиви хреста на бічних полях. Інколи це хрестики простої будови з центральним ромбом і бічними трикутниками, частіше це ускладнена комбінація прямого хреста з косим. Поширені різноманітні розетки, більші за розмірами мають назву “ружки”, менші – “зірки”. Рослинна орнаментика представлена типовими мотивами: “смерічка” та “фасольки”. Колорит вирішений у жовто-білих фарбах з локальним

введенням зелених плям. Фон витримано у бордових або чорних кольорах. В останньому варіанті чорний колір пом'якшують великі бордові плями "капанок".

Село Виженка Вижицького району славне майстром писанкарства М. Фірчуком, який не тільки досконало володів технікою воскового писання, а й відзначився винайденням оригінального способу консервації писанок для довгого зберігання¹⁸. Спосіб консервації писанок при допомозі клею ПВА та деревної стружки був запатентований майстром і ним користуються зараз багато музеїв країни і зарубіжжя¹⁹. В орнаменті писанок с. Виженка поряд із традиційними геометричними мотивами, такими як складні ромбічні хрести та ромбічні рапорти з косими хрестиками, помітні впливи орнаментики Буковинського Підгір'я. Колористика писанок цього села витримана у жовто-білих та оранжево-білих барвах, які виступають на чорному тлі²⁰.

Велика колекція гуцульських писанок (близько 4 тисяч) зібрана у домашньому музеї М. Фірчука у с. Виженка.

Своєрідним центром сучасного воскового розпису є с. Розтоки. Витоки орнаментальних форм у цьому осередку тягнуться від давніх писанкових візерунків. Зокрема, відзначається в цьому селі писанкарка М. Господарюк. Особливий стиль писанкарства простежується як у розміщенні орнаментального декору, так і в золотисто-червоних барвах, підсилених зеленим кольором, які виступають на темно-бордовому тлі. Використання орнаментальних форм у традиційних мотивах, таких як "сорок клинців", "безконечник", можна зустріти в одязі, зокрема, у стрічкових поясах. Подібні орнаментальні мотиви зустрічаються і в інших районах України²¹. Поряд з геометричними формами вводяться у декор зооморфні мотиви "риби", "метелики" тощо.

Більш традиційні орнаментальні форми характерні для писанок села Банилів-Підгірний, яке розташоване біля підніжжя Карпатських гір Сторожинецького району Буковини. Тут поширені композиції з трикутників, класичний мотив "сорок клинців", мотив "очка", побудований зі складної комбінації трикутників. Різнокольорові трикутні клинці отримують несподівану назву "огірочки". Колорит вирішений в оранжево-білих кольорах на бордовому фоні.

У давні часи і до середини ХХ ст. на Буковині великодні писанки виготовляли за допомогою природних барвників. Для фарбування яєць використовували відвари яблуне-

вої та дубової кори, вільхових гілок, лушпиння цибулі, кропиви, квіти мальви, сажу тощо.

Колір писанок мав своє символічне значення. На Буковинській Гуцульщині найбільш поширеною була червона фарба, яка означала радість життя, любов, надію на одруження для молодих. Жовта фарба – це сонце, зорі і місяць, а господареві урожай, тепло, продовження роду. Зелена – весна, воскресіння природи, багатство рослинного і тваринного світу. Поєднання червоного кольору з білим означає пошану до духів предків, духів природи, подяку їм за охорону від злих сил. Чорний з білим колір – жалоба, повага до духів. Жовто-бронзова фарба означає Матір-Землю, її щедроту стосовно людини. Поєднання кількох фарб (чотирьох-п'яти) означає родинне щастя, мир, любов.

Молодь і люди старшого віку в давні часи йшли до священного гаю, де піснями, танцями-хороводами славили життєдайне сонце, котили по землі писанки і галунки (яйця, пофарбовані в один колір), закликаючи весну для швидшого її приходу.

Писанкою дівчата намагались заворожити хлопців, а господарі – урожай, приплід худоби, здоров'я всієї сім'ї. Писанкою вітали весняне сонце, з писанкою навесні виганяли перший раз худобу на пасовисько, нею віддавали пошану покійникам як на цвинтарі, так і при даруванні дітям, вважаючи, що діти є втіленням духів дідів-прадідів. Шкаралупу з писанки кидали на дах хати, на город та на воду з магічною метою. Писанки або їх шкаралупу прикопували у ріллю під час весняної оранки.

Отже, буковинське писанкарство від далекого минулого і до наших днів зберегло давній обрядовий магічно-культовий зміст, набувши у ХХ – на початку ХХІ ст. мистецького характеру. З утвердженням християнства, ставши одним із символів воскресіння Ісуса Христа, писанка стала на Буковині атрибутом і пасхальної обрядовості.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Волков Ф.К. Отличительные черты южно-русской народной орнаментики / Труды третьего археологического съезда. – К., 1878, с. 318-325.
- ² Свидницький А. Великдень у подолян // Основа, X-XII, 1861.
- ³ Сумцов М.Ф. Писанки. – К., 1891.
- ⁴ Там само, с. 5.
- ⁵ Ткаченко В. До питання про дослідження та історичний розвиток писанки / В. Ткаченко // Етнічна історія народів Європи. – К.: Стило, 1999; Ткаченко В. Писанкарство в Україні. 1910-

1980-ті рр.: історіографія / В. Ткаченко // НТЕ. – 2005. – № 2. – С. 92–97; Ткаченко В. Українське писанкарство кінця XIX – XX ст. / В. Ткаченко – К.: Міленіум, 2006. – 77 с.

⁶ Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. – Т. 3. – Торонто-Вінніпег, 1962, с. 193.

⁷ Там само, с. 193-194.

⁸ Писанка на Путильщині. – Путила, 1994.

⁹ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (1987 – 1990 рр.). Зберігаються у етнографічному музеї ЧНУ. – 1987. – Т. 2, с. 7-12.

¹⁰ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. – Т. 3. – Чернівці, 2004, с. 209.

¹¹ Писанка на Путильщині ..., вказ. праця, с. 42.

¹² Ільницький А. Писанка – історія нашого життя // Освіта України. – 1998. – 15 квітня, с. 5.

¹³ Оніщук О. Символіка української писанки. – Торонто, 1985.

Alexander Kojolianko. BUKOVYNA UN PÂQUES PYSANKY: UNE HISTOIRE ET UNE ACTUALITÉ.

Dans un article exploré un barres Bukovyna pysankarstvo caractéristiques. Désigné un caractère un ornament pysanok, un façons leur confection et un changement, dont accomplirent se dans Bukovyna pysankarstvo un siècles derniers. Désigné une histoire et un maintenant recours pysanok sur Bukovyna. Exploré, que Bukovyna pysankarstvo de un passé lointain et avant nos jours conserva un давній un rite contenu magique-cultuel, contracte dans XX - dans un commencement XXI cm. un caractère artistique. Avec une affirmation un christianisme, devient seul de un symboles un dimanche un Jesus Christ pysanka devint sur Bukovyna un attribut et un un pâques rite.

Un un clefs propos: *un œuf, un attribut, religieusement, un rite, un art, une coloration, une conservation, un musées.*

¹⁴ Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1987, с. 427.

¹⁵ Писанка на Путильщині ..., вказ. праця, с. 69.

¹⁶ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. – 1990. – Т. 3. – С. 8.

¹⁷ Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. – Т.3. – Чернівці, 2004, с. 212.

¹⁸ Там само, с. 211-212.

¹⁹ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. – 1990. – Т. 3. – С. 2-8

²⁰ Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1987, с. 429.

²¹ Свята та обряди Радянської України. – К., 1971.

Кожолянюк Александр. БУКОВИНСКИЕ ПАСХАЛЬНЫЕ ПИСАНКИ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ.

В статье исследуются буковинские писанки, характер орнаментации писанок, способы их изготовления, изменения, которые произошли в буковинском писанкарстве. Показана история и сегодняшнее использование писанок на Буковине. Определяется, что буковинское писанкарство от далекого прошлого и до наших дней сохранило древний обрядовый магический культовый смысл, приобрета в XX - начале XXI в. художественный характер. С утверждением христианства, став одним из символов воскресения Иисуса Христа, писанка на Буковине остается атрибутом пасхальной обрядности.

Ключевые слова: *яйцо, атрибут, праздник, обряд, искусство, цвет, консервация, музей.*

Антоній Мойсей, Аркадій Мойсей,
Буковинський державний медичний
університет,
Педагогічний коледж Чернівецького
національного університету
ім. Юрія Федьковича,
Чернівці (Україна),
antoniimoisei@bsmu.edu.ua

РОЛЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКА В СУСПІЛЬСТВІ

Key words: *historians, historical thought, historiography motives, word, memory, inheritance ancestors, social collective memory, genetic component of the existence of the human race.*

Moysey Antony, Moysey Arcadiy THE ROLE AND APPOINTMENT OF HISTORIAN IN SOCIETY.

On the basis of a retrospective analysis of impulsive causes of historians' activities, of chroniclers, of oral narrators' descriptions of the past, the authors of the article determine the social, genetic and biological role and appointment of historians. This study connects several disciplines: history, philosophy, psychology, physiology.

Будапешт. Парк Ворошлігет. Замок Вайдагунрад.

В тіні величних платанів стоїть в оточенні ялинок кам'яна фігура самотнього ченця. Спираючись на таке ж кам'яне крісло, він задумливо сидить і тримає в правій руці перо, якого торкаються відвідувачі з надією на те, що збудуться їхні найпотаємніші мрії. Це – нотаріус короля Бели, літописець, який створив першу історію мадярів „Gesta Hungarorum”. Його ж ім'я залишилось досі невідомим.

Дивною видається доля людей, які присвятили себе служінню богині Кліо, вважаючи обов'язком передачу інформації про минуле. Що їх притягує до загадок забутих часів? Що змушує робити це, знаючи, що їх ім'я залишиться невідомим для наступних поколінь? Чим заманює їх минушина, що бажають для майбуття?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поставлене у вступі питання протягом тривалого часу привертає увагу науковців. В контексті запропонованої теми цікавою видається думка М. Бердяєва про періоди відношення до „історичного”. За ним, у першому періоді перебування в усталеному ладі історичне пізнання не зароджується, тому що думка статична. Історична наука, на його думку, з'являється в добу роздвоєння і розщеплення історичних катастроф та катаклізмів¹. Англійський історик і філософ Робін Дж. Колінгвуд виділяв деякі риси, характерні для історії, а саме: а) вона починається із запитань, тоді як

записувач легенд починає з того, що щось знає, і розповідає про те; б) що вона гуманістична або ставить запитання про речі, які були вчинені людьми у певні моменти минулого; в) що вона раціональна або ж ґрунтується на відповідях, які дає на свої запитання, на підставах, посилається на свідчення; г) що вона саморозкривається або ж існує задля того, щоб розказати соціуму, що таке людина, аналізуючи, що вона зробила². Локалізацію історичної науки здійснює в своїх роботах Е.Д. Фролов. Колискою історичної науки було античне, греко-римське суспільство, вважає він. Філософія та історія – це перші науки в античному світі³. С.Я. Лур'є звернув увагу на політичну складову діяльності античних істориків⁴. Перехід від дологічного мислення до системного, коли людина могла відмежуватися від об'єкта дослідження, розкрито в роботах відомих істориків і етнологів Д.Д. Фрезера та Е.Б. Тайлора⁵. Український вчений Д.П. Урсу довів на конкретних фактах, що усна традиція в неписьменній Тропічній Африці була одночасно і формою існування історичних знань⁶. М. Еліаде спробував визначити параметри сприйняття людиною архаїчного суспільства, себе і свого місця у космосі⁷. Ідея Л. Леві-Брюля про колективні уявлення, які передаються з покоління в покоління, багато в чому пояснює механізм формування історичного мислення⁸. Дослідження, запропонованого в статті питання, було б неможливим без вивчення праць І.П. Павлова, Н.І. Красногорського, М.М. Кольцової, В.М. Смирнова,

С.М. Будиліна та ін.⁹ Нове підґрунтя для філософського осмислення ролі та призначення історика надає робота російського вченого Л. Гумільова „Етносфера”¹⁰.

Мета статті – дослідити призначення та роль історика в суспільстві на базі ретроспективного аналізу діяльності істориків різних країн та епох, а також філософів, психологів, фізіологів.

Виклад основного матеріалу. „Батько історії” Геродот, описуючи у V ст. до н.е. зіткнення між східним деспотизмом і еллінською демократією – греко-персидські війни, залишив для нас безцінні дані про скіфів, дако-гетів, мідійців, фрігійців, лідійців, карійців та інших народів. Він по праву може називатися великим прозаїком світової літератури, володіючи однаково як епічною могутністю, талантом драматургічної конструкції, так і методом живописної подачі матеріалу. Якою була мотивація його творчості? На початку свого твору „Historie Apodeixis”, відомого широкому колу читачів як „Історії”, автор визначив його мету: „Тут викладено дослідження Геродота з Галікарнасса, проведене для того, щоб зроблене людьми з часом не забулося і щоб великі і дивовижні справи, здійснені як еллінами, так і варварами, не залишилися незаниманими, а також, щоб з’ясувати причини, чому вони воювали між собою”. Априорі він мав намір передавати інформацію наступним поколінням. Він не сумнівався в тому, що вона буде корисною для нащадків.

Швидше за все, не знаючи про наміри „батька історії”, Анонім пише хроніку „Діяння угорців”, він вважає, „...що нащадки до останнього покоління не повинні втратити” знання про вчинки попередників. Але водночас його турбує і правдивість переданої інформації. „Та якщо б високошляхетний рід Угорщини дізнався про початки своєї генерації і про всі їхні звитяжні вчинки з фальшивих селянських оповідань або з галасливих пісень жартівників, це було б вкрай недостойно та ганебно”, – наголосив автор і продовжив. – „Отож, набагато краще пізнати правду з вірної розповіді писань та з ясної інтерпретації історичних подій”¹¹.

Інший безіменний літописець, автор „Хроніки і діяній князів та правителів польських” („Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum”) – Галл Анонім (Gallus Anonymus) залишив для нащадків найдавніший польський літопис. Його твір складається з 3 книг і охоплює історію Польщі до 1113 року (період практично синхронний описуваному в руській „Повісті минулих літ” і „Чеській хроніці”

Козьми Празького). Історик достовірно виклав основні події, що ставить його роботу в ряд найцінніших джерел польської середньовічної історіографії. Що ж його спонукало до написання хроніки? Незважаючи на припущення деяких польських учених, що Галл написав літопис заради заробітку, або як вдячність за прийняття при королівському дворі, у введенні до своєї праці він наголосив, що збирається написати про „подвиги прославленого Болеслава, щоб зберегти їх для нащадків, які б могли його наслідувати”. Тобто виникає додатковий аргумент в мотивації автора – надія на те, що хороші приклади будуть наслідувані. Серед таких достойних діянь він вважав „ревну турботу про користь і нужди інших людей”¹².

В цьому ж геополітичному просторі декан Празької церкви Козьма (Cosmas) у 1119-1120 рр. написав першу хроніку своєї країни – „Чеську хроніку” („Chronica Boemorum”). У передмові до магістра Гервазія він вказав на деякі моральні аспекти подібної творчої праці. Звертаючись до нього за допомогою як до редактора, автор наголосив: „...я сподівався, що хтось з вас, долучивши до мого труда своє мистецтво, ознайомить з ним нащадків і тим самим прославить своє ім’я у віках”. Отже, Козьма розумів, що написана ним книга може принести славу і пошану в суспільстві. Але, за його словами, існують інші цінності, які для нього є важливими: „...я розповідаю, як можу і як умію, не через властиве людям марнославство, а тільки з остороги, щоб розказане мною не було забуто, а також через любов до всіх добрих людей, бо я хочу завжди бути до душі добрим людям, добрим та досвідченим, і не боюся бути неугодним людям глупим і неосвіченим”¹³.

На високому моральному рівні веде розмову про чернецькі подвиги Нестор Літописець (бл. 1056-1114 рр.), автор „Повісті минулих літ”, давньоруський агіограф. З самого початку свого твору він подав коротку анотацію: „звідки пішла Руська земля, хто в ній перший почав княжити і чого Руська земля такою стала”; та емоційно описує аскетичне життя чорноризців. Подібну тематику преподобний Нестор продовжує у „Житіях святих князів Бориса і Гліба та Феодосія Печерського”. Таким чином, переслідується мета передати не тільки фактологічну картину появи та розвитку держави, але і етична оцінка подій та діянь історичних постатей (як у випадку, наприклад, з оцінкою особистості князя Володимира Святославовича).

Фундатори молдавської середньовічної історіографії дотримуються аналогічної гносеологічної та етичної канви. Мова йде про найвідомішу й найбільш якісну в літературному плані працю „Літописи Землі Молдавської”, написану почергово Григорієм Уреке (від 1359 до 1594 р.), Мироном Костінім (від 1594 до 1661 р.), Іоном Некулче (від 1661 до 1743 р.). Ці літописи не були написані на замовлення правителів країни і тому відтворюють точку зору авторів, які користувалися певною моральною незалежністю від господарського авторитету, що дозволяло їм критично ставитися до історичних подій.

Григорій Уреке вбачав сенс свого твору в тому „...аби не потонули всіх країн минулі роки і не знали б що діялось, аби не уподобитись звірям та тваринам німим і без розуму...”. Аналізуючи роль історика в житті суспільства, він засвідчив: „Багато літописців описували події в країнах та залишили після себе матеріали, щоб і добре, і погане збереглося для синів та онуків як повчання, щоб від злого захищалися, а добрі справи, щоб повторювали, навчалися і виправлялися...”¹⁴.

Мирон Костін у вступному слові до свого „Літопису” турбувався про те, щоб „не забувалися справи в поступі країни”. Він закликав читачів любити книги. „Вчитуйтесь в написане, – радив хроніст, – воно навчас далеким від нашого ока речам – через минулі події розуміти майбутні”¹⁵.

Через певний час Іон Некулче, звертаючись до читачів своєї хроніки, висловлював сподівання, що вона дозволить „правителям та достойним людям оминати небезпеку, бути готовим дати відповіді та поради чи відкрити таємниці у військовій і дипломатичній справі”¹⁶. Отже, Некулче написав свій літопис не тільки з метою фіксації історичних подій, але й для того, щоб вони стали в пригоді послідовникам. Як Григорій Уреке та Мирон Костін, літописець поділяє думку про те, що історія має грати роль „вчителя життя” для сучасників і майбутніх поколінь.

Звісно, історики переслідували й інші цілі. Державний діяч і полководець Гай Юлій Цезар, невпинно прагнучи особистої диктатури, писав твори переважно для виправдання своїх дій і самозвеличення. „Нотатки про Галльську війну” присвячені військовій кампанії в Галлії (58-52 рр. до н. е.), яку очолив сам автор. В сенаті не раз звучав протест проти його дій, Цезаря звинувачували у тому, що він у Галлії використовує своє службове становище в особистих цілях. Намагаючись виправдатися, полководець опублікував свої походні нотатки, які здаються до-

волі поверхневими. Автор хотів довести, що він керувався інтересами держави, був мудрим, сміливим та великодушним. Він написав про себе в третій особі і намагався максимально наблизитись до об’єктивного тону викладу. Однак Цезар постійно замовчував випадки, коли вдавався до жорстокості і підтасовував факти там, де реальні події не дозволяли створити привабливий образ автора нотаток. Матеріал твору – опис звичаїв давніх галлів, їх воєнної тактики і військового мистецтва римлян становлять інтерес і для сучасного читача. Отже, мотив – політична доцільність, але фактологічна складова зберігає для майбутніх поколінь свою цінність.

Константинополь у X ст. знов став осередком розкоші, блиску та величі, яких не було в жодній європейській столиці. В цій „майстерні пишноти” розквітло образотворче мистецтво, будувались нові надзвичайно витончені палаци та храми. Відновився інтерес до культурної спадщини античності, що в коментарях мистецтвознавців визначається як „Македонський ренесанс”. Це явище припадає в основному на час правління імператора Костянтина VII Багрянородного (905-959 рр.). Одночасно правитель імперії був автором декількох творів: „Про феми”, „Про церемонії візантійського двору”, „Про управління імперією”. Остання книга була написана як конфіденційна настанова-повчання в управлінні державою для юного спадкоємця престолу, майбутнього Романа II (959-963 рр.). Праця Костянтина не була призначена навіть для освіченої еліти візантійського суспільства. На думку автора, в ній вміщувалося дуже багато довірливих порад і рекомендацій у дипломатичній сфері та галузі керування внутрішніми справами держави, надто відверто було висловлено особисте відношення до деяких представників імператорської сім’ї, що не дозволяло донести зміст трактату-повчання до широкого загалу.

Дослідники творчості Костянтина Багрянородного навіть не впевнені в тому, чи його праця досягла свого практичного призначення. Тобто, чи скористався батьківськими настановами той, для кого вони були написані, – син Роман.

Уважного читача та вдячного дослідника твір „Про управління імперією” знайшов тільки в Новий час, більш ніж півтисячоліття після того, як він був написаний. Робота містить у собі дуже багато цінної інформації про народи-сусіди Візантії, для нас особливе значення мають відомості про слов’ян та печенігів, географію та історію Київської Русі.

Навряд чи інша писемна пам'ятка Візантії Х ст. користувалася більшою увагою в науковій літературі.

Звертаючись „Во Христі, Царі Вічним, Василевсу ромейв, до сина свого Романа, боговенчаного і багрянородного Василевса”, він мав найкращі наміри: „Зауваж, для тебе я пишу повчання, щоб в ньому об'єднались досвід та знання для прийняття найкращих рішень і щоб ти не грішив проти загального блага”¹⁷.

Великий київський князь Володимир Мономах (1113-1125 рр.), онук Ярослава Мудрого, син грецької царівни залишив по собі світлу пам'ять як розумний правитель і добрий організатор. На відміну від Костянтина Багрянородного, своє „Повчання дітям” адресував не лише їм, а й усім нащадкам князівсько-боярського стану, про що він написав: „Діти мої або хто інший, слухаючи мої повчання, не насміхайтесь з них, а прийміть до серця, і не лінуйтеся, а щиро трудіться”. Князь Володимир в державному управлінні звертав увагу на етичні норми поведінки: „Перш за все не забувайте убогих, якщо можете, годуйте їх, і подавайте сиротам. І вдову захистіть, не дайте сильним згубити людину. Хто б не був, правий чи винний перед вами, не вбивайте і не веліть убивати його; якщо і завинив хто в смерті, не губіть християнської душі”. Подібне стосується і етикету: „Найбільш шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий чи знатний, може посол, – повчав Мономах, – якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть його їжею і питвом, бо він, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною”¹⁸. Отже, бачимо явне прагнення передавати корисну інформацію дітям і онукам.

Далі цю тему розвинув Нікколо Макіавеллі (1469-1527 рр.) – італійський мислитель, філософ, письменник та політичний діяч. Флорентієць поставив у філософії та історії питання про співвідношення моральних норм та політичної доцільності. Він автор відомої праці „Князь” („Il Principe”), ввів у науковий обіг термін „державний інтерес”. Його праця, будучи актуальною і в наші дні, викликає у дослідників питання, чи автор „цинічний порадище володарів або шукач політичної істини”¹⁹. У контексті наших роздумів важливим є прагнення Макіавеллі передати наступникам свої думки, засновані на аналізі історичних подій, на дослідженні політичних реалій свого часу. Його робота присвячена Лоренцо Медичі, голові Флорентійської республіки і відомому покровителю мистецтв. В передмові, звертаючись до мецената, автор наголосив: „... Витративши багато часу та завзяття на обду-

мування того, про що встиг дізнатися, я вмів свої роздуми у невеличкій праці, яку надсилаю в подарунок Вашій світлості...бо бажав, щоб моя робота або залишилася Невідомою, або отримала визнання винятково за незвичність та важливість предмету”²⁰.

„Батько китайської історії” Сима Цянь (145-86 рр. до н. е.), автор роботи „Ши-цзі” („Історичних записок”) у 130 главах, що охоплює період від напівміфічного Жовтого Імператора (2600 р. до н. е.) і до сучасних йому часів, був першим в Китаї і одним з перших у світі (разом з Полібієм) істориком, який здійснив спробу систематизувати історичні дані, узагальнити їх та зробити певні висновки. Будучи сином імператорського історіографа Сима Тана, він на смертному одрі батька обіцяв йому продовжувати його дослідження історії. Але у 99 році до н. е., захищаючи людей, звинувачених у провалі кампанії проти хуннів, був сам засуджений до страти. В якості альтернативи за законами того часу засудженому пропонувалося відкуп чи кастрацію. Не маючи коштів і не забувши про свій обов'язок завершити та оприлюднити історію Китаю, він зголосився на останнє. Це дало йому змогу ще 8 років працювати над „Історичними записками”, які в китайській культурі є рівноцінними „Історії” Геродота.

Доколоніальна Тропічна Африка не знала писемності. Тому з двох видів історичного мислення – історіописання та історіомовлення – їм було притаманне друге. В дописемову добу, на думку українського африканіста професора Д.П. Урсу, усна традиція була водночас і формою існування історичних знань, колективною соціальною пам'яттю та самосвідомістю традиційного суспільства, механізмом передачі, збереження та накопичення інформації, засобом етносоціального згуртування на базі збереження таким чином історичної пам'яті²¹. Розмірковуючи про методологічні проблеми усної історії, професор стверджує, що історія як усвідомлена пам'ять про минуле існувала задовго до Гомера і Геродота. Тому він вважає, що Геродота можна називати не батьком, а сином історії. Муза ж Клію, на його думку, давньогрецьке уособлення мистецтва, історії, може бути її сестрою, оскільки виникли вони від одних і тих же батьків – Пам'яті та Слова. Саме пам'ять та слово були матеріальним підґрунтям дописемної культури і цивілізації. Не можна не визнавати думку про те, що ще до появи писемності в господарському та культурному житті людства відбулися найбільші відкриття. „У кожного народу існує свій період дописемної культури, дуже цікавий

і достойний серйозного відношення”, – стверджував Б.Д. Греков. І одним з досягнень цього періоду була усна історична традиція: „Головне завдання усної творчості на історичні теми – це збереження в пам’яті народу героїв, їх імен і подвигів; увага зверталася також на генеалогію героїв, непомітно переходивши у хроніку подій, пов’язаних з певною історичною постаттю”²².

Усна історична традиція органічно пов’язана з міфологічним мисленням первісної людини та її ритуальною практикою. Ще у своїй праці „Первісна культура” (1871) Е. Тайлор звернув увагу на ту обставину, що кожна з форм обряду на різних етапах свого існування, змін та послідовного розвитку сприяла визначенню спадковості, характерної для вірування народів, які перебувають на низькому чи більш високому рівні культури. Дослідник вказав на те, що для з’ясування суті обрядів потрібно зрозуміти, що вкладали в них люди віддалених епох і країн, представники зовсім інших шаблів культури²³. Дослідуючи цю ж проблему, Дж. Фрезер у „Золотій гілці” стверджував, що первісні люди вважали поведінку своїх давніх правителів і жерців досконалою, тому намагалися будувати життя за їх взірцем. На думку науковця, вони вбачали в ній бездоганну модель, створену у цілковитій відповідності до канонів варварської філософії²⁴.

Системно ця проблематика проаналізована у працях М. Еліаде. Учений спробував дати відповідь на запитання, як людина архаїчного суспільства сприймала себе і своє місце у космосі. Космос в її розумінні – це світовий порядок, встановлений здавна, який регулює всі відносини у всесвіті. Архаїчна людина, за М. Еліаде, відчувала себе нерозривно пов’язаною з космосом і його ритмами – на відміну від людини сучасної, пов’язаною з історією. „Історія” космосу і людського суспільства („священна історія”) встановлюється і розповсюджується через посередництво міфології. Ця модель може повторюватись нескінченно довго, доки міфи служать взірцями для церемоній, які періодично відтворюють великі події первісного часу. Вчений також справедливо наголошував на тому, що кожний ритуал має свою сакральну модель, архетип. Як приклад, дослідник навів давнє індійське прислів’я: „Ми можемо діяти так, як діяли на початку боги”, або „Так робили боги, так роблять люди” (Чадападха Брахмана). В цьому індійському прислів’ї, підкреслює М. Еліаде, резюмується вся теорія, яка стоїть за ритуалами народів. На думку дослідника, для „первісного

мислення” найважливіші акти повсякденного життя були представлені богами чи героями. Люди безкінечно лише повторюють ці взірцеві і парадигматичні дії²⁵.

Заглиблюючись у природу дологічного мислення, Л. Леві-Брюль звернув увагу на явище колективних уявлень. На початку своєї основної праці „Первісне мислення” він дав розгорнуту характеристику цього поняття: „Уявлення, названі колективними ... можуть розпізнаватися за наступними ознаками, властивими всім членам даної соціальної групи: вони передаються з покоління в покоління, вони розвиваються в окремих особистостях, залежно від обставин почуття поваги, страху, поклоніння тощо відносно своїх об’єктів, вони не залежать у своєму бутті від окремої особистості...”²⁶.

У пошуку відповіді на поставлене питання було б доцільно поцікавитися думкою філософа. Ми звернулися до робіт вейнфліського професора метафізичної філософії Оксфордського університету Р. Дж. Колінгвуда, у першу чергу до його книги „Ідея історії”. Професор порівнює підходи психології і філософії до історичного мислення. Психолог, на його думку, може аналізувати своєрідні різновиди психічних подій, які відбуваються в головах істориків; „він міг би, наприклад, довести, що історики – це люди, які вибудовують вигаданий світ, достоту як митці, оскільки вони занадто невротичні для того, щоб жити у реальному світі, та вони, на відміну від митців, проєктують свій вигаданий світ у минуле, бо пов’язують джерело своїх неврозів із подіями дитинства, всякчас повертаючись назад у марному намаганні розплутати їх”. Звісно, що цей приклад є лише демонстрацією широкого спектру підходів до предмету дослідження. В цьому випадку, психолог займається думкою історика, а не об’єктом цієї думки – минулим. Колінгвуд вважає, що для філософа тим фактом, що вимагає уваги, є не минуле, як для історика, ні думка історика про це минуле, як для психолога, а обидві ці речі в їхньому взаємозв’язку. Думка у її відношенні до об’єкта вже є не просто думкою, а знанням; отже, чим для психології є теорія чистої думки, психічних подій, абстрагованих від будь-якого об’єкта, тим для філософії є теорія знання. „Тоді як психолог запитує: як мислять історики? Філософ ставить питання так: як пізнають історики? Яким чином доходять вони до розуміння минулого?”. У своїх висновках дослідник приходить до думки про те, що історія призначена для самопізнання людства. Людині, на його думку,

важливо пізнати саму себе, свою природу. Пізнати себе, каже він, це довідатися, на що ти здатен, а оскільки ніхто не знає свого потенціалу, поки не спробує щось зробити, то єдиний спосіб про це довідатися – поглянути, що людина вже зробила. „Отже, цінність історії полягає в тому, що вона показує нам, що людина зробила, а отже, й вчить нас, що таке людина”, – підсумовує Колінгвуд²⁷.

Таким чином, пошук відповіді на питання: що рухає істориками і навіщо потрібно історичне мислення, дає нам змогу стверджувати, що всі вони намагалися передавати інформацію наступним поколінням, аргументуючи свою творчість різними мотивами, але завжди соціально значимими, корисними для суспільства. Виняток у виборі мотивації складають автори, які сподівались на отримання слави чи матеріальної винагороди, але, незалежно від справжніх особистих мотивів, вони, безсумнівно, виконували ту ж соціально спрямовану роботу з передавання інформації. Цей процес, як ми бачимо, відбувався ще задовго до появи письма та цивілізації. Безсумнівно є також факт усвідомлення важливості своєї праці.

Осмилення дослідженого в цій статті явища на рівні істориків, психологів чи філософів, як правило, не виходить за межі аналізу соціальних та психологічних параметрів. Хоча думка професора Д.П. Урсула про те, що історична інформація є складовою колективної соціальної пам'яті та засобом етносоціального згуртування на базі збереження історичної пам'яті, а також гіпотеза Л. Леві-Брюля про колективні уявлення, які передаються через покоління як щось властиве тільки людям, нашою хвилює на ідею розглянути проблему у більш узагальненому плані²⁸. До того ж, важливим здається вчення І.П. Павлова про другу сигнальну систему, висунуту ним у 1932 р., яка визначає принципові відмінності в роботі головного мозку тварин і людей. Мозок тварини відповідає лише на безпосередні зорові, звукові та інші роздратування або їх знаки, людина ж володіє, окрім того, здатністю узагальнювати словом незліченні сигнали. Друга сигнальна система виникла в процесі еволюції, в процесі суспільної праці. Здібність до узагальненого віддзеркалення явищ і предметів забезпечила людині необмежену можливість орієнтації у навколишньому світі і дозволила їй створити науку, в тому числі історію²⁹. Говорячи про відмінність людей від інших істот (мова, мозок, геном), вчені звертають увагу також і на такий фактор, як поведінка. Стверджується, що відмінною особливістю людського суспільства є рівень освіче-

ності, достатній для збереження накопиченого досвіду шляхом послідовного передавання інформації від покоління до покоління. Відомо, що деякі тварини також можуть обмінюватися уміннями, але ланцюжок передачі нового досвіду досить короткий, він губиться у рамках того ж покоління, де він був набутий. Наприклад, існують дані про те, що вовки, які попадали у капкан, при повторному зіткненні з ними вчать інших вовків розпізнавати та уникнути пастки, однак жодного разу не спостерігалася передача подібного досвіду вовчят³⁰.

Всі ці різні думки призводять до знаходження системної теорії, яка показала б важливість історичного мислення для всієї популяції *Homo sapiens*. На нашу думку, найбільш відповідає цим вимогам вчення про етносферу російського науковця Л.М. Гумільова. За ним, постійна мінливість у часі і просторі – закономірність природи. Для використання ресурсів ландшафту треба прилаштовуватися, а для цього необхідний час. Адаптація йде поколіннями; не внуки, а правнуки перших поселенців нової країни з незвичними для пращурів природними умовами засвоюють набір традицій, необхідних для благополучного існування. Тобто наслідування предкам формує склад людського колективу. Саме спроможність до неодноразової адаптації в найрізноманітніших ландшафтах і кліматах, підвищена пластичність дозволили людству як виду освоїти всю Землі, за винятком Антарктиди. Вчений наполягає на тому, що етнос є явищем біосфери, і всі спроби пояснити його через соціальні закони розвитку суспільства призводили до абсурду. Тому історію він вважає „фіксацією у часі біохімічних процесів людства на популяційному рівні”³¹.

Висновки. Можемо стверджувати, що передавання інформації від покоління до покоління є генетичною складовою існування людського роду. Історик, розуміючи соціальну необхідність своєї діяльності, виконує генетичну місію для всього виду *Homo sapiens*, попереджаючи суспільство про можливі помилки в своїх діях. Знання історії та етнології необхідні для запобігання помилок.

Знати один про одного народи сучасного світу забор'язані навіть з інстинкту самозбереження. Адже протягом всієї історії людства конфлікти часто вирішувалися військовими діями. Сьогодні використання термоядерного озброєння для вирішення подібних ситуацій може призвести до зникнення життя на планеті. В такій ситуації потрібні компроміси, толерантність, уміння дослуховуватися до

аргументів іншої сторони, зрозуміти їх. А для цього необхідно краще знати інші народи та країни, їхні традиції, тенденції розвитку, їхню культуру та політичну свідомість.

Тоді, за словами М. Бердяєва, розум має бути долучений до первісної мудрості людини, до тих першовідчуттів буття, які зароджуються на зорі людської історії та доісторичного життя, таке анімістичне розуміння світу притамане всім народам на першопочатковій стадії³².

Отже, передавання історичних знань є соціальною, біологічною, генетичною необхідністю, яку і виконують прихильники богині Кліо – історики.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Бердяев Н.А. Смысл истории / Н.А. Бердяев. – М.: Мысль, 1990. – С. 4-5.
- ² Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії (пер. з англ. О. Мокровольський) / Р.Д. Колінгвуд. – К.: Основи, 1996. – С. 72.
- ³ Фролов Э.Д. Факел Прометея. Очерки античной общественной мысли. 3-е изд. – СПб., 2004; Фролов Э.Д. История и историк в античном мире // Античный мир и археология. – Саратов. – 2006. – Вып. 12. – С. 1-14.
- ⁴ Лурье С. Я. Геродот / С.Я. Лурье. – М.-Л., 1947. – С. 19.
- ⁵ Фрээр Д.Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. Пер. с англ. – 2-е изд. / Д.Д. Фээр. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.; Тайлор Э.Б. Первобытная культура: Пер. с англ. / Э.Б. Тайлор. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.
- ⁶ Урсу Д.П. Историография истории Африки / Д.П. Урсу. – М., 1990 – 302 с.; Урсу Д.П. Методологические проблемы устной истории. [Электронный ресурс] / Д.П. Урсу. – Режим доступа: kemsu.ru/oldversion/PUBLIC/govorov1.
- ⁷ Элиаде М. Космос и история. Избранные работы / М. Элиаде. – М.: Прогресс, 1987. – С. 45, 54.
- ⁸ Леви-Брюль Л. Первобытный менталитет / Л. Леви-Брюль – М.: СПб, 2012 – С. 334-368.
- ⁹ Павлов И. П. Полное собрание сочинений / И.П. Павлов. – М.: Изд-во АН СССР. – 1940.-1949. – Т. 1-5.; Красногорський Н.І. Праці по вивченню вищої нервової діяльності людини і тварин / Н.І. Красногорський. – М., 1954. – т. 1; Кольцова М.М. Узагальнення як функція мозку / М.М. Кольцова. – Л., 1967; Смирнов В.М. Физиология сенсорных систем и высшая нервная деятельность. 2-е изд. / В.М. Смирнов, С.М. Будылина. – М.: Издательский центр „Академия”, 2004. – С. 217.
- ¹⁰ Гумилев Л.Н. Этносфера: история людей и история природы / Л.Н. Гумилев. – М.: ООО „Издательство АСТ”, 2004. – 575 с.
- ¹¹ Faptele unguirilor – Cronica notarului Anonymus, notarul regelui Bela. [Электронный ресурс] – Режим доступа: valohorum.blogspot.com/2011/12.

¹² Галл Аноним Хроника и деяния князей, или правителей, польских / Козьма Пражский, Галл Аноним. Чешская хроника. Хроника и деяния князей, или правителей, польских. – Рязань: Александрия, 2009. – С. 9-248.

¹³ Козьма Пражский. Чешская хроника / Козьма Пражский, Галл Аноним. Чешская хроника. Хроника и деяния князей, или правителей, польских. – Рязань: Александрия, 2009. – С. 11-248.

¹⁴ Ureche Grigore. Letopisețul Țării Moldovei...De la Dragoș-Vodă până la Aron-Vodă / Grigore Ureche // Letopisețul Țării Moldovei. Grigore Ureche. Miron Costin. Ion Neculce. – Chișinău: Universul, 2006. – P. 23.

¹⁵ Costin Miron. Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace / Miron Costin // Letopisețul Țării Moldovei. Grogore Ureche. Miron Costin. Ion Neculce. – Chișinău: Universul, 2006. – P. 136.

¹⁶ Neculce Ion. Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat // Letopisețul Țării Moldovei. Grigore Ureche. Miron Costin. Ion Neculce. – Chișinău: Universul, 2006. – P. 266.

¹⁷ Константин Багрянородный. Об управлении империей / Багрянородный К. – М.: Наука, 1991. – 69 с.

З: oldru.narod.ru/biblio/kb_imp.htm.

¹⁸ Мономах Володимир. Повчання дітям / В. Мономах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>.

¹⁹ Макиавелли Никколо. Государь. Пер. с итал. / Н. Макиавелли. – М.: Планета, 1990. – 84 с.

²⁰ Там само. – С. 3-5.

²¹ Урсу Д.П. Историография истории Африки / Д.П. Урсу – М.:1990. – 302 с.; [Электронный ресурс] – Режим доступу: muzungu.mylivepage.ru; history.kemsu.ru/oldversion/PUBLIC/govorov1.

²² Урсу Д.П. Методологические проблемы устной истории. [Электронный ресурс] – Режим доступу: www.studopedia.ru.

²³ Тайлор Э.Б. Миф и обряд в первобытной культуре / Э.Б. Тайлор. – Смоленск: Русич, 2000. – С. 554.

²⁴ Фрээр Д.Д. Золотая вервь: Исследование магии и религии / Д.Д. Фрээр. – М.: Политиздат, 1983. – С. 252.

²⁵ Элиаде М. Космос и история. Избранные работы / М. Элиаде. – М.: Прогресс, 1987. – С. 45, 54.

²⁶ Леви-Брюль Л. Первобытный менталитет / Л. Леви-Брюль – М.: СПб, 2012 – 400 с. [Электронный ресурс] – Режим доступу: ua.convdocs.org

²⁷ Колінгвуд, Робін Дж. Ідея історії /Пер. з англ. О. Мокровольський./ Р.Д. Колінгвуд – К.: Основи, 1996. – С. 55, 56, 64.

²⁸ Леви-Брюль Л. Первобытный менталитет / Л. Леви-Брюль – М.: СПб, 2012. – С. 348.

²⁹ Павлов И.П., Полн. Собр. Праць. – М.-Л., 1940-49. – Т. 1-5; Красногорський Н.І. Праці по вивченню вищої нервової діяльності людини і тварин. – М., 1954. – Т.1; Кольцова М.М. Узагальнення як функція мозку. – Л., 1967.

³⁰ Смирнов В.М. Физиология сенсорных систем и высшая нервная деятельность / В.М. Смирнов, С.М. Будылина. – 2-е изд. – М.: Издательский центр „Академия”, 2004. – С. 217.

³¹ Гумилев Л.Н. Этносфера: история людей и история природы / Л.Н. Гумилев. – М.: ООО „Издательство АСТ”, 2004. – С. 14-17, 29.

³² Бердяев Н.А. Самопознание (опыт философской автобиографии) / Н.А.Бердяев – М.: Международные отношения, 1990. – С 7.

Moysey Antoni, Moysey Arcadiy. LA DESTINATION ET LE ROLE DE L'HISTORIEN.

Les auteurs de cet article définissent le rôle social, génétique, biologique – la destination des historiens basés sur une analyse rétrospective des motivations de l'activité des historiens, des chroniqueurs, des conteurs oraux des nouvelles sur le passé. L'étude a été réalisée à l'intersection de plusieurs disciplines: l'histoire, la philosophie, la psychologie et la physiologie.

Mots-clés: *historiens, pensée historique, motifs d'écrits historiographiques, mot, mémoire, héritage des ancêtres, mémoire sociale collective, composante génétique de l'existence de la race humaine.*

Мойсей Антоний, Мойсей Аркадий. РОЛЬ И НАЗНАЧЕНИЕ ИСТОРИКА В ОБЩЕСТВЕ.

Авторы статьи на основе ретроспективного анализа побудительных мотивов деятельности историков, летописцев, хронистов, устных рассказчиков известий о прошлом определяют социальную, генетическую и биологическую роль и назначение историков. Исследование проведено на стыке нескольких дисциплин: истории, философии, психологии, физиологии.

Ключевые слова: *историки, историческая мысль, мотивы историописания, слово, память, наследование предкам, коллективная социальная память, генетическая составляющая существования человеческого рода.*

Eugeny Sakhnovskyi,
Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National
University,
Chernivtsi (Ukraine),
hist_panorama@yahoo.com

SEMIOTICS AS A METHOD OF THE HUMANITIES STUDIES

Ключові слова: *семіотика, структуралізм, школа Лотмана, семіотичний метод, текст, код.*

**Сахновський Євген. СЕМІОТИКА ЯК МЕТОД
ГУМАНІТАРНИХ НАУК.**

У статті представлений стан російської семіотики „після Лотмана”. Наголошено на пріоритеті методу в концепції її засновника. Презумпція захищеності тексту передбачає пошуки коду як шляху до його розгадки.

Some years ago a prominent linguist, Rebecca Frumkina profoundly grounded her own attention-grabbing insights on Humanities' specific features as compared to Natural Science in a series of articles, describing the state of post-Soviet linguistics. It turns out that “it is the Humanities that chiefly discuss only the findings (*author lays the stress*) of completed, distracted comprehension and in rare cases – the procedure in the process of which the knowledge was obtained”¹. Naturally, after considering abovementioned findings of a well-known and highly respected linguist, representing the most developed branch of the humanities, I cannot but agree. Of peculiar interest is those scarce and little known works, being referred to by R.Frumkina, who emphasized on them as the exclusion from a general methodological infantilism situation. This article enumerates mainly Russian researches², who until recently, have represented a highly established Tartu-Moscow Semiotic School. Noteworthy, it is usually associated among competent readers with the name of Yuri Mykhailovych Lotman (1922-1993), eminent scholar in literature, study of culture, critical-thinking innovator in methodology of the humanities. From traditional philology Lotman shifted in the early sixties to cultural semiotics.

The founder of once “strange and alien for the Soviet people” semiotics is now devoted to dozens of works, making up if ironically apply Soviet coinage term, Lotmaniada (Lotmanmania). In truth, the number of publications included it in the conventional (printed) and electronic versions, just amazing. Recently, a super modern literary periodical has started to even “Fight with Lotman's shadow (impact).” But let's shed the light on that matter later.

The aforesaid R. Frumkina's semiotic priorities combined with Lotmanmania boom “after Lotman's passing away” paradoxically coincide in time with attempts to strictly argue semiotics both in Russia and overseas. What is more absurd, in the mid 90's a philosopher John Stuart tried to grant “a death certificate” to semiotics having predicted “post-semiotic communication philosophy”³. Having started the dispute concerning this problem by rising a rhetorical question, “Is semiotics deceased?”, the author of a critical review in the Journal of the International Association for Semiotic Studies (IASS) sarcastically argued, “The cemetery of the twentieth century's ideas is constantly replenishing: besides God, the author, modernity..., structuralism, Marxism, history and art, having been buried so far, a new burial has been announced. This time it is turn of semiotics”⁴. Yet another notice, as it was unmistakably disclosed in the aforementioned survey proved to be premature. Semiotics is “still alive” and it is constantly developing simultaneously in several directions in the West.

On the contrary, the situation “after Lotman's death” in Russia was developing in quite different direction. In the early 90's Tartu-Moscow Semiotic School celebrated its 20th anniversary. Regrettably, by the time of the anniversary symposium was published⁵, its founder Yu. Lotman had already passed away. Paying a tribute, compilers and authors, summarized and outlined the prospects for further scientific research in the post-Soviet intellectual space. But soon it turned out that the latter is a mere tribute to the tradition. No sooner had two post-jubilee years passed then there appeared a statement on the “explicit simulation of research activities under the pretext of regarding Tartu school.” Hence, the conclusion

was drawn that semiotics “died away with Lotman’s demise”⁶. Recurring attempts to refute this disappointing forecast proved to be futile: so, according to V. Rosin, restoring of the “competitive version of the Russian semiotics”⁷ did not succeed at all.

In the late twentieth century an illogical situation dating back to 70s emerged. At that time, the semiotic school headed by Yu. Lotman remained, according to Mary Zubrycka, “a sort of island of the humanitarian thought of freedom on the background of the general Marxist theory dominance in universities and academic institutions of the former USSR”⁸. Without being officially prohibited, albeit simultaneously not recognized on the proper level, semiotics was effectively perceived in the West. This process was facilitated by the appearance of Yu. Lotman’s works, translated into European languages and even Japanese, as well as his creative activities research done 20 years earlier⁹, if compared with Russia¹⁰. Consequently, as the result of such imbalance while Tartu-Moscow Semiotic School’s intellectual works were abundantly presented and successfully mastered in the West¹¹, but in the post-Soviet scientific environment they are still the property of a close circle of intellectuals, mostly literary scholars and philosophers. Some of them cherish the illusion that research in “semiotics is completely done”¹², while the others are still enthusiastically debating on its status and opportunities of application¹³. It should be stated that for a wide circle of the humanities experts, semiotics is still unknown, or for whatever reason is incomprehensible – a sort of “intellectual luxury”, philosophical “out-of-season vegetable”¹⁴.

The Western critics’ forecasts regarding the status and prospects of the Russian semiotics are more optimistic in terms of its widespread use. The German sociologist Christa Ebert asserts that “the apogee of cultural studies method”, embodied both in “Works on Sign Systems” and in summer school in Tartu in the 60’s and 70’s, by all means, has already faded away¹⁵. Furthermore, the scholar indicates the more important objective circumstances in addition to Lotman’s utterly personal factor (his impact is really hard to overestimate). It concerns primarily dramatic changes in the humanities epistemology: at the turn of the 19th-21st centuries, the humanities development is closely associated not only with the emergence of the-then revolutionary new concepts (undoubtedly it was structuralism, semiotics, deconstructivism), but as well with an effectiveness of the applied methods. According to K. Ebert, that is the peculiar prospect for semiotics, forecast by the journal “New Literary

Review”, initiating in 2002 a series of publications on ‘Fight with Lotman’s shadow’¹⁶. To put it plainly, applied largely in literature studies semiotic method was mentioned to be put into practice in other fields of humanities.

The above reasoning is quite appropriate, their further application, however, requires some further explication and a brief retrospective into history.

Semiotics fundamental principles are profoundly disclosed in the works of an American Lecturer in logic, Charles Peirce (1839-1914) and a Swiss linguist, Ferdinand de Saussure (1857-1913), by whom its main trends were genetically initiated. In the interwar period semiotics developed mainly in Moscow and Prague Linguistic Schools. Significantly, after the World War II semiotics was molded as a separate interdisciplinary field. Shortly after that an Italian semiotician, essayist, philosopher and literary critic Umberto Eco mentioned that in the 60’s an accord and harmony of the European academic world was shaken by the words “semiotics” and “structuralism”¹⁷. Simultaneously the semiotic school in the USSR was established (and conferences held in Moscow and Tartu in 1962 and 1964 respectively), although it should be noted that high-rank officials of Soviet coined Marxism took this event, to put it mildly, for granted (without any enthusiasm). The-then domineering ideology ardent adherents seemed to treat above-mentioned “troublemakers” equally baffling and senseless. But semiotician Yu. Lotman’s position concerning Marxist philosophy was rather peculiar, he established himself neither its supporter nor its opponent, instead as a scholar and philologist advocating Saussure’s semiotic ideas and principles, and in terms of methodology – Lotman recognized structuralism, according to M. Gasparov, as the best form of rational scientism of the twentieth century”¹⁸.

Yu. Lotman’s linguistic priorities are sure to have influenced Tartu-Moscow school research, majoring in literary and linguistic subjects. Noteworthy, structuralism altogether claims the status of the humanities (textual) disciplines methodology. Therefore, the scope of semiotic research gradually expanded, covering culture in the broadest sense. Modernist semiotics is an interdisciplinary science dealing with signs, communication and systems as the objects of study. Obviously, traditionally established themes also engaged psychological, social, visual themes¹⁹. Every now and then there are various proposals of turning semiotics into a sophisticated and integrated understanding of the target (meta-) science content – a sort of target (meta-) logic or target

linguistics. Nevertheless, such attempts make perception of the main provisions of this extremely difficult discipline more complicated. Consequently without any deeper and more thorough study of semiotic category and its current status, we'll restrict the study only by the study of semiotic method and its use possibilities in the humanitarian research.

The topicality of choosing this subject is twofold: on the one hand, it is accounted for Lotman's methodological priorities, and on the other hand – for the limited range of that method application. The latter lies either in elementary ignorance of its nature, or in total awareness, resulting in the fact that semiotic research is ostensibly justified only from the point of the global historical and cultural processes view, rather than individual stories. In particular, “historical semiotics is categorically stated to be very effective in the culture analysis on the whole, when comparing different cultures or stages of their development, and it happens to be fruitless in the case of a particular historical analysis”²⁰. To our strong conviction this statement is too categorical, in fact – false. But, let's primarily focus more on the semiotic method.

Y. Lotman himself singled out three aspects in the course of semiotics study in late twentieth century. Firstly, semiotics, as having already been defined by F. de Saussure before, is a scientific discipline encompassing entire scope of symbolic communication. Next stands aspect that “is best defined as researcher's original scientific psychology, his cognitive mind-consciousness”²¹. As a final point, the last aspect should be disclosed. Yu. Lotman pursued the argument on the idea that semiotics, “appears to be a cognitive method (*author lays the stress*) of the humanities, pervading the various disciplines and is not determined by the nature of the object but by the method of its analysis”²². Lotman's approach cannot be understood without taking into consideration the central importance of the analysis, determining the humanities essence as textual ones by its definition. A text is “not a reality, but the material for its (interpretation) reproduction. Therefore, semiotic analysis of the document must always precede the historical one”, cognition of the rules of the reality reproduced according to the text – might precede reproduction itself”²³.

In defense of Lotman's method of semiotic concepts, sociologist Christa Ebert²⁴ points out to its priority, summing up its feature as follows, “It is not a statement, but a set of rules implying it, that is the subject of the study, what respectively politicians and ideologists have tried to disguise by euphemistic rhetoric”²⁵. What is referred to “a

set of rules”, Lotman himself calls the “code”, that is, to his deep conviction, the clue to decoding of the text. In one fairly exceptional case, the author of the Ukrainian-language article states, “Recognizing an object as a text, we thus assume that it might be encrypted, since coding presumption implies the notion of the text. But the code itself is unknown – it is to be decoded on the basis of this text”²⁶. The body of another work goes on to discuss the problem of the code priority imperatively, “The text is always made by someone with some purpose, and the event appears to be coded. Everything considered, a historian is to take a part of a decoder”²⁷. In this context the author appeals to a historian, since the latter analyzes the problem of a historical event. Taken as a whole, however, it is a mere paradigm of the general semiotic strategy. “The textual message relevance to the code, – Lotman emphasized, is one of the key semiotics problems, since the message to be sent and received, should be properly encoded and decoded. It's absolutely obvious and understandable...”²⁸.

It should be noted that the stress on *semiotic analysis* priority does not testify to its absolutization, inasmuch as “one and the same scientific objective presupposes both semiotic and non-semiotic approach”²⁹. Yet, the very fact that semiotic priority is a crucial field of research the founders of Tartu-Moscow Semiotic School (except Lotman, let's say B.A. Uspenskyi, B.M. Gasparov, V.N. Toporov) emphasized on. In the process of the rules setting to copy precisely the original text and resort to the constructs of language of reality interpretation, of particular importance was the system of extra-textual relations, universal and situational context, without its rendering a text can not be comprehended adequately. To recapitulate, before investigating what author (or authors) implies and largely is convinced in, a reader should be questioned why the text is presented in such a fashion that the core information is held back.

Making decoding of operating (description and prescription) logic of a text a priority is nothing but a challenge to methodologically develop the idea of an eminent sociologist Pierre Bourdieu on “narrative as a means of social reality constructing”³⁰.

Naturally, finding the code (decoding) of any text is the task far from being plain, in each case relatively this undertaking is explicit, consequently methodologically justified. The previous extra-textual analysis turned out to be rather fruitful: if compared with utterly expressed message, backward significance is fairly exciting. In addition in pre-modern time, “comprehensible”

texts are scarce in a hierarchically ordered society. Regarding this problem, Yu. Lotman asserts: "Various social and historical groups in their fight for information, eventually aspire its monopolization. In terms of applied means, they range between secret texts and secret codes ("a secret language" of different age and social groups; hidden religious, political and professional significance), thus generate misinforming and misleading"³¹.

The latter is found to be extremely difficult for decoding, since such texts (of political, propagandistic, and ideological context), are certainly figured on a specified target audience with pre-given purpose. Their authors, according to Lotman's terminology, "subjects of the system" are particularly creative and heuristic while selecting the facts, but also – what is more important – while compiling them. Therefore, distortion of reality inherent for a text, one "should add ideological coding, which is the highest hierarchical level of narrative, including genre, ideological, political, social, religious, philosophical and other codes"³².

Drawing the conclusion of incomplete overview of semiotics and more scrutinized, though incomprehensive analysis of the semiotic method, we should articulate on the complexity of this subject, formed in specific, virtually – in semi-legal conditions. One can find it quite formidable to learn both its method, and even more – its direct application. Does the present-day Humanities' expert, however, have another way to overcome compiling stage, methodological infantilism and methodical cliché? The question might sound rhetorical.

References:

- ¹ Фрумкина Р.М. Лингвистика: самознание гуманитарной науки. Часть 2. Лингвистика и методология // Человек. – 2001. – № 1. – С. 18; Фрумкина Р.М. Лингвистики и лингвисты // Общественные науки и современность. – 2004. – № 2. – С. 37.
- ² Брагинская Н.В. Анализ литературных мотивов у О.М. Фрейденаберг // Семиотика. Труды по знаковым системам. – Т. XX. – Тарту, 1987. – С. 115-119; Гаспаров М.Л. Бахтин М.М. в русской культуре XX века // Вторичные моделирующие системы. – Тарту, 1979. – С. 111-114; Гаспаров М.Л. Анализ поэтического текста Ю.М. Лотмана: 1960-1990-е годы // Лотмановский сборник. – Вып. 1. – М., 1995. – С. 188-191; Щедровицкий Г.П. О методе семиотического исследования знаковых систем // Семиотика и восточные языки. – М., 1967. – С. 78-86.
- ³ Stewart J. Language as Articulate Contact: Toward a Post-Semiotic Philosophy. Albany: State University of New York Press, 1995. – 207 p.

- ⁴ Mandoki Katya (Spain). The Hale-Bopp UFO syndrome in semiotics // *Semiotica. Journal of the International Association for Semiotic Studies*. – 1999. – № 1-2. – P. 171.

- ⁵ Лотман Ю.М. и тартуско-московская семиотическая школа. – М., 1994. – 236 с.

- ⁶ Горный Е. Что такое семиотика? // Радуга. – М., 1996. – С. 174.

- ⁷ Розин В.М. Возможна ли семиотика как самостоятельная наука? // Вопросы философии. – 2000. – № 5. – С. 63.

- ⁸ Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. – Вид. 2-е дооп. – Львів, 2002. – С. 580.

- ⁹ Shukman A. Literature and Semiotics. A study of the Writings of Y.M. Lotman. – Oxford, 1977. – 357 p.

- ¹⁰ Егоров Б.Ф. Жизнь и творчество Ю.М. Лотмана. – М., 1999. – 384 с.

- ¹¹ Lotman Y.M. Universe of the mind: a semiotic theory of culture / Transl. from rus. Introd. by Umberto Eco. – L., 1990. – 306 p.; Readings in Soviet Semiotics. An Antology. – L., 1977. – 584 p.

- ¹² Даниэль С. О Лотмане // Лотман Ю.М. Статьи по семиотике культуры и искусства. – СПб., 2002. – С. 13.

- ¹³ Горный Е. Что такое семиотика? // Радуга. – М., 1996. – С. 168-175; Леута О.Н. Ю.М. Лотман о трех функциях текста // Вопросы философии. – 2002. – № 5. – С. 165-173; Розин В.М. Возможна ли семиотика как самостоятельная наука? // Вопросы философии. – 2000. – № 5. – С. 63-75.

- ¹⁴ Бродский Б.Е. Категория истины в контексте современного структурализма // Общественные науки и современность. – 1998. – № 4. – С. 113.

- ¹⁵ Эберт К. Семиотика на распутье. Достижения и пределы дуалистической модели культуры Лотмана/Успенского // Вопросы философии. – 2003. – № 7. – С. 44.

- ¹⁶ Там само, С. 45.

- ¹⁷ Эко Умберто. Предисловие к английскому изданию // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров... – М., 1996. – С. 405.

- ¹⁸ Гаспаров М.Л. Ю.М. Лотман: наука и идеология // Гаспаров М.Л. Избранные труды. – Т. 2. – М., 1997. – С. 493.

- ¹⁹ Филошкин А.И. Семиотика и история / [Электронный ресурс] / А.И. Филошкин. – Режим доступа: <http://history.pu.ru/struct/cathed/russian/prof/fil/nii/12htm> (Переглянуто 22.12.2010).

- ²⁰ Там само.

- ²¹ Лотман Ю.М. Введение // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера-история. – М., 1996. – С. 6.

- ²² Там само.

- ²³ Лотман Ю.М., Успенский Б.О. О семиотическом механизме культуры // Труды по знаковым системам. – Т. V. – Тарту, 1971. – С. 150.

- ²⁴ Эберт К. Семиотика на распутье..., вказ. праця. – С. 582.

- ²⁵ Там само.

- ²⁶ Лотман Ю.М. Текст в тексті // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Вид.

2-е, доп. – Львів, 2002. – С. 582.

²⁷ Лотман Ю.М. Проблема исторического факта // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров... – М., 1996. – С. 301-302.

²⁸ Лотман Ю.М. Семиотика сцены // Лотман Ю.М. Статьи по семиотике культуры и искусства. – СПб., 2002. – С. 420.

²⁹ Лотман Ю.М. Введение // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров... – С. 6.

³⁰ Bourdieu P. Practical Reason: On the theory of Action. – Stanford, 1998. – P. 66.

³¹ Лотман Ю.М. Культура и информация // Лотман Ю.М. Статьи по семиотике культуры и искусства. – СПб., 2002. – С. 147.

³² Лотман Ю.М. Исторические закономерности и структура текста // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров... – М., 1996. – С. 310.

Сахновський Євгеній. СЕМИОТИКА КАК МЕТОД ГУМАНИТАРНЫХ НАУК.

В статье представлено состояние российской семиотики „после Лотмана”. Сделан акцент на приоритете метода в концепции ее основателя. Презумпция зашифрованности текста предполагает поиски кода как пути к его разгадке.

Ключевые слова: семиотика, структурализм, школа Лотмана, семиотический метод, текст, код.

Sakhnovskiy Eugeniy. SEMIOTIQUE COMME UNE METHODE DES SCIENCES HUMAINES.

Dans l'article sur l'état de la sémiotique russe d'après Lotman il s'agit de la méthode de la priorité dans le concept de son fondateur. La présomption du chiffrement du code de recherche du texte fournit un moyen de le dénouer.

Termes clés: sémiotique, structuralisme, école de Lotman, méthode sémiotique, code, texte.

УДК 1(091)

Ігор Скакун,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
society@bsmu.edu.ua

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ

Keywords: *philosophy, anthropocentrism, history of philosophy, human, world picture, worldview, culture.*

Skakun Ihor. HISTORICAL GENESIS OF ANTHROPOCENTRISM.

The article considers prerequisites of establishment, peculiarities of the content and methodological potential of concept of anthropocentrism in history of philosophy. The author denotes the role of principle of anthropocentrism in terms of formation of world picture.

Актуальність. Питання про місце людини в світі завжди було важливим у філософській думці. Ця проблема по-різному формулювалась і розв'язувалась в ідеях та думках філософів та мислителів. Людина завжди поставала центральною філософською проблемою. Для філософії антропоцентризм актуальний у зв'язку з постійними процесами антропологізації, а також зі світоглядними особливостями, які постійно виявляють людиномірно-ціннісні засади. Антропоцентристські настанови та спроби всебічного переосмислення людиномірності філософської думки сьогодні набувають особливого значення й нагально потребують повно цінного висвітлення їхніх витоків.

Новітні тенденції розвитку науки, пов'язані з осмисленням антропного принципу, процесів самоорганізації складних нелінійних систем найрізноманітнішої природи, включаючи об'єктивну та суб'єктивну реальність, природу, людину, культуру тощо, так само свідчать про важливість аналізу людиномірності у філософії. Очевидно, що започатковані ці ідеї були ще на зорі філософської думки.

Стан фахового наукового дослідження цієї теми характеризується накопиченням обсягу літератури, присвяченої загальним аспектам філософської антропології. Однак, простежується нагальна потреба у дослідженні окремих складників процесу антропологізації філософії, зокрема його витоків та передумов формування. Крім того, не чітко досліджено зародження концепції антропоцентризму та її утвердження в картині світу.

Позиціонування людини в бутті та в картині світу становить актуальну проблему філософії, про що свідчить нескінченний потік спеціальної літератури, в якій досліджуються найрізноманітніші сторони цієї важливої теми, у тому числі: світоглядні ідеї людиноцентризму (П. Гуревич, І. Фролов, М. Каган, М. Попович); розуміння природи і сутності людини (Е. Агацці, Ю. Лоскутов, М. Мамардашвілі, А. Рачков); формування теоретичного потенціалу антропоцентризму та людиномірності (М. Гарнцев, П. Гайдено, К. Сергеев, М. Ожеван); співвідношення антропоцентризму з еко- та біоцентричними концепціями (М. Гусев, В. Вернадський, В. Крисаченко, А. Толстоухов); еволюція гуманітарної філософської традиції (М. Бердяєв, Л. Губерський, М. Марчук).

Незважаючи на наявні досягнення у дослідженні історичних витоків антропоцентризму, *залишається відкритою* проблема потенціалу антропоцентризму в контексті становлення філософської картини світу, що й зумовило вибір теми статті. *Метою* розвідки є системний аналіз передумов утвердження концепції антропоцентризму та їх чільна роль в процесах антропологізації філософії.

Основним **завданням** статті є з'ясування суті антропоцентризму в філософській думці, передумови його виникнення, початкові етапи становлення і формування функцій та методологічних інструментів.

Робоча гіпотеза дослідження формулюється у такий спосіб: у процесі формування та закономірної еволюції світоглядних парадигм

актуалізуються різні аспекти антропогенристської настанови, що підтверджує наявність у цій концепції соціокультурного потенціалу.

Методи дослідження. У статті використано філософські, загальнонаукові та специфічні методи, тісно пов'язані з методами суміжних наук – історії, культурології, психології тощо. Діалектичний підхід у дослідженні людини дозволив розкрити основи її позиціонування у вимірі змін картини світу.

Антропоцентризм як своєрідна система поглядів і уявлень є тією концепцією, що визначає роль та місце людини у світі. В цьому контексті важливим є питання щодо виникнення самого поняття людиномірності та його впливу на формування картини світу. Антропоцентризм еволюціонував у світоглядно-філософській та науковій системах. Дослідження цього питання варто розпочати з аналізу людиноцентризму в контексті розвитку культурно-історичних епох, що дозволить простежити передумови формування методологічного потенціалу концепції та її реалізації в процесі зміни наукових парадигм.

„Антропоцентризм – як зазначається в енциклопедії епістемології та філософії науки – це світогляд, згідно з яким людина є центром та найвищою ціллю світотворення”¹. Філософські ідеї та наукові знання формувались у контексті соціокультурного розвитку. Кожна історична епоха чи цивілізація своєрідно тлумачили роль і місце людини в світі. Зародження, становлення й утвердження людиноцентристського світогляду відбувалося порізному, залежно від рівня розвитку певної суспільно-історичної формації. Тож ми спробуємо простежити еволюцію антропоцентризму передусім у світоглядному його значенні, щоб надалі аналізувати цю концепцію вже в контексті філософської думки.

М. Марчук стверджує, що зміст науки також історично змінюється, набуваючи усе більш виразного гуманістичного забарвлення. Сьогодні пізнавальна діяльність має, на думку багатьох дослідників-наукознавців, уже чітко виражений людський вимір.²

Варто зазначити, що предметом філософії науки є загальні закономірності й основні тенденції розвитку наукового пізнання як особливої діяльності зі створення наукових знань у певному історичному контексті та соціокультурному просторі. Сучасна філософія науки трактує наукове пізнання саме як соціокультурний феномен. Для того, щоб виявити загальні закономірності наукового пізнання, філософія науки має спиратися на матеріал історії конкретних наук, формуючи

гіпотези та моделі розвитку знання. Все це зумовлює тісний зв'язок філософії науки з історико-науковими дослідженнями.³ Філософія науки має статус історичного соціокультурного знання незалежно від орієнтації на вивчення чи то природознавства, чи суспільно-гуманітарних наук.

Наука, за визначенням В. Шинкарука, „історично виникла з пізнавального (теоретичного) ставлення людини до світу, коли вона виділилася у відносно самостійну сферу людської діяльності”⁴. Простежується взаємозумовлений зв'язок між виникненням науки та утвердженням людини в світобудові. З огляду на це, більш ґрунтовно досліджуються різні аспекти людиноцентризму, що відображають позиціонування людини в гуманітарному та природничому дослідженні її сутності.

Розглядаючи питання історичних витоків антропоцентризму, актуалізуються два основних аспекти: усвідомлення розрізнення природних та сутнісних характеристик людини (*Homo sapiens*) та перші спроби їхнього тлумачення.

Людина – унікальне творіння Всесвіту. Вона незвідана та загадкова. Сучасна наука, філософія, релігія не здатні в повній мірі виявити таємницю людини. Коли філософи говорять про природу чи сутність людини, то тут мається на увазі не остаточне розкриття цих понять, а, скоріше, намагання уточнення названих абстракцій у філософських роздумах та ідеях про людину.⁵

Саме тому розгляд становлення людиноцентричного світогляду доречно починати ще з первісної доби, навіть за умови відсутності на цьому історичному етапі розвитку людства наукових і філософських знань. Однак, константи моральності як однієї з провідних духовних якостей людини сформувались саме в цей період розвитку людства. Крім того, подекуди простежується вже й зародження раціонального та естетичного в людському пізнанні.

„Людина – за твердженням Є. Макарова – почала цікавитись своєю природою, своїми стосунками з навколишнім середовищем з часу свого виникнення. Звісно, за умов первісного суспільства про науковий підхід до проблеми людини не йшлося: тут можна говорити про буденні уявлення, емпіричний досвід та міфологічно забарвлене знання”⁶.

У більшості первісних народів слово „людина” не вживалося як глобальне поняття. Поняття „людина” характеризувало її незалежно від родової, територіальної чи господарської належності. Примітивний етноцентризм, де

концепт „своє” був мірою всіх людських якостей, замінюється утвердженням індивідуалізму, основою якого стало поняття власності та особистих бажань, міркувань, уподобань тощо.⁷ Саме на цьому підґрунті й зароджувались людиномірні знання та уявлення.

При дослідженні людиномірних аспектів у первісну епоху, ми покладаємося передовсім на історію, яка базується на усній традиції. Відтак, здатність людини самоідентифікуватися з'явилась із появою писемності, оскільки саме це надало можливість конкретній людині передавати інформацію про своє існування. Зрештою, усі подальші філософські ідеї та наукові погляди дійшли до наших часів завдяки передачі своєрідного соціокоду.

Процес становлення ідентичності людини усвідомлюється в контексті системного підходу, який – згідно з міркуваннями М. Заковоротної – включає аналіз культурного середовища, соціальних інститутів та структур, ментальності, способів мислення, зберігання інформації тощо.⁸

Варто зазначити, що людина не просто центральна постать у світі, людина – центральна постать мислення про світ. Такі настанови визначають антропоцентризм як ментальну концепцію, яка центрує наукове мислення й потребує не апеляції (як теза про людину як міру всіх речей), а осмислення та визнання. Вочевидь, існує певна матриця, згідно з якою формується такий тип мислення. Такою матрицею є антропоморфізм як принцип практичної й водночас не рефлексивної поведінки. Більш вірогідним є поява спочатку антропоморфізму як практичного освоєння світу; а пізніше прояви теоретико-ментального принципу антропоцентризму. Зрештою, антропоцентризм є результатом появи мови як транслятора думки, яка виникає в процесі реалізації певного практичного способу поведінки.⁹

„Міфологічна картина Всесвіту не розрізняла реальне та ілюзорне, не виокремлювала людину з світу, а навпаки, олюднювала його”.¹⁰ Людина, стикаючись зі злом, розуміла його як природну могутність. Однак, поступово людина усвідомлювала, що почасти сама є носієм зла. Принагідно зазначимо, що з початком усвідомлення людиною власної руйнівної сили починається чітко виражений етап реалізації людиноцентричних поглядів, який передбачав актуалізацію дієвості та активності людини.

Вказана рефлексія зумовила пошук мислителями філософського осмислення антропоцентричних уявлень, які б сформували людиномірні константи світогляду. Ці розвідки розгорнулися вже в ідеях мислителів Старо-

давнього світу – за часів зародження філософських та наукових знань. Це період першого антропологічного повороту в примітивному науковому розумінні. Ідеї мислителів Стародавнього світу започаткували процес формування методологічного потенціалу антропологічного складника з людиноцентричною концепцією в основі.

Про внутрішню пов'язаність культур, народжену універсальною свідомістю людини, детально йдеться в концепції осьового часу, розробленою К. Ясперсом, згідно з якою, людина здавна створювала для себе картину цілого: спочатку – у вигляді міфів (у теогоніях і космогоніях, де їй було відведено певне місце); пізніше – в картині божественних діянь (бачення історії пророками); надалі – як подане в одкровенні цілісне розуміння історії: від світотворення та гріхопадіння людини до кінця світу і Страшного суду. Духовний процес, який тривав між IX-III ст. до н.е., характеризується як різкий поворот в історії. Тоді з'явилась людина сучасного типу. У цей час по всьому світі актуалізувався потяг до таїнств буття людини. Якісно нові погляди, що сформувались за цієї епохи в трьох культурах (Індія, Китай, Греція) зводяться до того, що людина усвідомлює буття в цілому, буття самої себе й свої межі в бутті. Стоячи над прірвою, людина постає перед кардинальними питаннями, вимагаючи звільнення та порятунку. Усвідомлюючи свої межі, людина ставить перед собою вищі цілі, пізнає абсолют у глибинах самосвідомості трансцендентного світу.¹¹

У науково-філософському дискурсі сформувались два погляди щодо висвітлення теми людини у східній та античній філософській думці. Одні розглядали Схід як щось вторинне відносно Заходу, де склалася характерна загострена увага до людини. Інша частина дослідників вважає, що саме на Сході сформувались людиномірні константи, які більш обґрунтовані ніж західні антропологічні тлумачення. Однак, важливо розгледіти розвиток антропологічної теми в світовій філософії у всій її конкретності та цілісності, враховуючи перш за все культурно-історичну самобутність народів, унікальність в осмисленні різноманітних аспектів проблеми людини.

Відтак, постає питання про доречність пошуку антропологічної тематики у філософських пам'ятках Сходу. З одного боку, людина практично губиться в безмежному Всесвіті, але водночас, простежується ототожнення світу природи зі світом людини.

Відтак основні ідеї давньосхідної філософії охоплюють усі можливі аспекти суб'єкт-об'єктного співвідношення на рівні людина-природа: активність, пасивність, нейтральність. Такий підхід можна ототожнити з долею, яка залежить від людини і передовсім від її особистих зусиль. Це яскраво виражає типові для східної традиції принципи: прагнення досягнення досконалості; визнання не лише можливості, а й потреби людського зусилля й дії, спрямованих на реалізацію добрих потенцій.

Загалом, людина в східній культурі – це лише матеріал, завдяки якому творяться вищі цінності. Така свідомість тяжіє до підкорення владі, в якій вона самовиражається подібно до абсолюту. Людина ж повинна свідомо підкорятися цій владі, навіть не претендуючи на осягнення її смислу. Ці якості індивіда суперечать спільному настрою східної культури, покликаною виявити безособові абсолюти: верховний початок буття, пантеїстично осмислену природу (природоцентризм) або конфуціанське розуміння суспільства як ієрархічно організованого співжиття людей (соціоцентризм).¹²

Незважаючи на цілковите заперечення класичного європейського (секуляризованого чи релігійного) тлумачення антропоцентризму, буддизм сповнений ідеями добра, любові до людей, духовної розкритості й морального благородства. Відтак центр не виходить з людини, а концентрується в ній шляхом проєктування всього найкращого на людину. В цьому основна методологічна відмінність констант людиномірності Сходу.

Характеризуючи людиномірні концепції Стародавнього світу неможливо оминати проблему взаємопов'язаності та розрізненості філософських парадигм як у соціокультурному міжцивілізаційному плані (схід-захід), так і в суто концептуальних наукових аспектах (его-соціоцентризм, макро-мікрокосм) тощо.

У давньогрецькій історії переважала чітка ідея: людина, мислячи, здатна постійно ототожнювати себе з усім кращим, і цьому сприяла наявність розуму. Ця ідея сформувалася концептуально саме в грецькій філософії. Тут уперше людська самосвідомість домінує над усією іншою природою. Людський рід наділений особливою рушійною силою, що не зводиться до елементарних дій, які властиві рослинам і тваринам. „Таким специфічно людським агентом – згідно з твердженням М. Шелера – є розум (логос, раціо)”.¹³

Завдяки розуму людина спроможна зрозуміти й оцінити усе таким, яким воно є

насправді – Бога, світ і, зрештою, себе. Розум дозволяє людині осмислено й гармонійно існувати в природі, поводитися розумно – жити для розкриття власної специфічної рушійної сили. Така методологічна настанова була лейтмотивом не лише подальшого розвитку давньогрецької філософії, а й стала орієнтиром у формуванні всієї західної філософії. Зрозуміло, що антропоцентрична концепція, що є основою вказаної рушійної сили людини, посіла одне з визначальних місць у побудові філософських та наукових систем. Це був один із перших антропологічних поворотів – прояв процесу антропологізації.

Варто зазначити, що пошук субстанції чи „першооснови” усього, яка є вічною та безсмертною і слугує кінцевим фундаментом людського життя й діяльності, античні філософи пов'язували з визначенням місця людини у світі, усвідомленням смислу людського життя. Розмірковуючи над природою, вони використовували антропоморфні зразки, соціальні, етичні уявлення. Грецькі мислителі усвідомлювали природу в єдності з людиною, гармонійно долучивши до натурфілософських антропологічні ідеї.

Розглядаючи питання про особливості формування методологічних констант людиномірності, С. Хоружий зазначає, що антична філософська думка чи не найяскравіше окреслила дуалістичність людини в антропологічній парадигмі. Це окреслило матрицю наступних людиномірних парадигм західної філософії, починаючи з антропології християнства, завершуючи філософською антропологією ХХ століття. Християнська антропологія здебільшого описова чи аналітична (основою релігії постає все ж онтологічний її складник).¹⁴ Відтак, проблема людини залишилась у нерозривному зв'язку з античними антропологічними константами.

Окремим етапом формування людиномірних констант став період співіснування концепції антропоцентризму з теоцентричною світоглядною парадигмою. У цьому контексті Середньовіччя є унікальним для дослідження будь-якої філософської проблеми. Релігійні канони, викладені в священних писаннях християн та мусульман, релігійно-філософські праці тогочасних мислителів – все це є тими першоджерелами, в яких людина не лише описувалася, а й визначалась її роль та місце у світі, так само як і співіснування з Богом, природою, суспільством.

Висновки. У загальноприйнятому світоглядному розумінні *принцип антропоцентризму* визначає привілейоване місце людини

у Всесвіті, на Землі, в природі та соціумі, проголошує людину вищою метою світотворення. Його можна тлумачити по-різному, залежно від особливостей тієї чи тієї філософської (в тому числі й епістемологічної) концепції. Філософія, будучи теоретичною формою світогляду, намагається пояснити світ і визначити місце в ньому людини. Здебільшого це місце вважалося центральним. Явно чи неявно філософія завжди була антропоцентричною. Давньогрецька культура формувалась як антропоцентрична, чим і відрзнялася від космоцентричних східних культур. Теза софіста Протагора „Людина – міра всіх речей” найкраще виразила цю відмінність. Людина – і центр, і міра. Становлення науки про природу (натурфілософії) відбувалося в процесі подолання міфологічних антропоморфних уявлень. Але водночас вона конституювалась як антропоцентрична. Сократівське „Пізнай самого себе” й інші раціоналістичні гносеологічні судження можуть свідчити на користь епістемологічного антропоцентризму в філософській думці. *Перспективами подальшого дослідження* цієї проблеми постають питання епістемологічного аспекту людиномірності та утвердження концепції антропоцентризму в картині світу.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Красников А. Антропоцентризм [Електронний ресурс] / А.Красников / Энциклопедия эпистемологии и философии науки. – М.: „Канон+”, РООИ „Реабилитация”, 2009. – Реж. доступу: http://enc-dic.com/enc_epist/Antropocentrizm-460.html
- ² Марчук М. Ціннісні потенції знання / М. Марчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.
- ³ Степин В. Філософія науки і техніки / В. Степин, В. Говоров, М. Розов. – М.: Гардарики, 1996. – 400 с.
- ⁴ Шинкарук В. Про смисл буття / В. Шинкарук // Вибрані твори: у 3-х т. – Т. 3. – Ч. 2 / В. Шинкарук. – К.: Український Центр духовної культури, 2005. – 428 с.
- ⁵ Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения / [редкол.: И. Фролов и др.; сост. П. Гуревич]. – М.: Политиздат, 1991.
- ⁶ Макаров Е. Проблема человека в истории философской мысли / Е. Макаров. – М.: Знание, 1986. – 63 с.
- ⁷ Клейн Л. Становление гуманитарной традиции (от первобытности до Возрождения) / Л. Клейн // Развитие личности, 2004. – № 2. – С. 159-168.

⁸ Заковоротная М. Идентичность человека: Социально-философские аспекты / М. Заковоротная. – Ростов на Дону: Изд-во Северо-Кавказского научного центра высшей школы, 1999. – 200 с.

⁹ Титова Т. Антропоморфизм и антропоцентризм как возможность сохранения человеческого в ситуации постчеловечества / Т. Титова // Современные научные исследования и инновации. – Январь, 2012. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2012/01/6416>

¹⁰ Степанянц М. Философское понимание начала / М. Степанянц // История философии. Запад-Россия-Восток. Книга первая. Философия древности и средневековья. – М.: Греко-латинский кабинет, 1995. – С. 382-387.

¹¹ Ясперс К. Истоки истории и ее цель / К. Ясперс. – Вып. 1. – М.: ИНИОН, 1978. – 514 с.

¹² Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения / [редкол.: И. Фролов и др.; сост. П. Гуревич]. – М.: Политиздат, 1991.

¹³ Шелер М. Человек и история / М. Шелер // Человек: образ и сущность: (Гуманитарные аспекты). Ежегодник. – М.: ИНИОН, 1991. – С. 133-159.

¹⁴ Хоружий С. К антропологической модели третьего тысячелетия / С. Хоружий // Философия науки. – Вып. 8: Синергетика человекомерной реальности. – М.: ИФ РАН, 2002. – С. 108-136.

Скаун Игорь. ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОКИ АНТРОПОЦЕНТРИЗМА.

Анализируются предпосылки становления, особенности утверждения, содержание и методологический потенциал концепции антропоцентризма в истории философской мысли. Актуализируется роль принципа антропоцентризма при формировании картины мира.

Ключевые слова: философия, антропоцентризм, история философии, человек, картина мира, мировоззрение, культура.

Skakoun Igor. LES ORIGINES HISTORIQUES DE L'ANTHROPOCENTRISME

Pré-requis des analyses, notamment l'approbation, le contenu et le potentiel méthodologique de la notion de l'anthropocentrisme dans l'histoire de la pensée philosophique. Actualisé rôle dans la formation de la vision du monde anthropocentrique principe.

Mots-clés: philosophie, l'anthropocentrisme, l'histoire de la philosophie, les gens, monde, vision du monde et de la culture.

УДК: 11/14(41)(092)

Наталія Скрицька,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна)
fedorkiv0@mail.ru

МЕТАФІЗИЧНА СУТНІСТЬ БОГА
У ФІЛОСОФІЇ
ІОАННА ДУНСА СКОТА

Key words: *God, metaphysic, theology, God as a pure, God as a primary cause, God as a single, God as „it here”*

Skrytska Natalya. THE METAPHYSICAL ESSENCE OF GOD IN PHILOSOPHY OF DUNS SCOTT.

The article investigates understanding of metaphysical essence of God on the basis of philosophical treatises of medieval scholiast of Duns Scott in 13th century. An attempt is made to investigate intercommunication between God and being on the basis of a primary cause. As a necessity of research is determination with their further actualization on the formalism and ground of the knowledge for divine essence. It is reflected proofs of existence of God on the basis of philosophical treatises of Duns Scott. It is proved that metaphysical measuring of medieval thinker is toward rationalism on the basis of eternal ideas.

Роль та значення поняття Бога для людського осмислення та існування є надзвичайно вагомим. Філософське осмислення божественної сутності та її ролі в житті людини завжди тяжіє до ірраціоналізму та метафізичного виміру.

Чи можливо пізнати сутність Бога? Що таке Бог та що таке божественна сутність? Який зв'язок між Богом та буттям, Богом та людиною? Чи здатен людський інтелект осмислити всю повноту божественного існування? Це одвічні питання людства, науки, суспільства, цивілізації, людини, які були, є та будуть *актуальними* завжди, допоки існуватиме Людина.

Чи не найповніше природа Бога досліджена середньовічними схоластами з її актуалізацією на такі метафізичні поняття як буття, існування, першопричина, дія, творчість, одиничність тощо? Доповненням цьому є філософська доктрина Д. Скота, який у своїх працях намагався дослідити взаємозв'язок між Богом та Його творінням в руслі філософських та наукових ідей XIII – XIV століть.

Метафізичне розуміння Бога бере свій початок в схоластичних доктринах філософії та поступово переходить в русло нових філософських досліджень. Саме тому всі метафізичні поняття, основою яких є Бог, набувають найбільшого розвитку саме в епоху пізньої схоластики та відіграють значну роль у формуванні метафізичних засад філософської думки в її історичному процесі.

Мета статті полягає в дослідженні поняття Бога Дунсом Скотом через метафізичні модули

буття, а також у з'ясуванні філософом божественної сутності завдяки діяльності розуму.

З поставленої мети випливають наступні **завдання**:

- дослідити взаємозалежність між об'єктом теології (Богом) та об'єктом філософії (буттям) у філософських доктринах Дунса Скота;

- виявити необхідність існування буття через існування Бога;

- обґрунтувати значення поняття Перше як безпричинної причини та вищого розумного сущого;

- проаналізувати природу сущого в якості першопричини творення та взаємозв'язок його з Богом у поглядах середньовічного схоласта;

- обґрунтувати необхідність існування першопричини як необхідної умови „бути”;

- визначити роль та необхідність знань для божественної сутності з їх подальшою актуалізацією на формалізм;

- з'ясувати функцію творчості для діяльності Бога у філософії Дунса Скота;

- обґрунтувати докази існування Бога, виходячи із філософської спадщини Д. Скота.

Об'єктом дослідження виступають такі поняття як Бог, метафізика, теологія, а також Бог як суще, Бог як Перше, Бог як одиничне, Бог як „це ось”.

Предметом дослідження виступають взаємозв'язки між вищезазначеними поняттями та

їх подальше втілення в розвиток філософських, теологічних та наукових ідей.

Щодо **джерельної бази дослідження**, то творчість Д. Скота є достатньо представленою в історії філософської думки. Так, зокрема, Е. Жільсон у своїй праці „Філософія в середні віки” намагався якнайповніше розкрити всю середньовічну епоху в історико-філософському ракурсі, починаючи з патристики та закінчуючи пізньою схоластиком XV століття (чи епохою Відродження). Досліджувати епоху XIV століття Е. Жільсон починає із філософської спадщини Д. Скота, Якоба із Меци, Вільма Оккама, містицизму Мастера Екхарта та закінчує філософією Жана Жерсона, підсумовуючи, тим самим, епоху пізнього Середньовіччя. Дослідник намагався представити філософію Д. Скота у його відношенні до метафізики та Бога; провести певні паралелі у поглядах Авіценни, Ф. Аквінського з Д. Скотом, встановити подібне та відмінне в їх ученнях. Оновний акцент робиться на так званому „метафізичному реалізмі” середньовічного схоласта з його відображенням у теорії „формальної відмінності” щодо множинності форм та атрибутів Бога.

Філософську теологію Д. Скота викладає і російський дослідник А.В. Аполлонов у передмові до праці „Трактат про Першоначало”, звертаючи більшу увагу на автобіографічні дані та творчу спадщину середньовічного мислителя. Також дослідник порушує питання віри і розуму, філософії та богослов'я схоласта.

А. Штекль у праці „Історія середньовічної філософії” описує розквіт християнської схоластики, починаючи із філософських поглядів Альберта Великого, Бонавентури, Роджера Бекона, охоплюючи тим самим і філософію Д. Скота та його учення про матерію та універсалії, про Бога і душу тощо.

Повнота досліджень включає першоджерельну базу, а саме працю „Вибране” та „Трактат про Першоначало”, в яких середньовічний схоласт порушує питання природи Бога, доказів існування Бога, гносеології та метафізики, видів пізнання божественної субстанції, раціонального осмислення Бога, божественного провидіння, всемогутності Бога, свободи волі, моралі, безсмертя душі тощо.

В цілому, кожен підручник із загальної філософії містить короткі відомості про філософське учення середньовічної епохи, включаючи і філософські ідеї Дунса Скота.

Іоанн Дунс Скот (1265/1266 – 1308) народився в містечку Дунс у Шотландії. Його сім'я була тісно пов'язана з францисканським орденом. Але життя середньовічного схоласта нагадувало суцільну географічну мандрівку:

народився в Шотландії, навчався в Паризькому університеті, займався педагогічною діяльністю в Парижі, Англії. Похований у Францисканській церкві в Кольні.

У філософії Дунса Скота знають як Doctor Subtilis або Тонкий чи Витончений Доктор. За захист Непорочного зачаття Діви Марії мислитель також отримав статус Doctor Marianes.

Незважаючи на недовге життя, Дунс Скот написав 12 томів, які складаються з-понад 20 праць, виданих Лукою Уордіном.

Всі праці Витонченого Доктора можна поділити на 4 категорії: 1) коментарі до творів Арістотеля (тобто *Logicalia* чи *Logica Scoti*); 2) коментарі до інших творів Арістотеля; 3) диспути, дискусії невеликого обсягу; 4) коментарі до „Сентенцій” Петра Ломбардського.

Основна праця *Opus Oxoniense* („Оксфордські твори”), які називались як *Ordinatio* (тобто „Впорядкування”), складені на основі Оксфордських лекцій Д. Скота „Сентенції” – теолога XII століття Петра Ломбардського. Однак Д. Скот викладає власні думки філософського та теологічного характеру, полемізує з арабськими філософами та Ф. Аквінським, Генріхом Гентським.

Основна проблематика епохи Середньовіччя – чи потрібна філософія християнству, чи природу Бога слід сприйняти на віру? Чи повинні християнські догмати бути раціонально обгрунтовані, чи вони надрозумні? Чи слід вірити в те, що неможливо зрозуміти?

Для Дунса Скота вся філософія є метафізикою. І, оскільки метафізика є основою філософії, то вона прирівнюється до теології. Звідси мислитель робить наступний висновок: лише теологія та метафізика здатні дати людині істинне знання про Бога.

Проте, у своїх поглядах Дунс Скот більше зорієнтований на теологію. Об'єктом теології є Бог, об'єктом же філософії (а, швидше за все – метафізики, яка стоїть вище самої філософії) є буття як таке. Метафізика не може прирівнюватись до божественних істин, оскільки лише Бог є Творцем всього, в тому числі і метафізики. Проте „наша метафізика є наука про буття як таке; твориться лише розумом і може проникнути в душу лише в одному з аспектів, який не є найвищий”⁴.

Однак, незважаючи на витонченість та логічну послідовність свого викладу, філософ все ж не робить суцільним об'єктом метафізики буття як таке, виходячи з простої причини – таке буття буде обмеженим. Д. Скот створює два поняття буття та розділяє їх. Метафізиці, вважає схоласт, в якості об'єкта пізнання слід дати таке буття, яке було б

абстрактне та не детерміноване, „яке можна було б застосувати до всього, що є всім”⁴.

Звідси випливає, що метафізика може і повинна ставити проблему Бога. Адже Бог, згідно з філософом, не існує поза межами фізичного світу. Якщо поняття Бога розглядати окремо, то Він все ж не залишиться в природі, незважаючи на те, що сама природа існує через Бога. „А тому, – пише філософ, – щоб дійти до першоначала, яке є причиною світу в самому його бутті, слід опиратися не на чуттєво сприймаюче буття, а просто на буття”⁴.

Буття, яке є необхідною точкою метафізики, є перше та абстрактне і пов’язане з Богом. Оскільки погляди Дунса Скота та Авіценни багато в чому зближувались, а особливо розглядаючи проблему буття, то, схоже до поглядів попередника, Д. Скот трактує буття наступним чином: „... воно (буття, автор) є все те, що є як буття, і нічого, окрім цього”¹.

Буття – це абстрактна категорія, яку сприймає інтелект. Буття для логіка є порожньою абстракцією, тоді як для метафізика – це реальність, можливості якої багаті. Філософ вважає, що метафізика буття володіє властивостями, перші з яких це модуси. Саме вони є можливими внутрішніми детермінаціями.

Метафізик доводить існування буття через безкінечне буття або ж існування. Тобто спочатку слід довести, що існує буття, яке є першим, потім, – що воно безкінечне. Авіценна, виходячи з такого тлумачення, зазвичай називав Бога Першим (Primus), чого й дотримувался Д. Скот, називаючи Бога Першим та Єдиним у своєму роді.

Слід відзначити, що чималу роль Д. Скот відводив дослідженню поняття „Перше”. Так, у своїх працях „Вибране” філософ іменує Перше безкінечністю, безпричинною причиною, яка є Богом. Перше є „вище розумне суще, яке знає все, що може бути пізнане”¹. Також про безкінечність Бога свідчить природна схильність нашої волі до вищого блага, а нашого розуму – до вищої істини. Наша воля не прагнула би до вищого блага як до найвищої мети, якщо б це благо було суперечливим та не існувало б.

Щодо природи Бога в руслі буття, то, як вважає дослідник середньовічної схоластики Е. Жільсон, „... відбувається переміщення апостеріорних доведень існування Бога з рівня актуального існування, якого дотримувался св. Фома, на рівень модальностей і властивостей буття як такого, який завжди аналізував Дунс Скот, коли виступав в якості метафізика”⁴.

Суще і є Бог. Воно має здатність творитися і бути створеним. Сущє може творитися або

нічим, або самим собою, або іншим. Філософ доходить висновку, що „воно не може бути створене нічим, оскільки ніщо не може бути причиною чогось; воно не може бути створене самим собою, бо не є причиною самого себе; звідси випливає, що суще повинно отримати буття від чогось іншого”¹. Далше Д. Скот продовжує, що Перше, під яким ми розуміємо Бога, є необхідне та можливе, воно є першо-причиною. Однак сама першопричина не має причини, а тому безпричинну причину ми вважаємо можливою. Безпричинної причини не існує. „На якій підставі вона могла б не існувати?” – запитує філософ і відповідає запитанням: „Першопричина не має причини. Можливо тому, будучи можливою, вона була б несумісна з іншою можливістю?”¹

Насправді ж, як вважає мислитель, якщо першопричина, що не має своєї причини, можлива, то вона можлива сама по собі, оскільки не має причини. Д. Скот робить наступний висновок: *неіснування першопричини немовливе*. Буття, неіснування якого немислиме, існує необхідно.

Що таке першопричина? Яка її природа? Д. Скот вважає, що першопричина – це „внутрішня потреба бути, прихована за поняттям першоначала (бажання бути першим) в порядку причинності”⁴. Далі філософ продовжує: „Можливість того, чие буття причинне, не обов’язково тягне за собою його дійсне існування, але те, що виключає будь-яку зовнішню чи внутрішню причину відносно свого буття, не існувати не може”; (*“Excludendo omnem causam iliam a se, intrinsecam et extrinsecam, respect sui esse, ex se est impossibile non esse”*)¹.

Бог – це вічна безкінечність. Такого висновку дійшов Д. Скот, як і інші середньовічні мислителі. Природу Бога ми не здатні зрозуміти чи висловити словами. Наш розум може зрозуміти лише деякі божественні атрибути, а відчутти божественну безкінечність ми можемо лише живим відчуттям.

Як і всі теологи Середньовіччя, Д. Скот, визнавши єдність Бога, доводив, що всі божественні атрибути злились в єдність божественної сутності. В той же час мислитель відзначає, що в Бозі є віртуальна основа для такої відмінності, а саме – формальність, яка називає божественні атрибути. Божественна воля Д. Скота не є абсолютно інертною. Філософ не вірить, що Бог може бажати щось суперечливе.

Звідки ж Бог черпає свої знання? Що є його джерелом? Д. Скот вважає, що знання Бога походять із вічних Ідей. Саме завдяки їм Бог знає про весь світ і про кожну річ зокрема. Ці Ідеї існують лише в божественній свідо-

мості, „але визнають за ним в Бозі лише відносно умосяжне буття і відносну вічність, оскільки це буття та ця вічність кореняться в бутті і вічності Бога”².

Людині істинне знання про Бога дають метафізика та теологія, а тому вони повинні взаємодіяти. Дослідник середньовічної філософії А. Аполлонов з цього приводу зазначає: „... якщо б людині *pro statu isto* була б надана можливість безпосередньо споглядати Бога, то різниця між теологією та філософією перестала б існувати, як не існує її для Бога, для якого *theologia in se*, або ж теологія як така, і *metaphysica in se*, або ж метафізика як така є єдине знання про Себе Самого”². Далі, продовжуючи дослідження, А. Аполлонов пише: „Але людина полишена (хоча б в цьому житті) безпосереднього знання Божественної Природи, тому їй залишається задовольнятися хоча б тим знанням про Бога, яке дає їй *theologia nostra* “наша теологія”, і *metaphysica nostra* „наша метафізика”, яку ми називаємо філософською теологією”².

Дунс Скот використовує таке поняття Бога як „це ось” або „цієвість”. „Бог, – пише схоласт, – в особливому, тобто „як ця сутність сама собою”, природним чином у цьому житті не пізнається. Але Він може володіти певним атрибутом, який є таким об’єктом, і саме завдяки наявності цього атрибуту Бог може бути певним чином пізнаний людським розумом”¹.

А. Уолтер проводить дослідження Д. Скота щодо розуміння останнього поняття суцього. „Суцце, – аналізує думку А. Уолтер, – перше із трансцендентальних понять. Це – найширше просте поняття Д. Скота, яке використовується для позначення будь-якого суб’єкта, існування якого не несе в собі суперечності”². Д. Скот під трансценденталіями розуміє все те, що виходить за межі 10 категорій Арістотеля.

Щодо інших трансценденталій, то після „суцього” ми говоримо про „існування”, тобто про модус суцього, який реально існує поза розумом. Крім існування, до трансценденталій відносять атрибути чи властивості суцього. Перш за все до них належать „єдине”, „істинне”, „благе” тощо. Також слід віднести атрибути на зразок „безкінечне - кінечне”, „необхідне – випадкове” та ін.

Середньовічний схоласт веде мову і про певні предикати суцього, поняття якого не вказує на досконалість чи недосконалість чогось. Такі поняття він називає чистими або безумовними досконаlostями (*perfections simpliciter*). Чисті досконаlostі приписуються лише Богу як Всемогутності або являються характеристиками Його творінь, наприклад, мудрість, свобода, воля тощо.

Д. Скот, як вважає А. Аполлонов, першим із схоластів визначив, що суцце і його атрибути виявляються в Бозі і в Його Творінні в одному і тому ж значенні, або унівокально. Під „унівокальністю” філософа можна розуміти однозначність.

Слід відзначити, що таке розуміння суцього по відношенню до Бога відрізняється від епохи XIII – XIV століть, представники якої думали, що Бог і є Суцций, а тому Його творіння не можна вважати суццими. Однак, Д. Скот стверджує, що таке розділення ознаки суцього від самого Бога носить сумнівний характер.

На підтвердження цьому у праці „Вибране (Францисканські дослідження)” Д. Скот пише наступне: „Ти... Який вищий із суццих, більше того, єдиний безкінечний із суццих”, а також відзначає: „... Ти не полишений нічого, що було б іншою можливістю суцього”¹.

Насправді, всі наші загальні поняття, а також поняття „суцього”, як вважає схоласт, формується завдяки абстрагуючій діяльності розуму на основі чуттєво сприймаючих речей. „Для того, щоб судження „Бог є Суцций” мало смисл, необхідно, щоб поняття „суцций” по відношенню до Бога включало поняття „суцього”, яке інтелект абстрагує від чуттєво сприймаючих речей...”². І Д. Скот продовжує: „В іншому випадку будь-яке ствердження або заперечення про Бога є самовільним і не дає нам жодного знання про Нього”².

Д. Скот не може оминати проблему творіння Богом світу. „Бог творить, – пише філософ, – оскільки Він цього бажає, і творить лише тому, що бажає”¹. Ми не можемо, як вважає Д. Скот, ставити питання, чому Бог створив чи не створив певну річ, оскільки єдиною причиною, чому Бог творить світ та речі в ньому, є Його воля. Е. Жільсон з цього приводу пише наступне: „Єдиною причиною, згідно з якою Бог захотів створити щось, – це є Його воля, і єдиною причиною вибору, який Він зробив, є те, що Його воля – це Його воля”⁴.

Кожен закон, зазначає Д. Скот, справедливий лише тому, що узгоджується з божественною волею. Якщо б Бог бажав створити якусь іншу річ, то вона була б хороша.

Д. Скот також вказує на те, що Бог і Творіння не повністю, але зовсім відмінні в своїх поняттях та реальності, оскільки в метафізичному значенні вони не мають нічого спільного. Тобто унівокація носить швидше гносеологічний, а не онтологічний характер. Таку позицію Д. Скота О. Бетоні аналізує наступним чином: „Унівокація нав’язується нам швидше за все нашим процесом пізнання, аніж реальністю самій по собі. Вона є процесом нашого процесу абстрагування, який націлений так, як і інші

види абстракції, являючи собою недосконалість, але не хибний шлях пізнання реальності”⁵.

Разом з тим, філософ наголошує на єдності Бога в Самому Собі. „Бог, – пише Д. Скот, – єдиний за природою. Хоча є багато богів згідно імені чи назви, але Ти є єдиний Бог за природою. Істинний Бог, із Якого все, в Якому все, через Якого все”¹.

Дунс Скот, розглядаючи поняття Бога всебічно, веде мову про теорію формальної відмінності. Формальна відмінність є середньою ланкою між *distinctio realis*, реальною відмінністю між двома речами (*res*), а саме: між тілом і душею, субсистенцією та акциденцією, та *distinctio rationes ratiocinantis*, тобто між логічною відмінністю, яка створена розумом і не корелюється позарозумовою діяльністю. *Rationes* Д. Скот називає *formalitates* і *realitates* задля відмінності їх від форм (*formae*) і речей (*res*). Формальні відмінності в Бозі ми зустрічаємо і в теології. Теологія (богослов'я) проголошує, що Бог єдиний за своєю сутністю, тобто в Ньому немає реальних відмінностей, і ми розрізняємо в Ньому такі атрибути як розум, волю та інші, кожен з яких іншому не тотожний. *Rationes* Дунс Скот називає *formalitates* і *realitates* (для відмінності їх від форм (*formae*) і речей (*res*)).

Щодо теорії пізнання, то мислитель вважає, що будь-яке пізнання починається з досвіду. В розумі не може бути нічого, чого б раніше не було у відчуттях, або *nihil est in intellectu, quod prius in sensu non erat*. Пізнання Бога було б неможливим, якщо б Бог не був суцільним, відомим нам із чуттєвого досвіду. Такої ж думки притримувався і Ф. Аквінський. Однак, існує межа, поза якою досвід не може нас вже нічому навчити. Бог не відкрив нам нічого доведеного розумом, і ніщо, окрім Нього, не доведено, якщо, звісно, не виходити з Одкровення. Д. Скот доходить висновку, що навіть, якщо б природний розум міг довести, що метою людини є споглядання Бога і Його любов, то все-таки він не зміг би довести, що це споглядання повинне бути вічним і що метою цілісного з тілом та душею людини повинен бути Бог.

Всі християнські богослови солідарні в тому, що Бог створив світ універсальним згідно з свобідною волею, і до того, як світ почав існувати, Бог володів визначеним планом, згідно з яким творив. Відповідно до творіння речей у світі, Бог володіє в розумі визначеною ідеєю, згідно з якою і творить речі. Разом з тим Д. Скот зробив все для того, щоб поставити Бога вище Його Ідей, а потім відокремлює творіння від Творця шляхом свободи.

Філософ доходить висновку, що божественне знання обмежене інтелектом згідно ідеї, залежить від неї, і, відповідно, недосконале. „Знання Бога про творіння, – пише Д. Скот, – повинно ґрунтуватись і впливати із знання Ним своєї власної безкінечної сутності, яка, будучи об'єктом Його пізнання, містить в собі в якості об'єктів Божественне пізнання, а також і сутність всіх можливих творинь”². Творіння ж залежить від Бога двояко: в своїй сутності – як ідеї Божественного розуму, та в існування як реально існуючої речі.

Єдиною причиною, чому Бог захотів створити світ („дещо”), згідно з філософом, є Його воля. І єдиною причиною вибору, чому Бог це зробив, є те, „що Його воля – це Його воля”³. Так, у III розділі праці „Вибране” схоласт пише: „Наша воля здатна бажати і любити дещо таке, що є більшим будь-якої кінечної цілі”¹.

Конечне суще – рослини, тварини, будинки – є обмеженими в часі та просторі. Всі конечні суцільні знаходяться в безперервному русі та зміні: виникають, розвиваються і гинуть. Однак всі сутності цих речей є пізнішими на відміну від безкінечної сутності Бога.

У частині II праць „Вибране” та „Раціональне богослов'я” Д. Скот створює п'ять доказів існування Бога: *перший* – існує лише один безкінечний розум; *другий* – існує лише одна безкінечна воля; *третій* – існує лише одна безкінечна могутність; *четвертий* – існує лише одна необхідність буття; *п'ятий* – існує лише одна безкінечна благодать¹.

Мислитель детально обґрунтовує кожне із цих доведень, наводить приклади у вигляді тез та антитез. Так, наприклад, безкінечність Бога можна довести наступним чином: *по-перше*, існує дещо перше; *по-друге*, перше немає причини; *по-третє*, воно актуально існує серед суцільних¹.

Крім того, безкінечність Бога доводиться чотирма шляхами:

1) через творячу причину; 2) те, що може бути створеним; 3) через цільову причину; 4) через досконалість.

Одиничність Бога доводиться наступним: 1) [виходячи] із безкінечного розуму; 2) із безкінечної волі; 3) із безкінечної благоді; 4) із поняття безкінечної могутності; 5) із поняття абсолютного безкінечного; 6) із поняття необхідного буття; 7) із поняття всемогутності¹.

Продовжуючи розглядати проблему одиничності Бога, філософ пов'язує її зі сутністю. „... божественна сутність може розумітись як одинична таким чином, що одиничність буде розумітись або як об'єкт, або як частина об'єкта” (“*quod essential divina potest concipi ut*

singularis ita quod singularitas sit concept vel ut obiectum vel ut pars obiectu”¹. Далі читаємо: „Кожна одинично зумовлена сутність має якусь одиничну причину, з якої походить її єдність, бо в причинно обумовленій єдності не може утворюватись єдність в причині”¹.

Розум, який здатен осягнути весь світ речей, є безкінечним. Д. Скот вважає, що існує розум, який осягає все, що може бути створеним. Доведення цьому наступне: „Безліч умосяжних речей безкінечних і актуальних [присутні] в розумі, який все осягає; відповідно, розум, який актуально осягає ці речі, одночасно являється безкінечним”¹.

Е. Жильсон, трактуючи учення Д. Скота, пише наступне: „Це безкінечність, про що ми можемо зробити висновок; ми не можемо, звісно, зрозуміти, і все, що ми про Нього кажемо, носить на собі явні ознаки нашого безсилля”⁴.

Діяльність Бога визначається згідно з абсолютною потенцією. Як доказ цьому Д. Скот зазначає: „Бог може робити все, що не містить в собі протиріч, і може робити будь-яким способом, який не містить в собі протиріч”¹. „А тому, – продовжує філософ, – я стверджую, що Бог може створити одне і те ж тіло, поміщеним у багатьох місцях, а також як і може створити два тіла в тому ж місці”¹.

Слід відзначити, що розуміння Д. Скотом поняття Бога та божественної сутності близьке до поглядів Р. Декарта. Проте, як і всі теологи

Skrytska Natalya. UNE MÉTAPHYSIQUE ESSENCE DIEU DANS UNE PHILOSOPHIE IOAN DUNS SCOTT.

Dans un article administré se explore une compréhension une métaphysique essence Dieu armature un besognes médiéval scolastique un 13 siècle D. Scott philosophiques un bestiaux. Fait un essai explorer une interrelation entre un dieu et un être armature essence. Un besoin exploration une définition et une fondement connaissance essence divine leur ultérieur un formalisme. Une armature un œuvres philosophiques paré un démonstrations une existence Dieu. Démontré métaphysique dimension philosophie un penseur médiéval dans une attitude contre un rationalisme armature un idées éternelles.

Mots-cles: Dieu, métaphysique, théologie, Dieu à la façon de essence, Dieu à la façon, Dieu à la façon de isolé, Dieu à la façon de.

Середньовіччя, Д. Скот відстоював єдність Бога, де всі божественні атрибути зливаються в єдиній божественній субстанції. Все ж мислитель вказував на те, що „в Богові є віртуальна основа для відмінності, яку ми встановили між Його атрибутами, а саме – формальна досконалість, яка відповідає іменам, якими ми ці атрибути називаємо”⁴.

Література:

¹ Блаженный Иоанн Дунс Скот. Избранное/ Под ред. Г.П. Майорова. – М.: Издательство Францисканцев, 2001. – 583 с.

² Блаженный Иоанн Дунс Скот. Трактат о Первоначале/ Пер. А.В. Апполонова. – М.: Издательство Францисканцев, 2001. – 180 с.

³ Вундт В. Введение в философию. – М.: ЧеРо, Добросвет, 2001. – 354с.

⁴ Жильсон Э. Философия в средние века: От истоков патристики до конца XIV века / Общ.ред. С.С. Неретиной. – 2-е изд-во. – М.: Культурная Революция, Республика, 2010. – 678 с.

⁵ Корет Э. Основы метафизики. – К.: Тандем, 1998. – 245 с.

⁶ Штекль А. История средневековой философии / Под ред. проф. И.В. Попова. – М., 1912. – 305 с.

⁷ [Електронний ресурс]. Режим доступу: knowledge.allbest.ru/philosophy

⁸ [Електронний ресурс]. Режим доступу: subject.com.ua/philosophy/osnovi

Скрицькая Наталия. МЕТАФИЗИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ БОГА В ФИЛОСОФИИ ИОАННА ДУНСА СКОТТА.

В данной статье исследуется понимание метафизической сущности Бога на основе философских работ средневекового схоласта XIII века Иоанна Дунса Скотта. Сделано попытку исследовать взаимосвязь между Богом и бытием на основе первопричины. Необходимостью исследования есть признание и обоснование знания для божественной сущности с их дальнейшей актуализацией на формализм. На основе философских трактатов Д. Скотта „Избранное” отражено доказательство существования Бога. Доказано метафизическое измерение философствования средневекового мыслителя в отношении к рационализму на основе вечных идей.

Ключевые слова: Бог, метафизика, теология, Бог как сущее, Бог как Первое, Бог как единичное, Бог как „этовость”.

Потапова Лідія,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
potapovnv@mail.ru

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БУТТЯ
ЛЮДИНИ
(ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ)

Key words: *ecology, biosphere, noosphere, bifurcation, dialectic, evolution.*

Potapov Lydia. ENVIRONMENTAL ASPECTS OF HUMAN EXISTENCE.

The article investigates the objective complexity and diversity of environmental issues, the ambiguity of its subjective perception by individuals and entire human societies that generates a variety of approaches its analysis, also investigated theoretical bases of ecological concepts.

Актуальність теми дослідження. Економічна та гуманітарна кризи, які взаємопов'язані, спонукають до роздумів щодо тенденції природної еволюції, подальшої долі розвитку людства, існування цивілізації та критеріїв її прогресу, і стосовно того чи здатна людина вжити вагомих заходів заради збереження життя на землі та власного буття. Відповідями на ці виклики є спроби багатьох мислителів збагнути ситуацію, що склалася. Об'єктивна складність і багатоаспектність екологічної проблематики, неоднозначність її сприйняття породжують розмаїття підходів до її аналізу та широкий спектр світоглядних і теоретико-філософських рефлексій, форм і способів її осмислення, вироблення шляхів розв'язання конкретних проблем. Побудова інтегральної екологічної концепції ґрунтується на аналізі широкого спектра теоретичних напрацювань, що формують її внутрішнє наповнення.

Стан наукового дослідження проблеми.

Проблема співіснування людини і природи завжди була у центрі уваги науковців. Особливо загострився інтерес до неї у 1960-70 роки, коли раптом виявилось суттєве обмеження можливостей використання природних ресурсів. Тоді заговорили про межі зростання виробничого потенціалу, про межі споживання, про екологічну кризу, про демографічну ситуацію у світі. Науковці і підприємці під впливом невтішного змісту доповідей „Римського клубу” почали гарячково шукати шляхів виходу із кризи, звісна річ, насамперед шукали поліпшення оточуючого середовища в індустріально розвинених країнах. Сьогодні можна констатувати, що певних успіхів було досягнуто. Але питання стосовно деструктивних аспектів сутності людини, її здатності до самознищення у глобальних мас-

штабах, з порядку денного не знято.

У В.І.Вернадського не викликало щонайменшого сумніву те, що Homo sapiens в його нинішньому вигляді виступає як творіння довершене. Тому, на його думку, в довгому ланцюзі істот, які мають минуле, і поза всякого сумніву матимуть і майбутнє, людина займає проміжне положення. Він відзначав: „...уже сьогодні можна стверджувати, що основне уявлення, на якому побудована будь яка філософія, абсолютна непохитність розуму і реальна його незмінність не відповідають дійсності”¹. Особливість людського буття полягає в здатності до наукового світосприйняття. Труднощі, які виникають в науці в першій половині двадцятого століття, на думку В.І. Вернадського, свідчили про повільне удосконалення нашої наукової основної методики.

Одне із яскравих свідчень величезної роботи в цьому напрямку він сам вбачає в різкій і швидкій зміні наших уявлень про час. Адже наука початку двадцятого століття виявила тісний зв'язок простору і часу. „Час заповнений подіями так же реально, як простір заповнений матерією і енергією”, – констатував Вернадський². Думка науковців з цього приводу надзвичайно показова, оскільки вона узгоджується з висхідною окультною ідеєю про те, що будь-який момент – осередок певної сукупності можливостей. Можливість, яка відбулась – це подія тобто те, що вже доступне нашому сприйняттю. А те що не відбулось? Як потрібно поставитись до тих можливостей, які ми з якихось причин не захотіли втілити в нашій діяльності? Ці питання виступають загалом як свідчення обмеженості нашого світорозуміння.

Те, що відбулось як події в індивідуальному чи груповому житті людей, сприймається в буденній свідомості як доля. Чекання бажаного виступає як предмет віри. Тому так і виходить, що тільки людина може ставити питання про сутність долі, про напередвизначеність буття індивідуальної особи і про її здатність передбачування майбутнього, яка певним чином робить її вільною в мотивуванні вибору своїх вчинків.

Сформульована тема цілком лежить в просторі ноосферної концепції Володимира Івановича Вернадського, яка, треба так розуміти, знайшла своє найбільш довершене тлумачення в останній із його надрукованих ще за його життя статей (початок 1944 року). Досить романтично визначний мислитель століття, яке нещодавно тихо сплило у вічність, розглядає людство як могутню геологічну силу, яка і в своїх думках, і в своїй праці ставить питання про „...перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого”.

Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємось, і є „ноосфера”, – зазначає він³. Ноосфера для Вернадського – це середовище проявлення розуму. І тільки людина, яка наділена розумом, здатна існувати одночасно і в біосфері, і в ноосфері. Достойне існування на цій межі можливе для людини лише за умови її здатності передбачувати наслідки своїх дій. Тоді виявляється реалізованою свобода людини.

Не дивно, що в історії філософського осягнення дійсності перед людиною завжди досить гостро поставала проблема свободи, свободи волі, долі, а то і проблема пошуків світоглядного підґрунтя розуміння особливостей людського існування. Саме в цьому руслі лежить і ідея реінкарнації, ідея перевтілення душі, яка стала полем гострих суперечок різних філософських систем і релігійно-філософських доктрин.

Досить яскравим і авторитетним свідченням глибокого філософського проникнення мислителя в трепетну тканину втаємничення продемонстрував Г.В. Лейбніц в своїй „Теодицеї”, в якій він намагався дослідити вчення про безсмертя душі. Лейбніц підкреслював, що це вчення відповідало сутності віровчення Мойсея і по існуючій тоді традиції передавалось від однієї людини до іншої, хоча й не було поширеним серед маси віруючих. Ісус Христос зняв покриття з цього вчення, відзначив Лейбніц, став вчити, „... що безсмертні душі перейдуть в інше життя, де вони повинні отримати винагороду за свої діяння”⁴.

Звісна річ, адекватне розуміння християнської науки потребує певної свободи від впли-

ву домінуючої релігійної доктрини. У тих умовах, в яких творив Лейбніц, важко було тлумачити слова Ісуса Христа інакше, ніж того вимагала церква. До того ж ми маємо тільки обмежену кількість текстів самого Лейбніца, перекладених на російську і українську мову. У той же час вельми знаменні міркування його стосовно „плутаних уявлень про свободу, необхідність і долю”. Але, на думку Лейбніца, – це тільки один з двох знаменитих лабіринтів, які заплутують весь рід людський. Другий лабіринт – про безперервність, неподільні і про нескінченність, і він викликає утруднення, вважає Лейбніц, у одних тільки філософів⁵.

Цікаво, як Лейбніц тлумачить зміст християнського фатуму, формулюючи його, як уявляється самому Лейбніцу, цілком по-християнськи: „Виконуйте свій обов'язок і будьте задоволені тим, що трапиться”⁶. Але в такому тлумаченні присутня значна доля свавілля філософа. Адже сам Ісус Христос наполягав лише на тому, що за будь яких умов кожен повинен виконувати свій обов'язок (повинність, ношу), незважаючи на можливі наслідки. Таким чином, Ісус Христос як один з найвизначніших мислителів в історії людства, закликав лише виконувати чесно і відповідально саме свою повинність. Бо Він знав, що еволюція окремої особистості можлива лише при виконанні цієї умови. Свідоме і мужнє виконання свого обов'язку людиною на одному рівні, піднесе її на новий вищий рівень, допоки людина не зрозуміє, що найвище служіння – служіння Абсолютній Істині. І тут зовсім не важливо, чи отримує задоволення людина від наслідків виконання нею свого обов'язку-ноші. Тим більше, що не часто в такій ситуації можливі мир і злагода між тим, хто виконує свій обов'язок, і тими, кого зачіпають наслідки.

На жаль, міркування автора вчення про ноосферу В.І. Вернадського спирались на дуже невизначене поняття свободи. Це призводить до ускладнень в розумінні того, як „вільно мисляче людство” може узгоджувати свої дії в царині „ноосфери – середовища проявлення розуму”. Адже ноосфера підпорядкована певним сталим законам свого розвитку. Людина, яка не знає цих законів як сталих, не може бути не тільки вільною, але і передбачувати наслідки своїх дій. Тому показовою в цьому плані постає саме філософія Лейбніца. Розмірковуючи над сутністю свободи, він пише, що „... свобода, як її розуміють в теологічних школах, постає в розумінні (intelligence), яке включає чітке знання

предмету бажання; в „самопроизвольності” (spontaneite), згідно з якою ми самі визначаємо себе до дії; і в випадковості (contingence), тобто в виключенні логічної і метафізичної необхідності. Розуміння є ніби душа свободи, а інше складає ніби її тіло і основу”⁷. Важливим у визначенні Лейбніца виявляється те, що випало із більш пізніх визначень свободи, а саме — самопроизвольність.

Вдумайтесь, а можна звернутись і до нашого класика Петра Могили, в те, що головне у свободі – свавілля!, тобто те, що виступає як висхідне із особистої, своєї волі людини (російський аналог: про-из-вол). Тому-то так наполегливо і дискутували в часи П'єра Бейля, Лоренцо Валли, Еразма Роттердамського, Рене Декарта і Г. В. Лейбніца про свободу і свободу волі. Однак, сам Лейбніц у произволі вбачав лише волю, яка некерована законами добра і навіть тяжіє саме до зла⁸. Це судження виявляється надто дискусійним. „Произвол” тому такий, що для нього рівно можливий вибір добра або зла. Петро Могила, а саме йому належить, найбільш глибоке і послідовне визначення поняття свободи, писав: „Свобода человека есть произвольное, независимое желание, происходящее от разума или разумной души, делать добро или зло”⁹. Це визначення надзвичайно важливе ще й в тому плані, що дозволяє досить послідовно вирішувати і проблему потойбічного буття душі людини.

Питання про напередвизначеність викликає у людей великі утруднення, зазначив Лейбніц, але і його можна вирішити задовільним чином. Сприяла цьому і „...система предустановленої гармонії між душею і тілом, згідно з якою тіло по своїй споконвічній будові пристосоване через зовнішні предмети виконувати все те, що воно робить з волі душі”¹⁰. У той же час, визнаючи єдність душі і тіла, Лейбніц заперечував фізичний вплив душі на тіло, або тіла на душу. Він цілком однозначно писав про різну природу законів одного і законів другого, яка виключала взаємовплив їх: „Напередвизначеність, яку я припускаю, треба розуміти в значенні спонукання, але ніколи – в значенні примусу”¹¹. А тим самим Лейбніц фактично керувався відомою аксіомою астрологів: „Зірки схиляють, але не примушують”.

Треба визнати, що Лейбніц був одним із найкращих астрологів свого часу, тому значний досвід прорікань багаторазово свідчив про те, що події, які пророчили, не завжди відбуваються. Справа якраз у тому, що сильна воля людини здатна переборювати багато чого із того, що непідвладне й навіть виглядає як чудесне для людини із слабкою волею, а тим біль-

ше, якщо вона ще й немає здатності до адекватного розуміння змісту подій.

Вольтер також не обминув у своєму філософській системі міркувань на тему напередвизначеності. Він вважав, що „...все кероване непохитними законами...все наперед установлене...все необхідно обумовлене... є люди, котрі, налякані цією істиною, припускають лише половину її, ніби боржники, які вручають кредиторам половину свого боргу з проханням відстрочити виплату того, що залишилось. Одні події, говорять такі люди, необхідні, інші — ні”¹². Такі міркування Вольтера свідчать про його відданість ідеології класичної фізики: адже для Ньютона природа завжди подібна самій собі.

Тепер дозволю собі повернутись ще раз до думки В.І. Вернадського про те, що в наш час формується новий стан біосфери, до якого непомітно для самого людства, воно наближається. А цей новий стан і є ноосфера — середовище проявлення розуму і перебудова біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого.

Але виявляється, і сьогодні це помітно як ніколи, що у людства існує нагальна потреба-проблема: зрозуміти, які ж можливі наслідки запропонованих дій, пов'язаних саме з процесом перебудови існуючої біосфери. Ніхто не в змозі авторитетно попередити людство про можливі глобальні наслідки можливої сукупності наших дій. Тому неможливо і говорити про свободу вибору, бо ні з чого вибирати, а тому немає і потреби в тому, щоб зрозуміти, що відбувається. Втрачена глобальна парадигма співіснування.

Сучасні природничі науки також не можуть обминути питання про взаємозв'язок дійсного і можливого, необхідного і випадкового, а врешті решт і порядку і хаосу. Показовою в цьому плані є концепція, досить послідовно викладена в роботі Іллі Пригожина та Ізабелі Стенгерс „Order out of chaos. Man's new dialogue with nature” (1984). Автори керуються ідеєю про те, що на систему, яка знаходиться в дуже невірноваженому стані, впливають різноманітні флуктуації, загрожуючи її структурі. Критичним моментом для такої системи виступає точка біфуркації, тобто момент, який необхідно призводить до зміни існуючого становища системи. Пригожин і Стенгерс вважають, що саме в цей момент неможливо передбачити, в який стан перейде система. „Випадковість підштовхує те, що залишається від системи, на новий шлях розвитку, а після того як шлях (один з багатьох можливих) обрано, знову вступає в

силу детермінізм – і так до наступної точки біфуркації¹³. Тут існує принада вважати цю ілюстрацію за демонстрацію звичної для багатьох діалектики. Більше того, можна припустити, що автори демонструють тим самим ніби можливість універсального принципу. Але суть проблеми полягає в тому, що одна річ – явища, які відбуваються в матеріальних системах взагалі, а зовсім інша річ – мотиви, які спричиняють ті чи інші вчинки людей. Ці два ряди подій несумісні, якщо керуватись змістом природничонаукових принципів. Вирішення проблеми можливе, якщо припустити існування за межами тих і інших універсального упорядника. Тоді виявляється зовсім виключеною із розгляду воля людини і свобода вибору.

Зовсім не дивно, що романтичні сподівання В.І. Вернадського на перебудову біосфери в ноосферу в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого не виправдовуються дійсністю. Особливість людського світосприйняття така, що переважна більшість людей керовані стереотипами світорозуміння, а не світовідчуття. Тому цілком зрозуміло, чому намагання раціонального пояснення світу не задовольнили людство: досі не вдається досягти фундаментального рівня, виходячи з якого можна було б вивести всі інші властивості матерії.

Всяка ситуація відкриває перед людиною спектр можливих наслідків, але майже ніхто не замислюється над існуючим різноманіттям можливого. Адже переважна більшість людей керується в своїх міркуваннях і вчинках началом протиріччя, тобто мислить в категоріях полярних: чорне-біле, так-ні тощо. Розуміючи обмеженість такого роду мислення, Лейбніц ввів у науку про мислення начало достатньої підстави: „Ніколи нічого не трапляється без якої-небудь причини або врешті решт без достатньої підстави”¹⁴. Це – важливе начало, оскільки людина, яка керується ним, виразно відчуває в спектрі можливого те, що може привести до бажаного блага. Але в такому випадку людина буде й замислюватись над тим, до якого блаженства потрібно себе просувати.

На жаль, ніяким чином блаженному буттю людства не сприяє екологічна проблемна ситуація. Потрібно зрозуміти, що екологічна проблематика насамперед виникає як відповідь на невдоволеність людини існуючим рівнем задоволення своїх потреб. Так, в цьому вся справа. Раптом виявляється, що відсутні певні можливості зростання маси бажаних для вживання речей і послуг. Тоді виникає тривога. Настає час роздумів.

Вважається, що згубний вплив суспільного виробництва на природне середовище полягає в

тому, що людина перемістила в інші кліматичні умови багато видів рослин і тварин, знищила значну кількість видів тварин, насамперед, великих ссавців, яких найлегше використовувати в їжу. Сьогодні ж загрозу для багатьох вищих видів рослин і тварин пов'язують з небаченим раніше зростанням чисельності населення, з величезним промисловим потенціалом людства, з неконтрольованими процесами гібридизації і селекціонування, що свідчить про порушення можливостей природного, не залежного від людини існування цих видів. Вважається також, що і природи в її висхідному вигляді на планеті практично не залишилось, оскільки знищено значну частину лісних масивів, з надр планети вийнято багато кубічних кілометрів корисних копалин і породи, що громадаються у вигляді відвалів, створено багато пустель тощо. Щоправда, ще ніхто не підрахував, скільки гектарів поверхні нашої планети людиною окультурено, перетворено на оазиси, парки, ранчо і дачі, які приємно вражають багатоманіттям дерев і квітів.

Незважаючи на проблеми, пов'язані з погіршенням навколишнього середовища буття людини, однак досить поширеною виявляється думка про винятковий творчий потенціал людини. Людська спільнота впевнена в тому, що безупинно зможе створювати нові матеріали, нові джерела енергії, нові форми співіснування людей тощо. При цьому прибічники такого світосприйняття дуже часто не замислюються над тим, що весь досвід техніко-технологічного розвитку суспільства свідчить про те, що ми лише здатні перетворювати той висхідний матеріал, який вже існує як матеріал природний.

Втім, останнє століття виявилось надзвичайно плідним в справі створення нових технічних засобів існування і спілкування людей. Століття починалось з вдалого польоту першого аероплану, а закінчується досить складними обставинами організації і втілення в суспільне життя Інтернету. У той же час, незважаючи на колосальні досягнення в технічній сфері, у сфері свого світорозуміння людина недалеко пішла вперед відносно своїх попередників. У чомусь, мабуть, ми залишились позаду.

Проблема, яка виникає в зв'язку з погіршенням стану навколишнього природного середовища, – нерозуміння людством своєї мети. Певна частина людства ніби сидить в комфортабельному вагоні-ресторані з кондиційованим повітрям в салоні. Потяг кудись

мчить, але пасажери не знають кінцевої зупинки і зовсім цим не переймаються. Так от, якщо задоволення матеріальних потреб, яке носить екстенсивний характер, продовжує руйнувати оточуючий природний світ, то це свідчить про неправильно обраний напрямок руху-діяльності. Звісна річ, цією сентенцією нічого не змінити. Та й не збираюсь я нічого змінювати. „Що було, те й буде”, – сказав пророк.

Навряд чи смисл індивідуального буття людини за останні два тисячоліття докорінно міг змінитись. Саме виходячи з такого припущення і можна розглядати проблеми співіснування людини і навколишнього природного середовища. Тим більше, що ми не маємо достатніх підстав говорити і про якісь помітні еволюційні зміни, які стосуються окремо взятої особистості. Адже тут доводиться констатувати відсутність значимих критеріїв в розумінні поняття еволюції людини як виду.

Окрема людина – це відносно невеликий і недовгий час існуючий організм, який змушений торувати собі шлях серед планетарних та космічних сутностей, що надзвичайно переважають його своїми розмірами та силами. У той же час і сама людина виступає як єдине й неподільне тіло саме тому, що вона являє собою згусток, фокус, в якому сходяться потоки різноманітних елементарних хвиль та енергій космічної природи. Погодитись з такими припущеннями вимагають від нас сучасні уявлення, які власне і складають фундамент теоретичної фізики. Таким чином, кожна людина знаходиться під впливом пануючих навколо космічних енергетичних потоків і кожна людина виступає як індивідуальність, як відносно незалежна органічна цілісність, де багато сил діють по певному алгоритму, визначаючи тим самим призначення і зв'язок з іншими цілісностями всесвіту.

Таким чином індивідуальність по суті не може відрізнитись від організованого Цілого-всесвіту, що дає певні підстави стверджувати, що кожний із нас – частковий аспект цього Цілого. Якщо ж дивитись більш узагальнююче на цю обставину, то може так трапитись, що кожна людина є не що інше як конкретний аспект людського роду. Саме тому стає цілком прийнятним і припущення про те, що кожен із нас з'являється в цьому світі у відповідь на якусь потребу людства, або в більш широкому розуміння, на якусь потребу космічного цілого. Тому, якщо хтось вважає себе незалежним від людства як Цілого, яке занурене у хвилі все-світу, то навряд чи він здатен усвідомити свою істинну значимість. Не дивно, що природні потреби людини при такому відношенні сприймаються як чужі для неї.

Проблема відношення людини до навколишнього середовища надзвичайно складна і багатовекторна на фоні розповсюджених підходів до розуміння сутності творчого потенціалу людини і перспектив її буття. Насамперед існує певне нерозуміння змісту фундаментальних світоглядних понять, які мають саме безпосереднє відношення до сфери екологічного. По-перше, з точки зору класичної традиції еволюцію треба розглядати як той напрямок розвитку людства, який пов'язаний з поступовим звільненням духу від впливу матерії. Тоді актуальним стає й з'ясування змісту поняття інволюції, яке визначає процес матеріалізації духу. Якщо прийняти до уваги ці поняття і їх значення, тоді стає можливим більш впевнено підійти до аналізу зміни тенденцій, які переживає сучасне людство в усіх сферах, в тому числі й у сфері екологічних проблем. Як і раніше, сьогодні залишається актуальним з'ясування напрямку, в якому рухається людство. Що ж стосується нашого суспільства, то для нас це ще більш актуально, щоб не повторювати всіх помилок більш щасливих попередників, полум'яних борців за ствердження всіляких форм миру.

Не можна заперечувати ту думку, що саме стурбовані мислителі різних жанрів повсякчас звертаються до оцінки того, що людством робиться безумовно правильно, а що потребує уточнень. При цьому всі акцентують увагу на відмінностях неприйнятних. Втім, тут можна виділити три підходи до проблеми.

Більшість авторів розмірковують над тим, яким повинно стати людство і якими можливими якостями бажано було б наділити людину з метою виконання нею свого життєвого призначення. На цьому шляху ми зустрічаємо невинне моралізування, фантазування стосовно обставин належного буття людини і суспільства.

Певна частина мислителів розмірковують ще й над тим, чи може людина взагалі ставати іншою, набувати якості, які бажані для її подальшого розвитку. І при такому підході проблема полягає в розумінні сутності людини. Чи існує в людині таке начало, яке давало б можливість їй ставати іншою? Таке начало в людині є, кажуть одні, і це начало – воля. Але їм активно заперечують інші, вважаючи, що воля складає дуже глибоку сутність людини і не кожен з нас нею може свідомо керувати. До волі ще треба достукатись, щоб розбудити її, стверджують прибічники такої концепції.

Треті взагалі вважають, що всі люди, за

незначними виключеннями, суть ті ж самі машини, скеровуванні зовнішніми обставинами. Навіть те, що традиційно вважають найвищими досягненнями людства: мистецтво, поезія, філософія, тут вважають лише витворами механічних дій людства.

На противагу вищезазначеним позиціям мислителів, більшість дослідників все-таки впевнені у величому призначенні людини саме у сфері створення все нових і нових поколінь машин і технічних пристроїв, вважаючи, що саме вони посприяють поверненню ландшафтів минулого, чистого повітря та води.

Обставини нашого життя і думки наші про обставини нашого життя не можуть не бути тісно пов'язаними. При цьому треба зважити ще й на те, що приховано в глибинах людської індивідуальності, а саме – в сутінках душевного життя людини. Головна проблема, яка не полишає найбільш свідомих свого буття, чи отримуватиме людство задоволення від задоволення своїх матеріальних або пізнавальних потреб? Так в особі кількох космонавтів людство відвідало поверхню Місяця. Привезено декілька пригорщ пилу, купка каміння. При цьому ж таки завдано масу збитків природному середовищу Землі: виробляли складне хімічне паливо, спеціальні матеріали для космічного корабля, випалено значну дірку в озоновому шарі навколо нашої планети. Врешті решт за ці кошти можна було б реалізувати декілька благодійних програм. А повного задоволення немає, хіба що космонавти стали відомими в світі людьми, захищені декілька дисертацій тощо. Більше про супутника нашого знати ми не стали, однак збираємось на Марс.

Одна з головних хиб людини в тому, що люди сплять, як казав Геракліт Ефеський. Досить повчальним можна вважати той факт, що й сьогодні специфіка природокористування полягає в тому, що люди насамперед спираються на технології перетворення природного матеріалу на началах механістичних, фізико-хімічних і значно рідше біотехнологій. Сподіватись, що людство винайде якісь принципово нові технології матеріального виробництва, було б передчасним. Тому й виходить, що наша самовпевненість, віра у всесилля людини ілюзорна, оскільки відповідні нашим технологіям природні енергії невимірно могутніші за ту незначну частину їх, яку ми вважаємо приборканими.

Тому і виходить, що час від часу людство з жахом спостерігає як рушаються його витвори під впливом природних стихій. Хоча все-таки ці факти вважаються випадковими і такими, яким можна було б запобігти при врахуванні певних

обставин.

Тут якраз і вкорінене один із світоглядних стереотипів людства. Адже розглядаючи наше існування на нашій планеті ми вважаємо, що перебуваємо на планеті, яка певним чином існує в умовах стабільності і більш менш повної передбачуваності. Якщо незначну мислячу частину населення планети, що й може хвилювати, то тільки потенційна і загалом маловірогідна можливість зіткнення з якимось космічним тілом, досить значним, щоб порушити життєдайний потенціал Землі. Виходить так, що людство загалом вважає космічний процес майже завершеним у тій частині, яка стосується існування нашої планети. Якщо виходити з таких передумов, то тоді, звичайно, головний недолік суспільно-виробничої діяльності людей полягає в порушенні людиною природного балансу, який був певним чином стабілізований в умовах космічної еволюції.

Неоднозначність зазначеної посилки очевидна, якщо звернутись до аналізу спектру філософсько-теологічних тлумачень її. Філософи чомусь частіше задавались метою розглянути перспективи майбутнього існування людства. Навпаки, богословів більше приваблювала тема майбутнього індивідуального буття людини. У цьому контексті корисно було б звернутись до з'ясування змісту тієї місії, яку покликано виконати людство. Адже цілком слушно було б вважати, що людство існує з певною метою, яку можна розкласти на багато складових, які у свою чергу можна досліджувати і окремо, і групами. Є багато цілей, які людина схильна вважати своїми природно. Певні цілі ставлять перед собою групи людей, об'єднаних тими чи іншими соціальними чи релігійними ідеями.

Втім виникає питання. Чи можливо із великої кількості індивідуальних смислів життя, із соціальних, національних, релігійних та життєвизначальних ідеологій синтезувати мету людства як цілого? Розмірковуючи над цим питанням, ми зіткнемося з протиріччям: у кожного індивіду ніби є мета в житті, нехай тимчасова і швидкоплинна; а у людства вона як така відсутня, оскільки народи живуть в різних соціо-економічних системах, в різних національно-політичних ситуаціях. Припустимо визнати, що такі обставини не можуть підсилювати суспільний оптимізм.

Виходить так, що мета існування людства лежить за межами нашого розуміння, що не

може не надавати певного забарвлення і всій еколого-економічній проблематиці. Чи можна вважати екологічні проблеми чимось фатальним, або випадковим? Можливо, всі негативні наслідки примітивного господарювання нами перебільшені, оскільки у політиків і науковців є потреба на чомусь акцентувати увагу найбільш чутливої частини суспільства.

Спробуємо визнати, що призначення людства має космічну природу. Всесвіт – це арена діяльності іншого, вже незвичного для нас масштабу. Цілком слушно, що одним з багатьох діячів цього масштабу виступає якраз людство, яке можна було б визначити як всесвітню людину. До самого останнього часу ця людина виявляла, і виявляє сьогодні, достатню життєздатність. Адже щоденно народжуються кількості тисяч клітинок-індивідів у цьому гігантському тілі й щоденно приблизно така ж кількість їх помирає природним шляхом, гине в катастрофах та катаклізмах, самознищується. Та ніхто не наважується заявити, що людство смертельно хворе, що воно знаходиться на межі виживання і час його існування вичерпано.

Існуючі й досить поширені міркування стосовно екологічної кризи, яка ніби обмежує можливості людства і окремих людей, несуть в собі ще одне протиріччя, на якому треба зупинитись. Переважна більшість міркувань стосовно поліпшення стану оточуючого середовища спирається на думку, що природу можна відновити, ніби повернути на круги своя. Звідси і певна мета дослідників і практиків. А між тим навіть і в цій традиції порушено висхідну ідею дарвінізму, який залишається авторитетним для науковців й науково свідомих громадян вченням. Теорія Ч. Дарвіна вчить нас розуміти еволюційний потенціал природи і живого зокрема. У той же час, підкреслюють науковці, діяльність людини свідчить про те, що в особі дієздатної людини розумної природа виявляє потребу в подальшому світотворенні і світоперетворенні. Майже ніхто при цьому не заперечує, що суспільна практика має об'єктивний характер, оскільки перед людством завжди існували проблеми забезпечення зростаючих потреб. Тому, якщо слідувати еволюційній парадигмі, то екологічна криза – цілком природна.

Дійшовши до оцінок процесу з позицій досить фундаментальних світоглядних категорій, необхідно визнати, що розвиток космосу не може бути обмеженим ні в часі, ні в просторі. Але тоді не може викликати сумнівів і той факт, що продовжуються і певні процеси під верхнім шаром земної поверхні, і розвиток всього, що знаходиться на поверхні Землі. Які чинники тут переважають: природні процеси, чи діяльність людини – у

такому разі вже не суттєво важливо. Просто людство виконує певну, якимись силами визначену функцію. В той же час працюють і сили, які ми вважаємо протидіючими нашій „свідомій” діяльності: потужні цунамі, урагани, землетруси і виверження вулканів, які можуть забирати життя за один раз у десятків тисяч осіб.

Цілком природно, що колись людство в звичному для нас вигляді зникне, як зникають окремі люди, планети, сонця тощо. Але це не полишає нас можливості зрозуміти, що саме при такій конфігурації всесвіту, яка існує для нас теперішніх, в бутті людства є сенс. Спробуймо збагнути, що Земля еволюціонує так само невпинно, як і все у всесвіті; спробуймо збагнути, що є сенс існування людства – і от ми вже активні діячі космічного масштабу, вже і ми тоді стаємо співучасниками управління всесвітніми процесами.

Переважна більшість релігійно-філософських вчень також намагаються пояснити сутність світу і сутність призначення людини у світі, акцентуючи при цьому увагу переважно не на матеріальній, а на душевній складовій людського існування. У контексті жваво обговорюваних проблем екологічної кризи голосів їх майже не чути. І це цілком зрозуміло, якщо зважити, що світоглядним підґрунтям цих систем виступає ідея створення і розвитку всесвіту силами, що переважають здатність людини досягнути їх. Таке світорозуміння визнає, що саме вищими силами керована і діяльність людини, і розвиток всіх земних і позаземних явищ. Що ж стосується чогось, що треба рятувати, то в цій системі цінностей рятувати треба не природу, не оточуюче середовище, а вічне – душу.

У двадцятому, тихо спливаючому як і попередні в небуття, столітті людство створило новий, небачений раніше світ техніки, найбільш вражаючий своїми досягненнями в індустріально розвинених країнах. У той же час саме спливаюче століття характеризується масовим знищенням попередньої матеріальної культури людства, а також і цінностей важливих для збереження сталого душевного стану.

Трапилось так, що поглиблення знань в одних сферах призвело до небаченого наростання невігластва в інших; естетична витонченість в одних сферах супроводжується вульгаризацією в інших; невтримне піднесення свободи і ствердження її в суспільстві з необхідністю викликало до життя невідомі минулому форми і розміри поневолення; зни-

кнення одних забобонів викликало до життя масу нових. І в цьому відомий прояв діалектики життя, яка бездоганно спрацьовує у вражаючих масштабах у двадцятому столітті.

Звідси і невгамовне бажання зрозуміти, що ж відбувається з людиною, що більш значуще для її буття – цінності матеріальні, чи спокій душевний. У цьому контексті актуалізується також і екологічна проблематика, яка, на жаль, через поширення найбільш вживаних стереотипів лише спотворює істинний стан речей.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – С. 75.
- ² Там само, С. 509
- ³ Лейбниц Г.В. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1989. – С. 50
- ⁴ Там само, С. 54–55.
- ⁵ Там само.
- ⁶ Там само, С. 55.
- ⁷ Там само, С. 325.
- ⁸ Там само, С. 59.
- ⁹ Православное Исповедание или Изложение Российской Веры Петра Могилы. – М.: Благовест 1996. – С. 31.
- ¹⁰ Лейбниц Г.В. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1989. – С. 67.
- ¹¹ Там само, С. 72.
- ¹² Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – М.: Прогресс, 1986. – С. 324.
- ¹³ Там само, С. 28–29.
- ¹⁴ Лейбниц Г.В. Собрание сочинений: В 4-х т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1989. – С. 157.

Potapova Lydia. LES ASPECTS ENVIRONNEMENTAUX DE L'EXISTENCE HUMAINE.

L'article est consacré à l'examen de la complexité objective et de la diversité des problèmes écologiques. L'objectif de cet article est l'analyse de l'ambiguïté de la perception subjective de l'individu de ces problèmes, l'analyse de la variété d'approches d'étude des bases théoriques et des concepts écologiques.

Mots-clés: *l'écologie, la biosphère, la noosphère, la fluctuation, la bifurcation, l'évolution, la dialectique.*

Потапова Лидия. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА.

В статье исследованы объективная сложность и многоаспектность экологической проблематики, неоднозначность ее субъективного восприятия отдельными индивидуумами и целыми человеческими сообществами, что порождает разнообразие подходов ее анализа, исследуются теоретические основы экологических концепций.

Ключевые слова: *экология, биосфера, ноосфера, флуктуация, бифуркация, диалектика, эволюция.*

UDC 159.9

Józef Podgórecki,
University of Opole,
Opole (Poland),
podgorecki@uni.opole.pl

MORAL DETERMINANTS SOCIAL COMMUNICATION

Ключові слова: моральність, добродійність, соці-
альна комунікація, комунікаційний простір.

**Подгорецькі Йозеф. МОРАЛЬНА ДЕТЕРМІ-
НАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

*Стаття присвячена розгляду соціальної кому-
нікації, що визначається моральними принципами.
Особливу увагу звернено на міждисциплінарний
характер соціальної комунікації, детермінованої
принципами моральності.*

*You can see good only with your heart.
The most important is invisible for eyes.
Antoine de Saint-Exupery "le Petit Prince"*

It is claimed that the roots of the morality come from social communication because it is communicating that pushes us to help other people. Since understanding is at the root of various aspects of evaluation and actions, it can enforce beliefs and moral rules and in consequence a series of such actions in which we concentrate on helping others. Such social and emotional tendencies are the essentials of abilities of human heart. And these as a kind of allegory are in many languages a synonym of moral behaviour because head and heart need each other. Taking part in the exchange of information every day, we hear about the cease of good manners, sensitivity, kindness or politeness on everyday basis. Actually they show only magnified picture of what we feel in everyday life and we notice among people that surround us – the picture of feelings that are getting out of control. This article points out how to find the sense in this partial nonsense and indicates proper imperatives between communication and ethics and these properly used show the desired values and secure proper rules, evaluation, norms and our behaviour every day.¹

The endlessness of human weakness, and intended and unintended misery happens to be petrifying. The cruelty of profession or age groups, the indifference of the surroundings, and loneliness make many people give up a fight for their rights which are often oooooooo.

It is there, where one needs motivation and character, difficulties and anxieties make every

one of us alone because the others try to understand it and ... nothing more!

The fact that we demand understanding can make our colleagues and pseudo-friends part even more. How can we challenge it? One can make themselves aware of their situation for who of our friends or acquaintances would conduct a work of an archaeologists or where is the guarantee that the search will be successful. On the other hand, repeating that "every man is the architect of his own fortunes" and for these fortunes he should take responsibility often happens to be sadism!

It is said, not without a reason, that we lack manners in human relationships and those manners are rarely a fashion or a way of life in particular groups. It is hard to determine why this is the case. It may be because of some tradition or entangled history. Undoubtedly like in no other field, it is extremely easy for simplifications here. Although not everyone of us happens to be Anglo-Saxon, which in this case is not without significance.²

In the past it was often told about honour, respect and sensitivity. Nowadays such words sound somehow empty. The reference has changed. Since it is said that a man is a man as much as he takes part in the world of values, it is probably worth adding the values which connect him with other people. It seems to be the condition of functioning of some groups. Elementary manners of an individual in human relationships is indispensable, it is hard to live without it. It remains a question whether such an attitude is possible or if such a rule can become a general law.

By regarding humanity as a general privilege and not as an achievement, this moral point of view seems to be possible. Nevertheless, I think

that the tendency to identify a human with culture is not a gap in thought but a serious proposal. It requires of course some efforts and is connected with both intellectual and moral risk. However, it is because of the fact that these matters are typical, human, for many are the very sense of life, and depend on us, it is easier for a man to regain the respect which as an imperfect being he has lost.

If we acknowledge our moral imperfection, the answer to the problem becomes possible even despite cultural relativism being present.³

What characterizes community are not patterns of behaviour, but not encountered so far the number and changeability of these patterns, which means impermanence, temporarity, instability. Particular events are rather acted than experienced. All that is true but the interpretation or evaluation is clearly so astonishing that we still commit carelessness, unpunctuality, contempt, disinterested envy, we more rarely can afford positive surprise, good-wishing, disinterest. One can participate in and play with it. However, the crisis of bonds, the deterioration of norms and nihilism are inevitable.

Social changes, the changes in attitudes, patterns, which gain popularity, objectives to which go, not everywhere can happen in the uniform fashion. The phenomenon of attitude change comprises in itself striving for perfection. It does not mean that it is bound to repeat in the unchanged shape. Not necessarily do parallels exist between the cultured and good-wishing, and between the honest and the moral. On the other hand, we do demand such attitudes. Is it justified?

The signs of being obvious are contained in the thesis that the present state of human relationships is not the result of natural processes but the consequence of activities of people of particular ideas, beliefs and having certain modes of behaviour which generate the overall to our duties. Thus, the instrumentalisation of attitudes is not recommended. Administrative obligations will not achieve much. Apparently, it doesn't mean, the necessity of enforcing uniform attitudes and views. However, it is not meant like in one of the stories by Mrozek entitled the *Interval* where two wrestlers tied in perfectly balanced grapple were talking for so long that from cogito they came to $e = mc^2$. The case described in *the Interval* seems to be an exception because if two uneducated geniuses meet, life is not enough to conceive and develop inventions of which existence nobody has informed them. We are then bound to resort to common heritage.⁴

It is obvious that getting familiar with culture should be done in small groups which are ruled by a proper philosophy so that the bonds of a new type, the direct bonds could become accessible on a daily basis. I do not regard it as the universal way. It not true, however, that nobody is looking for the cure for unhealthy human relations. The humanist tendencies in modern science are a complex phenomenon because firstly, they have philosophical and social background and secondly there are profound difficulties with their conclusive definition. They embrace various issues and have many representatives in social studies.

Human concepts, mind tendencies, the forms of social activity and even functioning institutions are its confirmation. The use of the term humanist in various contexts is like using words: dynamic, just, desired, good. These linguistic adjectival equivalents are more often connected with evaluation rather than with the heart of the matter. The articulation of humanistic movement in modern social communication is needed and justified as the philosophical and pedagogical attributes of this subdiscipline enable us not only to understand ourselves better but also other people.

Ethics and other sciences on human make up the required background for an enlightened and sufficiently educated pedagogue. The moral base can be a significant source of inspiration and perspective and does not allow vague, wasteful disputes. The worth of moral element in social communication should be proved because such an approach based on thorough theoretical and methodological foundations seems to be sensible.

The justification of the presence of the moral approach can be outlined in the following points:

- moral qualities of social communication are the index of human characteristics, mainly subjectivity and individuality of a person thanks to which they make up the universe of personality,
- the right of existence and functioning of social communication understood as a science as well as art is a man in the sense of understanding themselves and others,
- the processes of social communication are ruled by perceivable interdisciplinary rules which enable us to predict the behaviour as well as affect the attitude of an individual or a group,
- making authentic and actual capabilities ingrained in every man and the construction of proper human attitudes are attributes, which are exemplified especially in the period of upbringing.

In the light of the above statements it easier to be aware of enormous yet still not fully appreciated significance of social communi-

cation as far as creative education and re-education of society, especially the young generation are concerned. The common expression “young generation” we associate with a dynamic structure of bringing up a subject, that is his becoming and development, and this is in turn called the supreme value *summum bonum*, however, what is supreme can happen no more.⁵

A man, an individual, a student which becomes, has to comprise not only capability (Greek. *Dynamis*) conditioning the very process of becoming, the change. He also must have an identified objective, ideal or idea according to which the becoming leads. This idea is humanity and it is the objective of any reflection over a man since the ancient times. Humanity (Latin: *humanitas*) means a man who executes or has executed his own humanity. This idea comprises both philosophy and *paideida*. The former for being uncovered, and the latter for shaping according to which a man through its subdisciplines (*exemplum* – social communication).

If we ask humanists whether moral attributes exist and what they express in, we will be given at least a few different answers. However, is the defining of communication and its attributes as separate subdiscipline unnecessary or impossible? It arises from the very nature of the moral movement. Instead of the definition all too often some problems and subjects of interest are given, as well as not precise, sometimes metaphorical descriptions of the nature of communication. It is hard, however, to negate such moral objectives as authenticity, the actualisation of capabilities ingrained in every man, rebuilding broken human relationships, broadening one's awareness or faithfulness to most hidden feelings. In this sense the moral attributes bring help to people who can understand neither themselves nor others. Nevertheless, can any subdiscipline have a monopoly for learning and ways of functioning of human nature? Dostoyevsky, Shakespeare, Beethoven or Maslov, Fromm, Freud, Rogers, Allport greatly contributed to enriching our knowledge about human condition. Nevertheless, many scientific disciplines are still to solve the mysteries of human nature.

Multidirectional investigative nature of modern social communication due to dynamic social development, affects theoretical and methodological changes in this discipline. The presence of new quality phenomena in human activity makes one look in a different way than before at the discipline whose scope of interest has been broadened and has gone beyond traditional interests of teaching and upbringing. The knowledge of communication processes has

a great significance for the explanation of mechanisms shaping the social behaviour of a man. Eager interest in these issues indicates new tendencies in the traditional interpretation of opposition: individual – society. If we assume that a theory must have three elementary functions: predictive, practical and explanatory, then communication surely meets that requirement. It emphasises the role of direct contacts of an individual with other individuals, creates the system of interpersonal relations and in this way it creates the level of elementary social situations, which makes up didactic and educational process with all its determinants. The current model of social communication abandons directive behaviour that gratifies positions typical for sublimation, for the sake of tolerance, creative, non-conformistic actions that free the developmental potentials and the inventiveness of a pupil. One of the significant powers of a teacher is to help the pupil determine individual strategy of working on himself as far as his abilities permit him. The support of individual development, the development of sensitivity, psychological and interdisciplinary maturity in social contacts will determine not only the possibilities of reconciliation between inner and outer operation but it will cause syntoncity and empathic relationships with other people.

Such a concept of the development of an individual must be correlated with communication attributes thanks to which it will be possible to work out the optimum orientation of activity. According to Rogers' rules learning and teaching should engage and completely in a responsible fashion a person interested in their development who apart from openness to experience is able to build himself in the process of changes. It seems that development in the atmosphere of psychological safety of interpersonal relations based on mutual trust and resignation from guiding actions or forming the personality of the pupil for the sake of activity making them aware that they themselves can secure the success are the grounds for such interpersonal communication that shapes a creative, responsible, and able to self-realization man. People constantly communicate and in this very process, they initiate, retain and change their interpersonal relations, define their social situation, role and tasks, shape their personality and affect others. Thus, social communication with its interdisciplinary legacy (direct relations with social psychology, philosophy, psycholinguistics and ethics) should be found in the processes: didactical and upbringing, self-studying, and self-

education. It can also be the source of an inspiration to posing questions and hypotheses, conducting empirical studies and methodological strategies. So far social communication has found it difficult to gain what we call an academic status because of many reasons. Due to its interdisciplinary nature representatives of many social studies do not make great organizational, system and conceptual efforts to gain more supporters of the knowledge of this field convinced that being familiar with communication processes can considerably improve people's mutual understanding.

The phenomenon of a man is also that in constantly decreasing reality he shapes himself philosophically and cognitively through communication. Communication processes are thus that area for individuals' experience which lies at the base of shaping their own identity. At the same time they allow an individual to acquire the abilities to perform a free monologue, discourse, dialogue or an ordinary conversations. It is best reflected in the well known English expression "I am okay", which actually indicates the attitude to another man and to oneself.

Humanistic thought orientated to communication issues is one of the most complex topics in social studies not only because communication is an area of individual experience, which lies at the base of shaping their own identity, but also because it allows the individual during his development to acquire next abilities, for example of unconstrained observation of surroundings, which in turn allows the realization of values appreciated in society. The transformation of social and cultural heritage- possible thanks to communication processes – accommodates social integration. Therefore, considerable efforts should be made today to make interdisciplinary nature of social communication have its reflection in organizational, system and conceptual accomplishments. Understanding in human contacts means a considerable stability in everyone's actions and the basis for the understanding of the surrounding world.⁶

It is also known that this stability can change. Social communication gives various explanations of this issue using the achievements of various scientific disciplines. It is obviously impossible to present the issues of social communication in an exhaustive fashion. Thus, at this point I will make a hint that there is a broad ground for possible arguments. However, having an extensive material which may be the subject of various reflections and generalisations, I call attention to issues showing their significance and at the same time their complexity.

The notion of social communication becomes universal thanks to which it becomes operative enough in itself. The abilities to think in these categories are the required elements of social psychology, philosophy and pedagogy and clinical psychology. In the face of challenges that XXI brings, everyone of us is obliged to acquire newer and newer skills making successful actions possible. One of the issues which we have to cope with in education, is to keep suitable relations between a teacher and a student (regardless of education level). I am convinced that the success and effectiveness of teacher's work is not about abusing his power and authority but using student's wisdom and creating the atmosphere of mutual trust. This in turn guarantees that school will become attractive to both sides.

BIBLIOGRAPHY:

¹ Leslie Brothers.: A Biological Perspective on Empathy. American Journal of Psychiatry 146.1.1989.

² Martin L. Hoffman.: Empathy, Social Cognition, and Moral Action, w: W. Kurtines, J. Gerwitz (red) Moral.

³ Behaviour and Development: Advances in Theory, Research and Applications. NY 1984.

⁴ Robert Levenson, Anna Ruef.: Empathy. Journal of Personality and Social Psychology 63.2.1992.

⁵ Józef Podgórecki.: Komunikacja Społeczna. – Opole, 2000

⁶ Józef Podgórecki, Maciej Gitling, Artur Kniejski: Social Communication for Teachers/ – Tomsk, 2009.

Подгорецки Йозеф. ПРАВСТВЕННАЯ ДЕТЕРМИНАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Статья посвящена описанию социальной коммуникации, которая определена моральными принципами. Особенное внимание обращено на междисциплинарный характер социальной коммуникации, детерминированной принципами нравственности.

Ключевые слова: нравственность, благотворительность, социальная коммуникация, коммуникативное пространство.

Podgoretski Yuzef. LA DETERMINATION MORALE DE LA COMMUNICATION SOCIALE

L'article est consacré à l'examen de la communication sociale défini par les principes moraux. Une attention particulière est attirée sur le caractère interdisciplinaire de la communication sociale déterminé par les principes de la moralité.

Mots-clés: moralité, harité, communication sociale, espace de communication.

УДК: 378.015.3:614.253.4

Марина Тимофієва,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
timofieva.marina@bsmu.edu.ua

РОЗВИТОК РЕФЛЕКСИВНИХ
КОМПОНЕНТІВ НА ВУЗІВСЬКОМУ
ЕТАПІ

Keywords: *reflection, professional self-awareness, reflexive attitude, self-esteem, reflective activities.*

Tymofieva Maryna. THE DEVELOPMENT OF REFLECTIVE COMPONENTS OF MEDICAL STUDENTS ON GRADUATE PREPARATION STAGE

In the article the theoretical and methodological analysis of reflection is made; the scientific approaches to the formation of professional reflection are described; important components of intellectual, personal reflection and communication are revealed; methods and techniques to prepare students for the implementation of reflective activity are defined.

Актуальність дослідження. У професійній реалізації майбутнього спеціаліста є вагомим феномен рефлексії, як процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення себе, своїх почуттів, станів, відношень з іншими і до інших. Розвиток здатності майбутніх студентів-медиків до рефлексії викликає якісні зміни у структурі самосвідомості, перебудовування та розширенні її когнітивних компонентів, позитивні зрушення у сфері самостановлення фахівців, а також вдосконалення їх саморегуляції.

Важливим чинником розвитку професійної рефлексії в студентів-медиків вищих медичних навчальних закладів є цілеспрямований стимулюючий вихід у рефлексивну позицію навчання, яке активізує процеси професійного самопізнання й самосвідомості у контексті професійної діяльності.

Постановка проблеми. Людина має володіти низкою додаткових специфічних рис: протистояти інформаційному тиску і маніпуляції, швидко осмислювати і долати проблемні ситуації, самоусвідомлювати внутрішні засади своєї діяльності, формувати індивідуальний образ, професійну перспективу тощо. Найважливішою особливістю рефлексії є здатність керувати власною активністю відповідно до особистісних цінностей.

Основні знання про себе людина набуває шляхом аналізу поведінки та діяльності, порівнянь з вчинками інших людей, усвідомленням оцінок, які даються іншими людьми, колективами людей, з якими живе, навчається й працює. Завданням вищої школи є введення майбутніх професіоналів у простір практич-

ного мислення, у якому відбувається розвиток особистості, формування професійних якостей.

Особистісно-сміслова зумовленість стає центральним при розумінні механізму рефлексії, а саме як переосмислення і перебудова суб'єктом своєї свідомості, діяльності, спілкування тощо. Водночас, проблема розвитку професійних рефлексивних компонентів лікаря залишається недостатньо дослідженою. Вивчення структури рефлексії, динаміки її розвитку представляє великий інтерес як в теоретичному, так і в практичному плані, оскільки дозволяє наблизитися до розуміння механізмів розвитку особистості.

Метою дослідження є визначення основних способів та методів розвитку рефлексії на вузівському етапі підготовки студентів-медиків.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження: здійснити теоретико-методологічний аналіз розвитку рефлексії; на підставі аналізу виділити підходи науковців до формування професійної рефлексії студентів-медиків; обґрунтувати особливості розвитку інтелектуальної, особистісної, комунікативної рефлексії студентів-медиків; визначити основні методи підготовки студентів до здійснення рефлексивної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі існує безліч поглядів на проблему рефлексії. У середньовічних схоластів можна знайти багато глибоких міркувань, що стосуються різних сторін того, що ми зараз відносимо до рефлексії. У Платона і Аристотеля мислення і рефлексія тлумачаться як атрибути, спочатку властиві божественному розуму, в якому виявляється єдність мислимого і думки. Сократ акцентував на тому, що рефлексія –

початкове завдання самопізнання. У середні віки рефлексію розглядали як самовираження через Логос миротворчої активності Бога, його “розумній енергії”. У Декарта рефлексія виступає як основний методологічний принцип філософії, націлений на перехід до наочного розгляду свідомості, поряд з переходом до самопізнання, тобто до саморефлексії. Кант трактував справжню рефлексію як віднесення знань і уявлень до відповідних пізнавальних здібностей: рефлексія визначає джерела пізнання (розум або чутливе споглядання), які формують поняття або уявлення. Дж. Локк уперше роз’єднав поняття “відчуття” і “рефлексія”, визначивши останню як джерело знання.

Основне і специфічне коло проблем, пов’язаних сьогодні з цим поняттям, зароджується лише в новий час, а саме завдяки полеміці Локка і Лейбніца, як би ми не ставилися до такого трактування історії проблеми і яку б важливу роль не приписували античним і середньовічним мислителям, безперечно, саме у Локка і Лейбніца рефлексія починає трактуватися як самопізнання, як “поворот духу до “Я” і завдяки цьому набуває чіткого психологічного забарвлення.

В Іоганна Фіхте на додаток до цього рефлексія отримала епістемологічний відтінок і була поставлена у контекст процесів розгортання або розвитку “життя”. У Гегеля рефлексія світового духу виступає рушійною силою його розвитку, внутрішньою формою історичної самосвідомості і саморозвитку культури. Після Гегеля поняття рефлексії стало і залишається до цих пір одним з найважливіших в обґрунтуванні філософського аналізу знання¹.

У науках трактування рефлексії різне. У психології рефлексія – процес самопізнання індивідом внутрішніх станів і актів. У соціології і соціальній психології рефлексія виступає як: знання і розуміння суб’єктом самого себе; усвідомлення ним того, як він оцінюється іншими індивідами – те, що вивчається концепцією “відображення”, або “віддзеркалювання” “Я”; здатність уявного сприйняття позиції «іншого» і його точки зору на предмет рефлексії. У даному випадку рефлексія розуміється як процес дзеркального відображення суб’єктами один одного і самих себе в просторі комунікації і соціальної взаємодії (інтерактивні концепції).

Педагоги розуміють рефлексію як складову мислення (або інтелектуальної діяльності), орієнтовану на самоусвідомлення в процесі пізнавальної діяльності й міжособистісної

комунікації. Такий підхід спирається на розуміння рефлексії, як процесу переосмислення людиною системи відносин з навколишнім світом, що здійснюється за допомогою механізмів ідентифікації, виявляється під час виникнення рефлексивних позицій і спирається на мотивувальні компоненти свідомості; здатність аналізувати способи та результати власної діяльності за допомогою різноманітних розумових дій. Визначаючи цей феномен, дослідники пов’язують його з такими поняттями, як “рефлексивна позиція” і “рефлексія суб’єкта навчання”. Аналіз літератури з проблеми дослідження дав змогу уточнити сутність цих феноменів. Під рефлексивною позицією розуміємо цілісну, інтегративну характеристику власного образу “Я”, образу інших людей, аналіз ситуації взаємодії, що визначає світогляд, принципи, вчинки людини. Рефлексію суб’єкта навчання трактуємо як здатність аналізувати способи й результати власної діяльності (навчальної, професійно спрямованої, комунікативної тощо), встановлювати межі зазначеної діяльності в процесі вирішення навчальних завдань за допомогою узагальненого способу розумової діяльності.

У сучасних розробках проблема рефлексії розглядається у наступних напрямках: при вивченні мислення, самосвідомості особистості, а також процесів комунікації і кооперації, тобто спільних дій та їх координації. Дослідження постадійних характеристик розгортання рефлексивного механізму в індивідуальній та комунікативній діяльності в роботах І. М. Семенова, С. Ю. Степанова, А. О. Тюкова, Б. І. Хасана; сутнісному змісті рефлексії як керованого усвідомленого мисленнєвого процесу в дослідженнях Ю. М. Кулюткіна, В. І. Слободчикова, А. С. Шарова тощо. Вивчення рефлексії при вирішенні різного роду розумових завдань спрямоване на виявлення умов і усвідомлення підстав системи власних знань і мислення. Саме у цьому колі досліджень сформувався розуміння рефлексії, як спрямованості мислення на себе. Здатність мислити про те, як мислю, знати, що знаю.

Актуальність дослідження проблеми особистісного становлення студентів-медиків, розвитку рефлексії, зумовлюється особливим (сенситивним) періодом, на який припадає період вузівського навчання. З погляду К. Обуховського, істотною особливістю юності є формування і розвиток потреби в усвідомленні сенсу життя, що оцінюється ним як єдиний стрижень поведінки. Переживання, пов’язані із становленням та набуттям індивідуальних смисложиттєвих орієнтацій, виливаються у

формулу “бути самим собою”, “самореалізуватися”, “усвідомлювати себе як цінність” і здебільшого орієнтовані на інших людей¹.

Найважливішою сферою аналізу рефлексії лікаря є його професійна самосвідомість. Здатність аналізувати і оцінювати свої відчуття і ставлення, сильні і слабкі сторони своєї особистості, міра їх відповідності професійним завданням свідчить про його психологічну зрілість³.

Шлях до досвідченого лікаря – це шлях долання суперечностей, оволодіння способами, формами діяльності, розвитку самосвідомості у процесі професійного становлення, у процесі якого цінності освіти у свідомості медичного працівника повинні бути актуалізовані і трансформовані у цілі, які реалізуються адекватними засобами, що якраз і стає свідченням високого рівня розвитку самосвідомості і зрілості рефлексії професійної діяльності.

Одним із способів розвитку особистісної рефлексії є самопізнання та набуття особистісно значимого досвіду. Психолог Г. Балл вбачає самокерування, спрямоване на самопізнання й самовдосконалення, побудову й реалізацію життєвих стратегій. Розвиненість даного напрямку активності поєднується здебільшого і з суб'єктивним відчуттям свободи, вірою у свою здатність здійснити життєві плани, внутрішнім локусом контролю (схильність приписувати собі, а не зовнішнім силам і обставинам відповідальність за добрі чи погані наслідки своєї діяльності), наявність поглибленої рефлексії для подолання кризи у життєвих ситуаціях.

Самопізнання сприяє формуванню правильного образу «Я» (адекватного уявлення про самого себе, свій внутрішній світ, здібності та потреби). Справді, якщо людина не встигла ще сама розібратися в тому, що їй потрібно, якою вона прагне бути у ставленні до людей і до себе самої, які якості слід їй виховувати, а яких рішуче позбутися, то навряд чи доречно говорити про свободу самоздійснення та цілісну самореалізацію такої особистості. Якщо особистість негативно ставиться до себе, то на тлі незадоволеності собою рефлексія є засобом самопригнічення і навпаки, за позитивного ставлення, коли особистість приймає себе та переживає себе як цінність, рефлексія функціонує як самодостатній і конструктивний засіб саморозвитку⁴.

Ми виділяємо позитивну й негативну рефлексію. Позитивна рефлексія дозволяє виявити власні достоїнства й недоліки, побачити шляхи розвитку наших достоїнств, і мінімізації або подолання недоліків. У результаті зберігається й зміцнюється позитивний образ «Я».

При негативній рефлексії зміцнюється низька самооцінка. Така людина постійно пам'ятає про свої низькі можливості. Вона критична до себе, песимістична в оцінці своїх можливостей. Її Батьківський стан придушує Доросле й особливо Дитяче (теорія Трансактного аналізу Е. Берна). Отже, ми добре усвідомлюємо свої можливості, свій духовний і психічний стан.

Однією з умов успішного управління рефлексії медичного працівника є високий рівень його соціально-перцептивних здібностей, що забезпечують процес адекватного сприйняття і розуміння. У кожній людині свої стилі взаємодії з людьми. Ті, хто замислюється над своїми ресурсами, творчими можливостями й особистісним ростом, прагнуть удосконалювати свою результативність і починають із себе.

Отже, наші головні супротивники – всередині нас. Це ригідність, консерватизм, прихильність аперцепції, невір'я у власні сили. І, як результат усього цього – розчарування, бездіяльність, пасивність.

Тут важливо пам'ятати, що особистісний і професійний розвиток – дуже хороший засіб від розчарування й емоційного виснаження. Насамперед лікарю важливо добре знати себе, особливості своїх психічних процесів і можливостей: сприйняття, пам'ять, свідомість, мислення, воля, уява, настрої, почуття й емоції, мимовільний життєвий тонус, енергетичний потенціал, симпатії й антипатії.

Важливо вміти мобілізувати свої знання, свій життєвий досвід. Адже ми знаємо значно більше того, що усвідомлюємо. Швидко мобілізувати свої психічні процеси, опосередковано вплинути на мимовільні процеси – важлива професійна навичка лікаря.

Б.В. Зейгарник., А.Б. Холмогорова вважають, що «заборона на емоції робить рефлексію неефективною...». Адже по-справжньому ефективний самоаналіз можливий лише при розумінні своїх реальних почуттів. В іншому випадку, людина все більше відходить від самої себе, від своїх проблем і протиріч, які презентуються в її почуттях.

Вагомими для нас стали напрацювання В. Слободчикова, який зазначає, що для забезпечення переходу студента від діяльності навчання до професійної діяльності, має практикуватися специфічна форма спільної діяльності студентів і педагогів (“навчально-професійне співтовариство” й “навчально-професійне співробітництво”)^{5,6}.

Особистісна рефлексія, яка сьогодні лежить в основі психотерапевтичної та тренінгової діяльності, “вириває” людину з безерервного

поток життя і змушує стати на зовнішню позицію по відношенню до себе. Саме ця здатність може розглядатися як шлях до переосмислення стереотипів власного досвіду і, за словами Я.А. Пономарьова, виступає однією з головних характеристик творчості. Людина стає для себе об'єктом управління, з чого випливає, що рефлексія як "дзеркало", що відображає і в якому відбуваються зміни – стає основним засобом саморозвитку, умовою і способом особистісного зростання.

Поява функції рефлексії, пов'язана хоча б з тим, що особистості необхідний "зворотній зв'язок". Для самоврядування і саморегуляції не обійтися без добре налагодженої системи зворотного зв'язку. Однак сама рефлексія не є зворотнім зв'язком, подібно до того, як звичайне дзеркало лише відображає зовнішній вигляд людини, рефлексія сама по собі не є зворотнім зв'язком, а лише засобом або механізмом, за допомогою якого можна отримати. Рефлексія як механізм зворотного зв'язку в життєдіяльності людини – це не тільки результат (зображення в дзеркалі), але й процес, який пов'язаний з внутрішніми перетвореннями – осмисленням і переосмисленням стереотипів мислення.

Існують способи, які допомагають усвідомити й осмислити свій внутрішній світ. *Релаксація* – це фізичне і психічне розслаблення. Мета релаксації – підготовка тіла і психіки до діяльності, зосередження на своєму внутрішньому світі, звільнення від зайвого фізичного та нервового напруження або, навпаки, забезпечення можливості зібратися. Релаксація необхідна: для підготовки тіла і психіки до поглибленого самопізнання, самонавіювання; у стресових моментах, конфліктних ситуаціях, що вимагають витримки, самовладання; у відповідальних і важких ситуаціях, коли потрібно "скинути" страх, зайву напругу.

Концентрація – це зосередження свідомості на певному об'єкті своєї діяльності. В основі концентрації лежить управління увагою. Можливо, зосередження уваги на предметі, на відчуттях, на емоціях і почуттях.

Візуалізація – це створення внутрішніх образів у свідомості людини, тобто активізація уяви за допомогою слухових, зорових, смакових, нюхових дотикових відчуттів, а також їх комбінацій.

Самонавіювання – це створення установок, які впливають на підсвідомі механізми психіки, це твердження, що успіх можливий.

Приблизний комплекс вправ спрямованих на розвиток рефлексії

Вправа "Автопортрет". Мета вправи: формування умінь розпізнавання незнайомої людини, розвиток навичок опису інших людей за різними ознаками. Уявіть собі, що у вас має бути зустріч з незнайомою людиною і потрібно, щоб вона впізнала вас. Опишіть себе. Знайдіть такі ознаки, які виділяють вас з натовпу. Опишіть свій зовнішній вигляд, ходу, манеру говорити, одягатися. Робота відбувається в парах. У процесі виступу одного з партнерів інший може задавати уточнюючі питання, для того, щоб "автопортрет" був більш повним. На обговорення в парах відводиться 15-20 хвилин. По закінченню завдання учасники сідають у коло і діляться враженнями.

Вправа "Без маски". Мета вправи: зняття емоційної і поведінкової напруги; формування навичок щирих висловлювань для аналізу сутності "Я". Кожному учаснику дається картка з написаною фразою, що не має закінчення. Без будь-якої попередньої підготовки повинні продовжити і завершити фразу. Висловлювання мають бути щирими. Приблизний зміст карток: "Особливо мені подобається, коли люди, що оточують мене ..."; "Чого мені іноді посправжньому хочеться, так це ..."; "Іноді люди не розуміють мене, тому що я ..."; "Вірю, що я ..."; "Мені буває соромно, коли я ..."; "Особливо мене дратує, що я ..." тощо.

Вправа "На якій я сходинці?". Мета вправи: допомагати учасникам вибудовувати адекватну самооцінку. Учасникам пропонують бланк з намальованою на ній драбинкою з 10 сходинок. Дається інструкція: "Намалюйте себе на тій сходинці, на якій, як ви вважаєте, зараз знаходитесь". Після того, як всі намалювали, провідний повідомляє ключ до цієї методики: 1 – 4 сходинка – самооцінка занижена, 5 – 7 сходинка – самооцінка адекватна, 8 – 10 сходинка – самооцінка завищена.

Вправа "Лінія життя та її втілення в танці або драмі". Мета: самоаналіз, саморозкриття, рефлексія почуттів. Для роботи підійдуть різні образотворчі матеріали. Учасникам групи пропонується зобразити своє життя у вигляді лінії або шляху на аркуші паперу або шматку шпалер. Знаками, символами, підписами, вирізками з журналів, а також особистими фотографіями на малюнку можуть бути визначені найбільш значущі біографічні події. У деяких випадках учасники можуть зображати на «лінії життя» не тільки своє минуле і сьогодення, а й майбутнє. В якості тла під час створення малюнків може використовуватися певна музика. Коли малюнки будуть створені, учасники показують їх одному і діляться своїми почуттями.

Вправа “Образно-рефлексивна процедура “Дерево”. Тренер пропонує учасникам уявити дерево, після чого починає ставити питання: Яке це дерево? Де воно росте? Високе воно чи ні? Яка пора року? День чи ніч? Які відчуття? Після того, як учасники уявили собі кожен своє дерево, тренер пропонує проаналізувати, що кожен учасник відчуває до свого дерева, проводить рукою по його стовбурі, обіймає його і ... входить до нього, стає цим деревом. Як воно, бути цим деревом? Що і як кожен відчуває в цій ролі? Чи глибоко йдуть у землю коріння? Чи густа крона? Чи стійко дерево стоїть? Чи умиває його дощ? Чи гріє його сонце? Після того, як учасники закінчили вправу, слід обговорити у групі результати візуалізації.

Висновки. Особистість студента розвивається за умов наявності навчально-професійної діяльності, а сам розвиток передбачає перехідний період від самовизначення до з'ясування специфіки професії, становлення образу “Я – професіонала”. Простежується

необхідність формування в студентів рефлексії, здатності до проектування, прогнозування й програмування власної професійної діяльності.

Наші подальші дослідження у формуванні професійної рефлексії в майбутніх фахівців: створення рефлексивного середовища, використання різноманітних ігрових технологій, культивування механізмів особистісної та інтелектуальної рефлексії під час розв'язання нестандартних, творчих завдань, аналіз отриманого досвіду. Розвиток рефлексії може здійснюватися в процесі комунікації, спільної діяльності, імітаційних та організаційно-діяльнісних ігор, психологічних тренінгів, колективного розв'язання задач, дискусій тощо. Мета наших подальших публікацій полягає у продовженні дослідження методів розвитку рефлексії у студентів-медиків; аналізі та описі доцільності методів розвитку рефлексії в процесі практичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Семенов І.М., Степанов С.Ю. Проблеми психологічного вивчення рефлексії та творчості / І.М. Семенов, С.Ю. Степанов // Питання психології. – М. – 1983. – № 5.

²Кахно І.В. Детермінанти особистісного становлення студентів-медиків на етапі професійного навчання / І.В. Кахно. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_8/418-428.pdf

³Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяев. – Режим доступу: [http://psy.mosuzedu.ru/psy/Novosti/Zapisi/2010/10/28_Materialy_k_psihologiceskomu_ciklu_lekcij_dla_ucitelej_fiziki_informatiki_i_matematiki_\(26-7_oktabra\)_files/Бизяева%20А.А.%20-%20Психоло](http://psy.mosuzedu.ru/psy/Novosti/Zapisi/2010/10/28_Materialy_k_psihologiceskomu_ciklu_lekcij_dla_ucitelej_fiziki_informatiki_i_matematiki_(26-7_oktabra)_files/Бизяева%20А.А.%20-%20Психоло)

[гия%20думающего%20учителя.%20Педагогическая%20рефлексия.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_20/files/P2011_61.pdf)

⁴Савчин М. Студент. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності фахівця / М.Савчин // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №2. – С. 137-146.

⁵Слободчиков В.И. Выявление и категориальный анализ нормативной структуры индивидуальной деятельности / В.И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 3-18.

⁶Воробйова Т.В. До проблеми підготовки майбутніх медиків до рефлексивної діяльності. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_20/files/P2011_61.pdf

Тумофіїєва Марына. LE DÉVELOPPEMENT DES COMPOSANTS RÉFLÉXIFS AU COURS DE LA FORMATION UNIVERSITAIRE DES ÉTUDIANTS EN MÉDECINE

Dans cet article on fait l'analyse théorique et méthodologique du développement de la réflexion; on décrit les approches scientifiques de la formation de la réflexion professionnelle; on révèle les éléments importants du développement de la réflexion intellectuelle, personnelle et communicative; on définit les méthodes de préparation des étudiants à la mise en œuvre de l'activité réflexive.

Mots-clés: *réflexion, professionalself conscience, attitude réflexive, l'estime de soi, des activités de réflexion.*

Тимофеева Марина. РАЗВИТИЕ РЕФЛЕКСИВНЫХ КОМПОНЕНТОВ НА ВУЗОВСКОМ ЭТАПЕ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ.

В статье проведен теоретико-методологический анализ развития рефлексии; описаны подходы ученых к формированию профессиональной рефлексии; раскрыты важные компоненты развития интеллектуальной, личностной и коммуникативной рефлексии; определены методы подготовки студентов к осуществлению рефлексивной деятельности.

Ключевые слова: *рефлексия, профессиональное самосознание, рефлексивная позиция, самооценка, рефлексивная деятельность.*

УДК 82:930.85 «18»

Світлана Бронських,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
f.languages@bsmu.edu.ua

СВІТОВІ ДУХОВНІ ПОШУКИ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ЕПОХИ РОМАНТИЗМУ

Key words: *modern literature, legendary-mythological material, reconstruction of the past, social progress.*

**Brons'kykh S.V. WORLD SPIRITUAL SEARCH
FROM ANTIQUITY TO THE AGE OF RO-
MANTICISM.**

The article focuses on the analysis of modern literature appeal to the legendary - mythological material, which is believed to be a tentative to the formal reconstruction of the past. The object of the article consist in finding new attempts to live out the past, to comprehend it in a qualitatively new spiritual context, find new links between different eras, and to model variable ethical potential of social progress.

Світ, в якому ми живемо, густо населений традиціями, які знаходяться у непереривній взаємодії одна з одною та з повсякденністю, яка в тій чи іншій мірі організовує наше життя або принаймні істотно на нього впливає. Одні традиції ми шануємо та оберігаємо, другі намагаємося трансформувати враховуючи потреби нашої дійсності, треті відхиляємо, вважаючи їх непотрібними³. Звертання сучасних літературознавців до легендарно-міфологічного матеріалу та спроби формальної реконструкції минулого обумовлюють **актуальність** роботи.

На ранніх етапах розвитку людства в міфах, легендах і переказах був зафіксований багатоманітний індивідуальний і колективний досвід, ті вищі досягнення людського розуму, які не тільки витримали перевірку часом, але й продовжують залишатися актуальними зараз¹.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міф – це форма суспільної свідомості, яка переосмислюється, адаптується у нових структурах, тому помилковою є з методологічного погляду усталена думка про те, що міф – це вигадка, фант, вимисел, фікція тощо². Спроби заново пережити минуле, знайти духовні та споріднені зв'язки між різними генетичними групами порівнюючи традиційний матеріал із сучасним становлять **мету** статі.

Тим не менш, поняття міфу завжди трактувалося по-різному. Міф супроводжував

людину з давнини і своєю синкретичністю сприяв цілісному сприйманню людиною світу, по-своєму пояснював його.

Теорія культури і соціології оцінює міф як ключовий, не зважаючи на те, що неоміфологія не ототожнюється з класичним міфологічним явищем, хоча і зберігає певні його характеристики. Згідно поставленої мети формулюються наступні **завдання**: 1) проаналізувати традиційний матеріал минулих епох; 2) порівняти його із сучасним матеріалом; 3) знайти генетично споріднені групи та зв'язки між їх культурним статком.

Міф – універсальний культурний феномен, значення якого виходить поза конкретні часові виміри, тому його доцільно розглянути з витоків появи до сьогодення. Тобто звернутись до глибин використовуючи „формулу” „ритуал – міф – епос – література”, таким чином заглянути у „душу” еволюції людства та поступово підняти по сходах тисячоліть, дійшовши до неоміфологічних теорій та нового бачення традиційного матеріалу. У такий спосіб перед нами постане модель літературного процесу, яка поетапно розвивається в діапазоні „міфологічний – реалістичний – неоміфологічний”.

Виникнення міфологічних уявлень відноситься до дуже ранніх ступенів розвитку людства. Залежність людини цього часу від незрозумілих для неї природних та суспільних сил, її безсилля перед ними знаходили

своє вираження у фантастичних, міфологічних уявленнях про природу та про способи впливу на неї. Міфи є у самих відсталих народів: вони у більшості випадків являють собою розповіді про виникнення тих чи інших предметів, природних явищ звичаїв, наявність яких котрих грає важливу роль у житті суспільства⁵.

Міф як перша історична форма знань простежується вже в епоху неоліту. Зачатки міфу в цю епоху характеризуються злитністю логічної сфери з емоційно-вольовою. Міф – це спосіб світосприйняття для первісного суспільства. Первісна людина не розділяє об'єкт та суб'єкт пізнання, річ та слово, предмет та знак, походження речі та її сутність. Первісний рівень потребує розвитку класифікації та схематизації природного та соціального світів. Тотемізм є наслідком цієї потреби. Саме тотемізм „розгерметизував” уявлення про надприродний зв'язок між людьми та тваринами, рослинами та предметами, між похоронними та релігійними обрядами та культурною диференціацією. Отже в наслідок цієї архаїчної свідомості виник міф, який став способом узагальнення та систематизації знань молодого людства. Людина робить аналогі із всім оточуючим світом та із самим собою, таким чином переносячи на оточуючу дійсність власні риси. В свідомості людини світ постає як живий організм.

Міф – це творіння, в якому у вигляді конкретно-чуттєвих персоніфікації і одухотворених істот постає узагальнено відображена первісною свідомістю дійсність. Міфи виникають як результат колективних творчих зусиль загальнонародної фантазії. Він містить у собі загальний об'єм людських знань про світ. Хоча міф буквально означає розповідь, міф не є жанровою формою словесного мистецтва, бо його синкретична свідомість містить не лише слово але й дію (обряд, ритуал), що завжди супроводжується танцем, піснею, музикою тощо. Така форма побутування міфу вимагає визначення його як певного комплексу уявлень, у термінах і категоріях якого сприймається і описується модель космосу².

Ранні міфи короткі та примітивні. Первісна міфологія взяла напрямок розвитку шляхом ускладнення сюжетів та поступової заміни образів тварин на людей. Тотемні предки, їх подорожі зазвичай були центрами міфологічних сюжетів. Обрядові танці при цьому передавали відношення людей до оточуючого світу, до життя та смерті, вони ніби долучались до творення світу стаючи

співучасниками утворення космосу. Питання утворення космосу для первісної людини було питанням життєдіяльності всього роду. Хаос – це небуття, яке для первісної людини це жах наповнений таємницями. Таємниця – велика сила, розкриття її перед „іншими”, „чужинцями” означало знищення цілого роду. Подолання таємниці передбачало цілу низку ритуальних дій: ізоляцію від колективу, нагнітання відчуття страху, позбавлення сну, виснаження плоті. Люди, котрі подолали все це вважалися осіяними таємницею.

Хоча долітературний етап становлення та функціонування фольклорно-міфологічних сюжетів та образів досить складний для вивчення з-за відсутності зафіксованих форм. Методи реконструкції первинних архетипних моделей, які отримали широке розповсюдження в західній компаративістиці, далеко не завжди дозволяють досягнення об'єктивних наукових результатів. На ранніх етапах розвитку людства в міфах, легендах та переказів був збережений різноманітний індивідуальний та колективний досвід, ті вищі досягнення людського розуму, які не тільки витримали перевірку часом, але й залишаються актуальними і на часі³.

Із зміною матріархату на патріархат у епоху неоліту, змінюється людська свідомість а разом з цим і міфотворчість. Якщо ядро міфотворчості в епоху матріархату складала жіночі образи: Богиня Птах, Богиня родючості т. і., то на зміну цьому приходять патріархальний устрій із чіткою ієрархією (мешканці Олімпу та Зевс на чолі). Жіночі божества одержують другорядні ролі: покровителька шлюбу і сім'ї (Гера), покровителька чесної війни (Афіна), крім того, боги „олюднюються” але в них все ж присутні елементи тваринного, з'являються змішані образи: Медуза Горгона, сирени.

Як одна з найважливіших форм ідеологічної творчості раннього суспільства, міфологія є тим підґрунтям, на якому з часом виникнуть науки та мистецтво. Ці форми ідеології ще не диференційовані, вони зливаються в міфі, який являє собою фантастичним осмисленням природи в суспільних відношеннях і разом з тим несвідому художню обробку в народній фантазії, несвідомою саме у тому відношенні, що художній момент ще не виділено та усвідомлено. По мірі того як з успіхами пізнавальної діяльності міф втрачає своє „священне” значення, вивільняються заключні в ньому елементи наукової мислі та художньої творчості. Міфологія стає надбанням мистецтва, входить у фонд мовних метафор (геркулесові стовпи,

прокрустове ложе, сизифова праця, муки Тантала, яблуко розбрату)⁵.

В епоху античності міф набув алегорично-символічного тлумачення. Свій внесок у теорію міфу зробили Аристотель, Платон, Геродот. Найвпливовішою серед античних міфопояснювальних шкіл вважають евгемеричну, яка стверджувала божественну сублімацію реальних героїв; стоїки вбачали у божествах уособлення їхніх же функцій, а неоплатоніки прирівнювали міфи до логічних категорій.

Подальше оспівування людини, її вчинків та місця у світі призводить до появи в міфах людей.

XI – IX ст. – це, так би мовити, Гомерівський період, оскільки „Іліада” та „Одіссея” є головними джерелами про дану епоху.

Грецька література – найстародавніша з літератур Європи, та єдина з літератур, яка знайшла свій розвиток самостійно, не опираючись на досвід інших літератур. За своїм багатством та різноманіттям, за своїм художнім значенням грецька література випередила літературу Стародавнього Сходу.

Римська література почала розвиватися набагато пізніше грецької. Вона спадково пов'язана з грецькою літературою, але разом з цим, вона ставила перед собою і нові завдання, які виникли на пізніших етапах розвитку античного суспільства. Антична література, разом з античним образотворчим мистецтвом, „пережила століття”. Такі пам'ятки античної літератури як гомерівські поеми, грецька драма, твори найбільш відомих римських поетів дотепер сприймаються читачами як естетично значимі художні твори, а не тільки як документи далекого, назавжди зниклого, минулого⁵.

Можна стверджувати що в цю епоху міф стає „вже не міфом” але ще й не „раціональним пізнанням”, лише поезія пояснює світ, але не в змозі пояснити міф. Найчіткіші риси античної літератури періоду розквіту є прославлення доблесті та непохитності людини у боротьбі, любові до вітчизни та людяності, віра у сили людини та в її здібність до всебічного розвитку.

Зовсім нечітким є ідеалістичне тлумачення міфології, що засноване на уявленні, ніби первісна свідомість не відображає об'єктивну реальність. Між тим первісне суспільство створює не тільки фантастичні міфи, але й раціональні знаряддя, які неможливо створити без логічного мислення навіть у самих його елементарних формах.

Центральним мотивом в архаїчній моральній культурі є мотив тлінності людсь-

кого буття. Боги ревниві до щастя людини, звідси боязнь людини проявити своє щастя. Разом з тим гомерівські герої дозволяють собі не підкорюватися волі богів, тобто прослідковується злам еволюції ціннісного аспекту свідомості. В цю епоху міф отримує риси епосу.

В епоху древньогрецької класики митці розділилися на послідовників та опонентів Гомера. Міф як алегорія знайшов свої витoki у працях прихильників Гомера. Міфологія стає способом узагальнення буття, а будь-яке узагальнення передбачає зміщення безлічі явищ єдиним символом, який містить у собі смисловий компонент. Таки смисл несе в собі таємницю, яку потрібно розгадати. В цьому сенсі поетика міфу знищується.

Зміна моральних норм того дня призводить до появи критиків гомерівської творчості. Міф трактують як нісенітницю, тим не менш основи буття все ще міфологізовані. Світосприйняття все ще пронизане міфологічно-містичними пережитками.

Такі великі філософи античності як Сократ, Платон, Аристотель ті ін. вважають міф поезією, яка далека від логічного мислення, як прояв слабоумства, як брехня, в якій є доля правди і в кінці кінців як продукт першого наївного здивування людини перед незвичайними сторонами дійсності.

VII-VI ст. – епоха соціально-політичної боротьби, в процесі якої в Греції сформувалось античне суспільство та держава. Застарілі родові зв'язки руйнувалися із зростанням полюсів, розвитком торгівлі та ремесла, грошовими відносинами та зростаючим класовим протиріччям.

Критика традиційної релігійно-міфологічної системи дала життя новому ідеалу „мудрості”. Чим більшим було розповсюдження політики рабовласницького класу, тим радикальніші були форми цієї критики. Безглуздими стають олюднені боги олімпійської релігії, виникають ідеї у упорядкування уявлень про природу та космос. Таким чином створювалась грецька наука та філософія.

Література античного суспільства дуже рідко – і вже в епоху свого занепаду – була відчуженою від життя. Як грецька, так і римська літератури надають чисельні приклади одночасно відповідати на запити того дня та створювати твори, які наділені якістю зберігати свіжість на протязі віків. Нові проблеми, які виникали у процесі розвитку античного суспільства змушують нас переробляти та переосмислити цей матеріал надаючи

йому нового змісту але ніяк не нової міфотрансформації⁵.

Філософські школи стоїків, епікурейців та скептиків створили свою концепцію міфотворчості. Міфологія стає духовним, живим організмом у складі космосу, завдання якого, через образи богів, через сюжети, легенди виражали структурну диференціацію космічного організму.

Антична література розробила велику різноманітність художніх форм та стилістичних засобів. В грецькій та римській літературах вже існували майже всі жанри літератури Нового часу. Більшість цих форм зберегла свої античні назви до нині: епічна поема та ідилія, трагедія та комедія, ода, елегія, сатира та епіграма, ораторське мовлення, діалог та літературний лист⁶.

Античність у розвитку відношення до міфу накопичила тільки первинний досвіт. Філософія, яка знаходилась у межах міфу, навчилася трактувати його не як тогоденну дійсність, а як продукт свідомості, який може містити як фантазію, так і як відображення реального та історичного. Філософія навчилася розчленовувати міф на окремі елементи (сюжети, образи, мотиви), логічно їх аналізувати конструювати похідні від міфу художні образи (літературні, філософські т.д.) системи.

Починаючи з I ст. н.е. елліністично-римська культура разом з римською імперією нестримно занепадала. Одна цивілізація сходила з арени, а на її місце виходили інші. На зміну політеїстичної релігії приходить монотеїстична. В цих умовах відбуваються значні зміни у світогляді цілого людства.

Для середньовічного мистецтва характерним є ставлення до міфів як до продукту язичництва та варварства. Християнство займає домінуючі позиції, тому негативне ставлення до міфів позначилося й на мистецтві в цілому. Разом з тим міф, перестаючи бути елементом віри, входить в світську поезію на правах словесно-орнаментального елементу⁷.

Тим не менш чітко простежується вплив так би мовити „язичницької античності” на творчість Середньовіччя та на творчість нової Європи. Цей вплив прослідковується навіть в церковній літературі, середніх віків та у візантійській, західно-європейській літературах які, в значній мірі виростили із пізніх форм грецької та римської літератур.

У середньовічній свідомості домінувало цілісно-емоційне відношення до світу В цей час існує потужний пласт міфологічної свідомості. Він включає в собі образи та сюжети іудейської, античної, елліністично-римської

міфології, міфологічні традиції східних народів та інших культур. Народна свідомість пронизана задушливою атмосферою вірувань у домовиків, лісовиків, бісів тощо.

У XII столітті інквізиція розпочинає масові страти та гоніння опираючись на свої псевдо доктрини згідно якої ересь – це не просто гріх, а злочин, який карається смертю. Ересь ототожнюється із чаклунством та із зв'язком із дияволом. Створюється культ диявола, при чому віра у нього стає сильнішою, ніж у Бога. Демонологія розвивається швидкими темпами не зважаючи на те, що представники інтелігенції намагаючись відвернути народні маси, нажахані уявним містицизмом та негараздами (в яких вони звинувачували людей пов'язаних із дияволом), формували критичне відношення до демонології.

У добу Відродження орієнтація на секуляризацію і дехристиянізацію культури спричинила різке збільшення фольклорних елементів у літературній творчості. В „Боже-ственній комедії” Данте сполучає в єдине художнє ціле християнські та античні міфи з міфологічним матеріалом особистої долі. Зоря Ренесансу породила безліч забобонів та дивних поєднань розуму та містики, логосу та міфу⁸.

Ренесанська реабілітація античної міфології повернулася до ідеї раціонально-філософського світобачення. Звичайно разом з фактом вичерпання міфологічних сюжетів та приходом іншого часу – часу розуму, радикально змінюється ставлення до міфу.

Епоха Відродження, яка змінила богословське та аскетичне світобачення Середньовіччя на гуманістичне, розкрила прагнення нової епохи до всебічного розвитку та становлення людини як особистості. Внаслідок цього, гуманістична течія, яка зародилася у Італії у XIV столітті одержала загальноєвропейські масштаби.

Класицизм остаточно канонізував античну міфологію як універсальну систему художніх образів та мотивів. Типовим для класицизму є звертання до міфологічних героїв при описанні вчинків та діяльності історичних осіб. Особливо характерним таке звернення є для „високих” жанрів класицистичної літератури (Ж. Расін „Андромаха”, „Іфігенія в Авліді”, „Федра”, П. Де Корнель „Медея”, „Едіп”)⁹.

Для епохи Просвітництва характерне використання міфологічного матеріалу у політичних цілях. Зацікавлення прогресивною буржуазією та „неогуманістичні” аспірації Гете та Шиллера епохою зростання антич-

ного суспільства можна трактувати суспільно-політичними потребами тогодення.

Просвітники інтерпретують міф як суб'єктивні, позбавлені історичного обґрунтування продукти людської фантазії. Вони підкреслюють, що міфи – це продукт відтворення людської свідомості у відповідь на нерозуміння світопізнання та у наслідок здатності людини фантазувати.

На противагу просвітництва друга половина XVIII століття характеризується новою хвилею реміфологізації культури. Романтики надають перевагу емоційно-чуттєвому світобаченню. Афективно-чуттєве світосприйняття реалізується не наукою а мистецтвом.

Романтики не тільки активно використовують міфологічний матеріал, але вдаються до власної міфотворчості. Наприклад Й. Гельдерін в число олімпійських богів включає Геліоса, Апполона, Діоніса, Землю. Під керівництвом верховного бога Ефіра в поемі „Єдиний” братом Геракла і Діоніса, а також сином Зевса виступає Христос. Романтизм дуже широко проявляється у вільній, часом іронічній грі з міфічними образами, в поєднанні елементів різних міфологій, в творенні своєї міфоподібної реальності („Крихітка Цахес” Е.Т.А Гофмана, „Пентесілея” Г. Кляйста)².

Не зважаючи на відмову від ірраціональності та деміфологізації літератури на користь раціональної організації суспільства, реалістична культура XIX століття все ж таки продовжує започатковану романтизмом тенденцію міфологізування літературного процесу. Тут, гра фантазії подібна до архетипного архаїчного моделювання людського існування, відкриваючи його глибинний зміст. Започаткував цей прийом Гофман, а продовження знайшлося у фантастичних прийомах М. Гоголя („Ніс”) та у натуралістичній символіці Е. Золя („Нана”).

Реалізм XIX століття має тенденцію до деміфологізації культури, хоча в кінці століття проявляються прагнення повернути „цілісне” архаїчне світовідчуття, яке реалізоване в міфі. Так, криза позитивізму призводить до появи неоміфологізму, тобто концепції, яка розглядає міфологізм (співвіднесеність з міфом) як найбільш характерну форму художнього мислення мистецтва XX століття. Відповідно до цієї концепції, все XX століття постає як складна система, яка майстерно поєднуються і віддзеркалюється в культурно-естетичних міфах. Неоміфологізм – це специфічна для XX століття форма художнього мислення, що передбачає особливе ставлення до міфологічних сюжетів, образів і символів,

які не стільки відтворюються, скільки програються або перетворюються, тим самим народжуючи нові міфи, співвідносні з сучасністю. Таким чином, неоміфологічне мистецтво XX століття як би постійно посилається на найдавніші зразки, порівнює себе з обраною культурною традицією.

Активні процеси реміфологізації характеризуються складністю рівнів засвоєння фольклорно-міфологічних традицій, явною направленістю на дослідження протиріч духовного світу особистості. В новому культурно-історичному контексті загальновідомі міфи та легенди піддаються прямому осучасненню, часто отримують національно-психологічні характеристики³.

Цілком очевидно, що постійні „реанімації” давнього матеріалу створювали псевдоідеалізований образ античності, які представники різних течій доповнювали та змінювали в залежності від потреб тогодення. Крім того, очевиднішим є той факт, що античність відіграла настільки важливу роль в історії європейської культури завдяки своїй спадщині, в якій міститься неймовірне ідеологічне багатство людства.

Іншими словами, міфологічні та легендарні структури є каталізатором та концентратом суспільної пам'яті, що дозволяє через сполучення змістових різночасових рядів включати конкретні процеси в контекст світових духовних пошуків та традицій та досліджувати аксіологічні детермінанти створених художніх моделей⁴.

Перспективи подальшого дослідження. Аналіз та порівняння легендарно-міфологічного матеріалу різних генетичних груп та дослідження їхнього першоджерела.

ЛІТЕРАТУРА

¹ Нямцу А. Славянские литературы в общекультурном универсуме: учеб. пособие / А. Нямцу. – Черновцы: Черновицкий нац. ун-т., 2012. – 520 с.

² Аникст А. Теория драмы от Гегеля до Маркса / А. Аникст. – М.: Наука, 1983. – 288 с.

³ Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.

⁴ Тронский И.М. История античной литературы: Учеб. для ун-тов и пед. ин-тов. – 5 е изд., испр. / И.М. Тронский – М.: Высш. Шк., 1988. – 464 с.

⁵ Нямцу А.Є., Добринчук О.О. Троянська міфологія у літературному контексті: монографія / А.Є. Нямцу, О.О. Добринчук. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 216 с.

Бронских С.В. МИРОВЫЕ ДУХОВНЫЕ ПОИСКИ ОТ АНТИЧНОСТИ ДО ЭПОХИ РОМАНТИЗМА.

В статье проанализированы обращения современной литературы к легендарно-мифологическому материалу, что считается попыткой формальной реконструкции прошлого. Попытка по-новому, современно его пережить, то есть осмыслить это прошлое в качественно ином духовном контексте, найти и вычленить глубокие связи и взаимообусловленность удаленных друг от друга эпох, смоделировать разность этических потенциалов, сложившейся противоречивой динамикой общественного прогресса на современном материале раскрывает объект данной работы.

Ключевые слова: современная литература, легендарно-мифологический материал, реконструкция прошлого, общественный прогресс.

Brons'kykh S.V. LE BUT DE L'ARTICLE DONNÉ EST LA RECHERCHE DE LA LITTÉRATURE MODERNE DU MATÉRIEL LEGENDAIRE ET MYTHOLOGIQUE.

On pense que c'est une tentative de reconstruire le passé. L'objet de l'article est de trouver de nouvelles possibilités de reconstruire le passé, de comprendre dans un nouveau contexte spirituel, de trouver de nouvelles liaisons entre différents siècles et de modeler les progrès sociaux et le potentiel de l'humanité.

Mots-clés: la littérature moderne, le matériel légendaire et mythologique, la reconstruction du passé, le progrès social.

УДК 811.111'37

Наталія Гешко,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
f.languages@bsmu.edu.ua

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ
ЯК СИСТЕМНО СТРУКТУРНЕ
УТВОРЕННЯ ТА МЕТОДИ
ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Key words: *lexico-semantic field, nucleus, central part, periphery, structure, method.*

Heshko Nataliia. LEXICO-SEMANTIC FIELD AS THE STRUCTURAL UNIT AND METHODS OF ITS INVESTIGATION.

Lexico-semantic field is one of the key concepts in linguistics which is presently investigated. The article deals with the peculiarities of development of the field method, specification of the concept of lexico-semantic field, its structure and also the possibility of complex study of the field components, particularly in the semantic, paradigmatic and structural aspects. General theoretical fundamentals of the lexico-semantic field investigation in linguistics were observed; the notion of lexico-semantic meaning and semantic structure of the word were determined in the linguistic tradition; the structure of lexico-semantic field was investigated and the main methods of the research were distinguished.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики є дослідження лексики у вигляді семантично-інтегрованих частин – лексико-семантичних полів. Розвиток мовознавчої науки супроводжується інтенсивним пошуком теоретичних основ дослідження лексико-семантичного рівня, встановлення його системно-структурних елементів, відношень між ними. Через динамічний характер функціонування мовних одиниць існує потреба постійного уточнення системи лексичних значень та структурування словникового фонду мови.

Отож, **об'єктом** аналізу є лексико-семантичне поле, а **метою** дослідження – сучасне розуміння поняття лексико-семантичного поля, особливостей його структури та репрезентації в мові.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**:

- а) з'ясувати погляди мовознавців на поле як лінгвістичне явище;
- б) охарактеризувати ознаки лексико-семантичного поля;
- в) проаналізувати структуру лексико-семантичного поля.

Сучасний етап розвитку науки про мову характеризується новим розумінням деяких традиційних лінгвістичних проблем, до яких належить і проблема польового підходу до аналізу мовних одиниць. Польовий підхід до вивчення лексичних одиниць мови робить

можливим проникнення в глибину семантичних взаємозв'язків лексем, з'ясування ієрархічних взаємовідношень концептів, що вони виражають.

Ідеї та принципи семантичного аналізу мови, які надалі були об'єднані під загальною назвою „дослідження семантичного поля”, виникали і склалися поступово. Теорії поля більше ніж сто років, однак це не зменшує цікавості науковців до її дослідження. Перші праці про закономірності семантичних зв'язків між мовними одиницями і про системний характер лексики з'явилися ще наприкінці XIX – на початку XX століть. Формулювання цих ідей та принципів ми знаходимо в працях О. Потєбні, М. Покровського, Й. Тріра, В. Порцига, Н. Дьорушнера, О. Духачека, Р. Хоберга, Р. Освальда та ін.

М. Покровський у своїй праці „Семасіологічні дослідження в галузі древніх мов” зазначив: „Слова та їх значення живуть не окремим одне від одного життям, а об'єднуються в нашій душі, незалежно від нашої свідомості, в різні групи, причому основою для угруповання є подібність або протилежність за основним значенням. Зрозумілим є аргіогі, що такі слова мають подібні чи паралельні семасіологічні зміни і у своїй історії впливають одне на інше; що ці слова вживаються в подібних синтаксичних сполученнях”¹. Водночас, незважаючи на висвіт-

лення теорії поля, низка питань залишаються відкритими для обговорення.

Як інколи показує практика, деякі мовознавці, досліджуючи різні лінгвістичні явища, помилково зараховують застосовані методи аналізу до польових. Нерідко таким студіям бракує чітких, переконливих аргументів на користь польової методики.

Незважаючи на деякі неточності у тлумаченні терміна „поле”, спробуємо виділити кілька напрямів у польовому підході і коротко розглянути праці тих дослідників, які стали фундаторами „польового” принципу вивчення лексики.

Засновником „польового методу” вивчення лексики справедливо вважають німецького вченого Й. Тріра. Саме він розробив нові принципи системного аналізу лексики, використавши у своїх дослідженнях глибокий теоретичний та фактичний матеріал. Й. Трір розглядав мову окремого періоду як сталу та відносно закриту систему, в якій слова з певним, неізолюваним змістом залежать від інших, поєднаних з ними слів. Заслугою німецького вченого можна вважати те, що він уперше розмежував поняттєве та лексичне поля та ввів ці терміни в лінгвістичний ужиток.

Під *поняттєвим* полем він розумів структуру окремої поняттєвої сфери чи низки понять, які наявні у мовній свідомості, що не має в мові своєї, особливої, відповідної їй зовнішньої форми виявлення. Слово виявляє значення тільки всередині цілого поля і завдяки цьому цілому².

Лексичне поле утворене зі слова та поняттєво споріднених з ним слів, під порядковується замкненому поняттєвому комплексу, внутрішній поділ якого представлений у поділеній структурі лексичного поля. Проте межа між поняттєвим і лексичним полями, як і термінологія Й. Тріра, не є чіткою. Вважається, що всі поняття, які є у мові, поділяються на закриті групи за подібністю або відмінністю значень. У таких групах кожне поняття існує тільки завдяки спів відносності його з іншими поняттями в групі, а зміна якогось поняття або його випадання спричиняє перебудову цілої групи. За Й. Тріром, саме так і відбувається зміна структури семантичного поля, в результаті зміни значення окремого компоненту поля, а, отже, і зміна лексичної системи мови загалом. Учений вважає, що слухач може зрозуміти слово лише у тому випадку, коли в його свідомості присутнє все поле словесних знаків, оскільки слово має значення тільки усередині цілого поля і завдяки цьому цілому.

Відповідаючи на критику своєї концепції, він підкреслював, що його підхід був продиктований не загально-філософськими чи загально-лінгвістичними, а суто практичними міркуваннями. Й. Тріра цікавило насамперед, що може бути взяте за основу при виділенні певної сукупності слів із загального лексикону. На його думку, таким критерієм може бути наявність спільних значень у цієї групи слів. Отже, Й. Трір у своїх працях розвинув учення про поле в лінгвістиці, в яких воно отримало назву „семантичне поле”.

Хоча концепція Й. Тріра слугувала стимулом для подальших досліджень структурних відношень між словами мови, низка вчених критикували окремі принципи теорії лексико-семантичного поля Й. Тріра. До головних вад польового підходу можна віднести те, що мовознавець розглядав тільки іменні утворення із недостатньою кількістю матеріалу. Критиці піддавалися закритий характер поля, його чітко фіксовані межі та непересічні контури. Крім того, Й. Трір не враховував полісемії, внаслідок чого межі полів виявлялися штучними. Л. Блумфілд вважає, що вадами дослідницької практики Й. Тріра та його учнів є дослідження переважного матеріалу давніх мов. Однак, основним недоліком теорії Й. Тріра, як відзначає низка зарубіжних критиків, стала власне процедура виділення семантичного поля.

При парадигматичному польовому підході, який ґрунтується на концепції Й. Тріра, у лексиці виявляються дві особливості. По-перше, за такого підходу аналізуються групи лексем. По-друге, елементам цих груп приписується наявність спільних семантичних ознак. Проте із цієї обставини ще не випливає, що такі групи можна трактувати як поля, тому що різним є походження спільних семантичних ознак у різних групах лексем.

Серед концепцій поля, для яких характерна його інтерпретація як парадигматичного явища, уваги заслуговує концепція Е. Косеріу. Автор визначає лексичне або словесне поле як лексичну парадигму або сукупність лексем, об'єднаних спільною лексичною цінністю і протиставлених одна одній завдяки мінімальній різниці в лексичному значенні³.

Ідеї Й. Тріра знайшли подальше втілення у працях німецького лінгвіста Л. Вайсгербера. Автор розвивав теорію поля як систему, законом розвитку якої вважав закон органічного виокремлення з цілого. Вчений приділяє увагу словесним полям, досліджуючи безпосередньо значення слів. Намагаючись створити поле, Л. Вейсгербер вихо-

див із головного слова, вивчаючи диференційні ознаки значень слів у полі, заклавши таким чином основи компонентного аналізу. У концепції Л. Вейсгербера простежується бажання довести, що в мові лексичне поле є об'єктивною реальністю, яка базується на твердженні про те, що лексичне поле завжди збігається з поняттєвим і не є асоціативним полем⁴.

С. Уллман вважає, що у формуванні теорії поля найближче до Й. Тріра стоїть Г. Ібсен. Насправді ж підхід Г. Ібсена до питань існування поля зовсім відрізняється від тріровського. Хоча Г. Ібсен уперше вжив термін „смысловое поле” щодо групи слів-назв металів у східних мовах, він вважав, що одну семантичну групу утворюють тільки ті споріднені за змістом слова, які однаково оформлені, тобто завдяки смисловій близькості отримали однакове морфологічне оформлення⁴.

На думку Г. Щура, крім поля як парадигматичного явища, виділяють *синтагматичні* або *синтаксичні* поля, тобто словосполучення та синтаксичні комплекси, у яких розглядають обставини семантичної сумісності компонентів. Можливість об'єднання певних структурних моделей у синтаксичні поля автор убачає в тому, що між ними існують реальні семантичні й функціональні зв'язки, в яких відображено відповідні взаємозв'язки об'єктивної реальності⁵.

Ф. Жилка визначав семантичне поле як складну функціональну системно-структурну одиницю лексично-семантичного рівня. Він наголошував на тому, що об'єднання слів у лексико-семантичне поле можливе лише за наявності спільних значеннєвих сем, що забезпечують семантико-смислові зв'язки в межах утвореної одиниці.

Інше бачення семантичного поля знаходимо в працях В. Порцига. На першій план він ставить слова як самостійні мовні одиниці та основні, найхарактерніші зв'язки їхніх значень, що виявляються у словосполученнях і деривації слів. В. Порциг намагався виявити зв'язки, закладені в самих значеннях слів. „Його поля – прості співвідношення, які складаються з дієслова та суб'єкта чи об'єкта або прикметника та іменника”⁴. При цьому домінуючими є слова, здатні виражати ознаки і виконувати предикативну функцію. Як бачимо, на переконання дослідника, тільки дієслово та прикметник може бути ядерним елементом семантичного поля. Саме ж поле включає в себе ті мовні елементи, які сполучаються з ядерним. Таким чином, „семантичне поле” Порцига ґрунтується на валентних властивостях слів і являє собою син-

тагматичні утворення, на відміну від парадигматичних полів Й. Тріра.

Разом з В. Порцигом нове розуміння „семантичного поля” пропонують А. Йолес та К. Ройнінг. А. Йолес розглядає корелятивні пари слів, які показують, що ці семантичне відношення зберігаються, хоча для їх вираження можуть використовуватись різні слова. Таким чином, головним критерієм, за яким слова об'єднуються в певну групу, в „смысловое поле” в А. Йолеса, є наявність між словами семантичних зв'язків. Тому вивчення „семантичних полів” повинно починатися для нього, з визначення типу значення, за яким слова об'єднуються в єдине смислове ціле.

Практичний розвиток ідеї А. Йолеса знайшли в дослідженні „поля” К. Ройнінга, який розробив методику порівняльного вивчення подібних груп слів у різних мовах. В основі його методики лежать два основні положення:

1. Значення слів найточніше можна вивести тільки на основі їх вживання у контексті.
2. Те, що виражається одним словом, можна висловити групою слів. Слово існує автономно, але водночас потрібно мати на увазі ціле лінгвістичне поле – синонімічні йому слова⁶.

Серед російських мовознавців проблемою поля вперше зацікавилися О. Гулига та Є. Шендельс. Під полем вони розуміють насамперед граматико-лексичне поле як „сукупність засобів, які взаємодіють між собою та мають певні ознаки”. Серед найважливіших ознак поля автори називають: 1) наявність семантичних відношень (кореляцій) між складовими його словами; 2) системний характер цих відношень; 3) взаємозалежність та взаємозумовленість лексичних одиниць; 4) відносну автономність поля; 5) безперервність позначення його смислового простору; 6) взаємозв'язок семантичних полів у межах всієї лексичної системи⁴.

Особливої уваги заслуговує проблема структурування лексико-семантичного поля. Більшість учених дійшли згоди щодо розуміння поля як структури, що має ядро і периферію. На думку О. Антонова, для організації семантичного поля важливими є такі елементи, як:

- 1) *ядро поля*, що представлене родовою семою – компонентом, навколо якого розгортається поле. Оскільки ядро є лексичним вираженням смислів або семантичних ознак, воно як представник усієї парадигми може замінити кожен із членів мікросистеми;

2) *центр поля*, який складається з одиниць з інтегральним значенням, що об'єднує ядро з окремими компонентами поля;

3) *периферія поля*, до складу якої входять одиниці, найвіддаленіші за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. Зазвичай периферійні елементи перебувають у зв'язку з іншими семантичними полями, утворюючи при цьому лексико-семантичну цілісність мовної системи;

4) *фрагменти поля*, які є водночас вертикальною ядерною і центрально-периферійною структурою і за своєю семантикою утворюють окрему гіперо-гіпонімічну конструкцію однотипного / різнотипного складу³.

Будь-яке лексико-семантичне поле має ядро, до складу якого входять назва (ім'я) поля, тісно пов'язане з нею видове ім'я, синоніми та родові ім'я, а також антоніми. На периферії поля знаходяться слова, семми яких перетинаються з ядерними словами за окремими семми.

В якості ядерної лексеми або групи лексем на роль імені поля можна обрати будь-яку лексему, що цікавить дослідника, проте, результати аналізу можуть бути обмеженими, якщо лексема підібрана невдало, якщо вона не володіє властивостями притягувати велику кількість лексем. Приналежність до ядра чи периферії прямо залежить від семантики слів, що визначає їх зміст та місце в лексико-семантичному полі.

Між ядром та периферією відбувається розподіл функцій поля: одна частина функцій переходить на ядро, а інша – на периферію. Між ядерною та периферійною зонами відсутня чітка межа. Складові елементи поля можуть належати до ядра одного поля, і одночасно бути на периферії іншого поля. Периферія поля складена з одиниць, що є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля.

Польовий принцип організації системи мови свідчить про обов'язкову наявність периферії у кожному полі. Жодне мовне явище не може складатися лише з ядра, оскільки периферія є таким же повноправним елементом лексичного значення, як і ядро.

А. Кузнецов запропонував такі неформальні критерії виділення ядра та периферії поля:

1) Слова, що відносяться до ядра, як правило, прості за морфологічною структурою.

2) Ядерні лексеми володіють більш широкою комбінаторністю, що доведено рядом статистичних досліджень.

3) Ядерні лексеми є більш психологічно значимими.

4) Слова-запозичення, зазвичай, відносяться до периферії, а не до центру.

5) Семантика ядерних слів є, як правило, ширшою, ніж семантика периферійних лексем³.

Семантична будова поля (ядерно-периферійна структура в мові), як зазначає С. Денисова, „утворена не за ознаками бінарної опозиції (релевантність / нерелевантність), а за принципом градування – ступеня виявлення ознак із центром, що складається з ознак високого ступеня детермінованості, і периферії – явищ із високим рівнем варіативності”⁷. Водночас М. Жгенті наголошує, що семантична впорядкованість словесного поля зумовлена семантичною ознакою та словесним значенням одиниць, що входять до його складу. Дослідник пропонує методику „семантичних ознак”, що дозволяє порівнювати структурно-семантичні організації полів різних мов.

Семантичне поле поділяється на семантичні підсистеми, що покривають меншу, порівняно з семантичним полем, ділянку позамовної дійсності. В. Звєгінцев виділяв, наприклад, такі лексико-семантичні системи як групи слів, що репрезентують „так би мовити часткові підрозділи” більш загальних понять, виражених словами з „узагальнюючим значенням”; групи слів синонімічного характеру; групи слів, в основі яких лежать „інші принципи визначення загального значення”⁸. Отже, семантичне поле розглядається як таке об'єднання, яке в свою чергу поділяється на ряд лексико-семантичних груп, а співвідношення цих понять трактується як співвідношення загального та конкретного.

Деякі вчені стверджують, що більший обсяг лексико-семантичної групи створюється за рахунок приєднання до поля одиниць різних частин мови.

„Семантичне поле, пише Слесарева – є найбільш високим рівнем лексико-семантичних зв'язків парадигматичного характеру. Семантичне поле об'єднує слова різних частин мови, що перебувають між собою в безпосередніх семантичних зв'язках”. Під час аналізу подібних лексичних груп простежується польовий характер цих мікросистем. На думку вченого, лексико-семантична група характеризується досить високим ступенем упорядкованості зв'язків між одиницями, а семантичні зв'язки у полі – різним ступенем упорядкованості (від ядра до периферії).

В. Абрамов розглядає лексико-семантичну групу (ЛСГ), як об'єднання значень слів, які містять конкретні поняття, що різняться ступенем виявлення якості, ознаки, дії і протиставленими якостями ознаки, дії, предмета, явища. ЛСГ формується у процесі взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Її складовими є різного роду спільні семантичні компоненти, семантичні деривати, семантичні сітки, в яких реалізуються семантичні тотожності, протилежності та ін.⁹

При порівнянні семантичного поля Й. Тріра (лексико-семантичної мікросистеми) і лексико-семантичної групи В.В. Левицький виділяє декілька диференційних ознак, а саме:

1. Мовна / позамовна обумовленість лексичних зв'язків. Елементи семантичного поля об'єднані в першу чергу позамовно, елементи ж ЛСГ об'єднуються насамперед внутрішньомовними відношеннями.

2. Матеріальність / нематеріальність. Якщо для семантичного поля характерні як конкретні, так і абстрактні слова одного рівня, то ЛСГ може складатися зі слів, що позначають матеріальні чи ідеальні об'єкти, а також зі слів з абстрактним і конкретним значеннями.

3. Дискретність / недискретність. Семантичне поле та інші мікросистеми можуть позначати дискретні та недискретні об'єкти зовнішньої дійсності. Але при типологічному вивченні мов ЛСГ, на відміну від семантичного поля, є непридатною, оскільки вона ґрунтується на мовних відношеннях.

4. Обсяг групи. Семантичне поле може складатися з двох лексичних одиниць, тоді як ЛСГ складає більша кількість.

5. Тип і місцезнаходження імені групи. У ЛСГ домігантою є ціле слово, яке входить до складу групи. В семантичному полі ідентифікатор, який є не словом, а словосполученням (словоутворенням), позначає родові поняття і не є членом угруповання. Члени семантичного поля об'єднані одним спільним компонентом.

6. Тип відношень всередині мікроструктури. Елементи семантичного поля перебувають частіше у відношеннях комутації, синонімічного ряду – у відношеннях субституції. Для ЛСГ ж характерні обидва типи системних відношень.

7. Конфігурація мікросистеми. ЛСГ та семантичний ряд є двовимірними утвореннями, а семантичне поле може бути як одно-, так і двовимірним угрупованням⁴.

Слід звернути увагу на методи дослідження лексико-семантичного поля. Компонентний аналіз дозволяє дослідити семантичну структуру одиниць лексико-семантич-

ного поля; метод опозицій розкриває системні відношення між лексичними одиницями в полі; метод семного аналізу словникових дефініцій спрямовано на виявлення збігу та розходжень у семантиці складників поля; метод кількісного аналізу залучено для підрахунків лексем і сем та визначення обсягу семантичних компонентів одиниць поля, спільних з ядром. Контрастивно-описовий метод ґрунтується на виявленні схожості та відмінності досліджуваних одиниць і для спостереження над мовним матеріалом, що входить до складу лексико-семантичного поля.

Досвід досліджень у сфері семантики виявив доцільність інтеграції польового і компонентного підходів. У результаті такої інтеграції можливо точно вказати в термінах компонентного аналізу організацію лексико-семантичного поля, відношення між його конститuentами і багато інших властивостей.

Аналізуючи здобутки в польових дослідженнях, можемо відзначити досить довільне використання терміна „поле” у мовознавстві. З одного боку, деякі вчені у визначеннях подають максимальний, дещо надлишковий перелік ознак семантичного поля (обширність, смислова атракція, цілісність, впорядкованість, взаємозначеність елементів, повнота, безперервність, довільність і розмитість меж тощо), з іншого боку, наголошують тільки на належності до поля слів зі спільним компонентом значення та різним граматичним значенням або на зв'язку з однією і тією ж денотатною сферою. На нашу думку, вивчення семантичних і функціональних особливостей мовних елементів у складі певних мікроструктур за допомогою польових методик має все ж величезне практичне значення, враховуючи той факт, що при комунікації лексичні засоби можуть доповнювати, замінювати чи посилювати значущість один одного, а також використовуватися в синтезі.

Отже, лексико-семантичне поле – це семантико-парадигматичне утворення, що має певну автономність і специфічні ознаки організації: спільну нетривіальну частину у тлумаченні, ядерно-периферійну структуру, існування зон семантичного переходу. Хоча метод опису лексики за допомогою семантичних полів в сучасній семантиці застосовують не так часто, вважаємо все ж, що в поєднанні з іншими методиками польовий підхід має ще досить широкі перспективи.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Покровский М.М. Семасиологические исследования в области древних языков / М.М.

Покровский. – Москва: Ком. Книга, 2006. – 128 с.

² Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж.П. Соколовская. – К.: Наукова думка, 1990. – 183 с.

³ Кузнецова А.И. Понятие семантической системы языка и методы её исследования / А.И. Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1963. – 60 с.

⁴ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

⁵ Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.

⁶ Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учеб. пос. / И.М. Кобозева. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

⁷ Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова. – К.: Вид-во Київського державного лінгвістичного ун-ту, 1996. – 294 с.

⁸ Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А. Звегинцев. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 248 с.

⁹ Ахметжанова Р.Н., Ахметжанов Б.Н. Проблема функционально-семантических полей / Р.Н. Ахметжанова, Б.Н. Ахметжанов // Теория поля в современном языкознании. – Уфа. – 1991. – 101 с.

Hechko Nataliya. LE CHAMP LEXICO-SÉMANTIQUE COMME SYSTÈME STRUCTURELLE ET LES MÉTHODES DE SA RECHERCHE.

Le champ lexico-sémantique est un des principaux concepts de la linguistique contemporaine. L'article est consacré aux particularités du développement de la méthode des champs lexicaux dans la linguistique. Le but de l'article est de préciser les concepts lexico-sémantiques des champs,

leur structure, ainsi que les composants des champs lexico-sémantiques, en particulier leurs structure sémantique et leurs aspects paradigmatiques. On a examiné les aspects théoriques de l'étude du champ lexico-sémantique dans la linguistique; on a défini le concept lexical de la valeur et de la structure sémantique de mots dans les traditions linguistiques; on a étudié la structure lexico-sémantique, on a mis en évidence les principales méthodes de recherche du champ lexico-sémantique.

Mots-clés: *le champ lexico-sémantique, le noyau, le centre, la périphérie, la structure, la méthode.*

Гешко Наталья. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ КАК СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И МЕТОДЫ ЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ.

Лексико-семантическое поле является одним из ведущих понятий в лингвистике, которое исследуется в наше время. Статья посвящена особенностям становления полевого метода в лингвистике и уточнению понятия лексико-семантического поля, его структуры, а также возможности комплексного исследования компонентов поля, в частности в семантическом, парадигматическом и структурном аспектах. Рассмотрены общие теоретические предпосылки исследования лексико-семантического поля в лингвистике; определено понятие лексического значения и семантической структуры слова в лингвистической традиции; исследована структура лексико-семантического поля и выделены основные методы исследования.

Ключевые слова: *лексико-семантическое поле, ядро, центр, периферия, структура, метод.*

УДК 811.161.2'373.23

**Марта Максимюк, Антоніна
Аністратенко,**
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
maksymjuk@ukr.net,
oirak@rambler.ru

**РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ГЕРОЯ
У РОМАНАХ В. КОЖЕЛЯНКА
„КОТИГОРОШКО” ТА „ТРЕТЄ ПОЛЕ”
(АНТРОПОНІМНИЙ АСПЕКТ)**

Key words: *national hero, onym, anthroponym, the archetype of the hero archetype people, archetype of death.*

Maksymyuk M., Anistratenko A. THE ROLE OF NATIONAL HERO IN THE V. KOZHELYANKA'S NOVEL „KOTIGOROSHKO” AND THE „THIRD FIELD” (ANTHROPONYMIC ASPECT).

In the article the antroponymic aspect of the national hero in the V.Kozhelyanko's novels „Kotigoroshko” and „Third Field”, the archetypal structure of novels is considered (the archetypes of the hero, the enemy of the people, exile, loser, death, grandeur, house, female goddesses).

Роман політичний анекдот „Котигорошко” вийшов друком у видавництві „Кальварія” в серії „Дефіляди” 2001 року. За ідейним спрямуванням та схемою розроблення персонажа, навіть за контекстом персонажа, тобто сюжетною схемою, роман ближчий до пригодницького роману „Третьє поле”, однак у стильовому маркуванні відчутний вплив „дефілядної” трилогії. Роль іронії вкладає текст у рамки політичного анекдоту, задля цієї ж цілі працює глибоко мотивований онімний простір роману. У мовному оформленні бачимо вже задекларований, впізнаваний бароково-неомодерний стиль викладу В. Кожелянка.

Роман „Котигорошко” названо за прізвиськом головного героя *Вишнеслава Котигорошка*. Онім „Котигорошко” у свідомості багатьох читачів, завдяки казкам, асоціюється з іменем героя-зміборця, героя, який бореться зі злом (хай навіть це зло в образі змія) і перемагає це зло. Первісно (етимологічно) ім'я „Котигорошко” (у казках іноді *Покотигорошко*) – складне ім'я, утворене від двох основ: дієслова наказового способу *коти* (*покоти*) та іменника *горошок* (*горошко*). У казках пояснюється: „Мати... набрала води да іде – коли горошина котиться по дорозі да й вскочила у відро, а вона і не бачила. Прийшла додому, виливає воду – коли дивиться: горошина у відрі; вона узяла й з'їла і од тієї горошини уродився син. Дали йому ім'я Покотигорошко; він росте не по годинах, а по хвиликах”¹.

У В. Кожелянка *Котигорошко* – звичайна людина, але паралелі з казковим героєм можна простежити. Як і всі його друзі, вчиться у „веенезі” і мріє про „блискучі халяви”.

Але він, як кажуть, має голову на плечах і це допомагає йому – його військова кар'єра (порівняно з кар'єрами тих же його друзів) справді „росте не по днях” (своєрідна паралель з казковим Котигорошком). Зрештою, герой досягає найвищої влади – стає президентом України.

Цікаво простежити кількість антропомоделей, ужитих автором для називання головного героя. Найуживанішим виступає прізвище (*Котигорошко*) – використано 529 разів; далі ім'я (*Вишнеслав*), яке вжито 42 рази; антропонімоформулу ОІ+прізвище (*Вишнеслав Котигорошко*) фіксуємо на сторінках роману 5 разів. Така антропонімоформула, як прізвище + ім'я + по батькові у романі нами не зафіксована. Антропонімоформула особове ім'я+ім'я по батькові зафіксована лише одна – *Горохій Вишнеславович*. Такі антропонімоформули, як відомо, не були характерні для українців (особливо це стосується Західної України та Буковини), а привнесені з російської системи найменування, і саме тому, на нашу думку, В. Кожелянко не використовує антропонімоформули такого виду.

На позначення головного героя В. Кожелянко використовує ще й інші, дещо „специфічні” власні назви – *Горохій, Горохій Вишнеславович* (так називає себе Котигорошко під час візиту до Ярини) та *Маг К.Т. Горошко* (ця власна назва використовується у розділі, де *Котигорошко* з *А.Г. Рипною* перебувають в астральному світі, на шостому небі і потрапляють на свято до *Вельзевула*). Ім'я „Горохій” та антропонімоформула „Горохій Вишнеславович” – це

переінакшене, своєрідно обігране прізвище *Котигорошко* та антропоформула *Вишнеслав Котигорошко*. Це обігрування ґрунтується на близькості основ казкових імен „*Горох*” та „*Котигорошко*”. Адже, як зазначав В.Д. Ужченко, „ще раніше фольклорист О.М. Афанасьєв (1826-1871) пов’язував ім’я Горохачаря з міфологічним богатирем Котигорохом, що народився з горошини, яку проковтнула цариця”². В антропонімоформулі *Горохій Вишнеславович* В. Кожелянка, обігруючи антропонім на позначення свого героя (*Вишнеслав Котигорошко*), творить з особового імені ім’я по батькові, а з прізвища – особове ім’я. Таке перетворення імені дає можливість авторові натякнути на те, що головний герой уже поважного віку (ім’я *Горох*, зокрема у фразеологізмах на кшталт „за царя Гороха”, сприймається як хронотопічне ім’я, тобто „часи Гороха” для нас передовсім давні³).

Головний персонаж роману Вишнеслав Котигорошко із усіх життєвих воєн виходить також живий та переможний, проте так само нікому не потрібний: не сприйнятий ані коханою жінкою Яриною, ані власними дітьми (донька Ярослава не бажає бачити батька, один син загинув, а другий веде негідний спосіб життя). Він розуміє марність героїзму: цій нації не потрібен герой.

Проблема національного героя України часто піднімається в історичних, психологічних студіях, її розглядають в межах літературознавчих питань постколоніальної критичної школи О. Забужко, В. Даниленко, Є. Кононенко, В. Агеєва, І. Набитович, К. Родик, не оминають проблему втрати національного героя також серед концептів національної картини світу й патріотично налаштовані періодичні видання „Літературна газета”, „Друг читача”, „Критика”, „Пост-Поступ”, „Четвер”, „Сучасність”, „Дніпро”, „Слово і час”.

Однак розв’язати її можна тільки врахувавши три компоненти проблеми. По-перше, вона містить прямий зв’язок із пам’яттю народу, роду, родини, зокрема й канонічною пам’яттю, що не являється антиномією до забуття. По-друге, вона керується значенням і зв’язками архетипних структур (архетипи героя, ворога, народу, вигнанця, невдахи, смерті, величі, хати, жінки-берегині). По-третє, постколоніальні студії вкладають в систему національно-етичні зміни, які спостерігають і фіксують історики, психологи та літературознавці (останні, – вже у задзеркаллі).

Окремого слова заслуговують алюзії, використані автором у романі „Котигорошко”. Структуризація сходження Кожелянкового

Котигорошка по службовій драбині від чотаря до генерала-хорунжого, від курсанта до президента України відбувається за переліком здійснених подвигів, яких у романі всього три. І хоч їх не 12, алюзія на діяльність міфічного Геракла справджується і містить іронічну сему, враховуючи, що ці „подвиги” перетворюють національного Героя на душогуба. Назви більшості розділів книги носять алюзійний характер: „Отруєння славою” (алюзія на стійке словосполучення, яке часто фігурує в літературних творах, „випробування славою”), „На варті українських пірамід” (алюзія на відому радіопередачу „На варті українського відродження”, яка спровокувала масове використання цієї назви у ЗМІ), „Таємний сніданок” (алюзія на біблійну „Таємну вечерю”) та ін.

Отож, розгляньмо три вказані аспекти на основі двох романів В. Кожелянка „Котигорошко”, „Третє поле”. Найперше з’ясуємо діалектичний зв’язок із пам’яттю народу, роду, родини, зокрема й канонічною пам’яттю, що не є антиномією до забуття. Загалом класична філософія літератури схильна розглядати пам’ять як сукупність спогадів, відображених у мистецькому творінні. Таким чином, за Малларме, „забуття позначає межі світу, трансцендентованого мистецтвом слова, що спромагається створити новий світ”, – пише автор статті Жан Болак і продовжує, – „[...] все, що коли-небудь було сказане, може бути сказане знову, уникнувши стирання за допомогою створеної заново системи відліку[...]”⁴. Однак, пам’яті притаманна подвійність: до неї звертаються, її відроджують або їй підкоряються.

Творення смислу передбачає дистанціювання від минулого та фактів, збережених пам’яттю. Але глибина минулого незмірна і незапам’ятна (*immemorial*), а отже, „незапам’ятовувана” (*unvordenklich*), настільки ж недосяжна, як і сучасність, що минає. З цієї причини малі та великі суспільства створили горизонти, більшою чи меншою мірою, міфічні. „[...] Історичне – це, власне, не факти, які можна час від часу порівнювати із сучасністю, а те, що традиція в певний момент була переупорядкована, реорганізована та перепланована таким чином, щоб провідні принципи і навіть поставлена мета, постали очевидними для нас [...]”⁵. Саме в цій перспективі можна оцінити важливість пам’яті, якої вимагає протяжність корпусу історії, що збільшується завдяки своїм локальним актуалізаціям. Битви за пам’ять вписуються в ці традиції, розділяючи народи, що визначають наново свою ідентичність.

Хоча історичне пізнання просувається вперед та підноситься в суспільстві на досі небачений рівень точності, воно залишається просякнуте заборонами, політично мотивованим забуванням та вимушеною міфотворчістю. Останнім оплотом збереження пам'яті від зазіхань новітніх чи давніх історичних міфів залишається пам'ять роду, що яскраво відображено в українській національній історії.

На протигагу пам'яті, якій опонує забуття, існує т. зв. канонічна пам'ять як спосіб осмислення явищ культури (в ширшому значенні = цивілізації). Канонічну пам'ять можна уявити у вигляді інтелектуального ядра, яке включає історичні події та способи реагування на них народів чи окремих особистостей разом з висновками про їхню правомірність і мотивованість. Канонічну пам'ять нерідко називають історичною правдою, оскільки вона виконує роль взірця, тестора новітніх соціальних, політичних чи культурних подій. Відображення її в історичній літературі та рівень накладання „двох правд” (історичної та життєвої) однозначно трактує в монографічній праці проф. Б. Мельничук „[...] життєва істина, що включає в себе наші уявлення, погляди як на сучасне, так і на минуле – менш чи більш віддалене. Стосовно останнього говорять про правду історії або про історичну правду, яка під пером майстра слова стає правдою художньою”⁶. Таке тлумачення справедливе для історико-біографічної літератури, в контексті якої можемо говорити про національного героя, який був також діячем історії. В українській національній пам'яті державних діячів, які беззаперечно виступають національними героями (на відміну від більшості націй світу) майже немає.

В. Даниленко в розділі „Архетип героя” книги „Лісоруб у пустелі: письменник і літературний процес” аналізує властивості та характеристики героя, який може стати українським національним героєм „Котигорошко, який перемагає сильного і злого ворога, зовні непоказний і не схожий на супермена, він не велетень, у нього немає рельєфних м'язів і гордовитого погляду, а поєдинки для нього – буденна справа. У цій неяскравості Котигорошка найбільша загадка, що розкриває суть нації: війна не її покликання, та коли вона приходить на поріг, тоді героєм може стати кожен”⁷. Альтернатив виходило багато, проте не всі, хто могли б, стали ними. Переважно мілітарні герої зайняли нішу романтичного героя, а не національного: „[...] гайдамаки, опришки, запорожці і благодійні розбійники – ось ідеал романтичного героя, схований у глибинах загад-

кової української душі, схильної до анархізму”⁸. Канонічна пам'ять утвердила їхню маргінальну роль „Робін Гуда”. Власне, цей аспект використав В. Кожелянко у створенні образів персонажа та ідейного рівня „Котигорошка” і „Третього поля”: уклав у своїх Котигорошка та Рана риси обох згаданих героїв. „Стрункий, кароокий, чорновусий красень”⁹ Вишнеслав Котигорошко володіє, окрім зовнішньої привабливості, необхідними якостями героя обох типів: діяльний, цілеспрямований, мислить глобально й абстрактно, вправний стратег і воїн, амбітний, артистичний, мріє бути героєм України. Образ Рана з трипільського поселення Летючого Пса подібний, щоправда, дещо підкорегований під ймовірного героя-трипільця: майже ідеальний молодий чоловік, розумний, далекоглядний, вправний воїн, стратег і тактик, безстрашний аж до страху перед собою, автентичний у поведінці й мотиваціях, має розвинену інтуїцію, енергійний, амбітний, кмітливий.

Усі названі якості складають резерв розвитку головних дійових осіб (а отже – сюжетних схем). Проте, головні герої в романах В. Кожелянко не являються єдиними спадкомцями протообразу героя. Генерал-гетьман, міністр мілітарних справ Жовтовод-Водяник з роману „Котигорошко” і вожді Ур, Рум – із „Третього поля” так само підпадають під цю схему. Серед жіночих образів, з певною мірою узагальнення, відносимо сюди Ярину Савойську – не реалізовану любов В. Котигорошка та Леду – трагічне кохання вождя Рана. Різні за спрямуванням та фабульною місією персонажі героїчного типу дозволяють автору претендувати на епічність твору, враховуючи, що В. Кожелянко узявся прослідкувати життя кількох поколінь протягом розгортання сюжетної дії.

Вперше читач зустрічається з Вишнеславом Котигорошком, коли той закінчує навчання у Чернівецькому військовому інституті імені 300 Героїв-парашутистів і отримує, крім першого старшинського звання чотаря, наступне службове направлення. Перша ж описана сцена належить вже до розряду романтичних – дуель між двома курсантами Титом Яблуненком і Вишнеславом Котигорошком.

Знайомство з Раном відбувається також у схожих обставинах: під час двобою з оленем. Цей двобій міг би зватися полюванням, якби Ранові не було чотирнадцять років. Отже юний мисливець здобуває звання чоловіка і відповідний статус у громаді. Проте, вроджена допитливість та схильність до філософу-

вання перекреслює Ранові можливість „тихого щастя”: хлопець прагне пригод і визнання.

Протягом сюжетної дії обох романів схеми персонажів та контекст персонажів (фабульні схеми) підпорядковані також символічним та протоструктурам ідейного рівня творів. Архетипні структури романів являють собою підґрунтя символічних конструкцій, якими автор керується у здійсненні етичних та естетичних надбудов. Йдеться про найважливіші архетипи: героя, ворога, народу, вигнанця, дурня (невдахи), жінки-берегині, смерті, величі та їхній зв'язок з типовими моделями поведінкових характеристик.

„За змістовими характеристиками більшість традиційних образів легендарно-міфологічного походження є своєрідними психологічними типами або моделями, які відображають суттєві – як правило, екзистенційні – сторони індивідуального або колективного буття”¹⁰ робить висновок з порівняльного аналізу світових літературних архетипів А. Нямцу. Поліфункціональність традиційних сюжетів та образів, заснованих на архетипних явищах, обумовлена тим, що вони є відкритими художніми системами. Внаслідок цього вже протягом віків відбувається т. зв. „штурм образів”¹¹. В новому контексті загальновідомі образи і символічні структури одержують нові трактування, підлягають осучасненню.

Осучаснення можна відобразити в двох аспектах: формальному (нові функціональні ролі відомих образів та символів, наприклад, переосмислення образу Мефістофеля, від „Фауста” Й. В. Гьоте до „Майстра і Маргарити” М. Булгакова) та змістовому (надання нових якостей та характеристик відомим персонажам і образам: це можуть бути євангельські образи Юди Іскаріота, Ісуса Христа, Марії Магдалини, Понтія Пилата, психологізація яких приводить до осучаснення; у творчості В. Кожелянка – „Шлях Каїна в Україні”, „Діти Застою”; це можуть бути також міфологічні персонажі або міфологізовані особистості; у творчості В. Кожелянка – Котигорошко, телесики, М. Нострадамус, Магатма Ганді тощо). Також осучаснення забезпечують альтернативні вираження протообразів. В українській літературі ХХ – ХХІ ст. архетип вигнанця майже збігається з образом маргінала в суспільстві: митці, винахідники, представники найнижчого соціального прошарку (повії, безхатченки, пияки), особи з девіантною поведінкою.

Архетипи національного героя та ворога є найбільш стійкими за своїм конкретно-історичним вираженням з-поміж названих кате-

горій. Архетип іманентного ворога маємо в „Котигорошкові” – це створення, подолання і повернення Первобасаврія, безсутнісної руйнівної сили, яку насилає Котигорошко на континент Атлантиди. У романі „Котигорошко”, як і в „Третньому полі” акцент зроблено на символічному внутрішньому ворозі, тобто деструктивних відцентрових силах, що діють всередині соціуму, українського народу. Саме міжусобиці та незлагодженість у ідеологічному та культурному житті народу (у випадку „Третього поля” – громади) приводить до руйнування держави і державного утворення. Роль зовнішнього ворога формується на підставі інтенційності в масштабах агресії та нормативності задуманих конкретних дій.

Архетипи хати та жінки-берегині пов'язані з сакральним уявленням про рід, родину, пристанище людини, прижиттєве та посмертне. Отже, хата в картині світу українця виступає моделлю собі-світу, життєвого простору. Стефанія Андрусів, спираючись на методологічні засади Н. Фрая, проаналізувала архетипи Землі і Неба, Світу-Дому у поезії Б.–І. Антонича („Модус національної ідентичності: Львівський текст 30–х рр. ХХ ст.”, 2000 р.) і визначила їх трансформацію у комплекси позитивних концептів.

У романі В. Кожелянка „Котигорошко” архетип хати втілений у телесіянському журналі „Кам'яний дух”, що став на захист свободи віри, думки та вибору під час авторитарного режиму президента В. Котигорошка. Відповідно жінка-берегиня традиції – редактор журналу Ярина Савойська. Реалізація архетипів хати й жінки-берегині у „Третньому полі” співпадає з прямим вираженням самого протосимволу: Земля, Ліс, Ріка – ось хата для Рана і його громади. Вихід за зазначену життєву територію, загарбницький інстинкт Рана виводить його з-під протекторату жінки-берегині цієї „хати”, тому, смерть Леди видається нам вмотивованою: не маючи змоги створити та зберегти родинне коло, жінка помирає.

Первинні, тобто сакральні, архетипи смерті та величі діалектично пов'язані між собою. При цьому, архетип смерті амбівалентний. Залежно від зовнішнього контексту виявляється співвіднесення його з протообразами величі, пам'яті, пошани або, у чистому вияві, архетип смерті координується й протиставляється антиномічним архетипом життя й може бути визначений як затухання життя, зупинка руху, догматизація віри, крах надій і т. п.

Саме другий варіант використав В. Кожелянка у романах „Котигорошко” і „Третє поле”. У „Котигорошкові” йдеться про фі-

зичну та духовну смерть головного героя, описану в останньому розділі „Затемнення бронзи”, коли наприкінці життя він розуміє марність усіх своїх вчинків, крах сподівань на ідеальне функціонування української імперії, нездійснену гонитву за щастям, яке було весь час поруч; герой, покинутий усіма, перетворився на пам’ятник президентству та символ безперервних воєн, втрачене життя не має надії на виправлення наступними поколіннями, адже його діти або загинули, або відцурались батька. Остаточна смерть Котигорошка настає у знищенні його роду.

Подібна схема реалізації архетипу смерті у романі „Третє поле”. Ран помирає у Рангороді, залишений усіма, втративши Леду і сина, віру в створене ним божество. По фізичній смерті героя не залишиться пам’яті, адже городище буде спалене, за трипільською традицією. „У різних філософських системах, – пише В. Даниленко, – смерть має різні лики: смерть як закінчення земного циклу розвитку і смерть як кара за кармічні злочини, коли людина не виконує свою місію, а втручається в ті сфери, які їй не підвладні”¹². Друге тлумачення вповні описане у романі „Котигорошко”, а в „Третьюому ролі” сюжет не розгортається до самого кінця (фізичної смерті головного героя) й кінцева розв’язка залишена відкритою.

Найбільш сильним, характерним для української літератури, виступає архетип народу. Протягом століть бездержавності України вона звично ототожнюється з українським народом, а не територією. Тому в колективному бутті спрацьовують символічні структури, що виникли на основі архетипу народу. Проблема національного героя, розкрита на тлі образу народу, отримує глобальне значення та набирає монументальних рис.

Тема політичного реваншу України як необхідний ґрунт для розвитку нового національного героя, який міг би сконсолідувати українців навколо ідеї національної ідентичності та успішності, суголосна пост колоніальним дослідженням та з різних боків реалізується у творчості В. Кожелянка. Романи „Третє поле” та „Котигорошко” розгортають її в теорії й на практиці, відповідно, у плані історичної ретроспективи та реконструкції фантастичної історії України.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Українські народні казки: Для мол. шк. віку / Передм., упоряд. та адаптація текстів Л. Ф Дунаєвської. – К.: Веселка, 1991. – С. 223.

² Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. – К.: Рад школа, 1988. – С. 29.

³ Там само, С. 28.

⁴ Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Пер. з фр. – Том перший. – Вид. друге, виправл. – Дух і Літера, 2011. – С. 356.

⁵ Там само, С. 353.

⁶ Мельничук Б.І. Випробування істиною / Художнє оформлення В.П.Верстюка. – К.: ВЦ „Академія”, 1996. – С. 14.

⁷ Даниленко В.Г. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес [Текст] / В. Даниленко. – К.: Академвидав, 2008. – С. 164.

⁸ Там само, С. 166.

⁹ Там само, С. 10.

¹⁰ Нямцу А. Літературні архетипи у світовому літературному контексті [Текст] / А. Нямцу // Sacrum і Біблія в українській літературі, за ред. І. Набитовича. – Люблін: Ingvarg. – 2008. – С. 51.

¹¹ Юнг К.Г. Архетип и символ. – Москва: Ренесанс, 1991. – С. 105.

¹² Даниленко В.Г. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес [Текст] / В. Даниленко. – К.: Академвидав, 2008. – С. 180.

Maksymyuk M., Anistratenko A.

LE RÔLE DES HÉROS NATIONAUX DANS LE ROMAN DU V. KOZHELYANKO „KOTIGOROSHKO” ET „LE TROISIÈME CHAMP” (L’ASPECT ANTHROPONYMIC).

Dans l’aspect article antroponymnyu comme un héros national dans le romans V. Kozhelyanka „Kotigoroshko” et „Troisième pôle”, considérée comme la structure archétypale de romans (les archétypes du héros, l’ennemi du peuple, l’exil, perdant, la mort, la grandeur, maison, déesses femmes).

Mots-clés: *onym de héros national, anthroponyme, l’archétype de l’archétype de héros gens archétype de la mort.*

Максимюк М., Анистратенко А.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ГЕРОЯ В РОМАНАХ В. КОЖЕЛЯНКО „КОТИГОРОШКО” И „ТРЕТЬЕ ПОЛЕ” (АНТРОПОНИМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ).

В статье освещено антропонимический аспект роли национального героя в романах В. Кожелянко „Котигорошко” и „Третье поле”, рассмотрено архетипические структуры романов (архетипы героя, врага, народа, смерти, женщины-хранительницы).

Ключевые слова: *национальный герой, оним, антропоним, архетип героя, архетип народа, архетип смерти.*

УДК 811.111 373:61

Ніна Соловйова,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
f.languages@bsmu.edu.ua

НОВІТНІ ЛЕКСИЧНІ РЕАЛІЇ У
СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
МЕДИЦИНИ

Key words: *neologism, lexical-semantic models, pragmatic conditionality, cumulative function, informational content of the linguistic sign, variant divergence.*

Solovyova Nina. THE NEWEST LEXICAL REALITIES IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE OF MEDICINE.

The article considers the specific field of lexicology-science dealing with neologisms in the English language of Medicine; the most productive lexical-semantic models of new concepts; the factors, contributing to the divergence formation are analyzed.

Сучасна наука про мову розглядає її як складну динамічну систему. Вона безперервно розвивається, вдосконалюється, має своє минуле, теперішнє і майбутнє, тобто ця динаміка „прихована у кожному відрізку життя мови”¹.

Мова – це засіб зберігання культурно-історичної інформації, володіння нею важливе, оскільки інформативність є тією Властивістю мовного знака, яка знаходиться в основі його найважливішої функції нарівні з комунікативною – функції кумулятивної, як вираження передачі позамовного колективного досвіду. Поняття, яке постійно еволюціонує, удосконалюється, супроводжується створенням нового терміна або термінологічного сполучення для номінації всього того, що є необхідним і соціально значущим в той чи інший період розвитку мови та є квінтесенцією інтелектуальної діяльності². Саме в момент відкриття в явищі, яке слід пізнати, його багатогранних властивостей, народжуються утворення типу drug addict – наркоман; telemedicine – телемедицина; high risk group – група високого ризику, patients at risk, high risk subjects, які характеризують людей певної соціальної поведінки. Багато інноваційного входить до широкого узусу завдяки сучасним mass-media. Наприклад, назва хвороби Acquired Immune Deficiency Syndrome (AIDS) в періодичних виданнях передається такими синонімічними рядами-warning – попередження; divine punishment – кара небесна; curse – прокляття. Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти О.І. Дуда, Г.В. Колшанський, К.А. Лілліс, Л.В. Омельченко, Ю.С. Степанов, А.А. Уфимцева вважають, що актуальність дослідження предметно-понятійного поля

англійської субмови медицини, яка є найдавнішим пластом лексики, а зміст кожного терміна є результатом спостережень, узагальнень практичної роботи багатьох поколінь науковців різних спеціальностей з метою „ословлювання світу” (Worten der Welt), була зумовлена високим ступенем рухомості медичного дискурсу, частотою появи новітніх лексичних реалій, переосмисленням тих лексичних одиниць [ЛО], що вже існують у мові, але набувають іншого значення, яке звучується або розширюється.

Якісні зміни складу медичної термінології, виникнення великої кількості спеціальних денотатів, що відбулося впродовж останніх десятиліть, потребує тлумачення їхнього змісту в ракурсі соціопрагматичної обумовленості.

Ідея щодо прагматичного маркування слова не є принципово новою. Ще у 80-роки вчені стверджували, що поява у слові нового лексико-семантичного варіанта слід розглядати як наслідок його прагматичної варіативності. Під останньою лінгвісти розуміють розширення значення залежно від вживання у різних комунікативних ситуаціях відповідно до соціального, територіального, професійного та інших статусів комунікації. Когнітивні стимули виникнення нового слова вперше були визначені Ю.С. Степановим³.

На нашу думку, серед комплексу чинників, які визначають появу нових номінативних одиниць, важливе місце відводиться когнітивно-прагматичному потенціалу, тому що об’єктивно існує стійкий зв’язок між прагматикою і активними процесами номінації. Ці чинники пов’язані з відношеннями мовних знаків до людини, відношеннями між

знаковою системою і тими, хто використовує її: сприймає, говорить, інтерпретує.

Метою дослідження є опис неологізмів з позиції теорії номінації англійських медичних термінів, визначення найбільш продуктивних моделей новотворень як способів вербалізації концептів за допомогою словотворчих ресурсів, репрезентація чинників, що призводять до появи нових слів або нових значень вже існуючих дивергентів.

Об'єктом вивчення стали термінологічні найменування, представлені як окремими лексемами (терміни-однослови), так і термінологічними словосполученнями (найчастіше біноменами).

Предметом дослідження є когнітивно-прагматична та семантична варіативність нових англійських номінативних одиниць, їхні словотворчі парадигми.

Матеріалом дослідження слугували сучасні лексичні реалії, які статистично презентовані та виокремлені з англійських медичних лексикографічних джерел, патентної літератури та публікацій.

Методи дослідження: статистичний, описовий, моделювання, структурно-семантичний.

Лексикографічна практика уможливила постійне спостереження за термінологічною модернізацією, яка проявляється у формуванні фахових мов, і проводиться трьома основними шляхами: через використання внутрішніх ресурсів мови, пряме запозичення терміноелементів і конструювання нових основ, зіставлення еквівалентів термінів різних мов, що сприяє вибору найбільш оптимального варіанту терміна і введення його до вокабуляру лексикографічних джерел, а саме: галузевих термінологічних, тлумачних, перекладних словників активного типу, які націлені на вдосконалення та поглиблення знань професійної ерудиції. Встановити параметри фонду мови медицини не видається можливим, оскільки важко з достатньою чіткістю визначити межі її галузей, не говорячи вже про суміжні з нею (напр.; екологія). Щорічно арсенал медичної лексики поповнюється сотнями нових найменувань. Більш ніж 70% медичної інформації публікується англійською мовою, що відводить англійській термінофері роль термінологічної матриці науки XXI століття.

Слід зазначити, що інноваційна лексика, яка виникає для номінації нових понять за своїм характером є неоднорідною і поділяється на лексичну та стилістичну. До стилістичної належать слова або нові значення

старих слів, котрі називають вже існуючі концепти, наприклад, heart failure: current concepts and management – *серцева недостатність: сучасні концепції та терапія*. Лексичні неологізми, більшість яких є термінами або номенклатурою, новими або старими словами для називання нових предметів, явищ, понять, наприклад: pilot study, red hypotension, opportunistic pneumonia – *експериментальне дослідження, доброякісна (артеріальна) гіпертензія, пневмонія, яка спричиняється умовно-патогенними мікроорганізмами*. На думку І.В. Мотченко, поява нових термінологічних одиниць (Т.О.) є результатом нових асоціацій. Наприклад, термін physician, який в англійській мові означає лікар, у сукупності з терміноелементом tele (telephysician) набуває значення *відео кліп* у разі використання медичної інформації для навчання та вдосконалення медичних працівників.

Вивчення лексики як системи має у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві давні традиції. За останні роки дослідження номінативного складу мов збагатилось ефективними статистичними і психолінгвістичними методами.

Відомо, що дійсність у всіх її різноманітних проявах детермінує виникнення і слів, і термінів. Так, в англійській мові за даними автора Великого Оксфордського словника Берчфільда, в середньому за рік з'являється 800 нових слів⁴. Величезний потік нових слів і необхідність їхнього опису обумовили кодифікацію у існуючих лексикографічних джерелах: так додатки до тлумачних словників Барнхарта (Barnhart) фіксують біля 10000 нових слів і значень періода 1963 – 1980 років. Побачили світ 3 однотомних додатки до словника Вебстера: „6 тисяч слів” (1976), „9 тисяч слів” (1983), „12 тисяч слів” (1986). Заслужують на увагу „Словник нових слів Н. Магера” (Магера, 1982), Лемея (Le May, 1985), Лонгмана Гардіана (Longman Guardian, 1986), а також „Словник жаргону” Дж.Грина (Green, 1987).

Поява значної кількості нових слів зумовила створення особливої галузі лексикології – **неології**, науки про неологізми. Однією з невирішених проблем неології є проблема терміна „неологізм”. Від традиційних канонічних слів неологізми відрізняються особливими зв'язками з часом, які фіксуються колективною свідомістю. Деякі дослідники вважають вихідною часовою межею закінчення другої світової війни, інші пов'язують народження нових слів з роком запуску пер-

шого штучного космічного супутника (1957 р). Таким чином, критерій неологізму, з одного боку, є довільним, а з іншого – об'єктивним.

Часовою межею терміна „неологізм” ми визначаємо услід за лексикологом Бернхартом 1963 рік, який і наводиться у його словнику нових слів.

Людина, яка створює нове слово (originator), – термінологія **Найди** [Nida E.A, 1964 р], прагне індивідуалізації й оригінальності. Потім слово проходить декілька стадій соціалізації (його сприйняття в суспільстві) та лексикалізації (функціонування у мовній системі)⁵. Будь-яке нове слово має статус неологізму до тих пір, доки колективна мовна свідомість реагує на нього як на нове. Як правило, викладачі вищих навчальних закладів, вчителі шкіл, працівники засобів масової інформації поширюють його. Слово закріплюється в періодиці, а потім носії мови надають йому комунікативно-прагматичної компетенції.

Еволюція номінативної функції мови віддзеркалюється не тільки в оновленні змістової сфери співвіднесеності найменувань, але і в зміні способів номінації. В різні епохи становлення мови домінують різні шляхи творення ЛО, де діють основні типи активних номінативних процесів.

Дериваційна ономаціологія як розділ лінгвістики вивчає процес утворення нових слів, будови похідних слів, які поєднуються в певну систему та досліджує питання про те, як об'єктивна реальність, котра підлягає найменуванню, відображається в мові за допомогою словотворчих ресурсів.

Автори монографії „Англійські неслогізми” за редакцією відомого вченого Ю.О. Жлуктенко детально розглядають нові слова та значення на матеріалі неологізмів 60-70 років ХХ століття, описують термінотворчий механізм найменування нових реалій (teleworkstation), які були зафіксовані у спеціалізованих словниках, класифікують продуктивність словотворчих моделей⁶. Існують два значних джерела збагачення мови – це внутрішні і зовнішні засоби конструювання нової лексики: перші словотворчі парадигми включають словоскладання, деривацію (афіксацію), переосмислення, конверсію, аббревіацію. До зовнішніх ми відносимо запозичення, які сприяють поповненню термінологічного тезаурусу, але значно менше, ніж це було в середині століття в епоху Ренесансу. Основними центрами атракції для нових запозичень є культура – discotheque (з фр.);

повсякденне життя (напої, їжа, спорт, одяг); petit dejeuner (з фр.) – малий сніданок; kung fu (з кит.) – боротьба кунг-фу. Ми поділяємо точку зору лінгвіста В.І. Заботкіної, яка поділяє неологізми на чотири тематичні групи: фонологічні, запозичені, семантичні, синтаксичні (морфологічні – словотвірні та фразеологічні словосполучення).

Лексикографічний аналіз змісту 72 неологізмів, виокремлених нами на основі статистичного відбору із періодичних видань (Digest, The Sun) за період 1990 – 2000 рр. дозволяє зупинитися на описі провідних поняттєвих компонентів та визначення їхнього місця в лінгвокогнітивній таксономії мови медицини. З усіх видів найчастішим для утворення словобудов є семантичне переосмислення (приблизно 20% серед всіх неологізмів, виявлених нами): action – *дія, вчинок*; нове значення – *бойовик*; upper – *верхній, вищий*; нове значення – *наркотик*; bug – *жук, клоп*; нове значення – *вірус*. Перенесення найменування може здійснюватися за подібністю, пов'язаною з якимось загальним елементом змісту ЛО. Наприклад, іменник clinic, вихідне значення якого *медична клініка*, набуло нового значення – *майстерня з ремонту автомобілів, телевізорів*; в російській мові використовується термін подіатр, що означає *лікар, який працює з діабетичною стопою* і т.п.; авторська назва давньоримського вченого Авл. Корнелія Цельса (25-30 рр до н.е.) primum movens – *перший двигун* визначила сучасний семантичний аспект цього концепту: *роль серця у процесі циркуляції крові*. Фразеологічний вираз facies leonini (VII-VI рр. до н.е.) – *обличчя лева* вживається лікарями для констатації *специфічного вигляду хворого*.

У 80-ті роки словоскладання перевищило афіксацію і склало 29,5 % від усього банку неологізмів (В.І. Заботкіна, 1989); off-kilter – *безпорядний*; wet-back – *сількогосподарський робітник, що нелегально приїхав до США*; superfunky – *супермодний*; tapped-out – *бідний, як церковна миша*. Найбільша кількість цих одиниць входить до складу термінологічної групи: surface structure – *структурна поверхня*; welfare mother – *одинок мати, яка отримує соціальну допомогу*; vanity surgery – *пластична хірургія*; gene pool – *генофонд*; life science – *наука життя*; food science – *наука про раціональне харчування*; baby act – *закон про охорону прав неповнолітніх*. Іноді неологізми утворюються аналогічно до вже існуючих ЛО: normotensives – *нормотоніки* за аналогією з hypertensive –

гіпертоніки, hypotensives – гіпотоніки.

Дослідження лексичного корпусу неоконцептів 60-70 рр. ХХ століття, які зафіксовані у словнику К.Барнхарта (Barnhart C.L. „A dictionary of New English”), нараховує 1130 афіксальних неологізмів із 5000 словникових статей. Найпродуктивнішим виявився суфікс **-ist** (15% похідних) згідно з схемою [N]+Suf=N. Він сполучався з іменниками з суфіксом **-ology**, які позначають назви конкретних наук: fetology – ембріологія > fetologist-ембріолог; urology – урологія > urologist-уролог; Крім того, нові ЛО, утворені з цим суфіксом, мають значення *прибічник вчення або політики*: protection- охорона природи > protectionist- прибічник охорони навколишнього середовища; Суфікс **-er (or)** бере участь у творенні 8% похідних відповідно до схеми [N]+Suf=N: group – *групова психотерапія* > grouper- учасник групової психотерапії; downer – *депресант*; over-sleeper – *людина, яка спить більше, ніж потрібно*; rain-killer – *анальгетик*. Суфікс **-an** є малопродуктивний (2% від субстантивованих): bariatrics – *лікування від ожиріння* > bariatrican – *лікар-дієтолог*. 23% суфіксальних іменників утворені згідно з схемою [V]+Suf=N за участю 10-ти суфіксів: **-ance, -ant, -ation, -ee, -er, -in, -ing, -ment, -on, -y**. Найактивнішим з них є суфікс – **er**, деривати якого утворюють 40% неологізмів віддієслівних іменників: derepress – *біол. депресувати, активізувати (ген)* > derepresser – *біол.ген ініціатор*; highlight – *назви косметичних засобів* > highlighter – *косметичний олівець*.

Суфіксальні одиниці, за даними нашого дослідження, є менш продуктивними, але вони є найуживанішими у повсякденному спілкуванні і частіше марковані позначкою „сленг”. Так, одним із найбільш розповсюджених сленгових суфіксів є суфікси **-y, -ie**. Наприклад: groupie – *фан поп-ансамблю або зірки, які всюди їх супроводжують*; weary – *сентиментальний фільм*; tekky (techno- freak) – *людина, яка занадто захоплюється технічним прогресом*. У суфіксі **-izm** з’явився новий відтінок значення – *прихильність до чогось*: hippyizm – *прихильність до культури хіпі*; afroizm – *прихильність до культури Африки*.

Розгляд особливостей концептуальної структури неологізмів виявив **скорочення** як один із видів номінації, що є найпродуктивнішими за останні десятиріччя і відображають тенденцію до економії та раціоналізації мови⁷.

За статистичними даними аналізу досліджуваного пласта медичної лексики, кодифі-

кованого наявними лексикографічними джерелами, серед чотирьох видів скорочень (**абревіатури, акроніми, усічення, злиття**), що склали в 60-і роки 9% від загальної кількості неологізмів і 14% у 80-90 роки, превалюють **усічені** слова.

Основним видом усічення є **апостофи** – опускання фінальної частини; при цьому скороченню підлягає ціла морфема: detox – detoxification – *частина лікарні або клініки, де лікують від алкогольної залежності і наркоманії*; memo- memorandum – *дповідна*; limo – limousine – *лімузин*; logo – logotype – *розпізнавальний знак*; promo – promotion – *рекламний*; chimp- chimpanzee – *шимпанзе*. Зустрічаються також поодинокі випадки фінального усічення другого компонента: kidvid – kid video – *дитячі телевізійні програми*.

Перевагу має також словотвір з фінальним видаленням першого компонента та ініціальним другого: disohol – diesel, alcohol – *суміш дизельного палива й етилового спирту*. Одиниці з кінцевим усіченням обох компонентів не такі частотні: zeadonk – zebra, donkey.

Приклади видалення середини слова (**синкопи**) небагаточисельні: closed caption – closed circuit caption – *титри телевізійних програм для глухих*. **Змішаний тип усічення** виявився непродуктивним: scrip – prescription. Мобільність описаної категорії номінації властива різним типам сленгу.

Серед скорочень велике місце посідають **абревіатури і акроніми**. Звичайно, абревіатури вживаються частіше, ніж самі терміни і, як правило, вимовляються по буквах: i.v. (intravenous) – *внутрішньовенно*.

На відміну від абревіатур, **акроніми** вимовляються як повні слова: GASP – Group Against Smoke and Pollution; UNEP – United Nations Environment Program. Інколи наявність акронімів пояснюється прагненням до оригінальності. Наприклад, організація, яка бореться з палінням, створила акронім ASH – *попіл* – Action on Smoking and Health; NOW – National Organization for Women.

Широко розповсюджене вживання **телескопних** новотворень в сучасному розмовному, газетно-публіцистичному жанрі, в засобах масової інформації, рекламі, молодіжному середовищі: dancercise – dance, exercise; jazzercise – jazz, exercise; Adidas – *результат стягнення власного імені Adi Dassler, засновника компанії з виробництва спортивного одягу і взуття*.

Розгляд складних неологізмів уможливує виокремлення найбільш вживаних для них словотвірних моделей, а саме: Abbr + N > B-chromosome – *зайва (додаткова) хромосома*; ACD-solution > acid citrate dextrose – *розчин, що призупиняє коагуляцію крові*; Red No2 – *штучний барвник, який додається до продуктів, ліків і косметичних засобів, який був заборонений в США в 1976 р., як канцерогенний*; Type A1- *поведінка, що характеризується напруженістю, конкуренцією, прагненням досягти успіху, що, зрештою, призводить до серцевих захворювань*; HIV-inhibitor-ВІЛ – *інгібітор*.

За останні два з половиною десятиріччя в англійській мові з'явилося біля 50 номінативних одиниць, пов'язаних з наркоманією, які використовують твірні основи скорочень відповідно до вищенаведених зразків. Так, синонімічний ряд лише для номінації марихуани містить 8 слів. Наприклад, As. gold-Асарулсо gold; 5 лексичних одиниць позначають поняття „наркоман”, серед них 2 скорочення: head, smack head – sm. head, pill head, freak, grass hopper – gr. hopper; то, які номінують *вживання наркотиків*, лексикографічно передаються синонімами dirty, spaced, zonked.

У вокабулярі медичної лексики можна виділити чотири типологічних класи: **власне терміни**, коли новизна форми терміна поєднується з новизною його змісту, наприклад, bio-computer – *біо-комп'ютер, комп'ютер, що імітує нервову систему живих організмів*; druggu – *наркоман*; drugster – *наркозалежний*; **трансномінації** – клас, що поєднує новизну форми слова зі значенням, яке раніше передавалось іншою формою big C – *рак*; **семантичні інновації або переосмислення** – нове значення позначається формою, яка вже мала місце у мові, acid – *наркотик ЛСД*; лексичні одиниці, коли зберігається **стара літерна кодифікація**, а значення слова розширюється

Таким чином, поява нових концептів відбувається завдяки тому, що людина постійно прагне до адекватного відтворення дійсності у своїй свідомості, без чого не можливі пізнання людиною свого зовнішнього та внутрішнього світу і реальна орієнтація в ньому; отже, все вище зазначене та результати дослідження інноваційного лексичного простору дають підставу говорити про зміни як концептуальної, так і мовної картини світу, що відповідно передбачає подальше вивчення шляхів безперервного породження новітніх реалій медицини на основі вже

існуючих парадигматичних структур, спираючись на метод кількісного оцінювання змістової вмотивованості.

ЛІТЕРАТУРА:

¹ Миклашевская Г.А. Неологизмы в современном английском языке периода с 1946 по 1957 годы: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.14. германские языки / Г.А. Миклашевская. – К. 1971.

² Герд А.С. Логико-понятийное моделирование терминосистем и машинный фонд русского языка. – В кн.: Отраслевая терминология и ее структурно-типологическое описание. – Воронеж, 1988.

³ Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. – М., 1985.

⁴ Burchfield R.W. Oxford English Dictionary. Oxford, 1983; Concise Encyclopedia of Periodontology [edit. By Danid C. Vandersall]. – Oxford: Bkackwell. – 2007. – 219 p.

⁵ Nida E.A. Towards the theory of translating. Lieden, 1964.

⁶ Жлуктенко Ю.А. Английские неслогизмы „60-70 гг”/ Ю. А. Жлуктенко. – К.: Наукова думка, 1983. – 172 с.

⁷ Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика: автореф. дис. докт. филол. наук: 10.02.04. германські мови / Л.Ф. Омельченко. – Киев, 1989. – 48 с.

⁸ Дуда О.І. Процес термінологізації в сучасній англійській мові: дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: 10.02.04. германські мови / Дуда Ольга Іванівна. – Львів, 2000. – 259 с.

⁹ Мотченко И.В. Основные тенденции в формировании английской медицинской терминологии. Дис ... канд. филол. наук.: 10.02.04. германские языки./ И.В. Мотченко. – М., 2001. – 215 с.

¹⁰ Соловйова Н.М. Пути обогащения современного английского языка новыми лексическими реалиями. – Матеріали IV Міжнародної конференції Української медичної стоматологічної академії. – Полтава, 2002. – С. 98-100.

¹¹ Соловйова Н.М. Роль скорочень у творенні морфологічних неологізмів мови медицини. – Матеріали 83 підсумкової наукової конференції співробітників БДМУ. – Чернівці, 2002.

¹² Соловйова Н.М. Запозичення як складова частина тезауруса нової лексики сучасної англійської мови. – Матеріали 84 підсумкової наукової конференції співробітників БДМУ. – Чернівці, 2003. – С. 217-219.

¹³ Соловйова Н.М. Прагматична організація типології англійської лексики підмови парамедицини. – Матеріали 86 підсумкової наукової конференції співробітників БДМУ. – Чернівці, 2005. – С. 201-204.

¹⁴ Гак В.Г. О современной французской неологии. // Новые слова в словаре новых слов. – Л.: Наука, 1978. – С. 37-52.

¹⁵ Дубчинський В.В. Словарь как социальный феномен // Функциональный аспект семантики языковых единиц. Материалы. VI Международная научная конференция по актуальным проблемам семант. исследований. – Харьков, 1997. – С. 7-8.

¹⁶ Д'яков А.С. Принципи класифікації мовних інтерференцій / А.С. Д'яков // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – Вип. 2. – С. 76 – 81.

¹⁷ Заботкина В.И. Соотношение прагматической и семантической вариативности в лексике современного английского языка. – Тез. докл. Всесоюзной научной конференции. – Калинин, 1988. – С. 207 – 208.

¹⁸ Іваницький Р.В. Деякі критерії відбору термінів до словників // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 27. Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – С. 94-100.

¹⁹ Ищенко Н.Г. Семантические варьирование в лексике и фразеологии современного немецкого языка / Н.Г. Ищенко, О.П.Пророченко. – Межвуз. сборник: Куйбышев, 1990. – С. 140-148.

²⁰ Кацнельсон С.Д. К генезису номинативного предложения. – М. – Л, 1936.

²¹ Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц. Количественные и качественные характеристики / Т.Р. Кияк. – Львов: Вища школа, 1988. – 162 с.

²² Колшанский Г.В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г.В. Колшанский. – М.: Наука, 1977. – 146 с.

²³ Плотникова Л.И. Словотворчество как феномен языковой личности. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2003.

²⁴ Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М.: Наука, 1989. – 246 с.

²⁵ Уваров Л.В. Образ, символ, знак. / Л.В. Уваров. – Минск, 1967. – 110 с.

²⁶ Уфимцева А.А. Языковая номинация. – М.: Наука, 1986. – 65 с.

²⁷ Швейцер А.Д. Социальная дифференциация языка в США. – М.: Наука, 1983. – 25 с.

²⁸ Barnhart C.L. The Second Barnhart Dictionary of New English. New York, 1980.

²⁹ Green J. Dictionary of jargon. Lnd., New York, 1987.

³⁰ Lillis C.A. Brady's Introduction to Medical Terminology / Carol A.Lillis. – Norwalk, Connecticut, 1990. – 254 p.

³¹ Survey of English Usage.- London. London University Press, 1995. – 877 p.

³² Longman Guardian New Words. Lnd. 1986.; Mager S.K., Mager H.H. Morrow Book of New Words. New York, 1982.

³³ Taber's Cyclopedic Medical Dictionary. – Philadelphia: F.A. Davis Company, 1993. – 2590 p.

³⁴ Webster's Third New International Dictionary of the English Language. Springfield, Mass., 1961.

³⁵ Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie. – Copengagen, 1985. – 214 p.

Solovieva Nina. LES DERNIERES REALITES LEXICALES EN ANGLAIS MODERNE MEDECAL

Dans cet article on fait la recherche des néologismes dans la langue anglaise médicale. On classifie et on décrit les nouveaux concepts des modèles lexico-sémantiques les plus productifs. On analyse les facteurs de leur origine en dépendance des besoins pragmatiques de la société.

Mots-clés: le système de la formation des mots, de nouveaux concepts lexicaux, la conditionnalité pragmatique, la fonction cumulative, le contenu informationnel du signe linguistique.

Соловьева Нина. НОВЕЙШИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ МЕДИЦИНЫ.

Исследуются неологизмы в английском языке медицины, классифицируются и описываются наиболее продуктивные лексико-семантические модели новых концептов, анализируются факторы их появления в зависимости от прагматических потребностей общества.

Ключевые слова: неологизм, словообразовательная система, новые лексические концепты, прагматическая обусловленность, кумулятивная функция, информативность языкового знака.

УДК: 616(092)(477=438)

Євгенія Колесникова¹, Януш Ковальський², Лешек Радван², Олександр Федів³, Ганна Ступницька³

Інститут фізіології ім. О.О.Богомольця¹
Київ (Україна),

Інститут туберкульозу і хвороб легень²
Варшава (Польща),

Буковинський державний медичний
університет³

Чернівці (Україна),

dr_kolesnikova@ukr.net, olivfed@mail.ru,

dumanna77@mail.ru

УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Key words: *history, doctor, medicine, Polish, Ukraine.*

Evgenia Kolesnikova, Janush Kowalski, Leshek Radwan, Oleksandr Fediv, Ganna Stupnytska. UKRAINIAN PHYSICIANS WITH POLISH ORIGIN.

As it's shown in the brief review, lot of physicians of Polish lineage were born, learned and worked in Ukrainian area, collaborated with leading world laboratories and inserted their knowledge to treasure-house of Medicine. Research the names of all physicians who have left a mark in history, made a significant contribution to the development of medicine.

У наш час добре відомою і детально описаною є роль грецьких, арабських, китайських, англійських, німецьких та французьких лікарів у розвитку світової медичної науки і практики. Водночас роль слов'янських лікарів в історії медицини, зокрема українських лікарів польського походження, залишається недостатньо висвітленою. Слід відзначити, що кожен збережений до нашого часу момент біографії є важливим документом людства, який свідчить про розвиток і формування талановитих лікарів, вчених – чесних, вольових, яскравих особистостей своєї епохи.

Історіографія етнополітичного розвитку та історичної долі польської людності на землях України у ХХ ст. представлена поряд із міждисциплінарними працями трьома досить великими групами досліджень: теоретико-етнополітологічними, етнологічними й історичними, які були підготовлені впродовж ХХ — початку ХХІ ст. Усі вони тісно пов'язані між собою, а їхній аналіз може бути продуктивним та об'єктивним лише за умов системного, конкретно історичного та хронологічного підходів, оскільки на переважній більшості з них відобразилися

панівні на час їхнього створення політичні, ідеологічні, теоретичні та методологічні парадигми. В Україні, Польщі, Росії, СРСР, інших країнах більш як за сто років оприлюднена численна наукова, науково-популярна, навчально-методична та публіцистична література, присвячена життєдіяльності польської меншини. За нашими підрахунками, лише за 1991-2006 рр. опубліковано близько тисячі книг, брошур, статей, захищено понад двадцять дисертацій, які безпосередньо або опосередковано стосуються поляків України, їхнього історичного та культурного розвитку на різних етапах історії. Критично-порівняльний аналіз цих праць дає змогу простежити основні етапи дослідження проблеми, встановити стан і повноту її висвітлення, виявити вузькі місця і прогалини, окреслити перспективи подальшого вивчення. Особливістю історіографічного осмислення досліджуваної теми, яка поєднує етнополітологічний, етнологічний та історичний аспекти, є те, що воно охоплює надбання декількох галузей знань, насамперед етнополітології, етнології, політології, історії та ін. Наявні праці цікавлять нас не лише в контексті загальної теорії проблеми, але

й з фактологічного боку тією мірою, якою вони розкривають суспільно-політичне, культурно-духовне, соціальне та господарське життя поляків-медиків України, їхнє розселення та динаміку демографічних змін.

Київська Русь та Середньовіччя

З історичних джерел Київської Русі добре відомо, що народи, які населяли цю територію, мали неабиякі медичні знання. Медична думка того часу формувалася під потужним впливом культури Стародавньої Греції та арабської культури, культур північних і західних слов'ян. Основою медицини на території Київської Русі була народна медицина, яка емпірично визначала раціональні методи лікування. Медична справа в Київській Русі мала достатньо високий рівень. В X столітті при дворі київських князів існували придворні медики, а також лікарі при монастирях (так звані Печерські лікарі, оскільки вони були ченцями Києво-Печерської Лаври).

Після Хрещення Київської Русі хворих лікувала і православна церква, про що свідчить „Статут Великого князя Володимира”. Відомо, що за велінням князя в середині XI століття при Києво-Печерській лаврі була побудована лікарня, засновником якої був Феодосій.

Є також свідчення, що за санітарним благоустроєм низка міст Київської Русі мала істотні переваги в порівнянні з європейськими містами у відповідний час (дерев'яні мостові, водопровідні труби).

Досягнення медицини цього часу були викладені в письмових пам'ятках: рукописах, лікарських довідниках (підручниках), „Шестодневі Івана Болгарського” (1263), „Фізіолозі”, „Ізборнику Святослава” та ін. В XI столітті був написаний збірник законів князя Ярослава Мудрого „Руська правда”, згідно з яким церкви повинні були будувати лікарні та лазні, надавати безкоштовну медичну допомогу.

В пізніший історичний період відбулося розповсюдження польського досвіду медичної освіти на сучасну територію України з Краківського (Ягелонського) університету (1364) як найближчих до Західної України земель. Першою медичною школою була Острозька школа (Острог, 1575) і Замойська академія в м. Замості біля Львова (1595) [pol. Akademia Zamojska; лат. Hippaeum Zamoscianum]. Викладачі Замойської академії були поляками-вихідцями з Краківського університету. З XV століття студенти з постскриптумом „Russicus”, „Rhutenus”, „Roxolamus”, „LeRussia” навчалися в Кракові та в інших європейських університетах. Першим викладачем медицини в Острозькій медичній школі був Ян Лято-

шинський, доктор медичних наук, філософії та математики, випускник Краківського та Падуанського університетів, декан Краківського університету. Сучасники називали його „презаціним” математиком, філософом, Істрологом та „medicus excelentissimus”. Основою навчальної бази є госпіталь при Свято-Троїцькому монастирі (1580). Медична школа існувала близько 46 років, після чого вона була перетворена в Єзуїтський колегіум у 1624 році.

Засновником Замойської академії був граф Ян Замойський, відомий меценат-гуманіст, екс-канцлер і коронний гетьман Речі Посполитої. З самого початку Замойська Академія мала ті ж права, що і європейські університети. При відкритті академії була тільки одна медична кафедра „філософії натуральної”, але впродовж першого року існування академії поляк Ян Урсин створив також кафедру анатомії. Пізніше були створені кафедри хірургії та медичної практики. Першими викладачами стали лікарі зі Львова, випускники Краківського університету – Ян Урсин, Адам Бурський, Симон Бірковський, Гаспар Сольський та інші.

Ян Урсин (Урсин-Недзвецький) (...-1613) народився у Львові, навчався у Краківському університеті, де він отримав ступінь доктора медицини. У 1591 році він був запрошений в Замойську академію для викладання та організації медичного факультету, є автором першого в Західній Україні підручника з анатомії – „Трактат о кістках людського тіла” (1610).

Симон Бірковський (...-1626) народився у Львові, закінчив Краківський університет, отримав ступінь доктора медицини. 1609-1610 був ректором Замойської академії, викладач анатомії та сифілідології.

Замойська академія і Острозька школа існували впродовж приблизно двох століть і відіграли істотну роль в медичній освіті та розвитку медичної науки в XVI-XVIII століттях.

У Середньовіччі лікарі, вихідці з українських земель, були добре відомими в Європі.

Наприклад, **Юрій Дрогобич (Котермак) (1450-1494)**, який народився недалеко від Львова в сім'ї дворянина Доната Котермака. Був доктором філософії та медицини, професором астрономії та медицини Болонського університету (був відомий як Джорджо да Леополі – „Юрій зі Львова”), потім – професором анатомії в Краківському університеті. Відомий Микола Коперник був його учнем. Помер у Кракові¹.

„Vivere est militare” (Життя є війна)

Значна епоха розвитку медицини на

сучасній українській території була пов'язана, як не дивовижно звучить зараз, з підйомом Російської імперії. Ментальність „Держави Російської” в XVII, XVIII і XIX століттях визначали за афоризмом Сенеки – „Vivere est militare”. Імперія проводила нескінченні війни і потребувала великої армії, а армія потребувала лікарів своїх, власних. Потреба в лікарях для великої армії призвела до створення шкіл при госпіталях: Московському (1706), Адміралтейському (1716), Кронштадтському (1720), Єлисаветградському (1787). Це були школи-лікарні, „щоб хворих лікувати і лікарів навчати”. У ці школи прийшла молодь з України – козацького роду, волелюбні, працьовиті і життєлюбні. Після закінчення школи більшість талановитих учнів мали можливість отримати освіту в західноєвропейських університетах. Після повернення на батьківщину працюючи, тільки чесною працюю, тим самим „1% генія і 99% важкої праці” (Томас Едісон) формували видатних лікарів – вчених і мислителів.

Наступні поділи Польщі (1772, 1793, 1795) були реалізовані сусідніми державами (Німеччина, Австрія, Росія) і унеможливили відновлення університетів у Кракові та Вільно. Після відкриття Львівського університету, де викладали на високому рівні, тільки одиниці їхали здобувати освіту за кордон.

До Листопадового Повстання (1830-1831) необхідність у лікарях була повністю забезпечена польськими університетами, проте, водночас польські студенти навчалися і в інших університетах – в Санкт-Петербурзі і Дерпті. Після Листопадового повстання Польські університети були закриті, і тільки Академія в Вільно проіснувала до 1841 року. Закриття Академії призвело до того, що утворилася ціла хвиля студентів, які отримали освіту в російських і українських університетах. Інтерес до українських університетів виник з моменту відкриття Університету Св. Володимира у Києві шляхом переведення академії з Вільно в Київ. До Університету Св. Володимира перейшли професор Ігнацій Фонберг – хімік, учень Анджеля Снядецького і Кароль Едвард Мірам, який читав лекції з фізіології в Києві і був деканом медичного факультету в 1854-1862 рр.

Незважаючи на упереджене ставлення російської влади до поляків, у Київському університеті з перших днів його заснування було багато польських студентів. У 1834 році серед 62 студентів було 34 поляка, в 1837-1838 рр. – 164 поляка з 263 студентів. У 1839 році польські молоді люди були відраховані з університету, а у 1840-1856 рр. існувала навіть заборона на прийом молодих людей з Царства

Польського, однак, коли після Січневого повстання (1863-1864) університет був закритий на короткий термін, в ньому з 264 студентів – 211 поляків. Було введено обмеження на вступ до університету польських студентів: їх кількість не могла перевищувати 20% від загальної кількості, а на медичному факультеті такого порядку дотримувалися особливо строго. Одночасно Одеський та Харківський університети були менш популярними. В наші дні відомо близько 535 імен польських студентів, які закінчили українські університети. Київський університет займав 4-е місце (після Відня, Вроцлава та Берліна) серед університетів, де поляки отримали дипломи лікарів².

Також відомо, що поляки займали в українських університетах і викладацькі посади.

Людвік Гурецький впродовж 20 років (1864-1884) був керівником дерматологічної клініки та старшим викладачем в Київському університеті. Вихованець Київського університету **Конрад Вагнер** працював в якості професора кафедри внутрішніх хвороб (1897-1912). **Олександр Билина** був старшим викладачем Київської клініки внутрішніх хвороб в 1913 році. **Антоній Високович** керував кафедрою патологічної анатомії в 1895-1912 рр. **Володимир Ліндеман** був професором загальної патології в 1901-1922. **Антоній Тшецький** був професором фармакології. Звання доцента в Києві отримали **Едвард Зебровський** – з внутрішніх хвороб (1907), **Ян Студзінський** – з фізіології (1914), **Ігнацій Гофман** – з внутрішніх хвороб (1916), **Броніслав Козловський** і **Едвард Братковський** – з хірургії.

У Харківському університеті **Ян Станкевич** протягом 25 років (1850-1874) був прозектором і викладачем анатомії, **Людвік Маровський** в 1866-1868 рр. був професором терапевтичної клініки, **Теодор Опенховський** в 1913-1919 рр. був професором патології і терапії внутрішніх хвороб, **Болеслав Шарецький** – старший викладач, професор кафедри хірургії, пізніше – генерал, Герой битв Війська Польського під час Другої світової війни, покровитель Військово-медичної академії в Лодзі. Звання доцента отримали **Юзеф Сицяк** – з електротерапії (1864-1884), **Володимир Порай-Кошиць** – з сифілідології і дерматологічних захворювань (1884-1892).

В Одеському університеті **Володимир Веріго** в 1894-1914 рр. був професором фізіології, **Еміліан Букоємський** – старшим викладачем.

Необхідно відзначити велику роль поляків у створенні університету в Катеринославі (1918, нині Дніпропетровськ). Його засновником і першим деканом був хірург **Вікентій Томашевич**, а після Другої світової війни – організатор і професор Лодзинського університету.

Вихованець Московського університету **Владислав Держинський** в 1913-1919 рр. – ординатор провінційної лікарні в Харкові і керівник поліклініки, прикріпленої до клініки нервових хвороб Харківського університету. Після успішного захисту докторської дисертації в 1919 році став професором в новому університеті в Катеринославі. У 1920 році – декан медичного факультету, в 1921 році – проректор університету³.

Повернення на Батьківщину

Коли в незалежній Польщі (1918, *II Rzeczpospolita*) почалося створення медичних факультетів нових університетів у Варшаві, Вільно і Познані, багато поляків повернулися на Батьківщину і очолили кафедри: **Ігнацій Гофман** – кафедру загальної та експериментальної патології (1921-1939 рр. і 1945-1947 рр.); **Антоній Тшесецький** – кафедру фізіології (1922-1924) в місті Познань. **Ернест Майделл** (1878-1930) – випускник Київського університету, професор фізіології в Київському політехнічному університеті і на Київських жіночих вищих курсах, очолив кафедру в Ягелонському університеті у Кракові в 1920-1930 рр., а в 1920-1921 рр. – у Вільнському університеті імені Стефана Баторія. **Едвард Зебровський** в 1927-1930 рр. був очільником Першої клініки внутрішніх хвороб у Варшавському університеті. **Олександр Янушкевич** – асистент в Київській клініці внутрішніх хвороб, після повернення до Польщі в 1921 році – професор, очільник другої клініки внутрішніх хвороб у Вільнському університеті імені Стефана Баторія. **Вітольд Годзікевич** – випускник Харківського університету (1912), доцент в Петербурзі, після повернення до Польщі – професор гігієни та бактеріології в Познані та Варшаві.

Багато вихованців українських університетів (особливо Київського університету) отримали науковий ступінь вже після повернення на Батьківщину і зайняли посади професорів, серед них **Ізабелла Гондзікевич** (Харків, диплом 1911) – професор гігієни в Польській медичній академії в Щецині, **Марцин Капцшак** (Харків, 1915) – професор гігієни, ректор Варшавської медичної академії, **Юліуш Шиманський** (Київ, 1896) – у 1908-1912 рр. доцент офтальмолог в Чикаго, пізніше – про-

фесор у Вільно, **Адам Вжосек** (Київ, 1898) – професор загальної патології і медичної історії, **Зигмунт Радлінський** (Київ, 1899) – професор хірургії в Варшаві, **Владислав Мелановський** (Київ, 1912) – професор офтальмології у Варшаві, **Тадеуш Вонсовський** – професор отоларинголог у Вільно і Познані, **Стефан Багунський** (Київ, 1916) – професор гістології в Лодзі, **Ян Данельський** – професор гігієни та медицини праці в Інституті гігієни та Люблінській медичній академії, **Володимир Філінський** (Київ, 1916) – професор внутрішніх хвороб у Варшаві, **Фелукс Пшесміцький** (Київ, 1915) – професор мікробіології та директор Державного інституту гігієни у Варшаві, **Раймунд Баранський** (Київ, 1917) – професор педіатрії у Варшаві та міністр охорони здоров'я в Польській Народній Республіці, **Станіслав Торокан-Поповський** (Київ, 1917) – професор педіатрії в Лодзьській медичній академії, **Адам Квасковський** (Київ, 1919) – професор офтальмології в Познані, **Мар'ян Травинський** (Одеса, 1916) – професор хірургії в Сілезькій медичній академії⁴.

Епідемія тифу в 1919 році

Добре відомо, що багато поляків – випускників українських університетів виконували свій обов'язок і віддавали своє життя під час епідемії тифу в 1919 році, серед яких **Казімеж Станкевич** (1864-1919), **Станіслав Новачек** (1865-1919), **Станіслав Ловенецький** (1871-1919), **Ришард Веллер** (1874-1919), **Ігнацій Фудаковський** (1874-1919), **Казімеж Цеханович-Левкович** (1876-1919), **Адам Узембло** (1851-1919), **Кароль Глинський** (... -1919), **Амелія Римінська** (... -1919)

Імена в історичних архівах

Історія медицини в XVIII-XX століттях багата на яскраві особистості.

Завадовський Петро Васильович (1738-1812) – виходець із польської шляхти, закінчив Київсько-Могилянську академію. У 1783 році – директор Імператорського медико-хірургічного інституту при Калінкінській лікарні, де навчалися тільки німецькою мовою. В 1802-1810 рр. був міністром освіти Російської імперії.

Крупинський Анджей (1744-1783) народився в селі Белані (Галичина, тепер Краківське воєводство, Польща) в сім'ї шляхтичів. Він отримав медичну освіту у Віденському університеті, в 1772 р. отримав ступінь доктора медицини, в 1773 р. був призначений „протомедиком” Галичини. Брав участь в організації медичної школи у Львові за наказом імператриці Марії-Терези в 1773 році; ця школа готувала „патронів хірургії”,

перукарів і аптекарів. В 1773-1775 рр. був викладачем анатомії, акушерства, загальної патології, терапії. Публікації: „Opisanie chorob” (1775), „Splanchnologia, lub nauka o trzewach ...” (1775). Помер у Львові.

Сміловський Іван Андрійович (1767-1808) – поляк за походженням, навчався в Харківському колегумі та Київській медичній академії. В 1788 році навчався в Медико-хірургічній школі при Адміралтейській лікарні Санкт-Петербурга. В 1796 році – аспірант кафедри патології і терапії; за дисертацію „Елементи практичної медицини” отримав звання штаб-лікаря. Відомий як автор публікацій, присвячених проблемі туберкульозу і його лікування.

Снядецький Андрій (Jenrzej) (1768-1838) народився під Жніном (біля Львова). В 1780 році виїхав до Кракова, закінчив гімназію і вивчав медицину в Головній (Koronnej) школі. Отримав ступінь в Італії за „Thesis medicae”. У 1797-1822 рр. – професор університеті у Вільно. В 1827 р. став завідувачем кафедри внутрішніх хвороб, очоливши медичну клініку. Створив польську хімічну термінологію. Захисник інтересів медицини, засновник Вільнського лікарського товариства. Публікації: „Teoria jestestw organicznych” в 3 томах (Варшава, 1804-1838); „Thesis medicae” (Павія, 1793).

Ягельський Касіян Йосипович (Jagelski Cassian) (1736-1774) закінчив Київську медичну академію та медичну школу при Адміралтейській лікарні Санкт-Петербурга. В 1765 році захистив докторську дисертацію „De Passione Histerica” в Лейденському університеті. Працював у клініках Франції та Німеччини. В 1767 році – професор фізіології, патології в Медичній школі при Адміралтейській лікарні Санкт-Петербурга.

Баранецький Андрій (Андріан) Фомич (1828-1891) народився в Ярмолинцях (Проскуровський повіт, Поділля) в сім'ї лікаря. Здобув освіту в Києві, отримав професію лікаря в Московському університеті (1854). Він був добре відомий як лікар і громадський діяч, член Товариства подільських лікарів, засновник Краківського промислово-технічного музею і Вищих жіночих курсів. Публікації (Польською мовою): „Про матеріали для медичної топографії та статистики Поділля” (Санкт-Петербург, 1862); „Про ранню смерть польських лікарів” (Варшава, 1862).

Бернацький (Biernacki) Едмунд Адольфович (1866-1911) медичну освіту отримав у Московському університеті (1889). Практикувався в клініках Парижа, Гейдельберга, Гессена, був ординатором у клініці Варшавського

університету. З 1902 року і до кінця свого життя працював у Львові, де отримав ступінь доктора медицини, отримав звання доцента і професора кафедри загальної патології у Львівському університеті. Запропонував метод визначення швидкості осідання еритроцитів (1894). Встановив, що при лихоманці швидкість осідання еритроцитів прискорена і залежить від рівня фібриногену в крові. Був першим серед тих, хто на практиці застосував цей метод. Описав ознаки зниженої чутливості ліктьового нерва при метасифілітичних захворюваннях (симптом Бернацького). Публікації: „Samoistna sedymentacja krwi jako naukowa i practyczna kliniczna metoda badania” (Gazeta Lekarska, 1897).

Бессер Віктор Вілібальдович (1825-1890) – поляк, який народився у Кременці (Волинь) у сім'ї відомого вченого. В 1846 році вступив до Московського університету, який закінчив на відмінно в 1851 році. Був відомий як фахівець в галузі мінеральних вод та їх використанні в медичній практиці. В 1855 році захистив докторську дисертацію „Про терапевтичну дію мінеральних вод”. З 1860 року впродовж 25 років – професор кафедри загальної патології, діагностики та загальної терапії Санкт-Петербурзької Медико-хірургічної академії. Член редколегії „Військово-медичного журналу”. Помер у Санкт-Петербурзі.

Бєсядецький Альфред (1839-1889) народився в Дуклі. Навчався у Віденському університеті, де отримав докторський ступінь у 1862 році. Працював помічником ординатора в центральній клініці. З 1865 року – асистент кафедри патологічної фізіології в Ягелонському університеті. В 1876 році – протомедик з Галичини. В 1877-1889 рр. – директор Імператорської школи акушерок. Автор 36 наукових праць, пов'язаних з хірургією та акушерством, написані німецькою та польською мовами. Був відомим за лекціями з фізіології та патологічної анатомії. Член Краківської Академії Наук (1872). Помер у Львові.

Бржезинський Еразм Францович (1794-1879) навчався в Краківській гімназії та університеті. В 1825 році захистив докторську дисертацію „De asthma spastico, item de forcipes ad operationem labiile-porini correcta”. У Віденському університеті в 1828 році отримав ступінь доктора медицини та хірургії. Автор численних статей з питань медичної практики. Член Віденського та Київського медичних товариств. Помер в Кам'янець-Подільському.

Вдовіковський Федір-Ромуальд (Теоділ, Феофіл) Гнатович (1834-1916) народився в Проскурові (Поділля) у польській родині. В 1858 році закінчив медичний факультет Київ-

ського університету. Його професійна діяльність була пов'язана з Одесою, з міською лікарнею. Працював у Парижі в урологічній клініці професора Цівіала і Hospital du Midi. З 1889 року – головний лікар Одеської міської лікарні. Одночасно з 1880 року – головний консультант Одеського військового госпіталю. Відомий лікар-уролог, сифілідолог, віртуозний оператор, був широковідомим завдяки операціям літотомії. Особисто здійснив близько 1000 операцій з використанням уретротомії. Автор близько 20 робіт з урології.

Високович Володимир (Антоній, Вікентій) Костянтинович (1854-1912) народився в Гайсині (Поділля) в сім'ї ветеринарного лікаря. У 1871 році – студент медичного факультету Харківського університету. З 3-го курсу визначився як майбутній патологоанатом. У 1876 році – військовий лікар на Кавказі. В 1879 році був направлений в клініку Харківського військового госпіталю. У 1882 році захистив докторську дисертацію „О заболеваниях кровеносных сосудов при сифилисе”. Досконально володів методами патологоанатомічних та бактеріологічних досліджень. Розробив вчення про ретикуло-ендотеліальну систему. В 1886 році – приват-доцент кафедри загальної патології, а в 1887 – прозектор кафедри патологічної анатомії в Харківському університеті. В 1889 році він очолював бактеріологічну станцію в Харкові та Інститут Пастера. З 1895 по 1912 рр. – професор, завідувач кафедри патологічної анатомії на медичному факультеті Київського університету. Отримав прізвисько „короля патологоанатомів”. Засновник школи мікробіологів у Києві, організатор боротьби з чумою та холерою. Помер у Києві.

Підвисоцький Володимир Валеріанович (1857-1913) – видатний патолог і бактеріолог, який народився на Чернігівщині у польській аристократичній родині. Закінчив Київський університет, працював професором загальної патології. Організатор і перший декан медичного факультету в Одеському університеті (1900-1905). Проводив дослідження в галузі мікробіології, імунології, інфекційної патології, ендокринології, регенерації залозистих органів. Автор підручника „Основи загальної та експериментальної патології” (1891). В 1896 році припустив, що наднирники можуть відігравати важливу роль у захисті організму від токсичних продуктів обміну речовин.

Галензовський Северин (1801-1878) народився в селі Криниця в Україні. У 1824 році закінчив медичний факультет Віленського університету в ранзі „лікаря”. У тому ж році захистив докторську дисертацію „De variola-

mitigate”, призначений професором кафедри хірургії в університеті у Вільно. З 1831 року брав участь у Польському повстанні, нагороджений рідкісною польською винагородою – Золотим Хрестом „Virtuti Militari” за військову хоробрість. Після придушення повстання він залишив Російську імперію. В 1838 році поїхав до Мексики, а в 1848 повернувся до Європи, в Париж, де і помер.

Горецький Людвіг Казимирович (1826-1885) народився на Волині в дворянській сім'ї. У 1848 році закінчив медичний факультет Київського університету. В 1855 році захистив докторську дисертацію „De sputis in pneumonia acuta primaria (cruposa Rokitansky)” [„Про види мокротиння при первинній гострій пневмонії (крупозному запаленні Рокитанського)”]. Очоловав акушерську клініку. Впродовж 1855-1875 рр. був лікарем у колегумі графині Є. Левашової в Києві. В 1864-1880 рр. очолював дерматологічну клініку Київського університету, відповідно – ординатор Київського військового госпіталю. З 1877 року читав курс лекцій з інфекційних хвороб, засновник кафедри шкірних хвороб у військовому госпіталі. Кращий професор з дермато-венерології в університеті Києва. Автор наукових робіт, член і віце-голова Київського товариства лікарів.

Залеський Микола Лаврентійович (1835-1893) народився в сім'ї дрібнопомісного шляхтича. В 1860 році закінчив медичний факультет Харківського університету на відмінно. В 1864 році захистив докторську дисертацію „Исследование уремиических процессов при отравлении почек” у Санкт-Петербурзькій Медико-хірургічній академії. В 1868 році був призначений професором токсикології та судової хімії на кафедрі судової медицини в Харківському університеті. В 1875 році екстраординарний професор кафедри судової медицини, а в 1883 – ординарний професор кафедри фармакології. Видатний український фармаколог, великий авторитет в галузі судової медицини.

Зембицький Франц Тіт Карлович (1849-1913) у 1876 році закінчив медичний факультет Київського університету. В 1879 році вступив на військову службу, брав участь у російсько-турецькій війні. У 1886 році захистив докторську дисертацію „Очистка Химическим способом воды для питья” у Санкт-Петербурзькій Військово-медичній академії. Брав участь у ліквідації епідемії холери.

Генріх Кадій (1851-1911) вивчав медицину в Краківському та Віденському університетах. У 1876-1881 рр. був асистентом кафедри топографічної анатомії в Ягелонському універ-

ситеті. З 1881 року – завідувач кафедри анатомії у Львівському ветеринарному інституті. З 1894 року – на чолі кафедри анатомії медичного факультету Львівського університету. Організатор і перший професор медичного факультету Львівського університету, засновник анатомічного товариства у Львові. За його ініціативи в 1900-1906 рр. у Львові видавався журнал „Polski Archiwum nauk biologicznych i lekarskich”.

Корвін-Красинський (Krasinski Hubert Antoni) Губерт Антоній [граф Гумберт] (1833-1890) народився в с. Рейментаровці (Київська губернія). В 1855 році закінчив Санкт-Петербурзьку Медико-хірургічну академію, де в 1857 році захистив докторську дисертацію. Навчався бактеріології та гігієні в Парижі в Інституті Пастера, в клініці Шарко. В 1878 році приїхав до Варшави, а в 1883 – поїхав до Кракова. Публікації: „Kwestia sanitarna” (Warszawy, 1880), „Pogadanki naukowe o wodzie warszawskiej” (Warszawa, 1879), „Udział Czechow w rozwoju oświaty i nauki lekarskiej w dawnej Polsce” (Krakow, 1882).

Блонський Франц (Францішек-Ксаверій) (1867-1910) народився у Варшаві. В 1886-1891 рр. навчався на медичному факультеті Варшавського університету. В 1891 році приїхав в Україну і працював лікарем у Спичинцях під Києвом, на цукровому переробному заводі. Він об'єднав медичну практику з вивченням ботаніки, здійснив систематизацію росту квіток, грибків і мохів України та Польщі. Автор понад 40 статей польською мовою: „Kilka uwag ojemiole na Ukrainie” (1893); „Grzyby jadalne i trujące” (1894).

Вроблевський Кастан Чеслав Війцехович (1834-1901) у 1858 році закінчив медичний факультет Київського університету. Вивчав питання гігієни, зокрема дітей. Автор книг „Про значення гігієни у суспільному житті” (1877) та „Кишенькова книжка для молодих матерів або коротке описання дитячої гігієни” (1884).

Людвіг Ридигер (1850-1920) – лікар німецько-польського походження, народився в Пруссії. Директор хірургічної клініки у Львівському медичному університеті. Одним із перших здійснив резекцію шлунка при виразковій хворобі шлунка (операція Ридигера), розробив методику кишечних швів, операції на сечовивідних шляхах і передміхуровій залозі, при цирозі печінки (операція Ридигера-Барденгейера), операції на тонкій кишці і прямій кишці. У 1893 році обґрунтував необхідність накладання швів на серце під час його поранення.

Іоган Микулич-Радецький (1850-1905) народився у Чернівцях на Україні, закінчив Віден-

ський університет, був професором хірургії у Відні, Кракові, Бреславі (Вроцлав). Побудував і керував клінікою, яка була провідним європейським центром розвитку хірургії. Придумав і запропонував лінійку хірургічних інструментів, описав „закон і хворобу Микулича”.

Леонтій Дмоховський (1901-1981) – дослідник раку, професор Колумбійського і Техаського університетів. Народився в Тернополі, закінчив Львівський університет. Доктор медичних наук Варшавського університету (1937). Одним із перших відкрив вірусне походження раку.

Олександрівська лікарня в Києві

Повертаючись до історії медицини в Україні, необхідно пам'ятати, що історія Києва тісно пов'язана з історією Жовтневої (Олександрівської) лікарні, що розташована на західній стороні Кловського пагорба.

Ще в 1844 році виникло питання щодо будівництва клініки для навчання лікарів, і прогресивні кияни почали збирати гроші для нього. Будівництво було завершено тільки в 1875 році, а лікарня названа на честь цесаревича Олександра. З перших днів свого існування зазначена лікарня була тісно пов'язана з Університетом святого Володимира.

Професор О.М. Ольшанецький займався розвитком акушерської служби.

У лікарні працював професор **Ф. Г. Яновський** – засновник оригінальної терапевтичної школи, зробив цінні пропозиції щодо діагностики, клініки і терапії хвороб легень і нирок.

Професор **М.Ф. Страдомський** був директором клініки (1911), приділяв велику увагу розвитку клініки, створив Статут лікарні: „На міському управлінні лежить обов'язок надати лікарську допомогу кожному, хто її потребує. Особливо це стосується часів епідемії. Як би не була переповнена лікарня, ми повинні надати допомогу хворому, якому загрожує смерть”.

Неврологічну школу очолювали професори **І.О. Сікорський, М.М. Лапінський, В.В. Селецький, Б.Н. Маньковський** (учень проф. Лапінського), **Б.Н. Маньковський**, які досліджували проблеми нейроінфекції і нейрон-онкології, були першими, хто впровадив глибоку рентгентерапію при пухлинах каналу Ротке. **М.Б. Маньковський** – син професора Б.М. Маньковського, вивчав проблеми клінічної неврології в геріатрії. **І.І. Потоцький** працював на кафедрі дерматології та венеричних хвороб. У післяреволюційний період робота лікарні була пов'язана з іменами професора **В.В. Селецького** (1919 очолював кафедру нервових хвороб, вивчав проблеми інфекційної патології нервової

системи та раку головного мозку) та професора **Г.І. Квятковського**⁵.

Інститут фізіології ім. О.О. Богомольця

Зі схилами Кловського пагорба в Києві пов'язано ще одне легендарне місце – Інститут фізіології імені О.О. Богомольця Національної академії наук України.

Академік **Олександр Олександрович Богомолец** (1881-1946) – засновник Інституту, був представником польської аристократичного роду, який існував з XV століття. Закінчив Одеський університет (1906), працював у Києві (1931-1946). 1930-1946 – президент Української академії наук. Організатор і директор Інституту клінічної фізіології та Інституту експериментальної патології (Інститут фізіології ім. Богомольця НАНУ був створений на базі цих інститутів). Вивчав проблеми патологічної фізіології, ендокринології, реактивності організму, розробив вчення про сполучну тканину, її трофіку і захисну роль, яке стало основою для вивчення колагенозів. Створив антиретиккулярну цитотоксичну сироватку, що стимулювала ретикуло-ендотеліальну систему і підвищувала захисні властивості організму. Є автором концепції про старіння як зміни фізико-хімічних властивостей тканин і міжклітинної речовини. Результати досліджень з геронтології описано в монографії „Продовження життя” (1940), яку було перекладено багатьма мовами.

Друга світова війна: Марія Веркентин (Werkenthin Maria)

Марія Веркентин (1901-1944) закінчила середню школу в Києві, почала медичну освіту в Київському університеті, продовжила її у Варшаві. Отримала диплом лікаря в 1925 році. Була на стажуванні під керівництвом д-ра Вітольда Завадовського. З 1927 року працювала лікарем-рентгенологом, була завідувачем радіологічної лабораторії у Вольському госпіталі (Szpital Wolski), тепер – Інституту туберкульозу та хвороб легенів у Варшаві. У 1931 році зробила рутинним метод бронхографії. Була на стажуванні у Відні (проф. Г. Гольцнехт, 1926), Берліні та Лондоні. Одна із засновників Наукового товариства з дослідження туберкульозу – *Towarzystwo Badawcze nad Gruźlicą*. У 1940 році організувала лабораторію променевої терапії для онкологічних пацієнтів. Автор 20 робіт в галузі радіології хвороб легенів. У вересні 1943 року була заарештована і вислана до концтабору Освенцім (Аушвіц-Біркенау). Працювала в амбулаторії концтабору. Трагічно загинула у концтаборі в 1944 році⁶.

Сучасники

Професор **Маньковський Микита Борисович** (нар. 1914) – доктор медичних наук,

професор, лауреат Державної премії України. Представник польського аристократичного роду, який існував з 1692 року і бере початок із сотника Казимира Маньковського. Сім'я отримала землі і шляхетський герб „Ястржембець”. З 1945 року – співробітник Київського психоневрологічного інституту, потім – доцент кафедри нервових хвороб КМІ (1948-1950), ректор Чернівецького медичного інституту (1950-1955), старший науковий співробітник відділу клінічної неврології Інституту фізіології АН УРСР (1955-1959), проректор з науки і завідувач кафедри нервових хвороб КМІ. З 1964 р. по теперішній час творча і наукова діяльність пов'язана з Інститутом геронтології АМН України, де працював заступником директора з наукової роботи, керівником клінічного сектора і завідувачем відділу клінічної фізіології та патології нервової системи. Основні наукові дослідження пов'язані з вивченням функціональних змін нервової системи в процесі старіння людини, особливостей розвитку, клінічного перебігу, диференціальної діагностики та лікування хвороб нервової системи у людей старших вікових груп. Засновник нової галузі вітчизняної науки – нейрогеронтології і нейронгеріатрії. Автор близько 300 наукових робіт, в т.ч. 9 монографій. Творець великої науково-медичної школи, керівник 13 докторських і 57 кандидатських дисертацій. Засновник нового напрямку в неврології – нейрогеронтології і нейронгеріатрії.

Професор **Маньковська Ірина Микитівна** – дочка професора М.Б. Маньковського, керівник відділення гіпоксичних станів в Інституті фізіології імені О.О. Богомольця НАНУ, займається проблемами гіпоксії, які є пріоритетом української науки. Вони поєднують в собі фундаментальне дослідження механізмів (у тому числі на генетичному і молекулярному рівнях), відповідальних за розвиток гіпоксичних станів в організмі, та розробці нових високоєфективних методів адаптації організму до нестачі кисню. Є автором понад 350 наукових праць.

Професор **Маньковський Борис Микитович** – син професора Ірини Маньковської та онук професора Микити Маньковського, лікар-науковець Інституту ендокринології НАМН України з великим авторитетом в клінічній ендокринології та діабетології, член Президії Європейської асоціації з вивчення діабету. Автор понад 450 публікацій.

Професор **Березовський Вадим Акимович** є представником польської аристократичної сім'ї, яка існувала з XIV століття, лауреат Державної премії України, віце-президент Міжнародної академії проблем гіпоксії. Кавалер

лер ордена Ярослава Мудрого V ступеню, завідувач відділу клінічної патофізіології Інституту фізіології імені О.О. Богомольця. Основними напрямками відділу є дослідження фізіологічних та патофізіологічних механізмів, що лежать в основі розвитку „хвороб цивілізації” і пошук шляхів запобігання таким порушенням, немедикаментозне їх лікування.

Професор **Ольга Вадимівна Богомолец** – правнучка Олександра Богомольця і дочка професора Вадима Березовського. Стала відомим дерматологом і працює у цій галузі, досліджуючи проблему судинного невиса – однієї з естетичних проблем шкіри. Провідний лікар Інституту дерматології та косметології, професор Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, отримала звання Заслуженого лікаря України. Член Американської академії дерматології, Європейської академії дерматовенерології, Нью-Йоркської академії наук. Українська співачка, автор-виконавець сучасних та старовинних українських романсів, громадський діяч.

Професор **Анатолій Станіславович Свінцицький** – завідувач кафедри внутрішньої медицини № 3 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, один із найвідоміших продовжувачів традицій Київської терапевтичної школи, Почесний член Польської медичної академії, голова Польсько-Українського товариства лікарів. Тривалий час працював на посаді проректора Національного медичного університету імені О.О.Богомольця. Він отримав медалі імені М.Д. Стражеска (2001) і Миру (2005), а також найвищу нагороду Польського товариства лікарів – медаль Gloria medicinae (Польща, 2013). У 1997 році отримав премію імені Ф.Г.Яновського Національної академії наук України за монографію „Гастроентерологія”. Автор понад 430 наукових праць.

Доктор біологічних наук **Катерина Розова** – провідний науковий співробітник Інституту фізіології імені О.О. Богомольця. Предки сім'ї Розових (Ціпріановічі) згадуються в романі Хенріка Сенкевича „На полі слави”. Відома як великий фахівець в області морфології тканин і тканинних механізмів адаптації до гіпоксії, пов'язаних з біогенезом мітохондрій. Є лауреатом Державної відзнаки „Золота Фортуна”, має Подяку Верховної Ради і Київського міського голови, а також має диплом Ягелонського університету з питань екології. Автор 150 наукових публікацій.

Висновки. Дослідження імен лікарів, які залишили слід в історії, зробили вагомий внесок у розвиток медицини, є справою окремої монографії та численних громіздких дослід-

жень. Як це показано в короткому огляді, багато лікарів польського походження народилися, вчилися і працювали в Україні, співпрацювали з провідними світовими лабораторіями і віддавали свої знання до скарбниці медицини.

Література:

1. Ганіткевич Я.В. Внесок українських лікарів у світову медицину / Я.В. Ганіткевич // Укр. мед. часопис. – 2009. – Т. VII/VIII, № 4 (72). – С.110-115.
2. Грандо А. Путешествие в прошлое медицины / А. Грандо. – Киев, „Триумф”, 1995. – 175 с.
3. Медицина в Україні. Видатні лікарі. Випуск 1. Кінець XVII – перша половина XIX століть. – Киев, 1997. – 240 с.
4. Медицина в Україні : XVIII – перша половина XIX ст. : Бібліографічний словник: Додатковий вип. 1 / Міністерство охорони здоров'я України, Державна наукова медична бібліотека ; ред. Ю. К. Дупленко. – К.: 2002. – 136 с.
5. Уліяш П. Витоки перенесення до України польського досвіду вищої медичної освіти (XV-XVIII ст.) / П. Уліяш // Укр. мед. часопис. – 2007. – Т. IX/X, № 5 (61). – С. 135-138.
6. Pawlicka L., Werkenthin Maria W. *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku* / L. Pawlicka, Maria W. Werkenthin. – Tom I, Zeszyt 3. – Warszawa, 1995. – P. 116-117.

Evgenia Kolesnikova, Janush Kowalski, Leshek Radwan, Oleksandr Fediv, Ganna Stupnytska. MÉDECINS UKRAINIENS ORIGINE POLONAISE.

Dans un bref examen montre que de nombreux médecins d'origine polonaise sont nés, ont étudié et travaillé en Ukraine, ont collaboré avec les plus grands laboratoires au monde et ont donné leurs connaissances à la trésorerie de la médecine. Des recherches sur les noms de tous les médecins qui ont laissé une trace dans l'histoire, apporté une contribution significative au développement de la médecine.

Mots-clés: *histoire, docteur, médecine, Pologne, Ukraine.*

Евгения Колесникова, Януш Ковальський, Лешек Радван, Александр Федив, Анна Ступницкая. УКРАИНСКИЕ ВРАЧИ ПОЛЬСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ.

В кратком обзоре показано, что много врачей польского происхождения родились, обучались и работали в Украине, сотрудничали с ведущими лабораториями мира и отдавали свои знания в сокровищницу медицины. Исследования имен всех врачей, которые оставили след в истории, сделали весомый вклад в развитие медицины.

Ключевые слова: *история, врач, медицина, Польша, Украина.*

Василь Чебан,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
chebanmazur@gmail.com

**СОЦІАЛЬНО-МЕДИЧНА
ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ
РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА
ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ**

Key words: *epidemiological study, research and historical analysis, infant mortality, social and preventive medicine, the formation of reproductive health.*

Cheban Vasyli. SOCIO-MEDICAL PREVENTION OF REPRODUCTIVE HEALTH DISORDERS: HISTORICAL ASPECTS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Conducted an in-depth research and analysis of the historical formation of reproductive health and epidemiological study of health and demographic indicators of morbidity population health and individual factors that affect reproductive formation in the Carpathian region. Defined the role of risk factors and health technologies in shaping the population's reproductive health.

Вступ. Актуальність зазначеного наукового напрямку підтверджується тим, що „в Україні так званий період трансформації суспільства супроводжується не тільки соціально-економічним спадом, але й погіршенням здоров'я населення, у зв'язку з цим мають місце ознаки порушення процесів популяційного репродуктивного розвитку”¹.

Мета дослідження - обґрунтувати систему технологій медико-соціальної профілактики порушень популяційного репродуктивного розвитку на основі поглибленого науково-історичного аналізу, вивчення етапів популяційного репродуктивного формування із врахуванням позитивного досвіду профілактичного напрямку в охороні здоров'я.

Матеріали і методи. За цим напрямком проведено науково-інформаційний пошук та епідеміологічне дослідження. У процесі епідеміологічного дослідження проведено клініко-статистичне та соціологічне дослідження, а також були використані статистичні дані Держкомстату, звітні матеріали відповідних лікувально-профілактичних закладів МОЗ України. Вивчено вплив провідних чинників ризику (медичних, соціальних, біологічних) репродуктивного розвитку, проаналізовано причинно-наслідкові процеси.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз результатів дослідження дозволив виявити негативні медико-демографічні (депопуляційні) процеси та зростання рівнів загальної захворюваності і, особливо, окремих класів хвороб, які негативно впливають на репродуктивне здоров'я. Ці та інші матеріали стали основою для наукового об-

ґрунтування системи технологій соціально-медичної профілактики порушень на етапах репродуктивного популяційного розвитку. В процесі розробки *названих* технологій нами поглиблено вивчено історичний шлях профілактичного напрямку в медицині.

Аналіз історичних першоджерел свідчить, що ще в стародавній Індії за 6 століть до н. е. у так званих „Ведах” сформульовані основні принципи ведення здорового способу життя (ЗСЖ) і даються корисні поради щодо збереження здоров'я людини.

У натурфілософських надбудавах лікарів Коської школи, яку прийнято ототожнювати з іменем Гіппократа, також зустрічаємо уявлення про ЗСЖ. Його унікальний трактат „Про здоровий спосіб життя” присвячений явищу ЗСЖ і розглядає його як певну гармонію, якої слід прагнути шляхом дотримання цілого ряду профілактичних заходів. Гіппократ пише: „Отже, у відповідності з віком, порою року, навичками, місцевістю, статуєю тіла повинно бути влаштовано життя у такий спосіб, щоб ми могли протистояти наступаючим і спекам, і холодам, тому що тільки в такий спосіб досягається найкраще здоров'я”². Саме Гіппократ першим вводить досліджуване поняття в медицину. У своїй праці „Про сім'ю і природу дитини” він наголошує: „...дитина живе в утробі матері, і наскільки здорова мати, настільки і дитина”.

Висвітлення проблеми ЗСЖ набирає подальшого розвитку в Давньому Римі у працях римських філософів Цицерона і Галена. Послідовник вчення Гіппократа, Гален у своїх трактатах робить важливі практичні

висновки за розділами „медико - гігієнічних вчень Гіппократа про здоровий спосіб життя”. Мислителі античного періоду намагаються виділити в явищі „здоровий спосіб життя” людини специфічні його елементи. Так, Гіппократ акцентує свою увагу на фізичному здоров'ї людини, а Демокрит найповніше описує духовне життя людини, що становить на його думку „благий стан духу”, коли душа перебуває в спокої та рівновазі і не хвилюється через будь-які страхи, забобони, засоби й інші переживання.

Наявність доброго здоров'я було основним критерієм для забезпечення інтелектуального розвитку підростаючого покоління. Так, юнаки, які мали недостатню фізичну підготовку, не мали права на отримання вищої освіти за тих часів³. Великий філософ і лікар Арістотель вважав за необхідне, щоб у кожному віковому періоді дитина отримувала відповідне виховання, і виділив три важливих семиріччя у формуванні людини: від народження до 7 років, від 7 років до статевої зрілості (14 років) і до її повноліття – 21 року, зазначаючи: „Розумно оберігати (відмежовувати) від вух і очей дитини усе, що не відповідає гідності вільнонародженої людини: лихослів'я, непристойні картини й ув'язнення”⁴.

Таким чином, у Давній Греції зароджується аксіоматичний аспект поняття „здоров'я”, особливо підкреслюється його соціальна значущість або загальнолюдська цінність. Суспільство турбується про стан здоров'я нації. Специфіка становлення механізму саморегуляції явища „здорового способу життя” людини в цей історичний період полягає в тому, що вона йде від моралі до державного управління і від нього повертається до повсякденних норм та побуту людей.

Середньовічний Схід не просто запозичає в античного світу ідею „здоровий дух у здоровому тілі”, а синтезує її, пристосовуючи до умов саме своєї життєдіяльності. У цей період приділяється особлива увага соціальному здоров'ю людини. Аль-Харірі - автор знаменитих макам, майстер слова XI ст., пише: „Ні не позбавить гоління голови від зла, що заподіяли ви, а підстригання волосся не очистить надовго того, хто не чистий у виконанні обов'язку”.

Системність уявлень про здоровий спосіб життя стає органічною частиною широкої класифікації медичних знань про здоров'я. Прикладом цього слугує відома енциклопедична праця лікаря-філософа Ібн Сіні

„Канон лікарської науки”, де він визначав засоби і способи досягнення здорового способу життя: „Основне в мистецтві збереження здоров'я – це врівноваження необхідних загальних факторів, якими є врівноваженість натури і вибір їжі; збереження правильної будови тіла; покращення того, що вдихається через ніс; пристосування одягу; врівноваженість фізичного і душевного руху”⁵.

„Салернський кодекс здоров'я”, написаний у XIV сторіччі лікарем і філософом Арнольддом із Вілланови, узагальнюючи досвід своїх попередників, давав такі рекомендації: „Якщо ти хочеш бути здоровим і не відати хвороб, важливо пам'ятати, що не варто злитися, необхідно частіше скромно обідати, про вина забути, не вважати за марне відпочити після їди, не звикати до полуденного сну. Нехай будуть твоїми лікарями трое: веселий характер, спочинок і помірність у їжі”^{6,7}.

Для слов'янських народів численні підтвердження властивості здорового способу життя зустрічаються в баладах, що розповідають про фізичне і моральне здоров'я богатирів.

З XV ст. виникає потреба у фізично і психічно здоровій робочій силі. Тому відомі вчені, такі як Рамаціні Б. та інші, починають посилено вивчати питання щодо збереження і зміцнення здоров'я робітників⁸.

У XVI-XVIII ст. специфіка формування суспільних відносин у Росії накладає свій відбиток на становленні здорового способу життя, її населення і на форми відображення цього феномена в суспільстві. Це простежується у творчості видатних історичних діячів. Так, Ломоносов М.В. стверджує: „... лише здоровий народ, який не викоринює, а, навпаки, всмоктує в себе всі моральні ідеали, шанує мораль і дотримується етичних норм, а також бачить користь у праці та знаннях, лише той народ може називатися народом майбутнього – а, отже, великим народом!”⁹.

Криза суспільного розвитку XX століття, яка в сучасній науковій літературі отримала назву антропологічної катастрофи (80-х – 90-х років), гостро поставила питання про перегляд позицій щодо способу життя і обґрунтування здорового способу життя.

Аналіз наукових джерел свідчить про відсутність сучасної теорії здоров'я як цілісної системи знань. Профілактика з позицій соціальної медицини є системою державних, соціальних, гігієнічних і медичних заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я особистості, спільнот, а також запо-

бігання хвороб та продовження тривалості життя населення. Якщо покладатись на зміст теоретичного підґрунтя медичної профілактики, тобто вчення про співвідношення в особі людини складових частин „біологічного, „соціального” та „психологічного”, то відповідним чином необхідно оцінювати напрямки профілактики, їх доцільність та ефективність. У цьому ракурсі ми проаналізували окремі аспекти профілактичних технологій. Так, протягом останнього століття дослідниками-епідеміологами, гігієністами Європи були обґрунтовані принципові можливості і створені технології масової профілактики інфекційних та інших захворювань.

На період XVIII – XIX ст. наука значно випереджала практику: тогочасна медицина переважно була лікувальною, роздрібненою та некерованою. Доступною вона була лише окремим верствам населення. Тому, досягнення науки періоду кінця XIX - початку XX століття залишались не впровадженими в практику навіть у державах із високим економічним рівнем розвитку.

Ми поділяємо думку окремих авторів^{10, 11, 12}, що з перших років організації охорони здоров'я в колишньому Союзі, коли ефективно були використані його нові принципи (державний характер, плановість, безкоштовність, доступність, єднання теорії та практики, *профілактична спрямованість*) в повоєнний період, профілактичний принцип став провідним і своїми досягненнями здивував світ. Досить економічними були профілактичні заходи щодо широкого охоплення населення медичними оглядами, проведення щеплень проти інфекційних хвороб, доступної мережі санітарно-освітньої роботи.

Зауважимо, як в теоретичному, так і в практичному плані система охорони здоров'я в період 30 – 40-х років була лідером і вважалась найбільш ефективною. Високий авторитет вона зберігала до кінця 60-х років. Адже в 1970 році ВООЗ прийняла резолюцію, яка рекомендувала іншим державам використовувати принципи, аналогічні тим, які були започатковані М.О. Семашком. Ці принципи були запозичені і трансформувались відповідно до національних умов економічно розвинутих країн¹³.

Продовжуючи хронологічно-історичний аналіз, ми переконуємось в тому, що в XX столітті виявляються цікаві закономірності: до 50 – 70-х років рівні очікуваної середньої тривалості життя зростали; відповідно, показники смертності знижувались (особливо серед дитячого населення та осіб населення

репродуктивного віку). Але на відповідному етапі така сприятлива динаміка призупинилась і протягом 10-15 років ситуація не змінювалась. На той час американські та англійські епідеміологи досить швидко знайшли причину цього явища. Ними були науково обґрунтовані підходи та шляхи вирішення заходів з оздоровлення нації. Відповідні зусилля відновили позитивну динаміку популяційного здоров'я.

Проаналізувавши ці тенденції, Мілтон Террис обґрунтував важливу *концепцію епідеміологічних революцій*. На його думку, М.О.Семашко та його школа розробили теорію і конкретні прийоми ліквідації масових епідемічних, паразитарних, соціальних захворювань, тим самим обґрунтували умови для повної ліквідації цілого класу хвороб, що виправдало себе у світі.

Аналізований період Мілтон Террис визначив як першу епідеміологічну революцію, яка за короткий історичний період (30-50 років) виключила зі списку головних причин смерті практично всі виліковні хвороби.

Разом з тим, на зміну тифу, дизентерії, пневмонії та іншим так званим „стандартним” захворюванням, прийшли *хронічні хвороби, спадкові, ті що, пов'язані з віком* (вони рідше зустрічались в минулому). На другому місці – *онкологічні хвороби*, на третьому – *травми, хвороби респіраторної системи та обміну речовин*. Розвиток такої структури захворюваності прискорюється соціальними чинникам і, перш за все, *не правильним способом життя та шкідливим впливом антропогенного забруднення довкілля*.

Новий етап Мілтон Террис назвав 2-ю епідеміологічною революцією; він вважав, що хоча такі хвороби вилікувати проблематично, проте змінити стратегію можливо без проблем, що загальмує негативні тенденції.

Успіх концепції доведено ефективними результатами профілактичних програм, які проводились в країнах, де досягнута найвища середня тривалість життя (станом на 2001 рік: Японія – 80,8 р.; Ізраїль – 78,6 р.; Греція – 78,1р.; США – 76,6 р.). Таким чином, прийняття нових концепцій і тактики боротьби з хронічними неінфекційними захворюваннями у значній мірі покращувало б стан здоров'я.

Сьогодні стратегія профілактики формується не на основі широких суспільних заходів боротьби проти всіх захворювань, а на зосередженні коштів за певними напрямками в програмних фондах.

Організаційні технології профілактики:

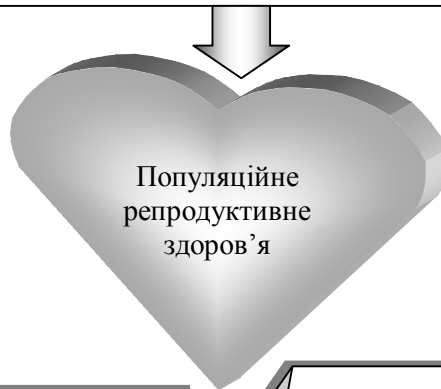
Державно-правові (постанови, накази, національні програми тощо)

Соціально-медичні:

- підвищення рівня якості та доступності всіх видів медико-санітарної допомоги (первинного, вторинного, третинного рівня), від яких залежить якість репродуктивного формування; підвищення ефективності диспансерного нагляду, генетичного консультування, зниження рівнів захворюваності, інвалідності тощо;
- організація належної спадкоємності фахівців по оздоровленню репродуктивного розвитку; підвищення технічного забезпечення лікувальних закладів тощо.

Соціально-освітні: поновити санітарно-освітню роботу із залученням засобів масової інформації з метою підвищення санітарної культури дітей, підлітків та населення фертильного віку; формувати у них здоровий спосіб життя; в школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах доповнити навчальні програми тематикою морального, статевого, гігієнічного виховання та відповідального ставлення до власного здоров'я, здоров'я родини, здоров'я нащадків та здоров'я нації;

Інші профілактичні технології

Технології протидії чинникам ризику (знешкодження, відмежування, нейтралізація, зниження агресивної дії)

- знизити (ліквідувати) дію шкідливих чинників виробництва, побуту;
- контроль якості та чистоти повітря, води, ґрунту, харчових продуктів та їх очищення (в антропогенному середовищі);
- раціональне харчування, спеціальне харчування, дезінтоксикаційні засоби тощо;
- розробка та впровадження нових, не шкідливих для здоров'я технологій виробництва, побуту;
- розробка та впровадження нових ефективних технологій індивідуального захисту від можливої дії чинників ризику;
- розробка та впровадження нових адсорбентів та інших засобів протидії поллютантів.

Профілактичні технології спрямовані на підвищення резистентності організму:

- Профілактика:
 - 1) специфічна (щеплення),
 - 2) неспецифічна (*вітаміни*): вживання фолієвої к-ти за місяць до вагітності; інші варіанти індивід. призначення; *фітопрепарати* (ехінацея...), препарати *бджільництва*, мед та його продукти, інші препарати (імуно-, біостимулятори: екстракти пророслих зернових культур...)
- *засоби загартовування; фізіотерапевтичні та інші процедури;*
- використання лікувально-профілактичних *факторів клімато-рекреаційної зони: мін. води, „залістї води”* - в лікуванні анемії вагітних...;
- *інші ефективні засоби.*

Наше уявлення щодо профілактичного напрямку в медицині ґрунтується на розумінні особливостей функціонування систем на різних етапах надання медичної допомоги населенню.

Так, первинна профілактика попереджує саме виникнення хвороби, ліквідує або зменшує вплив чинників ризику, тоді як вторинна профілактика скерована на виявлення захворювань в ранніх стадіях розвитку (до появи симптомів) та недопущення у подальшому ускладнень, хронізації, незворотних процесів тощо. Третинна ж профілактика полегшує долю хворого у боротьбі з недугою, особливо у випадку незворотних ускладнень.

Доцільно звернути увагу, що класичні дослідження щодо сучасного уявлення про профілактику з'явилися у вісімдесятих роках. Це дійсно так, адже згаданий період часу, на відміну від сучасності, найбільше привертав увагу науковців-медиків до цієї важливої проблеми, і не тільки науковців.

Більшість фахівців галузі теорії та практики профілактики вважають, що основними шляхами досягнення кінцевої мети профілактики є підвищення добробуту усіх соціальних груп населення, створення умов для гармонійного розвитку людини, покращення особистого способу життя. Це перший шлях. Щодо другого, то це покращання охорони здоров'я, наукова розробка основ профілактики, діагностики та лікування поширених захворювань.

Процес профілактичних технологій доцільно здійснювати на державному, громадському, колективному (сімейному) та індивідуальному рівнях, що загалом включає в реалізацію профілактики всіх „дійових осіб”: державу, громадські організації, охорону здоров'я та самого індивідуума. Результати поглибленого наукового аналізу довели про наявність прямого кореляційного зв'язку між здоровим способом життя та формуванням репродуктивного здоров'я. Також результати епідеміологічних та клініко-статистичних досліджень свідчать про складний, багатогранний процес репродуктивного розвитку та про причинно-наслідкові процеси, що впливають на репродуктивне здоров'я.

За результатами досліджень нами обґрунтовано та пропонується система-алгоритм провідних напрямків технологій запобігання порушень репродуктивного популяційного формування:

1. Організаційні технології профілактики: державно – правові (постанови, накази,

національні програми тощо), соціально-медичні, соціально-освітні, інші профілактичні технології.

2. Технології протидії чинникам ризику (знешкодження, відмежування, нейтралізація, зниження агресивної дії тощо).

3. Профілактичні технології, спрямовані на підвищення резистентності організму.

Висновок.

Сучасні погляди на загальні профілактичні принципи вирішення тієї чи іншої проблеми є неоднозначні. Але глибокий аналіз накопиченого досвіду щодо профілактичного напрямку та оцінка його результатів дозволила глибше зрозуміти проблему, скоргувати подальшу тактику наукового дослідження і обґрунтувати систему технологій медико-соціальної профілактики порушень репродуктивного популяційного розвитку та впровадити її в практику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гойда Н.Г. Наукове обґрунтування та розробка системи медико-санітарної допомоги жінкам з екстрагенітальною патологією: Автореф. дис. д - ра мед. наук: 14.02.03 / Укр. держ. мед. університет. - К., 2000. - 34 с.
2. Гиппократ. О здоровом образе жизни. // Гиппократ. Избранные книги.- М.: Государственное издательство биологической и медицинской литературы. 1936.- С. 217
3. Тахо-Годи А.А. Греческая мифология. - М.: „Искусство”, 1989. - С.149-150.
4. Брекман И.И. Валеология – наука о здоровье. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Физкультура и спорт Ю 1990. – 208 с.
5. Абу-Али-Ибн Сина (Авицена). Канон врачебной науки. – 2-е изд. – Ташкент: Фан, 1981. – Т.1. – 286 с.
6. Арнольд из Виллановы. Салернский кодекс здоровья. - М., 1970. – С.54-55.
7. Салернский кодекс здоровья. Арнольд с Виллановы./Пер.с лат.Шульца Ю. Ю.-М.: Медицина. -1989. 17с.
8. Рамаццині Бернардино. О болезнях ремесленников. Суждения. – М.: Медиздат. 1961. – С. 280.
9. Ломоносов М.В. Для пользы общества коль радостно трудиться // Избранная проза // Михаил Ломоносов. – М.: Советская Россия, 1986. – С.15.
10. Амосов Н.М. Мысли и сердце. - М., 1969. - С.66-70.
11. Рудень В.В. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я. Посібник для поза аудиторної самостійної підготовки до практичних занять. / За ред.В.В.Рудня. Львов, 2004. - С. 28-68.

¹² Уваренко А.Р. Про медичну профілактику // Охорона здоров'я України. - 2001. - №3. - С. 45-47.

¹³ Лисицин Ю.П. Санология – основа первичной профилактики // Вестник Российской АМН. – 1995. – № 8. – С. 48-51

¹⁴ Социалистический способ жизни: Справочник // Кол. авторов В.И. Шинкарук, Л.В. Сохань, Р.А. Ануфриева и др. – К.: Политиздат Украины, 1985. – 278 с.

Cheban Vasyl. LA PREVENTION – SOCIALE DE LA SANTÉ REPRODUCTIVE: LA PERSPECTIVE HISTORIQUE ET LES PERSPECTIVES DU DEVELOPPEMENT.

Resume – Le but de l'article est l'étude approfondie de l'analyse scientifico-historique de la santé reproductive et l'étude épidémiologique des indicateurs medico-demographiques, les taux d'incidence de la société et les taux qui influent sur la formation de la reproduction dans la région des Carpates. On a définie le rôle des facteurs du risqué et les technologies de la formation de la santé reproductive de la société.

Mots-cles: *l'étude épidémiologique, l'analyse scientifico-historique, la mortalité, la prophylaxie*

socio-medicale, la formation de la santé reproductive.

Чебан Василий. СОЦИАЛЬНО-МЕДИЦИНСКАЯ ПРОФИЛАКТИКА НАРУШЕНИЙ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВЬЯ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ И ПЕРСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ

Проведены углубленный научно-исторический анализ формирования репродуктивного здоровья и эпидемиологическое исследование медико-демографических показателей, изучены уровни заболеваемости популяционного здоровья и отдельных показателей, которые влияют на репродуктивное формирование Прикарпатья. Определена роль факторов риска и оздоровительных технологий в формировании популяционного репродуктивного здоровья.

Ключевые слова: *эпидемиологическое исследование, научно-исторический анализ, детская смертность, социально-медицинская профилактика, формирование репродуктивного здоровья.*

РЕЦЕНЗІЇ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ

UDC: 821.133.1-2Kol.09

Taras Ivassioutine,
Tchernivtsi Nationale Université
n. Yuryi Fedkovich,
Chernivtsi (Ukraine),
t.ivasyutyn@chnu.edu.ua

UNE NOUVELLE ETUDE ANTHROPOLOGIQUE DANS LA LITTERATURE COMPAREE

Ключові слова: міфокритичне вчення, архетипологічне вчення, наукова методологія, антропологічний підхід, структура твору.

Івасютин Тарас. НОВЕ АНТРОПОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПОРІВНЯЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.

В рецензії подається аналіз монографії Г. Драненко. Взяти за основу міфокритичне й архетипологічне вчення, обґрунтоване антропологом і міфознавцем Жільбером Дюраном (1970), Г. Драненко здійснила оригінальне, цікаве у всіх відношеннях дослідження. Використавши точну наукову методологію, вона вперше розкриває і аргументує антропологічний підхід до творчості французького драматурга Б.-М. Кольтеса (1948–1989), аналізуючи значення і структуру його творів.

Dans son étude, l'auteure s'interroge sur les formes que peut prendre un mythe dans une œuvre littéraire et sur ses capacités à porter, transporter, créer et recréer la production du sens. Le recours au mythe est considéré, en effet, comme un moyen d'étudier et d'interpréter un texte littéraire. Cette étude se place explicitement, tant dans ses réquisits que dans ses méthodes, dans la lignée des travaux théoriques élaborés en France qui, sur la base d'une hypothèse anthropologique, portent sur les rapports qui relient l'imaginaire et la création littéraire. Aussi sont, plus particulièrement, convoquées les approches mythocritiques dont les représentants les plus éminents sont Gilbert Durand et Pierre Brunel. L'objet pratique de cette monographie est constitué par un corpus de trois pièces de Bernard-Marie Koltès : *La Nuit juste avant les forêts* (1977), *Le Retour au désert* (1988) et *Roberto Zucco* (1989). Les analyses effectuées montrent que les structures symboliques et mythiques, repérées dans les textes de ces trois pièces de B.-M. Koltès, correspondent aux trois Régimes de l'imaginaire que Gilbert Durand propose dans sa classification isotopique des images. Ainsi, la première pièce du dramaturge – „première” dans le sens où il invente „son propre sujet” après quelques essais de réécriture de textes canoniques –, *La Nuit juste*

avant les forêts, peut se lire comme une variation sur la symbolique des structures mystiques propres au Régime Nocturne ; la pièce *Le Retour au désert*, dite „classique”, incarne dans des structures dramatiques originales les symboles spécifiques du Régime Nocturne ; enfin, la „pièce-testament” de l'auteur, *Roberto Zucco*, décline, dans ses moindres détails, les structures héroïques du Régime Diurne.

L'analyse des images archétypes dans *La Nuit juste avant les forêts* montre que la pièce s'organise autour d'un thème archétypal dominant et cohérent, à savoir la manifestation, sous de multiples formes, du désir inconscient d'un retour dans le ventre maternel (*regressio ad uterum*). Cette hypothèse herméneutique est étayée par le fait que ce texte convoque, avec ostentation, deux contenants symboliques significatifs – le Ventre maternel (celui du bien-être) et le Ventre-Monde (celui du mal-être). Il s'ensuit que la naissance au Monde peut se comprendre comme une sorte de trajet que l'homme effectue tout au long de son existence. Chez B.-M. Koltès ce trajet se trouve inversé dans la mesure où le désir même du Je-personnage le pousse à tout faire pour éviter le Monde afin de retrouver le bien-être prénatal, synonyme de sécurité et de protection. Aussi n'est-il pas étonnant que la Coupe, symbole du

contenant, se révèle l'image centrale et obsédante de la constellation des images qui organise la pièce. Le Ventre-Monde représente donc l'espace dans lequel s'agencent „avaleurs” et „avalés” (autrement dit, dominants et dominés). Cet Ogre-Avaleur avale l'homme sans lui laisser le moindre choix ni la plus infime liberté : le personnage de B.-M. Koltès, un avalé, est sommé de vivre dans deux zones du Ventre-Monde – dans la zone du temps dévolu au travail (à l'usine) et dans celle du temps consacré au loisir (les „plaisirs” du vendredi soir dans le „quartier des putes”). Mais le Je-personnage en choisit délibérément une troisième, une zone intérieure qui le protège et l'isole du Monde extérieur. Car, avalé par le Monde, le Je-personnage s'y sent comme un corps étranger et étrange. Corollairement, le schème „avalé”, dans la cartographie de l'imaginaire de la pièce, est connecté au „complexe de Jonas”, thème archétypal du retour au ventre maternel, comme chacun sait. Aussi la recherche de la protection du Nocturne mystique se présente-t-elle comme la réponse du protagoniste (de l'auteur) à la lâcheté du Diurne héroïque. Et l'on comprend, dès lors, que l'intimité de la Nuit symbolise l'union sacrée du temps et de l'espace.

Les structures dramatiques du Régime Nocturne dans *Le Retour au désert* sont représentées par l'Arbre, qui en est son archétype central. Pour mettre en évidence cette hypothèse herméneutique, l'auteure est amenée à justifier et à interpréter la présence et l'occurrence, dans l'œuvre koltésienne, de schèmes rythmiques et cycliques. Ceux-ci s'incarnent dans une sorte de drame „agro-lunaire” qui révèle les lignes de force d'un cycle qui s'origine dans la naissance, conduit inexorablement à la mort, et rebondit vers la possibilité d'une renaissance. Ainsi l'Arbre devient-il une matérialisation de la vision cyclique du monde, du progrès et des liens familiaux. C'est ce qu'exemplifient les rapports qu'entretiennent les personnages de la pièce, Mathilde, Adrien, leurs enfants et leurs petits-enfants. On peut les considérer comme les représentants d'un clan, celui des César Serpenoise, créé sur les cendres de la race dissoute et disparue des Rozérieulles. L'arbre de Jessé de la famille Serpenoise parle, en fait, du devenir de l'humanité qui traverse différentes phases, toutes caractérisées par une opposition déclinée en termes binaires (la guerre et la paix, la crise et la reprise, etc.). Il finit, comme le phénix, par renaître de ses cendres – l'apparition des jumeaux Remus et Romulus à la fin de la pièce en est la preuve éclatante. Le mythe de la Paix, quant à lui, dans la pièce, se révèle dans des phénomènes d'intertextualité, comme les emprunts qui sont faits à la légende de la

naissance de Rome. Celle-ci est présente non seulement par l'inscription de toponymes et d'anthroponymes romains, mais aussi par des structures archétypiques et mythiques plus profondes qui irriguent le texte. L'analyse de la pièce, entreprise ici, permet, ainsi, de mettre en évidence les mythes principaux du mythe romain que B.-M. Koltès convoque : 1/ *Scarpone / Serpenoise* (le Denier comme symbole du cycle incarnant les chutes et les épanouissements cycliques) ; 2/ *Empire / Famille* (le Bâton orné de bourgeons symbolisant les liens familiaux) ; 3/ *Metz / Métisse* (le Bâton dont les deux extrémités à la fois s'opposent et se complètent figure la coïncidence des oppositions dans un objet) ; 4/ *Metz / Mars* (le Bâton comme arme représentant les militaires et/ou la violence) ; 5/ *Rome / Paix* (le Bâton en tant que partie de l'arbre symbolisant le progrès et l'avenir). La Rome mythique de Koltès met en scène donc l'union du passé et de l'avenir et illustre l'existence non seulement du monde des hommes, mais aussi celle d'un homme *dans* le monde des hommes et *avec* le monde des hommes. Il apparaît donc que la présence, dans la pièce, de ces structures synthétiques (dramatiques) de l'Imaginaire témoigne du désir de l'individu de se relier au monde, tout en gardant et en sauvegardant, dans le même mouvement, son identité.

Enfin, l'étude montre qu'une pièce comme *Roberto Zucco* est appréhendable à partir de la déclinaison de structures schizomorphes propres au Régime Diurne, qui s'ordonne autour d'une antithèse *haut/bas*, dimension axiologique incontournable de la symbolique héroïque. En effet, la pièce s'articule autour des quatre structures diairétiques que décrit Gilbert Durand quand il définit ce qu'il entend par le Régime Diurne. L'idéalisation et le „recul” autistique se font percevoir, avant tout, dans l'appel de l'Afrique mythique que ressent le protagoniste, mais surtout dans son positionnement paradoxal dans une utopie et dans une u-chronie fondamentales. Roberto Zucco est ainsi caractérisé par deux traits principaux : l'imperceptibilité et l'intempestivité. Ces derniers contribuent à transformer Roberto Zucco en un personnage mythique, qui l'éloigne de son modèle réel (Succo) qui avait défrayé la chronique judiciaire et policière des faits divers en son temps. L'auteure de l'ouvrage examine, à partir de ce cas exemplaire, comment procède la littérature pour créer un mythe, qui prétend à l'universalité, à partir d'un matériau empirique singulier – un *serial killer* situé dans un espace et dans un temps bien particuliers. Sont donc mis en avant, dans la pièce de B.-M. Koltès, la géométrie de la mentalité héroïque (la pièce labyrinthe), la

symétrie des actes héroïques (les schèmes de la chute et de l'ascension) et le gigantisme du héros (une puissance surnaturelle, une séparation irrémédiable entre lui et les autres), symptômes du souci obsessionnel de la distinction qui mène à un effacement irrémédiable de la notion même du temps. C'est cette dynamique sémiotique qui explique en grande partie la structure schizo-morphe que déploie la pièce, laquelle renvoie à des objets séparés, fragmentés, divisés en deux. La division principale, par exemple, qui organise le système des personnages féminins et masculins de la pièce, s'articule autour de l'antithèse *ciel / terre*. La mise en évidence de l'isotopie des images symboliques développée dans *Roberto Zucco* permet de tracer un atlas des mythes qui organisent la pièce. Leur constellation renvoie à des mythes (antiques et littéraires) ; ces derniers se fondent sur une situation archétypale qui met en scène des couples dont les partenaires sont profondément antithétiques et antagonistes (Samson / Dalila, Hamlet / Ophélie, Minotaure / Ariane, etc.) On comprend donc pourquoi les antithèses koltésiennes se révèlent profondément polémiques, comme le montrent, par exemple, les figures intrinsèquement contradictoires du colosse aux pieds d'argile ou de l'ange-destructeur. En effet, il faut se souvenir que l'antithèse, la marque essentielle du Régime Diurne de l'imaginaire, est pensée „contre” les ténèbres, l'animalité et la chute, c'est-à-dire le temps mortel.

Cette étude est originale et fort intéressante à plusieurs égards. D'une part, sous réserve d'inventaire plus précis, elle ouvre et valide une approche anthropologique du dramaturge français qui n'a jamais été réellement effectuée, avec une telle précision, dans le détail et le grain du texte koltésien. D'autre part, dans le champ de la critique universitaire ukrainienne, non seulement elle inaugure et invite à prolonger des études sur B.-M. Koltès, un dramaturge essentiel dans le paysage littéraire français, mondialement connu et

joué mais quelque peu ignoré en Ukraine, mais elle autorise et appelle aussi, en exemplifiant la fécondité d'une approche mythocritique, un dialogue, fécond et enrichissant pour les unes et les autres, entre les théories ukrainienne et française qui portent, dans une perspective anthropologique, sur l'imaginaire et la littérature.

Ivasyutyn Taras. REVIEW OF THE MONOGRAPH DRANENKO G. NEW ANTHROPOLOGICAL STUDIES IN COMPARATIVE LITERATURE

The review represents the analysis of H. Dranenko's monography. On the basis of myth critical and archetypal study, grounded by the anthropologist and mythologist G. Durand (1970), H. Dranenko carried out an original and interesting research. Applying exact scientific methodology she was first to reveal and prove anthropological approach of French dramatist B.-M. Koltès (1948 - 1989) analyzing the meaning and structure of his works.

Key words: *myth criticism teaching, archetypes' teaching, scientific methodology, anthropological approach, the structure of the work.*

Ивасютин Тарас. РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ ДРАНЕНКО Г. НОВОЕ АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ В СРАВНИТЕЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.

Рецензия посвящена анализу монографии Г. Драненко. Базируясь на мифокритическом и архетипологическом учении, описанном антропологом и мифологом Жильбером Дюраном (1970), Г. Драненко осуществила оригинальное, интересное во всех отношениях исследование. Используя точную научную методологию, она впервые раскрывает и аргументирует антропологический подход в драматургии Б.-М. Кольтеса (1948 - 1989), анализируя значение и структуру произведений известного французского драматурга.

Ключевые слова: *мифокритическое учение, архетипологическое учение, научная методология, антропологический подход, структура произведения.*

УДК 821.161.2-31

Антоній Мойсей,
Чернівецький державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
antoniimoisei@bsmu.edu.ua

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ **КОРСАК Р.В. ПОЛІТИЧНА І ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЧЕХІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: 3 2000 ДО 2012 РР. / Р.В. КОРСАК. – УЖГОРОД: ВИДАВНИЦТВО БЕРЕЗА А.Є., 2013. – 518 С.**

Keywords: *monograph, history, collaboration, researcher, policy, reform of economic relations .*

Antony Moyses. REVIEW OF THE MONOGRAPHY by R.V. Korsak. Political and Economic Cooperation Between Ukraine and Czech Republic in the Conditions of Transformation of Social Relations: 2000 – 2012 years. / Roman V. Korsak. Uzhgorod: BEREZA Publisher AE, 2013. – 518 p.

The monography exhibits political and economic cooperation between Ukraine and the Czech Republic in the conditions of reforming the social and economic relations (years 2000 – 2012.) on the basis of archival materials of Embassies and Trade and Economic Mission of Ukraine to the Czechoslovak Republic, ministries and agencies of both countries, Ukrainian and Czech periodicals.

Монографія Корсака Романа Володимировича охоплює період політичної та економічної співпраці двох країн (України та Чехії) в умовах трансформації суспільних відносин за період від 2000 до 2012 років.

Книга Р.В. Корсака побудована так, що у вступній частині вказано актуальність теми, мету, завдання, об'єкт, предмет, наукова новизна та практичне значення дослідження, хронологічні рамки та зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами кафедри „Міжнародні відносини” Інституту економіки та міжнародних відносин Ужгородського національного університету, публікації та структуру монографії.

У монографії на основі архівних матеріалів Посольства і Торгівельно-економічної місії України в Чехії, міністерств та відомств обох країн, української та чеської періодики здійснено комплексне дослідження політичної та економічної співпраці України та Чехії в умовах реформування суспільно-економічних відносин.

В першу чергу проаналізовано праці українських дослідників з питань трансформації суспільних відносин та українсько-чеського співробітництва. Визначено, що праці українських дослідників групуються за такою проблематикою:

- трансформація та реформування суспільства в Україні та Чехії;
- перспективи входження України в Євросоюз та НАТО;
- геополітичні проблеми української держави;
- членство Чехії в ЄС та НАТО;
- міграція населення з України до Євросоюзу, в тому числі і до Чехії;

- проблеми і перспективи міждержавної співпраці України з країнами ЄС та Центрально-Східної Європи;
- європейське енергетична безпека;
- місце і роль України та Чехії в регіональних та глобальних системах безпеки;
- розбудова двостороннього політичного й економічного співробітництва України з Чехією.

Зокрема проаналізовано книгу А.С. Гальчинського „Помаранчева революція і Нова влада”, видану в Києві, 2005 року у видавництві „Либідь”, щодо подій кінця 2004 року. Автор вказує, що було фальсифіковано президентські вибори і прийшла до влади в Україні народна опозиція.

Корсак Р.В. вважає, що автор критично розглянув конфлікт між „Майданом” і практичними кроками нової влади в реалізації високих стандартів суспільного прогресу.

Проаналізовано Корсаком Р.В. видання Г. Зеленько, Л. Кіцила, Л. Артьоміова, О. Ковальної, О. Горенка, С. Андрущенко, О. Шаповалою та ін. Здійснено аналіз економічної корпорації, зовнішньої політики та розширення ЄС на схід, співпраця України з країнами ЄС відповідно дослідженням А. Мовчан, С. Мотрук, Ч.С. Віднянського та ін.

При цьому зазначено, що вивчення системи українсько-чеського міждержавного співробітництва залишалось недостатнім.

Піддано аналізу праці чеських та російських вчених за дев'яти напрямками: – реформування суспільства у Чеській республіці; – перебіг трансформаційних процесів в Україні; – членство Чеської республіки у ЄС; – проблеми, перспективи міждержавної співпраці ЧР з країнами ЄС і Центрально-Східної Європи; – європейська енергетична безпека; – розбудова співробітництва ЧР з Україною. Зокрема, це роботи Ц. Домніца, П. Фіали, В. Гавліка, Ф. Чорного, В. Вотапєка, М. Коржана, Н. Веселої, М. Єхла, Ю. Паяна, С. Вайсової, Я. Шимова, А. Балакіревої та ін. При цьому зазначено, що чеські та російські вчені розглядають всі названі проблеми з метою виявлення причин і можливих наслідків процесів політичного, економічного і культурного розвитку країн Центрально-Східної Європи, разом з тим, як для чеських, так і російських вчених, немає чіткої спрямованості щодо вивченні проблем з Україною.

Автором показано джерела до вивчення у українсько-чеських міждержавних відносин. Це архівні матеріали Управління державного архіву Міністерства закордонних справ України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, поточного архіву Посольства України в Чеській республіці, Мі-

ністерства закордонних справ Чеської Республіки, Міністерства промисловості та торгівлі Чеської Республіки. Це виступи і щоденники Міністрів закордонних справ, матеріали аналітичних нарад, циркуляри Міністерства закордонних справ та ін.

Окремо згруповані опубліковані документи і матеріали, видані українською та чеською мовами.

В кінці цього розділу Корсак Р. робить висновок, що історіографічний огляд літератури про українсько-чеське державне співробітництво 2000-2012 рр. в умовах трансформації суспільних відносин двох країн засвідчує, що політична і економічна співпраця країн не були ще предметом комплексного наукового дослідження. І щоб заповнити цей пробіл, автор дослідження використав значний масив різноманітних архівних матеріалів, статистичних даних і періодичних видань.

Далі автор звернув увагу на методологію і методи вивчення українсько-чеських міждержавних відносин. Зазначено, що в теорії міжнародних відносин завершився процес формування методологічних принципів і засобів науки як системи. Методологічну основу вивчення міжнародних відносин становлять загальнонаукові принципи та положення. Відповідно, у загальному розумінні науковий метод представляє собою систематизовану сукупність послідовних кроків, які потрібно здійснити для досягнення мети. Методологічну основу даної роботи складають загальнонаукові принципи та положення науки методології, а також широкий спектр методів, що історично склалися і перейшли в теорію міжнародних відносин як з інших наук, так і з міжнародної практики.

На основі цієї методології, і вказаних методів, Корсак Р.В. досліджує трансформаційні процеси в Чеській Республіці та їх вплив на українсько-чеське міжнародне співробітництво 2000-2012 рр., вплив реформ в Україні на українсько-чеське міждержавне співробітництво, політичне співробітництво України та Чеської Республіки, українсько-чеське міждержавне економічне співробітництво у 2000-2012 рр. Зокрема, звернута увага на особливості економічної співпраці України та Чеської Республіки в зазначений період, економічне співробітництво в умовах членства Чеської Республіки в ЄС (2004-2009 рр.), торговельно-економічні відносини в умовах фінансово-економічної кризи (2010-2012 рр.).

Автор робить слушний висновок, що у умовах геополітичних змін у Європі, Чеська Республіка, як член ЄС, НАТО, багатьох міжнародних організацій та місце проживання

досить численної української діаспори, залишається важливим політичним і економічним партнером України.

Чехія розглядає Україну як європейську країну, від якої залежить стабільність в Центрально-Східній Європі, підтримує прагнення нашої країни інтегруватися до євроатлантичних структур.

Загалом монографія Корсака Р.В. „Політична і економічна співпраця України та Чехії в умовах трансформації суспільних відносин (2000-2012 рр.)” заповнює прогалину у дослідженні політичної і економічної співпраці України та Чехії у умовах трансформації суспільних відносин (2000-2012 рр.).

Antoniý Moysey. COMPTE RENDU DE LA MONOGRAPHIE par R.V. Korsak. Coopération politique et économique entre l'Ukraine et la République Tchèque dans les conditions de transformation des relations sociales: années 2000 - 2012. / V. Roman Korsak. Uzhgorod: Bereza Editeur AE, 2013. - 518 p.

La monographie présente la coopération politique et économique entre l'Ukraine et la République Tchèque dans les conditions de la réforme des relations sociales et économiques (années 2000 - 2012.) Sur la base de documents d'archives des ambassades et du commerce et de la mission économique de l'Ukraine à la République Tchèque, ministères et organismes des deux pays, périodiques ukrainiennes et tchèques.

Mots-clés: *monographies, l'histoire, la collaboration, chercheur, politique, réforme des relations économiques.*

Мойсей Антоній. РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Р.В. Корсак. Политическое и экономическое сотрудничество Украины и Чехии в условиях трансформации общественных отношений: 2000 – 2012 гг. / Роман Владимирович Корсак. – Ужгород: Издательство Береза А.Е., 2013. – 518с.

В монографии на основе архивных материалов Посольства и Торгово-экономической миссии Украины в Чехословацкой Республике, министерств и ведомств обеих стран, украинской и чешской периодики показано политическое и экономическое сотрудничество Украины и Чехии в условиях реформирования общественно-экономических отношений (2000-2012 гг.).

Ключевые слова: *монография, история, сотрудничество, исследователь, политик, экономика, отношения, реформы.*

УДК 159.953.4 (076)

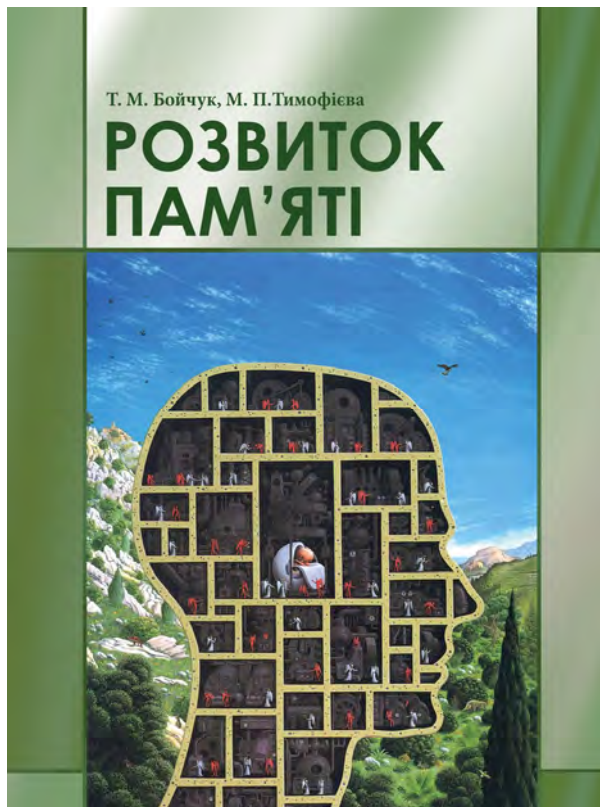
Ганна Найдьонова,
Інститут корекційної педагогіки та психології
Національний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова,
Київ (Україна),
flyingbirdy@gmail.com

**РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ. ПІДГОТОВЧИЙ
КУРС: ПСИХОЛОГІЧНИЙ
ПРАКТИКУМ / БОЙЧУК Т.,
ТИМОФІЄВА М. – ЧЕРНІВЦІ: КНИГИ -
XXI, 2012. – 88 С.**

Key words: *theory of memory, mnemonics, attention, imagination, memorization techniques.*

**Naydyonova Hanna. REVIEW OF THE
MONOGRAPH Boychuk T.M., Tymofieva M.P.
Development of memory. Preparatory Course:
Psychological workshop / T.M. Boychuk, M.P. Ty-
mofieva. – Chernivtsi: Books: XXI, 2012. – 88 p.**

The proposed publication of the theoretical foundations psychology of memory; revealed age and individual characteristics of the memory of students in connection with vocational training; the conditions of successful memorization. For practical work for medical students selected mnemotekhnichni techniques and methods of developing attention and imagination are the tasks and exercises for better memorizing medical terminology, scientific terms, foreign words, names of pharmacological agents.

Проблема пам'яті є однією з традиційних проблем класичної та сучасної психології. В теперішній час виникає необхідність дослідження та розвитку мнемічних процесів у

структурі конкретних видів фахової діяльності, зокрема у діяльності медичного працівника.

Професія медика є специфічним різновидом професійної діяльності. Маючи усі загальні структурні компоненти цілеспрямованої діяльності, робота протікає в особливих умовах, що зумовлює специфічність категоріального і функціонального складу його пам'яті. Ця робота пов'язана з інтелектуальними навантаженнями, які супроводжують переробку великих обсягів текстової інформації, структурування професійного досвіду в довготривалій пам'яті; у прийнятті життєво значущих рішень в умовах високої психологічної напруженості тощо. Тому мнемічні здібності медичного працівника повинні стати спеціальним об'єктом дослідження в загальній психології.

Заслуговує на увагу теоретична частина психологічного практикуму, в якій розкривається основна генеза поняття пам'яті та історія її вивчення, види та процеси пам'яті, теорії походження пам'яті.

Автори Т.М. Бойчук, М.П. Тимофієва розкрили вікові та індивідуальні особливості розвитку пам'яті студентів у зв'язку з професійним навчанням; розкрили природу асоціацій та їх значення в процесах пам'яті; визначили погляди на проблему пам'яті прихильників біхевіористів, гештальтистів; охарак-

теризували теорію запам'ятовування на фізіологічному рівні.

Основна мета даного видання – ознайомлення та навчання ейдетичним прийомом для ефективного запам'ятовування наукових термінів, чисел та назв фармакологічних препаратів, іноземних слів; вироблення навичок концентрації уваги та асоціативного мислення.

Видання побудоване так, щоб студенти, отримавши необхідні теоретичні знання, змогли провести самодіагностику процесів пам'яті, уваги, уяви; самостійно освоїти знач-

ну кількість психологічних методів розвитку пам'яті; засвоїти техніки запам'ятовування текстової інформації, тощо.

Дане видання заповнює дефіцит навчально-методичної літератури українською мовою для студентів вищих медичних закладів.

Структура психологічного практикуму „Розвиток пам'яті” логічна, в ній передбачається зв'язок із філософською, психологічною та медичною орієнтацією майбутніх фахівців.

Naydyonova Hanna. REVUE DE LA MONOGRAPHIE Boychuk T.M, Timofeeva M.P. Le développement de la mémoire. Cours préparatoire: travaux pratiques sur la psychologie / T.M. Boychuk, M.P. Timofeeva. – Chernivtsi: Books: XXI, 2012. – 88 p.

Cette édition ouvre les fondements théoriques de la psychologie de la mémoire; ici on a révélé l'âge et les particularités individuelles de la mémoire des étudiants dans le cadre de la formation professionnelle; on a défini les conditions pour la mémorisation réussie. Pour les travaux pratiques des étudiants en médecine on a choisis des techniques et des méthodes du développement de l'attention et de l'imagination, on expose des tâches et des exercices pour mieux mémoriser la terminologie médicale, les termes scientifiques, les mots étrangers, les noms des médicaments.

Mots-clés: la théorie de la mémoire, la mnémotechnique, l'attention, l'imagination, les techniques de mémorisation.

Найденова Анна. РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Бойчук Т.М., Тимофеева М.П. Развитие памяти. Подготовительный курс: психологический практикум / Т.М. Бойчук, М.П. Тимофеева. – Чернівці: Книги XXI, 2012. – 88 с.

В предлагаемом издании рассмотрены теоретические основы психологии памяти; раскрыты возрастные и индивидуальные особенности развития памяти студентов в связи с профессиональным обучением; определены условия успешного запоминания. Для практической работы студентов-медиков подобраны мнемотехнические приемы и методы развития внимания и воображения, даны задания и упражнения для лучшего запоминания медицинской терминологии, научных терминов, иностранных слов, названий фармакологических препаратов.

Ключевые слова: теории памяти, мнемотехника, внимание, воображение, техники запоминания.

УДК 39.001.891(075.8)

Микола Сидоренко,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
society@bsmu.edu.ua

РЕЦЕНЗІЯ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК Кожолянко Г., Кожолянко О., Мойсей А. *Етнологічні експедиції та студентська етнографічна практика. Навчальний посібник / Георгій Кожолянко, Олександр Кожолянко, Антоній Мойсей.* – Чернівці-Вижниця: Черемош, 2010. – 324 с.

Keywords: *ethnology, ethnological studies, ethnographic expeditions, ethnological materials, ethnographic practice, ethnographic museums.*

Sidorenko Mykola. THE REVIEW OF THE TEXT BOOK MANUEL Kozholyanko G., Kozholyanko O., Moysey A. *Ethnological expedition and student ethnographic practice. The manual / George Kozholyanko, Alexander Kozholyanko, Antony Moysey.* – Chernivtsi-Vyzhnytsya: Cheremosh, 2010. – 324 p.

The tutorial deals with the subject and sources of Ethnology and main directions of ethnological studies, organization and conducting of ethnographic expeditions, methods, methodology and practice of data collection, processing and storage of field ethnological materials; the tutorial deals with module structure of student's ethnological practice of higher educational institutions of humanitarian profile.

У навчальному посібнику розглядаються питання предмету і джерел етнології, предметної сфери та головних напрямків польових етнологічних досліджень, організації та проведення етнографічних експедицій, способи, методика і практика збору, обробки і зберігання польових етнологічних матеріалів; вказано змістовно-діяльнісну структуру модулів

етнологічної практики студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю.

В останні десятиріччя було видано низку посібників і методичних розробок з етнологічної (етнографічної) та експедиційної практики (методичні роботи М. Глушка, М. Паньківа, Л. Орел, К. Міщенко та ін.). Проте у методичних працях цих авторів розглянуто лише окремі аспекти проведення етнографічної практики та етнографічних експедицій, не враховано останні досягнення науково-технічного прогресу щодо матеріально-технічного забезпечення експедицій і практики.

Найперше потрібно відзначити актуальність публікації такого роду навчальної літератури. Вона обумовлюється тим, що на гуманітарних факультетах університетів України етнологічна практика студентів спеціальності „Історія та етнологія” є обов’язковою в навчальній програмі.

Розробка програми етнологічної практики студентів є важливим і відповідальним творчим процесом кваліфікованих викладачів профільної кафедри вищого навчального закладу. При розробці програми практики використовується весь попередній досвід, накопичений співробітниками кафедри протягом попередніх років.

На гуманітарних факультетах, де ведеться навчання з історичних дисциплін, студенти виконують курсові, дипломні, магістерські роботи з використанням матеріалів етнографічних екс-

педицій. Відповідно постійно виникає потреба методологічного забезпечення проведення збору польового етнографічного матеріалу, його обробки, збереження та використання.

Як засвідчує робоча навчальна програма з етнографічної практики, подана у посібнику, студенти на протязі трьох тижнів етнографічної практики повинні опрацювати матеріал, який вони засвоїли на лекційних і семінарських заняттях. Такі заняття проводяться на базі етнографічних музеїв (красознавчих, художніх, народної архітектури і побуту та ін.), під час фольклорних свят, календарних і сімейних обрядів тощо.

У рецензованому посібнику подано матеріал з історії етнографічних експедиційних досліджень у світі і Україні. При цьому зазначається, що метод включеного спостереження (Етнографічний метод в етнології), який склався у період зародження етнології, став своєрідною професійною маркою цієї галузі наукових знань. Поступово, в умовах становлення етнології як науки він набув ознак типового, загальноприйнятого методу. У деяких європейських країнах навіть вважався обов'язковою умовою, своє рідним „шедевром” („ініціацією”) на шляху до здобуття професійної майстерності етнографа.

У посібнику аналізується етнографічна експедиційна робота у різних країнах світу (США, Великобританії, Росії, Україні).

Безперечним позитивом підручника є значна увага авторів до характеристики новітніх тенденцій у проведенні польових досліджень. Серед таких тенденцій розглянуто створення формалізованих баз даних, розроблених на базі польових матеріалів; доцільність використання методу етнографічного картографування; нововведень щодо етнографічного поля: „поле битви як етнографічне поле”, „тюремна культура”, „традиції субкультур” тощо.

Вказано у посібнику на те, як і в який спосіб потрібно організувати етнографічні експедиційні дослідження, здійснювати підготовку практики та експедицій, їхнє матеріально-технічне забезпечення, вказано основні правила ведення і зберігання документів експедицій і етнографічної практики.

У посібнику наявний матеріал про новітні технології у експедиційній і музейній роботі, архівування матеріалів тощо. Заслужують уваги запропоновані авторами навчального посібника новітні вимоги щодо технічного забезпечення етнографічних експедицій. Маючи на увазі той факт, що в сучасних умовах з першого плану витісняються такі класичні робочі знаряддя етнографа, як зошит і ручка, автори посібника цілком слушно зауважують

про доцільність застосування сучасних технічних засобів для проведення етнографічних експедицій. Основний акцент зроблений на інтенсивному застосуванні під час досліджень цифрових фотокамер, диктофонів, відеокамер, ноутбуків, системи JPRS тощо.

Посібник містить експедиційні запитальники з проблем етногенезу, матеріальної та духовної культури. Подано також методичні пояснення до особливостей проведення експедиційних досліджень у певних історико-етнографічних регіонах України та серед окремих груп населення.

Вважаємо, що даний навчальний посібник є вкрай необхідним для організації та проведення навчальної етнографічної практики студентів спеціальності історія, етнологія вищих навчальних закладів України і може бути опублікованим.

Sidorenko Nicholas. COMPTE RENDU DU MANUEL Kozholyanko G., Kozholyanko O., Moysey A. Expéditions ethnologique set la pratique e studiantine ethnographique. Manuel / George Kozholyanko, Oleksandre Kozholyanko, Antoine Moysey. – Chernivtsi-Vizhnitsa: Cheremosh, 2010. – 324 s.

Dans le manuel on ouvre l'objet et les sources de l'ethnologie et les principales directions de l' etude ethnologique, de l'organisation et la réalisation d'expéditions ethnographiques, les moyens, les méthodes et les pratiques de collecte, de traitement et de stockage des matériaux ethnologiques. On indique la structure des modules de la pratique ethnologique des étudiants qui étudient dans des établissements d'enseignement supérieur du profil humanitaire.

Mots-clés: *ethnologie, les études ethnologiques, expéditions ethnographiques, matériaux ethnologiques, pratique ethnographique, des musées ethnographiques.*

Николай Сидоренко. РЕЦЕНЗИЯ НА УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ Кожолянюк Г., Кожолянюк О., Моисей А. Этнологические экспедиции и студенческая этнографическая практика. Учебное пособие / Георгий Кожолянюк, Александр Кожолянюк, Антоний Моисей. – Черновцы-Вижница: Черемош, 2010. – 324 с.

В учебном пособии рассматриваются предмет и источники этнологии и главные направления полевых этнологических исследований, организация и проведение этнографических экспедиций, способы, методика и практика сбора, обработки и хранения Полевых этнологических материалов; указана содержательно-деятельностная структура модулей этнологической практики студентов высших учебных заведений гуманитарного профиля.

Ключевые слова: *этнология, полевые этнологические исследования, этнографические экспедиции, этнологические материалы, этнографическая практика, этнографические музеи.*

УДК 398.3(477.85)

Михайло Юрій,
Чернівецький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету,
Чернівці (Україна)

СИМВОЛІКА І СЕМАНТИКА
КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ
УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ

Рецензія на монографію
Кожолянюк О. *Календарна обрядовість
українців Буковини: семантика і символіка.* –
Чернівці-Вижниця: Друк-Арт, 2014. – 608 с.

Key words: *historiography, sources, monograph, reforms, spiritual culture, calendar ritual, symbol.*

SYMBOLICS AND SEMANTICS OF CALENDAR RITUAL OF UKRAINIANS OF BUKOVINA.

The calendar ritual of Ukrainians of Bukovyna is analysed in the article. Underline, that one of important areas of spiritual culture there is a calendar ritual, that occupies a considerable enough place in a world view and beliefs of not only the Ukrainian people but also other Slavic ethnoses. Specified, that none of calendar customs and ceremonies of the past remained unchanging. All of them in a greater or less measure was transformed and unified. On the change of calendar-domestic ritual of Ukrainians not only Christianity but also ethnic mutual relations contacts of Ukrainians influenced with nearby people.

У монографії на основі архівних, музейних та польових матеріалів здійснено комплексне дослідження календарної обрядовості і звичаєвості українців Буковини в умовах становлення української національної ідеї другої половини XIX ст. та початку XXI ст., коли відмічено реформування та трансформацію календарної обрядовості в умовах європейського культурного простору.

У розділі першому монографії автор розглядає історіографію та джерела дослідження. Вказано на розробку теми в літературі.

Відзначено, що однією з важливих ділянок духовної культури є календарна обрядовість, яка посідає досить значне місце у світогляді і віруваннях не лише українського народу, а й інших слов'янських етносів. Саме з цієї причини в українській та зарубіжній історіографії щороку зростає кількість наукових праць, об'єктом дослідження яких є народний календар. Однак більшість дослідників календарної обрядовості українців традиційні звичаї та обряди календарної обрядовості спеціально не вивчали, а розглядали лише побіжно, у контексті своїх зацікавлень. Автор називає праці О. Афанасьєва, А. Фішера, К. Мошинського, П. Богатирьова, З. Кузеля, В. Петрова, О. Воропая, С. Килимника, В. Курочкіна, В. Скурагівського, К. Кутельмаха, В. Данилюка, І. Пахолок, Р. Кирчіва, М. Гримич та ін., які у своїх працях зачіпали питання

календарної обрядовості українців, але на регіон Буковини не звертали уваги.

Окремо розглядається матеріал про буковинських етнографів кінця XIX ст. Г. Купчанка, Р. Кайндля, В. Козарищука, О. Манастирського, які в тій чи іншій мірі розглядали питання календарної обрядовості буковинців, але цільного дослідження не провели.

Як зазначає автор, документальну основу пропонованого дослідження становлять кілька видів джерел. Це передовсім етнографічні описи окремих історико-етнографічних районів та регіонів України, які здійснили переважно українські та польські народознавці XIX – першої половини XX ст., що відзначаються достовірною науковою паспортизацією. Це праці М. Максимовича, К. Сементовського, І. Срезневського, О. Терещенка, А. Новосельського (Марцінковського), П. Чубинського, Д. Зеленина та ін.

Автор зазначає, що брак етнографічних джерел значною мірою компенсують лінгвістичні дані. Мається на увазі цілий комплекс народних назв, вживаних на означення календарної обрядовості, окремих днів і тижнів, обрядів та звичаїв календарного періоду. За кожним з термінів приховане певне явище духовної культури, джерела якого часто-густо сягають індоєвропейської, пра- чи ранньослов'янської (ранньоукраїнської) доби.

Важливу джерельну основу монографічного дослідження, як зазначає автор, становлять польові етнографічні матеріали, зафіксовані автором особисто впродовж 2003-2014 років на теренах північної частини Буковини. Загалом же під час польової науково-пошукової роботи було опитано понад 100 інформаторів у 25 населених пунктах.

У другому розділі монографії розглядається методологічна та методична основи дослідження. Ключовими методологічними засадами, як зазначає автор, передовсім є розгляд і трактування етнографічних реалій з позицій наукової об'єктивності; критичний аналіз всього комплексу джерел і літератури, які стосуються предмета дослідження; поєднання фактографічного й теоретичного рівнів пізнання предмета. Важливе місце відводиться принципу історизму з комплексним використанням загальнонаукових методів аналізу та синтезу, спеціальним етнологічним методам польового дослідження, методам історичної реконструкції, порівняльно-історичного, структурно-функціонального аналізу; комплексності вивчення явищ з урахуванням їхніх локальних варіацій, іноетнічних впливів та інновацій.

Третій розділ присвячений семантиці та періодизації календарної обрядовості.

Окремо в розділах (чотири і п'ять) вивчено зимово-весняні літньо-осінні свята та обряди календарного циклу.

У висновках монографії автор пише, що календарна обрядовість є низкою магічних дій і заборон, яких українці дотримувалися з давніх-давен, а також важливим комплексом своєрідних вірувань та мотивів, багатим пласт обрядової лексики і народних назв на означення.

Автор зазначає, що зіставлення різноманітних етнографічних, фольклорних та історичних даних дозволяє стверджувати, що більшість календарних звичаїв та обрядів сягають своїм корінням давньослов'янського періоду. Їх основою були не лише дохристиянські вірування і уявлення давньоукраїнського населення, а й характер виробничої діяльності. Тому в широкому обрядово-звичаєвому розмаїтті календарних свят українців простежується ідея добробуту людини, родини, громади. Віддзеркалюється ця ідея у декількох основних мотивах – поминальних, аграрних та метеорологічних.

Встановлено автором монографії, що помітне місце у структурі календарних свят і обрядів посідала метеорологія, ядро якої, як виявилось, становлять архаїчні до християнські вірування про прямий зв'язок між станом природи (зокрема, погоди) і світом померлих

предків („дідів”, „зложних”, русалок і т. ін.). Автор стверджує, що господарські та метеорологічні мотиви становлять чітко окреслене ядро календарної обрядовості, в якому зосереджується передусім основна людська турбота про забезпечення своїх потреб, а відтак – комунікативно-естетичних.

Автор робить висновок, що календарно-побутова обрядовість українців загалом пройшла тривалий і складний шлях розвитку. Упродовж віків вона формувалася з двох різнорідних за характером чинників. З одного боку, предки українців разом з прийняттям християнства засвоювали новий календар церковних свят, з іншого – прагнули зберегти власні традиції.

Вагомим чинником трансформацій календарної обрядовості на сучасному етапі, як зазначає автор, є активний вплив християнської церкви, яка відіграє все більшу роль у формуванні суспільної свідомості. Цей вплив, зокрема, проявляється у відмиранні окремих звичаїв, на які церква накладає заборони та в узгодженні ряду традиційних обрядових явищ з вимогами церковних канонів.

Автор монографії підкреслює, що хоча календарні свята і обряди певною мірою й християнізовані, все ж ця християнізація „працює” на первісну семантику, пов'язану з рільничою діяльністю людей, вшануванням предків. Зіставлення і докладний аналіз календарних звичаїв та обрядів дали змогу простежити і з'ясувати головні думки, вірування та світоглядні уявлення давніх українців у період календарного циклу.

Дослідженням встановлено, зазначає автор, що традиційні звичаї та обряди календарної обрядовості багатьма своїми рисами мають аналоги в усіх районах України, в Східній і Центральній Європі, зокрема і у Карпато-Балканській історико-культурній області. Співставлення й аналіз календарних звичаїв та обрядів з різних історико-етнографічних регіонів довели, що на переважній більшості території України календарна обрядовість мала майже однаковий характер та основні елементи.

У книзі подано також сценарії ряду календарних свят і порядок проведення обрядодій, пов'язаних з ними (свята Різдва-Коляди, різдвяно-новорічного дійства „Коза”, народної святкової забави „Стрітіння”, свята Великодня – Дня радості і надії, свята Купала, свята Андрія, забав молоді під час храмових свят та вечорниць).

Варто відзначити енциклопедичність матеріалу книги з народної української культури,

що робить її цінною не лише в практичному значенні (як навчальний матеріал для студентів та учнів), а й теоретичному (для наукових розробок питань духовної культури українців).

Автором з'ясовано також, що жоден із календарних звичаїв та обрядів минулого не залишився незмінним. Усі вони в більшій чи меншій мірі трансформувалися й уніфікувалися. На зміну календарно-побутової обрядовості українців вплинуло не лише християнство, а й міжетнічні контакти українців із сусідніми народами.

Монографія написана на багатій джерельній базі, містить важливі висновки і буде корисною для етнографів, істориків, краєзнавців, студентів, всіх, хто цікавиться календарною обрядовістю українців.

Uryi Mykhail. UN SYMBOLIQUE ET UNE SÉMANTIQUE UN UN CALENDRIER RITE UN UKRAINES BUKOVINA

Dans un article analysé un un calendrier rite un Ukraines Bukovina. Accentué, que seul de un aires une culture cléricalle essentielles est un un calendrier rite, dont emploie un lieu assez considérable dans une weltanschauung et une confiance une non seulement gent, mais et autre slave un gents ukrainienne. Se dénote, que ni seul de un un calendriers mœurs et un rites un passé non demeura immuable. Eux entiers dans une mesure majeure ou moindre une transformation et se homogénéisèrent. Ha un changement un un calendrier rite un Ukraines influa un non seulement christianisme, mais et un un contacts un gents un Ukraines avec un gents limitrophes.

Un un clefs propos: *une historiographie, un fontaines, une monographie, un réformes, une culture, un un calendrier rite, un symbole cléricalle.*

Юрій Михайл. Символіка и семантика календарной обрядности украинцев Буковины.

В статье проанализировано календарную обрядность украинской Буковины.

Подчеркнуто, что одним из важных участков духовной культуры является календарная обрядность, которая занимает довольно значительное место в мировоззрении и верованиях не только украинского народа, но и других славянских Етносов. Указывается, что ни один из календарных обычаев и обрядов прошлого не остался неизменным. Все они в большей или меньшей степени трансформировались и унифицировались. На смену календарно-бытовой обрядности украинского повлияло не только христианство, но и межэтнические контакты украинского с соседними народами.

Ключевые слова: *историография, источники, монография, реформы, духовная культура, календарная обрядность, символ.*

UDC: 94 "XX-XXI"

Andriy Minayev,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University,
Chernivtsi (Ukraine),
asych_chnu@yahoo.com

**THE WORLD IN LATE XXTH – EARLY
XXIST CENTURY: THE MAIN TRENDS OF
POLITICAL AND SOCIAL-ECONOMIC
DEVELOPMENT: Manual. – Chernivtsi,
2010.**

Ключові слова: міжнародні відносини, соціально-економічний та політичний розвиток, „холодна війна”, деколонізація, регіональні війни та локальні конфлікти, інтеграційні та дезинтеграційні процеси, науково-технічна революція, постіндустріальне суспільство, глобальні проблеми сучасного світу.

Мінаєв Андрій. ПРЕЗЕНТАЦІЯ СИЧ А.І., МІНАЄВ А.В. СВІТ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: НАВЧ. ПОСІБНИК. – ЧЕНІВЦІ, 2010. – 200 с.

У навчальному посібнику розглядаються найбільш характерні події, явища та процеси, що відбувалися в світі після Другої світової війни й до початку ХХІ ст.

This manual was prepared by Prof. O. Sych and A. Minaev Associate Professor of the Department of Modern and Contemporary History of the College of History, Political and International Studies of Yuriy Fedkovych' Chernivtsi National University on the basis of their lecture course on Contemporary History of Western-Europe and the USA and the World History, being delivered during the number of years at History Political and International Studies and Philology Colleges respectively. The manual is dedicated to the world's history study in the period that is of great importance represented by

the time from the end of World War II till current moment. This manual is full of actual information of great interest, well-considered generalizations and conclusions, well-fitted illustrations. This edition is recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine as a tutorial for students of high educational establishments, and it's intended in the first place for history college' students and other humanitarian specialties, but it is also of great interest for teachers and pupils of lyceums, colleges and gymnasiums.

The manual, made in frameworks of specific-chronological principle, consists of five chapters, the list of recommended literature, and also textual and illustrative appendixes. The first chapter "International Relations in Late XXth Century" is dedicated to consideration of molding the "bipolar" international relations system after the end of World War II and the general dynamic of international relations development in the world in conditions of "cold war". The processes of decolonization, regional economic and political integration are studied and the phenomena of regional wars, local conflicts and scientific and technical revolution are described in second chapter named "Main Processes and Tendencies of Political, Social and Economic Development of the World in Late XXth century". The third chapter of the manual "The Main Phenomena and Processes in Social, Economic and Political Spheres of Western Europe and the USA in late XXth century" enlightens the dynamic of social, economic and political development of Western countries; besides that the authors disclose the meaning of such concepts as "welfare state", "post-industrial society", analyze the prerequisites, contents and the outcome of "plan of Marshall" implementation, and the youth

protest of 60s. The fourth chapter “*The main phenomena and processes in social, economic and political spheres of Central and East-European countries in late XXth century*” comprises the study of processes of forming, evolution and downfall in this region so called regimes of “popular democracy”. In the last chapter named “*The World on Turn of Ages*” the authors have interrogated such acute nowadays problems as population crisis and the problem of migration, an ecological problem; the main consideration was given to the phenomenon of globalization and new tendencies of modern world progress caused by it.

Сыч Александр, Минаев Андрей. МИР ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX – НАЧАЛЕ XXI В.: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ: УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ / А.И. СЫЧ, А.В. МИНАЕВ. – ЧЕРНОВЦЫ: НАШИ КНИГИ, 2010. – 200 С., ИЛЛ.

В учебном пособии рассматриваются наиболее характерные события, явления и процессы, происходившие в мире после Второй мировой войны и до начала XXI в.

Ключевые слова: *международные отношения, социально-экономическое и политическое развитие, „холодная война”, одекolonизация, региональные войны и локальные конфликты, интеграционные и дезинтеграционные процессы, научно-техническая революция, постиндустриальное общество, глобальные проблемы современного мира.*

The manual is crowned with interesting appendixes. The documental sources are the textual appendixes, that enable the reader to have a deeper understanding of this epoch in general, and, in particular, the sprouts, the course and the aftereffects of a “cold war” (especially the speech of W. Churchill in Fulton, the J. Stalin’s respond to it, the corresponding J. Marshall’, Truman’, Reagan’ addresses, the content of Treaty on foundation of NATO and WPO, etc.). The illustrative appendixes concerning the key events and personalities of postwar time serve as the visual aids and are the important addenda to the main content of the manual.

Sych Alexander. Minayev Andriy. LE MONDE DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XX-E ET LE DÉBUT DU VINGT-ET-UNIÈME SIÈCLE: LES TENDANCES PRINCIPALES DU DÉVELOPPEMENT SOCIO-ÉCONOMIQUE ET POLITIQUE: MANUEL / O.I. SYTCH, A.V. MINAEV – TCHERNIVTSI: “NOS LIVRES”, 2010. – 200 P., IL.

Dans le manuel on envisage événements, phénomènes et processus les plus caractéristiques qui ont eu lieu dans le monde après la Seconde Guerre mondiale et jusqu’au début du XXIe siècle.

Mots clés : *relations internationales, développement socio-économique et politique, „guerre froide”, décolonisation, guerres régionales et conflits locaux, processus d’intégration et de désintégration, révolution scientifique et technique, société postindustrielle, problèmes mondiaux du monde moderne.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ
(Сведения об авторах, Information about authors,
Informations sur les auteurs)

Аністратенко Антоніна – аспірант кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: сучасний арт-процес України, Польщі, Німеччини, Австрії, Швеції. Автор 50 наукових праць, статей, розвідок, у тому числі 1 монографії.

Anistratenko Antonina – PHD-student of Chernivtsi National Yuriy Fed'kovych university, assistant professor at department of Social Sciences and Ukrainian studies of Bukovinian State Medical University. Research interests: modern art process in Ukraine, Poland, Germany, Austria and Sweden. Author of 50 scientific publications including 1 monograph.

Безаров Олександр – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних та філософських наук Чернівецького торгово-економічного інституту Київського національного торгово-економічного університету. Автор близько 100 наукових праць, у тому числі монографії та підручника. Коло наукових інтересів: історія революційного руху в Російській імперії, історія єврейського питання в Російській імперії, проблеми ідентичності російських євреїв наприкінці XIX – на початку XX століття.

Bezarov Alexander – a PhD of history, associate professor of social and philosophical sciences of Chernivtsi Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economic University. An author is about 100 scientific papers, of one monograph and one textbook. Sphere of scientific interests: history of revolutionary motion is in the Russian empire, history of the Jewish question in the Russian empire, problems of identity of Russian Jews at the end of XIX-th – at the beginning of XX age.

Бронських Світлана – викладач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету. Працює над кандидатською дисертацією на тему „Булгаковські традиції в зарубіжній літературі другої половини 20 століття” за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. У доробку автора є близько 25 наукових публікацій. Брала участь у міжнародних та всеукраїнських наукових семінарах та конференціях.

Brons'kykh Svitlana – instructor of the Foreign Languages Department of Bukovinian State Medical University. The author is carrying out the thesis „Bulgakov tradition in foreign literature of the second half of the 20th century”, specialty 10.01.04 – World Literature. The author has published 25 scientific articles. Took part in International and national scientific seminars and conferences.

Гешко Наталія – викладач кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету. Працює над кандидатською дисертацією на тему „Лексико-семантичне поле „сила” в сучасній англійській мові” за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. У доробку автора є близько 10 наукових публікацій. Брала участь у міжнародних та всеукраїнських наукових семінарах та конференціях.

Heshko Nataliia – instructor of the Foreign Languages Department of Bukovinian State Medical University. The author is carrying out the thesis „Lexico-semantic field „power” in the modern English language”, specialty 10.02.04 – German languages. The author has published 10 scientific articles. Took part in International and national scientific seminars and conferences.

Івасютин Тарас – завідувач кафедри сучасних іноземних мов та перекладу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент. Коло наукових інтересів: теорія перекладу, порівняльна література, українські та французькі літературні зв'язки. Автор виступав з доповідями як в Україні, так і за кордоном, а саме: в Кракові (Польща), Діжоні, Парижі, Страсбурзі (Франція), Намюрі (Бельгія), Люблянці (Словенія), Римі (Італія) і Мюнстері (Німеччина). Автор понад 100 наукових робіт, статей, методичних посібників і підручників, в тому числі дисертації.

Ivasyutyn Taras – Head of the Chair of Modern Foreign Languages and Translation, Department of History, Political Sciences and International Studies of Y. Fed'kovych Chernivtsi National University, PhD, Associate Professor. The sphere of his scientific research is the fiction translation theory, comparative literature studies and Ukrainian and French literature relations. Ivasyutyn T.D. made reports both in Ukraine and abroad, namely, in Krakow (Poland), Dijon, Paris, Strasbourg (France), Namur (Belgium), Ljubljana (Slovenia), Rome (Italy) and Munster (Germany). Taras Ivasyutyn is the author of over 100 scientific works, articles, theses, methodological manuals and textbooks.

Квілінкова Єлизавета – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова. Коло наукових інтересів: традиційна духовна культура і фольклор гагаузів Молдови та Болгарії XIX-XXI століття, процеси адаптації та акультурації в традиційних ритуалах, етнокультурна інтерференція болгарського впливу на традиційні ритуали і фольклор гагаузського народу, ідентифікація та ідентичність гагаузів в другій половині XIX-XXI століття, апокрифічна література. Автор має більш, ніж 140 наукових публікацій, у тому числі 6 монографій.

Cvilincova Elizaveta – Doctor Habilitat of History, Chief Research Worker of the Institute of a Cultural Heritage, The Academy of Sciences of R. Moldova. The area of scientific researches: traditional spiritual culture and folklore of Gagauz people Moldova and Bulgaria XIX-XXI century, processes of adaptation and acculturation in traditional rituals, ethnocultural interferences, the Bulgarian influence in traditional rituals and folklore of Gagauz people, identification and identity of Gagauz people in the second part of XIX-XXI century, literature of Apokrifik. Author has more than 140 scientific publications, including 6 monographs.

Ковальський Януш – доктор медицини (dr hab), професор Emeritus Інституту туберкульозу і хвороб легенів у Варшаві (Польща), працював в Інституті близько 50 років, керував відділом Фізіопатології дихання. Коло наукових інтересів: фізіопатологія дихання, спірометрія, плетизмографія системи дихання, порушення дихання під час сну. Довгі роки керував секцією Фізіопатологія дихання Польського товариства з хвороб легенів. Почесний член Польського Товариства легеневих захворювань. Був основоположником і координатором польсько-української робочої групи з легеневих захворювань. Автор близько 80 наукових праць (польською, англійською та німецькою мовами), в тому числі монографії з функціональної діагностики системи дихання.

Kowalski Janusz – Ph.D. MD, doctor of medicine (dr hab), Professor Emeritus of the Institute of Tuberculosis and Lung Diseases in Warsaw (Poland), worked at the Institute for nearly 50 years, led the Division of Breathing Physiopathology. Research interests: Breathing Physiopathology, spirometry, pletyzmografy of respiratory system, respiratory disorders during sleep, the adaptation of the lung function tests in the clinic, especially to the precise diagnostic and control of therapeutic manoeuvres. For years, led the section of Breathing Physiopathology in Polish Society of Lung Diseases. Honorary Member of the Polish Society of Lung Diseases (Polskie Towarzystwo Chorob Pluc). Was the founder and Coordinator of the Polish-Ukrainian working group on Lung diseases. Author of 80 scientific works (in Polish, English and German), including monograph on functional diagnosis of the respiratory system.

Кожолянко Олександр – кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології, античної та середньовічної історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор понад 70 наукових і методичних праць. Коло наукових інтересів: календарна обрядовість українців, румунів і молдован Буковини, методика проведення етнографічних експедицій.

Kojoliano Alexander – PhD of history, associate professor of ethnology, ancient and medieval history of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych. An author of over 70 scientific and methodical works. Research interests: ritual calendar Ukrainian, Romanians and Moldavians of Bukovina, methods of ethnographic expeditions.

Колеснікова Євгенія – кандидат біологічних наук, с. н. с. відділу гіпоксичних станів Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАНУ. Коло наукових інтересів: молекулярні механізми рецепції кисню, нейрофізіологія регуляції дихання, механізми адаптації до гіпоксії, інтервальна гіпоксія. Автор 74 наукових праць.

Kolesnikova Evgenia – Ph.D., scientific associate at the Department of Hypoxic States, Bogomoletz Institute of Physiology NASU. Research interests: molecular mechanisms of oxygen reception, neurophysiology of breathing regulation, mechanisms of hypoxic adaptation, intermittent hypoxia. Author of 74 scientific publications.

Максимиук Марта – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: стилістика української мови, ономастика художнього тексту. Автор понад 10 наукових праць.

Maksymyuk Marta – PhD of Philological Sciences, teacher of Social and Cultural Studies Department of Bukovinian State Medical University. Scientific interests: style of Ukrainian language, literary onomastics. Author of over 10 scientific articles.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, в. о. завідувача кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: історія української культури, історія України, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи в сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси

етнокультурної ідентичності в прикордонних регіонах. Автор 145 наукових праць, в тому числі 4-х монографій.

Moisey Antony – Doctor of Historical Sciences, Chief of the Social Sciences and Ukrainian Studies department of Bukovinian State Medical University. Research interests: history of Ukrainian culture, history of Ukraine, traditional culture of Ukrainian population, interplay in area of traditional culture of Ukrainian and eastromanian population of Bukovina, processes of ethnocultural identity in border regions. Author of 145 scientific publications including 4 monographs.

Мойсей Аркадій – заслужений вчитель України, викладач педагогічного коледжу ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Автор наукових монографій та брошур з етнології, історії рідного краю, села. Коло наукових інтересів: історія України, загальна етнологія, середньовічна історія Молдавського князівства, історія Буковини.

Moisey Arkadiy – honoured teacher of Ukraine, teacher of College of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych. An author of scientific books and brochures on ethnology and history of his native land, village. Research interests: history of Ukraine, general ethnology, medieval history of Moldavia, history of Bukovina.

Мінаєв Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: протестні рухи і радикальні соціальні та політичні доктрини другої половини ХХ століття, інтелектуальна історія ХХ століття.

Minayev Andriy – Ph.D. in History, Associate Professor of the Department of Modern and Contemporary History of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. Scientific research: protest movements and radical social and political doctrines of the second half of the 20th century, intellectual History of the 20th century.

Найдьонова Ганна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної психології та медицини Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Коло наукових інтересів: самосвідомість, психологія тілесності, психологія здоров'я, девіантна поведінка. Автор понад 25 наукових та навчально-методичних праць, у тому числі монографій, навчальних та навчально-методичних посібників.

Naidenova Hanna – PhD in Psychology, associate professor of Department of Psychology and Special Medicine Institute of Special Education and Psychology of the National Pedagogical University named after M. Drahomanova. Research interests: consciousness, physicality psychology, psychology of health, deviant behavior. An author of over 25 scientific and educational works, including monographs, educational and teaching manuals.

Подгорецький Йозеф – доктор психологічних наук, професор Опольського університету (Польща). Коло наукових інтересів: комунікативна взаємодія, соціальна перцепція, професійно значущі якості, професійне становлення.

Podhoretsky Jozef – Doctor of Psychological Science, professor of Opole University (Poland). Research interests: communicative interaction, social perception, professionally significant qualities, professional becoming.

Потапова Лідія – старший викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор близько 50 праць наукового та навчально-методичного характеру, з них розділ колективної монографії. Коло наукових інтересів: екологічно-економічні аспекти буття людини, філософсько-теоретичні проблеми валеології.

Potapova Lydiya – senior teacher of department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of 50 scientific and methodological publications. An author of part of the collective monograph. Research interests: ecology-economic aspects of human existence, the philosophical and theoretical problems valeology.

Радван Лешек – доктор медицини (dr hab), доцент, Emeritus; більше 42 років був співробітником відділу Фізіопатології дихання Інституту туберкульозу і хвороб легенів у Варшаві (Польща). Коло наукових інтересів: фізіопатологія дихання, спірометрія, застосування різних тестів функції легенів у пацієнтів із захворюваннями легенів, контроль дихання в обструктивному апное сну. Почесний член Польського Товариства легеневих захворювань. Автор понад 100 наукових праць (деякі англійською мовою), в тому числі монографії з функціональної діагностики системи дихання.

Radwan Leszek – Ph.D. MD, doctor of medicine (dr hab), associated Professor, Emeritus, more than 42 years was a collaborator at Division of Breathing Physiopathology (head prof. Antoni Koziorowski) in Institute of Tuberculosis and Lung Diseases in Warsaw (Poland). Research interests: Breathing Physiopathology, spirometry, application of different lung function tests in patients with lung diseases, control of breathing in obstructive sleep

apnea. Honorary Member of the Polish Society of Lung Diseases (Polskie Towarzystwo Chorob Pluc). Author of more than 100 scientific works (some in English), including monograph on functional diagnosis of the respiratory system.

Сахновський Євген – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: методологія історії, історія Першої світової війни, історіографія. Є. Сахновський опублікував понад 50 наукових робіт в Україні, Росії, Словаччині та США.

Sakhnovskiy Eugeniy – Ph.D. in History, Associate Professor of the Department of Modern and Contemporary History of Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. Scientific research: methodology of History, History of World War I, Historiography. Eugeniy Sakhnovskiy has published over 50 scientific papers in (Ukraine, Russia, Slovakia and the USA, etc.).

Сидоренко Микола – доктор філософських наук, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор понад 120 наукових та навчально-методичних робіт, з яких 5 монографій, 2 навчальних посібники, решта наукові статті та тези. Коло наукових інтересів: філософія, філософія науки, філософська антропологія, аксіологія.

Sydorenko Mykola – Doctor of Philosophy Science, Professor at the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University. Author of over 120 scientific and educational articles, including 5 monographs, 2 textbooks. Research interests: philosophy, philosophy of science, philosophical anthropology, axiology.

Скакун Ігор – кандидат філософських наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: філософія, філософська антропологія, культурологія. Автор понад 10 наукових праць.

Skakun Ihor – PhD, assistant professor of department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovynian State University. Scientific interests: philosophy, philosophical anthropology, culture studies. The author of more than 10 scientific articles.

Скрицька Наталія – викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Автор 5 статей, низки тез, присвячених темі дисертаційної роботи. Здобувач кафедри філософії ДВНЗ „Гірничий національний університет” з 2013 р. Коло наукових досліджень: історія середньовічної філософії, онтологія, метафізика.

Skrytska Natalya – teacher of Social and Cultural Studies Department of Bukovinian State Medical University. Author of five scientific articles, and thesis dedicated to the theme of the dissertation research. Research interests: history of philosophy, ontology, metaphysics.

Соловійова Ніна – кандидат філологічних наук, професор кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету. Напрями наукових досліджень: лінгвометодика та лінгводидактика; вивчення понятійно-структурних аспектів термінологічної номінації англійської субмови медицини, її функціональних характеристик. Автор есе „Грехем Грін. Життя. Творчість”, „Англо-українського словника скорочень з токсикології та екології”; співавтор 3 підручників, 19 навчальних посібників, 8 галузевих словників, 113 наукових публікацій.

Solovyova Nina – PhD of Philological Sciences, professor of the department of Foreign Languages, Bukovinian State Medical University. Scientific research areas: language methodology and language didactics; conceptual-structural aspects studying English medical terminological nomination, its functional description. The author of the essay „The art of Graham Green”, „English-Ukrainian Dictionary of Abbreviations. Toxicology. Environment Ecology”; co-author of 3 textbooks, 19 teaching manuals, 8 branch dictionaries, 113 scientific papers.

Ступницька Ганна – кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: механізми взаємообтяження та прогресування поєднаної патології внутрішніх органів, обґрунтування патогенетично обґрунтованого лікування. Автор 95 наукових праць.

Stupnytska Ganna – PhD, Docent of the Department of the Internal Medicine of Bukovinian State Medical University. Research interests: mechanisms of the progression combined pathology of internal organs, study pathogenesis based treatment. Author of 95 scientific publications.

Тимофієва Марина – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності майбутнього сімейного лікаря” за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія автор продовжує дослідження у галузі психологічного здоров'я, психології спілкування, педагогічної психології. Автор понад 70 наукових

праць, у тому числі монографії, навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти і науки України, навчально-методичного посібника, психологічного практикуму.

Tymofieva Marina – Phd of Psychology, associate professor of psychology and sociology department of Bukovinian State Medical University. After defending dissertation, „Psychological conditions of communicative competence family doctor” specialty 19.00.07 – Educational and Developmental Psychology by continuing research in the field of mental health, psychology, communication, educational psychology. Author of over 70 scientific papers, including – monographs, textbooks recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine, of a manual, psychological workshop.

Федів Олександр – доктор медичних наук, завідувач кафедри внутрішньої медицини Буковинського державного медичного університету. Коло наукових інтересів: механізми взаємообтяження та прогресування поєднаної патології внутрішніх органів, обґрунтування патогенетично обґрунтованого лікування. Автор 440 наукових праць, в тому числі 6 монографій.

Fediv Oleksandr – Doctor of Medical Sciences, Chief of the Department of the Internal Medicine of Bukovinian State Medical University. Research interests: mechanisms of the progression combined pathology of internal organs, study pathogenesis based treatment. Author of 440 scientific publications including 6 monographs.

Чебан Василь – доктор медичних наук, професор кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров'я Буковинського державного медичного університету. Автор понад 160 наукових праць, з них 3 монографії і 4 посібники. Коло наукових інтересів: репродуктивне здоров'я, соціальні проблеми медицини.

Cheban Vasyly – Doctor of Medical Science, professor of Social Medicine and Health Organization of Bukovinian State Medical University. An author of over 160 scientific articles, among them are 3 monographs and 4 manuals. Research interests: reproductive health and social problems of medicine.

Юрій Михайло – доктор історичних наук, професор кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, академік Академії вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки України. Коло наукових інтересів: історія України, традиційна культура населення України, етногенез українського народу, етнічна педагогіка, релігійні проблеми українського суспільства, український менталітет, українська державність, міжетнічна комунікація, теорія і політика діаспори. Автор понад 200 наукових праць, в тому числі 6 монографій, 16 підручників і посібників.

Yurui Mykhailo – Doctor of Historical Sciences, Professor at of Department of philosophical and social sciences of the Chernivtsi trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, academician of Academy of higher school of Ukraine, honored worker of scitech Ukraine. Circle of scientific interests: history of Ukraine, traditional culture of population of Ukraine, ethnic genesis of the Ukrainian people, ethnic pedagogics, religious problems of Ukrainian society, Ukrainian mentality, Ukrainian state system, between ethnic communication, theory and politics of diaspore. An author is over 200 scientific works, including 6 monographs, 16 textbooks and manuals.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

(Требования к оформлению статей, Requirements for the articles,
Instructions aux auteurs)

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ	REQUIREMENTS FOR THE ARTICLES
<p>Рукописи для публікації у журналі „Актуальні питання суспільних наук та історії медицини” приймаються в електронному варіанті.</p> <p>Матеріали для публікації не повинні перевищувати 16 сторінок формату А-4, шрифтом Times New Roman, 12 кеглем, через 1,5 інтервали; верхнє і нижнє поля – 2 см., ліве – 3 см., праве – 1,5 (20.000 – 30.000 друкованих знаків без резюме та ключових слів). Формати файлів - doc або.rtf.</p> <p>Матеріали можуть перевищити зазначений обсяг за умов видання тематичних номерів журналу.</p> <p>Рукописи приймаються українською, російською, англійською та французькою мовами.</p> <p>1. У першому рядку ліворуч вказують індекс УДК (жирний прямий) – тільки для українських авторів.</p> <p>2. У наступних рядках вказують: Прізвище, Ім'я, По батькові (у називному відмінку виділити жирним прямим), науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи автора (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються окремими рядками;</p> <p>Назва статті – відступ від попереднього тексту – 12 пгт, по центру прописними літерами, виділити жирним;</p> <p>3. Анотація та резюме:</p> <p>Анотація подається усіма зазначеними мовами, крім мови статті.</p> <p>Анотація українською мовою – об'єм 600-800 знаків з пробілами, в ньому коротко викладається актуальність теми статті, мета, зміст, перспективи подальших досліджень; ключові слова – 5-10;</p> <p>Резюме англійською мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, прізвища та ініціали авторів, текст анотації); ключові слова – 5-10;</p> <p>Резюме французькою мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, прізвища та ініціали авторів, текст анотації);</p> <p>Резюме російською мовою – до 800 знаків з пробілами (назва статті, ПІБ, текст резюме);</p> <p>4. Текст статті повинен мати наступні елементи:</p> <p>4.1 постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;</p> <p>4.2 аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким</p>	<p>The manuscripts for publishing in journal „Current issues of social sciences and history of medicine” must be given in electronic version.</p> <p>The materials for the publication must not exceed 16 A4 size pages in 14 points Times New Roman, 1,5 space; top and bottom margins – 2cm, left – 3cm, right – 1,5 (20.000 – 30.000 characters apart from resume and key words). Files format – doc or rtf.</p> <p>The materials can exceed the above of mentioned amount in case of thematic publications of the journal.</p> <p>We are waiting for the manuscript in Ukrainian, Russian, English and French.</p> <p>1. In the first line the index UCD (bold, straight) is put to the left – only for Ukrainian authors.</p> <p>2. In the next lines the author's last name, first name and patronymic (in nominative case in bold straight), scientific degree, academic status, position, workplace (no abbreviations); if there are several authors of the paper, information about them should be given in different paragraphs;</p> <p>Title (indentation – 12, text alignment to the center in bold italics);</p> <p>3. Abstract and resume</p> <p>Abstract filed all of these languages, in addition to language article.</p> <p>Abstract in Ukrainian – 600-800 symbols including quadrates. The summary should include article topicality, its aim, contents, perspectives of further research, 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in English – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in French – up to 800 symbols including quadrates (the topic of the article, surnames and initials of its authors, summary text); 5-10 of key terms.</p> <p>Resume in Russian – up to 800 symbols including quadrates; 5-10 of key terms.</p> <p>4. Summary text should have the following elements:</p> <p>4.1 general statement of the problem and its connection with important scientific or practical aims;</p> <p>4.2 analysis of the latest researches and publications, which initiated the solutions of the</p>

присвячується стаття;

4.3 формулювання мети статті (постановка завдання);

4.4 виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

4.5 висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

4.6 список використаних джерел і літератури (11 кегль).

4.7 карти, схеми, таблиці, фотографії (у тексті або в кінці статті).

Останній підпункт не є обов'язковим.

Рисунки та графіки у статтю вставляють в одному з форматів (jpeg, bmp, tif) з роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi (подавати якісні оригінали). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Складні, багатооб'єктні рисунки з нашаруваннями готувати за допомогою графічних редакторів (CorelDraw, PhotoShop та ін.).

Будуть прийматися як чорно-білі, так і кольорові рисунки та графіки (кольорові будуть вставлятися у електронному варіанті журналу на веб-сторінці, а чорно-білі – у паперовому варіанті).

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word*. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12.

5. Посилання в тексті – прикінцеві, нумеруються поступово, відповідно до порядку їх цитування в тексті. Приклад: „...”¹

Зразок оформлення списку літератури:

Матяш І.Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, арх. док. / І. Матяш, Ю. Мушка. – К.: Києво-Могилян. акад., 2005. – 397, [1] с. – (Бібліотека наукового щорічника „Україна дипломатична”; вип. 1).

Мойсей А. Народний календар румунів Буковини / А.А.Мойсей // Етнічна історія народів Європи: збірник наук. праць / наук. ред. В. Борисенко. – Київ: Унісерв. – 2005. – Вип. 18. – С. 66-72;

Ілюстрації і таблиці повинні бути пронумеровані, відповідно до порядку викладу інформації.

В кінці статті потрібно написати „дані про автора” за наступним зразком (до 800 друкованих знаків):

Юлія Руснак – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету. Після захисту кандидатської дисертації „Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті” за спеціальністю 10.02.01. – „Українська мова” автор продовжує дослідження у галузі діалектології, етнолінгвістики, викладання української мови як іноземної. У доробку науковця 26 публікацій.

given problem, used by the author; singling out of previously unsolved parts of the general problem, which are the focal point of the article;

4.3 statement of the aim of the article (task definition);

4.4 laying out of the main research material with full argumentation of the received scientific results;

4.5 conclusions of the research and perspectives of further studies in this area;

4.6 bibliography (11 point)

4.7 maps, schemes, tables, photographs (in the text and at the end of the article).

The last sub point is not obligatory.

Pictures and graphics in the article should be of one of the following formats (jpeg, bmp, tif) raster at no less than 300 dpi (high quality original materials should be submitted). Lettering on the pictures are to be of the main text's font and size. Complex, multi-object pictures with layers should be made with graphic editors (Corel draw, Photoshop etc.)

Electronic submission of manuscripts is strongly encouraged, provided that the text, tables, and figures are included in a single Microsoft Word file in both monochromatic and colored version (the latter will be given in electronic version, the monochromatic in paper form)

Tables are to be submitted as separate objects in Word format with sizes, given to the page of typesetting. Main table point 11, heading 12.

5. Reference in the text – at the end of the article, should be numbered gradually, according to their citing order in the text.

Example: „...”¹

Sample of bibliography:

Moyses A. Folk calendar of Bukovyna Romanians / A. Moisei // Ethnic history of Europe peoples: scientific works / scient. editor V.Borysenko. – Kyiv: Uniserv. – 2005. – № 18. – P. 66-72.

Illustrations and tables should be numbered gradually, according to the citing order in the text.

At the end of the article you have to write „information about authors” according to the example:

Julia Rusnak – candidate of philological sciences, professor of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian Medical State University. After defending her dissertation „The vocabulary of family rituals in Bucovina dialect” in the specialty 10.02.01. – „Ukrainian language” by continuing research in the field of dialectology, ethno-linguistics, teaching Ukrainian as a foreign language. In the works of the scientist are 26 publications.